تخليق
پبليڪيشنس

آخري ڪتاب

تخليق پبليڪيشنس جو چوٿون ڪتاب

آخري ڪتاب

ڪهاڻيون، شعر ۽ مضمون

سهيڙيندڙ

طارق اشرف

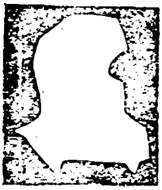

قيمت ۰۰-۱۲ رپيا

TAKHLEEK Publications
F/45-750, WEST KUTCHA
HYDERABAD,SIND

تخليق پبليڪيشنس
الهندو ڪچو، حيدرآباد، سنڌ

هن ڪتاب ۾

	آن دي رڪارڊ	طارق اشرف	
ڪهاڻيون	آرٽ گئلريءَ ۾ هڪ شام	گوپال ٺڪر	٩
	ريڪا دور ڏنڊلڪي ۾	بيدل مسرور	١٦
	هستيءَ جو گم ٿيل ٽڪرو	مشتاق احمد سومرو	٣٥
	ڪڪو پلو، چام تماچي ۽ آلرجي	غلام نبي مغل	٤٢
	اڏوهيءَ جيئن ڏڪڙا	مدد علي سنڌي	٥٩
	ڊينجر مين	مهتاب محبوب	٨٢
	ڳالهه هڪ چٽ زال جي	عبدالجبار جوڻيجو	٨٨
	آلو	شيام جئسنگهاڻي	٩٩
	زندگيءَ جو هڪ ڪپيل ٽڪرو	ولي رام ولڀ	١٠٦
	ضدي خاندان جو فرد	طارق اشرف	١١١
	آرزو ۽ سپنا	محمود مغل	١٢٤
	مان گدوبندر جو پڳلي	عنايت هيسباڻي	١٣٧
	رول پڪي	وارڊڪيس پيٽراشين غلام نبي مغل	١٤١
	سي سندر ڏينهن	سئمر ليونسن الطاف شيخ	١٥٧
	آف دي رڪارڊ	——	١٦٩
	ڳالهه هڪ حجام جي	طارق اشرف	١٧٠
شعر	غزل، غزل، نظم، غزل، غزل، نظم، غزل، نظم، نظم، نظم، نظم، نظم، ترائيل، ٽيڙو، ٽيڙو، نظم، غزل، نظم، نظم، غزل، نظم، غزل، غزل، ترائيل، ٽيڙو، نظم، نظم.		١٧١ کان ١٨٥
شاعر	تنوير عباسي، اياز قادري، امداد حسيني، ذوالفقار راشدي، استاد بخاري، نورالهديٰ شاهه، زيب ڀٽي، تاج جويو، اطهر منگي، ملڪ نديم، واجد، نصير مرزا، واهي چنا، اياز گل، نور گهلو، مختيار ملڪ،		

	سرفراز راڄڙ، ادل سومرو، ج-ع-منگهاڻي، منير گهانگهرو، نذير ناز، ماڻيڪو اوڏو، ستار، خديجه سمون، رزاق، اطهر قريشي۔	
هڪڙو شاعر تعارف، نظم	ولي رام ولڀ	١٨٦
مضمون ميرو لانگهو	طارق اشرف	١٩٢
اسين اوچون لوهه ۾ (جيل جي ڊائري)	رشيد ڀٽي	٢٠٢
داستان يا قصو	فيروز احمد ميمڻ	٢٣٥
۾ ڪتاب	ذوالفقار راشدي، قاضي خادم	٢۴٣
آدبي خط	ذوالفقار راشدي، ممتاز مهر، منير گهانگهرو، احمد علي شر، واجد، غلام علي مخمور	٢٦٣

ڇپائيندڙ: طارق اشرف، واسطي تخليق پبليڪيشنس حيدرآباد سنڌ

ڇپيندڙ: سهڻي پرنٽرز، الهندو ڪڇو، حيدرآباد، سنڌ

ڇپجڻ جو مهينو: جنوري (١٩٧٩ع)

ڇاپو: پهريون

تعداد: ۾ هزار

(سڀ حق ۽ واسطا قائم)

آن دي رڪارڊ
آخري ڪتاب

پنهنجي جيئري آخري ڪتاب لکندي ائين پيو محسوس ٿئي، ڄڻ مان مري ويو هجان. حالانڪ مان جيئرو آهيان، جذبا به جيئرا آهن، ٻي همٿ به نه ٿيو آهيان، وڪائو به ڪونه آهيان، نه ئي ڪا وڏي نوڪري حاصل ڪئي اٿم. تنهن به لکڻو پوي پيو ته هيءَ تخليق پبليڪيشنس جو آخري ڪتاب آهي.

انهيءَ اعلان سان ڪن پڙهندڙن کي ڏک ٿيندو ۽ ڪن کي عجب. ڪيترائي خيال ذهن ۾ ايندا. سڀني کي مطمئن ڪرڻ ته ممڪن ڪونهي، پر پنهنجي طرفان ڪوشش ڪريان ٿو: سهڻي ڪتابي سلسلو ١٩٦٦ع ۾ شروع ڪيو ويو هو. ١٩٦٧ع جي پڇاڙيءَ ڌاري انهيءَ تي حڪومت پابندي وجهي ڇڏي. همت نه هاريم ۽ سهڻي پبليڪيشنس قائم ڪري سلسلو هلايم. ١٩٧٠ع ۾ ماهوار سهڻيءَ کي ڊڪليريشن مليو. پرچو آهستي آهستي هڪ هزار کان وڌي چار هزار تائين پهتو. سمجهيو هوم ته هاڻ پيرن تي بيهڻ جهڙو ٿيو آهيان، ته هڪ ئي ڌڪ سان ترو نڪري ويو - جون ١٩٧٥ع جي سهڻي پريس ۾ هئي، ٥٦ ڪن صفحا ڇپجي ويا هئا، جو انهيءَ وقت جي حڪومت سهڻيءَ تي پابندي وڌي ۽ سهڻي پريس ضبط ڪري ورتي. منهنجي گرفتاريءَ جا وارنٽ نڪتا، پر سيپٽمبر ١٩٧٥ع تائين پوليس مونکي گرفتار نه ڪري سگهي. نيٺ گرفتار ڪيائون ۽ ٢٢ مهينا جيل ۾ رکيائون. پريس سرڪار جي قبضي ۾ هئي، مختلف ڪيس ناهڻ لاءِ مختلف وقتن ۾ پريس کولي، جيڪي شيون وٺيون، کڻي ويا. هڪ ٻي پريس نيڪي ۾ ورتل هئي، گهڻو سامان اتي رکيل هو، منهنجي جيل ۾ وڃڻ کانپوءِ، هڪ همراه تالو ڀڃي پريس تي قبضو ڪري ورتو ۽ گهڻي ڀاڱي سامان چورائي ويو.

جڏهن مان آزاد ٿيس ۽ سهڻي پريس موٽي ملي ته انهيءَ حالت ۾ نه هئي جو هلائي سگهجي، پر مون جيئن تيئن ڪري نه فقط پريس هلائڻ

شروع ڪئي، بلڪ سهڻي پبليڪيشنس جي تحت ڪجهه ڪتاب به ڪڍيم. پر اڃا ڇهه ست ئي ڪتاب نڪتا هئا جو مون تي حڪومت ڪيس ڪيو ۽ منهنجي گرفتاريءَ جا وارنٽ نڪتا. الزام اهو مڙهيو ويو ته: مون بنان ڊڪليريشن ماهوار سهڻي ڪڍي آهي. حالانڪ مون فقط ڪتاب ڪڍيا هئا، ڏوهه اهو هو ته ڪتاب باقاعدگيءَ سان هر مهيني نڪتا پئي، ۽ نالو سهڻي پبليڪيشنس جو ڪم آندو هوم (سهڻي پبليڪيشنس ١٩٦٨ع ۾ قائم ڪيل آهي). حالانڪ اردوءَ ۾ ڪيترا اهڙي قسم جا ڪتاب باقاعدگيءَ سان هرمهيني نڪرندا آهن، هڪڙو مثال 'شاهڪار' (لاهور) جو آهي، جيڪو باقاعده لڪندو آهي - رسالي جي صورت ۾ شايع ٿيندڙ. ۽ باقاعده هر مهيني جي پهرين ۽ پندرهين تاريخ تي نڪرندو آهي. (پر اسين ڪنهن سان شڪايت ڪريون؟ اسانجي خلاف رپورٽ به اسانجي سنڌي آفيسرن ئي ڪئي آهي).

پٺي جي دؤر ۾ جن اردو اخبارن ۽ رسالن جا ڊڪليريشن رد ڪيا ويا هئا، موجوده حڪومت انهن سڀني کي وري ڊڪليريشن ڏنا. مون به چيف مارشل لا ايڊمنسٽريٽر، مارشل لا ايڊمنسٽريٽر سنڌ، هوم سيڪريٽري ۽ انفارميشن سيڪريٽري سنڌ کي ڪيئي درخواستون ڏنيون ته - ماهوار سهڻيءَ تان پابندي هٽائي وڃي. پر مونکي جواب نه ڏنو ويو. مان روبرو انهيءَ وقت جي هوم سيڪريٽري (ڪنور ادريس) سان مليس، پر ڊڪليريشن ڏيڻ کان ڪورو جواب مليو. چيم: موجوده حڪومت چوي ٿي ته پٺي جي ڏينهن ۾ سڀئي ڪم غلط ٿيا هئا، ته پوءِ انهيءَ غلطيءَ جي تلافي ڇو نٿي ڪئي وڃي؟ جواب مليو - ضروري ڪونهي ته پٺي جي ڏينهن ۾ سڀئي ڪم غلط ٿيا هجن. (يعني پيا سڀئي ڪم غلط ٿيا هئا، رڳو سنڌي رسالن ۽ ڪتابن تي پابندي وجهڻ وارو ڪم صحيح هو).

ماهوار سهڻيءَ کي ڊڪليريشن نه مليو، پر سهڻي پبليڪيشنس جي تحت ڪتاب نڪرڻ واري ڳالهه به همراهن کي نه وڻي، سو (اڪ ۾ ڇپيل مضمون) '٤- مارچ ۽ سنڌي جوڌا' ڪتاب تي پابندي وجهي (خبر پئي آهي ته اها پابندي سنڌيءَ جي هڪ 'عظيم شاعر' جي چوڻ تي وڌي ويئي)، انهيءَ بهاني پورو ڏهاڪو وڌو ويو ته 'سهڻي

پبليڪيشنس' نالو به ڪم نه آڻيان. نيٺ سهڻي پبليڪيشنس بند ڪري تخليق پبليڪيشنس قائم ڪري ڪتاب ڪڍڻ شروع ڪيم. هڪ پاسي نئين نالي جي ڪري وڪرو گهٽجي ويو، ٻئي پاسي ڪاغذ جي قيمت وڌي ويئي (ڏهه مهينا اڳ جڏهن جيل مان آزاد ٿيو هوس ته ساڳيو پنو ٦٠ رپيا رم هو، ۽ هاڻ آهو رم ١٠٠ رپيا آهي [١٩٦٦ع ۾ جڏهن سهڻي ڪتابي سلسلو شروع ڪيو ويو هو ته ساڳيو ڪاغذ جو رم فقط ٢٦ رپئي هو.])
نه فقط اهو ته ڪاغذ مهانگو ٿي ويو، پر بازار ۾ ملي به ڪونه ٿو. گنويل ڪتاب ٣ رم پنو نه ملڻ ڪري ١٦ ڏينهن دير سان نڪتو ۽ هي ڪتاب سڄا سارا چار مهينا دير سان نڪري پيو، ڇاڪاڻ ته هڪ هڪ رم لاءِ، هڪ هڪ کي منٿون ڪرڻيون ٿيون پون. ٻئي پاسي پريس تمام نندڙي آهي، پريس مان هر مهيني ڏيڍ ٻه هزار رپيا ملندا آهن، ۽ هر مهيني تخليق جي ڪتابن ۾ ڏيڍ ٻه هزار نقصان رسي ٿو. سڄو پئسو تخليق جي نقصان ۾ هليو وڃي، هاڻ مان پنهنجو گذر سفر ڪتان ڪريان، منهنجو گذر جو واحد وسيلو به اها پريس ئي آهي.
مٿي جيڪي ڪارڻ ٻڌايا اٿم – رڳو هڪڙو ڪارڻ هجي ها ته منهن ڏيئي به سگهان ها – پڙهندڙ گهٽجي ويا آهن، پنو مهانگو ٿي ويو آهي، لکڻ جي آزادي ڪانهي. پر سڀ کان وڏو ڪارڻ آهي ته – پڙهندڙ گهٽجي ويا آهن. ڪيڏي نه ڏک جي ڳالهه آهي، هڪ پاسي ته اسين اهو ٿا چئون ته اسين هڪ ڪروڙ آهيون، اسانجي سنڌي زبان کي قومي زبان جو درجو ڏنو وڃي. ٻئي پاسي اسانجا ڪتاب ۽ مخزنون ٻه هزار به نٿا هلن! ڇا هڪ ڪروڙ سنڌين ۾ ٻه هزار به اهڙا سنڌي ڪونهن، جيڪي سنڌي ادب پڙهن؟ فقط ايل ايم سي ۽ سنڌ يونيورسٽي ۾ ئي اٽڪل پنج هزار سنڌي شاگرد آهن. پوءِ ڪيئن اهڙي زبان بچي سگهندي! ڪيئن انهيءَ زبان کي قومي زبان جو درجو ملندو؟ ڪير سنڌي زبان کي قومي زبان جو درجو ڏياريندو؟ آهي – جيڪي سنڌي ڪتاب ۽ مخزنون خريد ئي ڪونه ڪن؟
زبان کي ادب ئي بچائيندو ۽ وڌائيندو آهي. آها ئي زبان سدا جيئري رهندي ۽ شاهوڪار هوندي آهي، جنهن ۾ گهڻي ۾ گهڻا ڪتاب،

اخبارون ۽ مخزنون نڪرن، وڪامن ۽ پڙهجن. پر اسانوٽ هر ڏينهن انهن جو تعداد تشويشناڪ حد تائين گهٽبو وڃي. هلچل مخزن، نئون نياپو، نئين ٿهي پبليڪيشنس، ڪارونجهر، سچائي ۽ وطن دوست ۽ ٻيون ڪيتريون پبليڪيشنس بند ٿي ويئون يا پوين پساهن ۾ آهن.
هڪ جيئري قوم جو ادب مري رهيو آهي. انهيءَ قوم جي زبان مري رهي آهي. جنهنجي دعوا اِها آهي ته اسانجي زبان پنج هزار سال پراڻي آهي. اسانجي وس ۾ هجڻ جي باوجود به اسين ڪجهه نٿا ڪريون، پنهنجي ادب ۽ زبان کي مرندو ڏسي رهيا آهيون. ڪيڏي نه مرده قوم آهيون اسين! هڪ قوم پنهنجي الڳ زبان جي ڪري ئي سڃاتي وڃي ٿي. پر اسين انهيءَ ذريعي کي پنهنجي هٿن سان ئي ختم ڪري رهيا آهيون.
مون ١٩٦٠ع کان ڪتاب ڪڍڻ شروع ڪيا، نقصان، پريشانيون، سختيون سٺم ـ لاڳيتو سٺم. اڃا به سهڻ لاءِ تيار آهيان. اڄ کان پهرين وڪاميو ڪونه آهيان، جيتوڻيڪ وڏا واڪ لڳا. اڄ به وڪاميو ڪونه آهيان، جڏهن ته اسانجا ’عظيم‘ وڪامجي ويا ۽ انشاالله سپاٽي به نه وڪامندس. وس پڄندي سنڌي ادب ۽ سنڌي زبان جي خدمت ڪئي اٿم، ۽ ڪندو رهندس. جڏهن ڊڪلريشن مليو، ڪاغذ سستو ٿيو ۽ ملي سگهيو ـ ۽ خاص ڳالهه ته وڏي مشين وٺي سگهيس (جنهن لاءِ هڪ دوست وعدو ڪيو آهي) ته وري سلسلو جاري ڪبو.
موجوده حالتن ۾ سلسلو جاري رکڻ منهنجي لاءِ ممڪن ڪونهي.
مان پنهنجي انهن دوستن جو ٿورائتو آهيان جن مونکي تخليق پبليڪيشنس مان پوندڙ نقصان کان بچائڻ لاءِ، هر مهيني مدد جي آڇ ڪئي. پر هڪ ڏينهن جي ڳالهه هجي ته احسان به ڪئجي، هر مهيني مدد وٺڻ ممڪن ڪونهي. مان انهن دوستن ـ سعيد ميمڻ، يوسف لغاري، ظفر حسن، نور محمد، ولي رام ولڀ، اسلم آزاد، پير بخش پياسي، ذوالفقار سيال، خليل قاضي، عزيز پٽي، نجم عباسي، ارشاد قاضي ۽ فيروز احمد ميمڻ جو به ٿورائتو آهيان، جن جيل مان نڪرڻ کانپوءِ سهڻي پبليڪيشنس جي پهرين ڪتاب ڪڍڻ لاءِ منهنجي مالي مدد ڪئي.

اڄ، اٽڪل ٽيهارو سال اڳ ايترا سالن ڪتابي سلسلو، پبليڪيشنس ۽ مخزن ڪڍي، بند ڪرڻ تي مون شڪست نہ کاڌي آهي. اها شڪست هڪ مرده قوم جي آهي.

جيئن تہ هيءُ آخري ڪتاب آهي، تنهنڪري ڪوشش اها ڪئي اٿم تہ گهڻي ۾ گهڻو ۽ سٺي ۾ سٺو مواد پڙهندڙن کي ڏيان، تنهنڪري صفحن جو قيد نہ رکيم، ۽ انڪري قيمت بہ وڌي وئي آهي. ڏسڻو اهو آهي تہ پڙهندڙ انهيءَ ڳالهہ جو قدر ڪن ٿا يا هيءُ ڪتاب بہ بي قدريءَ جو نشانو بڻبو. جيڪڏهن هن ڪتاب جي موت سٺي ٿي تہ مختلف ڪهاڻيڪارن جي ڪهاڻين جا مجموعا، ناول ۽ ٻيا ڪتاب البت نڪرندا رهندا.

افسوس اٿم تہ ناليءَ ڇپجڻ جي باوجود عبدالجبار جوڻيجو جو 'رات منهنجي روح ۾' ڪتاب تي مضمون نہ ڇپجي سگهيو آهي، تنهن لاءِ معذرت ٿو گهران.

— طارق اشرف

کهاڻيون

آرٽ گئلريءَ ۾ هڪ شام	گوپال ٺڪر
ريڪا دور ڏيڏلڪي ۾	بيدل مسرور
هستيءَ جو گم ٿيل ٽڪرو	مشتاق احمد شورو
ڪڪو پلو، چام تماچي ۽ آلرجي	غلام نبي مغل
اڏوهيءَ جيئڻ ڏڪڙا	مدد علي سنڌي
ڊينجر مين	مهتاب محبوب
ڳالهه هڪ ڇٽ زال جي	عبدالجبار جوڻيجو
آلو	شيام جيسنگهاڻي
زندگيءَ جو هڪ ڪپيل ٽڪرو	ولي رام ولڀ
ضدي خاندان جو فرد	طارق اشرف
آرزو ۽ سپنا	محمود مغل
مان گدوبندر جو پڳل	عنايت هيسباڻي
رول پڪي	

وارب ڪيس پيلمراشين

غلام نبي مغل

سفرليونسن

سي سندر ڏينهن	الطاف شيخ

سنڌي زبان جي مقبول ترين، بيباڪ

۽

عوام جي ترجمان اخبار

عبرت

حيدرآباد سنڌ

سنڌ جي هر هڪ ماڻهوءَ جي پنهنجي اخبار

آرٽ گئلريءَ ۾ هڪ شام

گوپال ٺڪر

ڪولابا کان ريگل تائين پهچي، سوچيان ٿو ته: ٽئڪسي ڪري بوري بندر وڃان يا ٻس پڪڙيان؟- اُن ردعمل ۾ هڪ ٻيو خيال اچيٿو، ميوزم پهچي جهانگير آرٽ گئلريءَ ۾ وڃڻ جو. گئلريءَ لاءِ روڊ ڪراس ڪريان ٿو. ڇهن منٽن ۾ گئلريءَ تائين پهچي وڃان ٿو. گئلري جي رائونڊ وال ڏسي، من ئي من ۾ مشڪان ٿو. آرٽسٽ ٻڌجي نه سگهيس، پر فن کي ڏسڻ جو موه جيئن جو تيئن اندر ۾ اٽاروڻءَ جيان ٽنبو ڪڍي ترندو رهيو آهي.

سگريٽ فوٽ پاٿ تي اُڇلي، بوٽ جي ترِي جي زور سان وسائي، گئلريءَ جون ڏاڪڻيون چڙهان ٿو. لائونج ۾، ميز پٺيان ٻن ڪُرسين تي ٻه حسين جوانڙيون ويٺيون آهن. چپن ۾ مشڪي هڪٻئي سان ڳالهيون ڪري رهيون آهن. هڪ جي گوڏن تي ڪا انگريزي مخزن کليل رکي آهي. ٻي، پهرين کان وڌيڪ ڪشش ڪندڙ آهي. سندس گوريون لسيون ٻانهون، ميز تي رکيون آهن. مان ادب سان ان اڳيان وڃي بيهان ٿو. ڇڪيل ڀڪنديون اکڙيون چيڀڻي مونکي ڏسي ٿي. اڳيان رکيل فولڊرن مان هڪ فولڊر کڻي مون طرف وڌائي ٿي. مان فضيلت سان وٺي، کيس ”ٿئنڪس“ چوان ٿو.

ساڄي پاسي مڙي اندر هال ۾ گهڙان ٿو. فن جا چاهڪ، ديوار تي لڳل پينٽنگس کي گهوري گهوري ڏسڻ ۾ مشغول آهن. ڏائي پاسي واري گول ديوار وٽ ڪي پارسي ليڊيز هڪ ڳوٺاڻي منظر جي تصوير ۾ ٻسي، هڪ ٻئي کي چيڙائي رهيون آهن- ته تون هن ڳوٺ جي ڳوٺاڻي آهين- انهن جي چپن تي لڳل لپسٽڪ ۽ ڪٽيل وارن کي ڏسڻ ۾ مان ايترو ته مگن ٿي ويو آهيان، جو پاڻ تي قبضو ئي ڇڏڻ نه رهيو اٿم. ٻي ڏيان آهستي آهستي ٻيو ڇُران.

هڪ آمريڪي جوڙي سان ٽڪرڻ کانپوءِ هوش ۾ ٿو اچان.

"ساوي" چئي اڳيان وڌي وڃان ٿو. وري آمريڪن جوڙي کي ڏسان ٿو. ٻئي ٻيا آهن. رت جي گهاٽائي ۽ رنگ ڪري چست ٿيا لڳن. ٻئي آمريڪن شايد مونکي "اِٽس آل رائيٽ (It's all right)" چيو. پر اومالڪ چڻ مون نہ سمجهو هو.

هڪ چتر ۾ اکيون کپايان ٿو. سمجهڻ جي مڪمل ڪوشش ڪريان ٿو. سمجهہ ۾ نٿو اچي. چتر جو نمبر پڙهي، گائيڊ فولڊر کوليان ٿو، جنهن ۾ چتر جا عنوان، قيمت ۽ ٻيو ڪجهہ لکيل آهي: ائبسٽرڪٽ آرٽ. آمريڪن جوڙو هاڻ مون اڳيان پهچي ان تصوير کي ڏسڻ لڳي ٿو. ٿورو پٺيان وڃي ٿو، وري اڳيان اچي تصوير کي پرکڻ جي مڪمل ڪوشش ڪري ٿو. جوڙس فولڊر کولي عنوان پڙهي ٿي ۽ کيس چوي ٿي، "دِس اِز ائبسٽرڪٽ آرٽ." (This is abstract art ٻيو آميريڪي بخيلجي چوي ٿو، "ڊئم اِٽ. (Dame it)"

مان چاهيان ٿو ٿهڪ ڏيئي سندس اِنسلٽ ڪريان. پر مون کيس وچ ۾ روڪي تڪليف پهچائي آهي ۽ پڻ اڳ. مان ٿهڪ نہ ڏيئي ان چتر جو مطلب سمجهايان ٿو، جو مونکي سمجهڻ ۾ اچي ويو هو. آمريڪن محض مشڪي ٿو.

سندس عورت چوي ٿي، "ياه، يا، اِٽ اِز لائيڪ دَئٽ. (Yah, ya, it's like taht)" (ها، ها، انجو مطلب ائين ئي آهي.)

مان مڙي ڏسان ٿو تہ منهنجي پٺيان مونکي ٻہ چوڪريون ڏسڻ ۾ اچن ٿيون. تصوير نسبت ننڍو ليڪچر ٻڌي شايد هو مونتي خوش ٿي ويون آهن. جو منهنجي نهارڻ سان يڪدم مرڪي منهنجو مانُ ڪيو اٿائون. آها مرڪ اڃان بہ سندس سنهڙن چپن جي ڪنڊن ۾ نمايان آهي. مان چپ چاپ سندن اڳيان لنگهي ٿو وڃان. آمريڪن جوڙي کي ائين منهنجو لنگهي وڌي وڃڻ عجيب لڳو آهي.

هڪ تصوير کي ڏسان ٿو. ڏسندوئي رهان ٿو. معصوم هرڻ ۽ هرڻين جو وڏو ڌڻ آهي. جو چانڊاڻ ۾ وهنجي پيو. ڌڻ جون لسيون پٺيون ۽ سڱ پيا ڏسجن. ڪن ڪن هرڻين جو مٿي چڪيل گردن ۾ لڳل وڏڙين اکڙين وارو منهن چنڊ کي سڏڙا پيو ڪري

نيري، سائي ۽ اڇي رنگ ۾ چٽيل هي چتر ڪافي دلڪش آهي.
آهي ٻئي چوڪريون، جن پٺيان بيهي مونکي ڏٺو هو، سي منهنجي هٿن ڪانپوءِ اُن هرڻين ۽ هرڻ جي ڏڻ واري چتر کي اڇي ٽيون ڏسن. مان پريرو ٿي ڪين جاچيان ٿو. آرٽ اِنسٽيٽيوٽ جون اسٽوڊينٽس پيون لڳن. اُن ڪان به وڌيڪ ماڊل پيون لڳن. ٻنهين جا وار اٿيا مٿي چڪيل منهن تي عمدي ڪريم جو تهه چڙهيل اٿن. جنهنڪري ڪلندي سندن ڳلن تي سج چمڪڻ ٿا لڳن. چڪيل سينا، جوالا مکي پربت جيان ڦاٽڻ لاءِ تيار. ڏکهو رنگين بدن. هڪ کي ساڙهي ۽ ڪٽ بلائوز ۽ ٻيءَ کي سنڌي تنگ ڪڙتو ۽ سلوار، وائلنيٽي رنگ جو. ٽيري ڪاٽ جو هٿڻ ڪري منجهس هڪ به گهنج پيل نٿو ڏسجي. ڪيس لپسٽڪ جو تهه چڙهيل آهي سنهڙن چپن تي. لوپ وس ٿي نهاريندو رهڻ ڪري پڪڙجي پوانٿو. هٿ ٻنهين مونکي اُن ادا ۾ پڪڙي ورتو آهي. محسوس ٿيون ڪن ته چند منٽن کان اسپاءِ Spy ڪندو رهيو آهيان. مان ڪين نظر انداز ڪرڻ لاءِ هڪ چتر ۾ اکيون کپايان ٿو. هٿن هڪ ٻئي جي ڪن ۾ پڻ پڻ ڪئي آهي، آهو مان محسوس ڪريان ٿو. اَڄي مدار جو تصور ڪريان ٿو. تصوير، جنهن ۾ منهنجون اکيون اٽڪيل آهن، ڇا آهي اُنم! نٿو چاڻان، بي دور ٿي ويون آهن جڏهن منهنجون زنده اکڙيون. مان هڪ اڌ گفتو جهٽي ٿو ونان. هڪ چيو آهي، ”هو شايد آرٽسٽ آهي.“ ٻي ڪيس سنواري چوي ٿي، ”نه فقط آرٽسٽ آهي، پر اُن سان گڏ بيوقوف به آهي.“

’بيوقوف‘ اکر منهنجي ڪنن ۾ ٻرڇي تي لڳي ٿو. ماڻ پاڻ کان ٻڇان ٿو، ڪنهن ڏنو هنن کي حق، مونکي بيوقوف ڪوٺڻ جو؟ مون؟ منهنجي نهر سياو ٻڌو پئي. نه نه. هنن مونکي گار نه ڏني آهي. ٻنهنجو پاڻکي گار ڏني اٿن. آها نئين زماني جي نئين ٽرڻجدي آهي. نه ڪجهه به نه آهي. هنن، هڪ لفظ ٻولي جڏهن ٻنهنجو وجود ظاهر ڪيو آهي. اِهيو پڪ سان چوندس ته ڪين مونکي گار ڏيڻ ۾ ٿورو سڪون ضرور مليو هوندو. شايد اِها ماڊرن بيهيور آهي!‘

گئلريءَ جي ڏکهي ۽ سنهين ڪاريدار ۽ ڪئفيٽيريا نهيل آهي.

سچي ڪئفيٽيريا بانس جي لڪڙيءَ سان فنائتي نموني ٺهيل آهي. آرٽسٽ ۽ آرٽ جا شوقين هن ڪئفيٽيريا ۾ ويهي ٻئاڪون هڻندا آهن- ويهي ناشتو ڪرڻ، ڊرنڪ پيئڻ ۾ پنهنجو شان سمجهندا آهن. ڪاڌو به ته لذيذ ملندو آهي. ميز ڪرسيون بيد جي لڪڻ جون ٺهيل آهن. ٻاهريون پاسو بانس جي چيريل آڻين لڪڙن سان ڪور ٿيل آهي. جنهنجي ٻئيان ساوا ٻوٽا ۽ وليون رنگ لائي بيٺيون آهن. ميوزم جو موڪرو ميدان اُن سان اچي ٿو ڳلي ملي. ٻيت جو ٻيو پاسو ڏگهو گئلريءَ جو گليزڊ پارٽيشن آهي. جنهنجي ٻئين پاسي ٿلها پردا پيا لٽڪن.

ڪئفيٽيريا ۾ وچواري خالي پئسيج وٽ بيٺو آهيان. پاسن کان ٻنهين قطارن ۾ اکيون ٿو وجهان ته من ڪا خالي جاءِ ڏسڻ ۾ اچي. هرڪو ڪاڌو پيئڻ ۾ مشغول آهن.

هڪ فرد بل چوڪائي آٿي ٿو. لڙي وڃي سيٽ ولاريان ٿو. سامهون آمريڪن جوڙي کي ويٺل ٿو پايان. ڪين مرڪي وش ڪريان ٿو پنهنجي پير واري مڙد ڏانهن آڏين اکين سان ڏسان ٿو، جو اليڪٽرڪ ٽرين جي رفتار کان به تيز ويٺو ليمجوس پيئي. منهنجي کابي پاسي واري قطار ۾ ٽورو ٿي اڳيان آهي ٻئي چوڪريون ويٺيون آهن. جن مونکي 'بيوقوف' جو خطاب ڏنو هو. ٻنهين جي هٿن ۾ گول چمچا آهن، جي سوپ جي پليٽ مان پيري سوپ ويٺيون پيئڻ لڳيون، ٿو ته هنن مونکي پهرين ئي ساعت ڏسي ورتو آهي. جو چپن ۾ پيون مشڪن.

مان هيٺئر انتر مکي ٿي ڪاڌو پيئڻ جي باري ۾ سوچيان ٿو ته ڪنن تي انگريزي ڌُن کي وڄندو محسوس ٿو ڪريان. بي اختيار منهنجا پير ڌن جو جائزو وٺي رقص ڪن ٿا.

آمريڪن جي وائيف مونکي ڌاڙي ويٺي آهي ته مان هر هر سامهون ويٺل ٻن چوڪرين ۾ اِنٽريسٽ وٺي رهيو آهيان، جو هڪ اڌ دفعو مڙي انهن کي ڏسي ورتو اٿائين. ڪين ڏسڻ ڪانپوءِ جيڪي ڀاوَ سندس ڳاڙهي چهري تي نمودار ٿيا آهن، تنهنمان، مان اِهو اندازو لڳائي ٿو سگهان ته ڪيس آهي ٻئي چوڪريون نه وڻيون آهن. شايد

ڪيس 'فيلٽرٽ' به لڳيون هجن. پر منهنجي جواني چئي اهو منظور
ڪرڻ لاءِ تيار نه آهي. مان من ئي من ۾ ڪين ڀرين ڪان به وڏيڪ
چاهڻ لڳو آهيان.

هو ٻئي سوپ پي ختم ڪري، پنهنجن پتڪڙن رنگين رومالن سان
آچاترائيءَ مان چپن جي مٿين سطح کي ڇهي اُگهن ٿيون. سڙهيءَ
واري مون طرف نهاري پنهنجي سکيءَ کي ٺنگ سان اشارو ٿي
ڪري مونڊانهن نهارڻ لاءِ. پوءِ ٻئي ڀڻ ڀڻ ڪنديون ٿيون رهن.

ٻٻرو منهنجي پير ۾ اچي ٿو بيهي.

مان ڪيس ڪجهه کٽي اچڻ لاءِ آرڊر ڪريانٿو. هو ٻڌي، ڪنڌ
لوڏائي هليو ٿو وڃي.

آمريڪن جي وائيف مونڊانهن نهاري مشڪي ٿي. مان به هلڪو
مشڪي ٿو ڏيان. ۽ آهستي آهستي سندس ڇهري تان نظرون کڻي
انهن ٻن ڇوڪرين ڏانهن ڏسڻ لڳان ٿو. سنڌي ڊريس واري ٿورو
اٿي، پير واري ووڊن پول ۾ لڳل مخزن جي ٿهي مان هڪ انگريزي
مخزن ڪڍي وٺي ٿي. ان مدوا ۾ سندس ڪڙتي تي سيني وٽ
بريزيئر جون پٽيون ڇٽيون ڏسجن ۾ اچن ٿيون. مخزن کڻي ويهي
ٿي. ٻئي مخزن کولي آڏهن ۾ رنگين فوٽن کي ڏسڻ ۾ پاڻکي مشغول
رکن ٿيون. فوٽن ۽ تصويرن کي ڏسندي، سنڌي ڊريس واري
ڇوڪري انگريزي ڌن تي پنهنجي پير ۾ اٽڪيل سنهري ٽري واري
چمپل کي نرتيه ڪرائي ٿي.

آمريڪن جوڙو ڪافي پي، بل ادا ڪري، هڪ آڊيو پليٽ ۾ ٽپ
طور رکي آهستي آهستي اُٿي نڪرڻ ۾ مشغول آهي.

ٻٻرو، سئمنڊوچ جي پليٽ رکي هليو ٿو وڃي.

مان چيز جا سئمنڊوچ کائڻ لڳانٿو.

ٻٻرو وري اچيٿو. ٽري مان ڪافي جو ڪوپ پليٽ ۾ رکيل ڪڍي
ميز تي رکي ٿو ۽ پوءِ هڪ ڪيوب ۾ پيل شگر ڪيوبس رکي
هليو وڃيٿو.

ڪاري رنگ جي ڪوپ ۽ پليٽ ۾ مونکي ڪافي جو رنگ وڻڻ
لڳي ٿو. ۾ ڪيوب شگر جا ڪوپ ۾ وجهي چمچي سان ڪين

ڊرسيٽيل ڪريانٿو.

ڪافيءَ جو ڊيڪ پرياڻو. اڳ ڪان ڪافيءَ جو ذائقو ڦريل لڳي ٿو. ’ليس ٽيسٽي.‘ ڪافي اڌ پي ڇڏيانٿو. ڪيسي مان سگريٽن جو پئڪيٽ ڪڍي، پئڪيٽ کولي سگريٽ ڪڍي، چپن جي وچ ۾ اٽڪايانٿو. ڪين ڏسانٿو. هو ته جڻ سمورو وقت منهنجي هڪ هڪ پوز جا سنئپس وٺنديون رهيون آهن. ماچيس جيب مان ڪڍي سگريٽ دکايان ٿو. ٽيلي وسائي هيٺ اڇلائي، سگريٽ مان پريل ڪش ٻاهر پڦ ٿو ڪريان ته لڳي ٿو هو ٻئي سيٽون خالي ٿي ويون آهن. وري پڪ ڪرڻ لاءِ ڏسانٿو. هو برابر اٿي منهنجي پر مان ڏي ٻاهر وڃي رهيون آهن.

رڪارڊ جي ڌن ۾ مان اٽڪ ٿو لڳان. ڪيسي مان پرس ڪڍي، ٻن جو نوٽ اندران ڇڪي ميز تي پيل پليٽ ۾ بل مٿان رکي ٻاهر وڃڻ لاءِ مڙانٿو.

هو وٽيون هليون، لڳاتار سوچيندو ٻاهر پهچي ٿو وڃان. لائونج کان ٻاهر اسٽيپس لهي فوٽ پاٿ تي وهندڙ آمدرفت کي ڏسڻ ٿو لڳان. ڪاهي پاسي فوٽ پاٿ تي اهي ٻئي بيٺيون ڏسانٿو. من حرص سان پرجي ٿو وڃي. دل جو درياهه تيزگيءَ سان وهندو محسوس ٿو ڪريان.

سندن مک تي دائمي تلخ مسڪراهٽ ڏسي، مان پنهنجو پاڻ تي ڦٽ لعنت ٿو وجهان، ’هي منهنجي نظرن ۾ اٽڪي هلنديون رهيون آهن. مسڪرائينديون رهيون آهن ۽ تون آهين جو ڪين سويٽ سمائيل به نٿو ڏيئي سگهين، جاهل، گنوار، اليٽريٽيڊ! هڪ جي بجاءِ ٻه! يا رب! ڪي اڌ چوٽيءَ لاءِ پيا واجهائين.‘ ڪين ٽڪسي ڪري وني وڃڻ جو فيصلو ڪريٿو وٺان.

هڪ جوان منهنجي اڳيان اچي ٿو بيهي. پناما پاڪيٽ مان سگريٽ ڪڍي پيئڻ ٿو لڳي. سندس اکين ۾ مونکي لالچ ٿي ڏسجي. هو اٿين مشڪل لڳو آهي جڻ مون سان پاڳي پاڻيوار ٿيڻ ٿو چاهي.

مان فراخدال آهيان هوءَ سانڍهي واري ڪيس....

منهنجي چوڻ کان اڳ هن پنهنجا چپ چوريا آهن، چويئو، ”کهڙي پسند آئتو. ساڙيءَ واريءَ جا پنجاه! ۽ ڪڙتي واري جا پنجهتر — سوچيو نه فل نائيٽ اوهان سان هوندي!“

مان حيران، ڪيس ڏسندو ئي رهانئو. مونکي لڳي ٿو ته منهنجي هوش اچڻ کان اڳ ئي ڪنهن مونتي پستول مان فائر ڪري منهنجو انت آندو آهي.

نيو فيلڊس پبليڪيشنس جا شايع ٿيل ڪتاب

١- بين الاقوامي قانون ۽ تنظيم	ليکڪ: فيروز احمد ميمڻ
ايم- اي، ايل ايل- بي لاءِ ڪارائتو ڪتاب	صفحا: ١٩٠ قيمت: ١٢-٠٠
٢- جيل ۾ ٢٢ مهينا (ڀاڱو ١)	ليکڪ: طارق اشرف
حيدرآباد سينٽرل جيل جي ڊائري	صفحا: ٢٠٠ قيمت: ٨-٠٠
٣- آخري ملاقات	
جيل مان لکيل ۽ آيل خط	صفحا: ٢٠٨ قيمت: ٨-٠٠
٤- جيل گهاريم جن سان	ليکڪ: طارق اشرف
جيل جي ساٿين تي خاڪا ۽ انٽرويو	صفحا: ٢٠٤ قيمت: ٨-٠٠
٥- جيل ۾ ٢٢ مهينا (ڀاڱو ٢)	ليکڪ: طارق اشرف
حيدرآباد ۽ سکر جيل جي ڊائري	صفحا: ٢٠٠ قيمت: ٨-٠٠
٦- زندگيءَ جو تنها مسافر	ليکڪ: طارق اشرف
١١ اڻ ڇپيل ۽ ڇپيل ڪهاڻيون	صفحا: ٢٠٠ قيمت: ٨-٠٠
٧- ٤- مارچ ۽ سنڌي جوڌا	(پابندي پيل)
٨- بهترين ڪهاڻيڪارن جون بهترين ڪهاڻيون	ليکڪ: ١٥ بهترين ڪهاڻيڪار
	صفحا: ٢٠٠ قيمت: ٨-٠٠
٩- اونداهي ترتي، روشن هٿ	ليکڪ: آغا سليم
هڪ شاهڪار ناول	صفحا: ١٧٦ قيمت: ٨-٠٠
١٠- رات منهنجي روح ۾	ليکڪ: غلام نبي مغل
١٤ اڻ ڇپيل ۽ ڇپيل ڪهاڻيون	صفحا: ٢٥٠ قيمت: ٨-٠٠

گهرائڻ لاءِ لکو: سهڻي پبليڪيشنس
الهندو ڪڇو، حيدرآباد، سنڌ

ريکا دور ڏنڌ لکي ۾

ببدل مسرور

ٽائيپ رائٽر جي اکرن تي آڱريون هلائيندي ۽ ٽيبل تي رکيل پني ڏانهن ڏسندي بار بار سندس نظرون خالي ڪرسيءَ ڏانهن کڄي ٿي ويون، ’الائي ڇو دير ڪئي اٿس‘ ٿوري دير لاءِ سوچي هوءَ وري ٽائيپ جي چاٻين کي آڱرين جي زور سان دٻائيندي، ليٽر ٽائيپ ڪرڻ لڳي ٿي وئي. سمورو ڪم ٽائيپ ٿي ويو ۽ جيڪو صاحب به ڏانهن هليو ويو. آفيس جا ڪجهه ڪلارڪ پنهنجي پنهنجي ڪم ۾ مشغول هئا پر سندس سامهون پريان پيٽ سان رکيل ميز وٽ، مزي سان ويٺل مقبول، سگريٽ جا ڪش هڻي ڪيس گهوري رهيو هو ۽ خالي ڪرسيءَ ڏانهن ڏسندي، ٽائيپ ڪندي ڏاڍو پئي چاهيائين ته مقبول کانئس رفيق متعلق پڇي ته جيئن خبر پوي ته ڇو ڪونه آيو آهي. نيٺ هوءَ گهڻو ضبط ڪري نه سگهي،
”ڇو، اڄ رفيق نه آيو آهي.“
”اهو ته اسانکي، اوهان کان معلوم ڪرڻ گهرجي، ميڊم.“
”اڇا!“ اکيون ڇنڀي ڇپائين ته سهي پر هڪدم گهٻرائجي وئي ۽ ان سان گڏ سندس ذهن ۾ هنجي رفيق ۾ دلچسپي وٺڻ واري معاملي جي صورت اهڙي اڀري آئي. جنهن ۾ هوءَ محسوس ڪرڻ لڳي ته، مقبول، رفيق ۽ سندس هڪٻئي ڏانهن لاڙي کي شڪ جي نگاهه سان ڏسي ٿو.
هڪ ئي آفيس ۾ ڪم ڪندي هن هميشه رفيق کي ئي سٺو ڄاتو هو ۽ انڪري ئي رفيق سان ڳالهائڻ، اٿڻ ويهڻ، گڏجي لنچ ڪرڻ وقت هڪ قسم جي خوشي ۽ فخر محسوس ڪندي هئي. دل جي ڪنهن ڪنڊ مان ڪڏهن ڪڏهن ڪيس آواز ايندو هو ته: ’هوءَ رفيق ۾ دلچسپي وٺڻ لڳي آهي.‘ ۽ پوءِ ڏيرج ڏيڻ لاءِ پاڻکي ئي ڇٿي ڇڏيندي هئي: ’دلچسپي وٺڻ گناهه ته ڪونهي.‘

مقبول پنهنجي مڇن جا وار زبان جي مدد سان ڏندن تائين آڻي چپن کي پڪوڙي ڪيس لالچي نظرن سان تڪي رهيو هو، هوءَ ائين ئي چئي ويٺي، ”دل ٿي چوي ته جيڪر اڄ سوير ئي گهر هلي وڃان.“ ائين چوندي ڪيس لڳو ته رفيق جي نه هئڻ ڪري ڄڻ بور ٿي پئي آهي. سوچڻ لڳي ’گهر ۾ ڇا رکيو آهي جو سوير وڃان. جنهن گهر ۾ ٻارن جي موجودگيءَ ۾ به من جو وندرڻ اوکو ٿي پوندو. اتم کين کارائڻ، سنڀالڻ، پڙهائڻ ۽ پيار ڪندي به هر وقت ڪنهن کوٽ جو احساس ڇهنڊيل رهي ٿو.‘

مقبول ڪرسيءَ تي پاسو بدلايو ۽ پنهنجائپ مان ڪيس چوڻ لڳو، ”ميڊم، دل جيڪي چوي سو ضرور ڪجي.“

”ڇا مطلب؟“ مرڪي، خوش اخلاقيءَ جو مظاهرو ڪندي چيائين.

”اڄ مسٽر رفيق به ته نه آيو آهي.“ مقبول پاڪيٽ مان سگريٽ ڪڍندي چيو.

”الائي ڇو نه آيو آ.“ ساڳئي نوع ۾ چوندي پاڻکي اداس پاتيائين. پر چئي وڃڻ کانپوءِ ڪيس مقبول جو جملو محسوس ٿيڻ لڳو ته پنهنجي منهن لڄي ٿي وئي. خاني مان پنو ڪڍيائين، جنهن تي بال پين سان موڪل جي درخواست لکي اڳيان رکيائين.

”ها ميڊم، اڄ ته توهانکي موڪل وٺڻ ئي گهرجي.“

هنکي لڳو ڄڻ مقبول ڪيس چئي رهيو هجي– ’ڪنهن پروگرام تحت اهڙو ناٽڪ رچائڻ ئي مناسب آهي.‘ سوچي هن ڪيس چيو، ”تون ڇا ٿو چوڻ چاهين؟“

”مان ڇا چوندس،“ مرڪندي، ڏکاري لهجي سان چوڻ لڳو، مان چئي به ڇا ٿو سگهان.“ ’ڪيڏو نه ڪريل ماڻهو آهين‘ هن ڪيس من ئي من ۾ گٿ وڏ ڳالهائي ڇڏيو. هنکي هوائن به مقبول جي ايڏي حجت کان وڻندي هئي، ڪليگس هئا، جنهنڪري ڪاوڙ ڪرڻ جي بدران ڳالهه کي ٽاري پنهنجو ڪم ڪرڻ لڳندي هئي، هوءَ اٿي صاحب ڏانهن وئي.

ڪاغذن تي صحيون ڪندي وڏو ساهه کنيو ۽ ڪنڌ مٿي ڪڻندي چوڻ لڳو، ”يس ماءِ ڊيئر ميڊم.“ صاحب جي منهن تي مرڪ

هئي، مسلسل وڏا ساه کڻي رهيو هو ڇڻ هنجي جسم جي خوشبوءِ مان فرحت وٺندو هجي.

"سر_" هن هٿ ۾ جهليل درخواست ڏانهس وڌائي.

صاحب سندس درخواست پڙهڻ کانسواءِ صحيح ڪري پاسي واري رڪ ۾ رکي ڇڏي ۽ وري اکيون کڻائي کيس ڏسڻ لڳو. ۽ هنکي ائين محسوس ٿيو جهڙو صاحب جون جسم ۾ پيهي ويندڙ نگاهون، هنجي اگهاڙين ٻانهن تان ترڪنديون، جسم جي ڪجهه حصن کي بيقرار بڻائڻ واريون هيون.

"ته سر مان وڃان." پاڻکي نروس محسوس ڪيائين.

"تنهنجي مرضي." صاحب ساڳي مرڪ سان پنهنجون نظرون سندس سيني جي ٿوري کليل حصي تي اٽڪائيندي چيو. هنجو من ڌڙڪڻ لڳو، ۽ هوءَ جلد ٻاهر نڪري آئي. ميز جا خانا بند ڪيائين، هڪ اچاتري نظر پر واري خالي ڪرسيءَ تي وڌائين، ڪرسيءَ تان نظرون هٽائي هوءَ هلڻ لڳي، مقبول جي ميز وٽان لنگهندي هن مرڪي هٿ جي ٻن آڱرين سان کيس الوداع ڪيو. مقبول به کيس ويندي ڏسندو رهيو.

آفيس جي ڏاڪڻ تان لهندي، هوءَ رفيق جي نه اچڻ بابت سوچيندي فيصلو ڪرڻ لڳي، 'ته ڀيرين رفيق ڏانهن تي وڃان. پنهنجي گهريلو حالتن کان اڄ بهرحال کيس واقف ڪري ڇڏيان ته چڱو.' هوءَ اچي گاڏيءَ ۾ ويٺي ۽ جڏهن گاڏي آفيس مان نڪري شهر جي رستي تي آئي ته دل من هٽڻ لڳي، 'رفيق کي ڪيئن ٻڌائي سگهنديس ته مون سان ڪهڙي ويڌن آهي.' هوءَ احتياط سان گاڏي هلائيندي پئي وئي. سندس ذهني سوچون، مستقبل لاءِ ٿيندڙ معاملن جي اونهائين تائين ويندي ويندي موڙي تي آيون. 'رفيق ٻڌندو ته ڇا سوچيندو؟ _ نه_ رفيق منهنجي هر قدم کي ساراهيندو رهيو آهي. جڏهن مڙس کان طلاق تي ورتم ته به رفيق ئي منهنجي پٺڀرائي ڪئي هئي. هاڻي جڏهن کيس پنهنجي مستقبل لاءِ چوندس ته رڳو همدرديءَ وچان مخصوص جملا چوندو؟ پر ڇا هو منهنجي ان کوٽ کي محسوس نٿو ڪري. ڪندو هوندو، ته پوءِ مان ڪيئن

گيس ڇئي سگهندس. نه- مونکي ڇوڙو پوندو. مان هاڻي ڏي وڃي کيس ٻڌايان ٿي، پر، منهنجي مستقبل لاءِ ڇا رفيق ڪجهه به نه ڪري سگهندو؟ پر اُن طرح ته هنجي به مستقبل جو مسئلو حل ٿي ويندو. ڪيئن ٿيندو؟ هنجو مڱڻو ٿيل آهي. ڇا هو مائٽن کي ناراض ڪري سگهندو؟ مونکي ايڏو نه سوچڻ گهرجي. رفيق مونکي پائيندو آهي ۽ ٻين مردن جي ڀيٽ ۾ هوءَ پاڻ وفيق کي ڇاهڻ جي حد تائين پائثيندي آهي. پر رفيق نيٺ مونکي ڇو پائثيندو آهي؟ رفيق مونکي ڇا سمجهي ايڏي عزت ڏيندو آهي.' هن اهڙن سوالن بابت اڳي به گهڻو ئي سوچيو هو پر کيس اڄ تائين ڪو خاطريءَ وارو جواب نه اُڌڙيو هو.

'پنجويهن سالن جي ئي عمر ۾ هو ايترو گهڻو ذهين ۽ سنجيدو لڳندو آهي. جنهنجي مقابلي ۾ مان ڇئن بارن جي ماءُ، وچولي گهراڻي جي آزاد خيال عورت، جنهن رڳو پنهنجي حيثيت برقرار رکڻ لاءِ نوڪري ڪئي آهي.' سندس مڙس بئنڪ ۾ مئنيجر هو. مڙس جو خيال ايندي ئي هنجي ڪنن جون پاپڙيون گرم ٿي ويون. 'مئنيجر جي ڀيٽ ۾، رفيق ڪيڏو نه ذميدار آهي. اڃان ته رڳو مڱڻو ٿيل اٿس. ته به پنهنجي مڱيندي لاءِ ڪيڏو ۽ ڪيترو نه سٺو سوچيندو آهي. مونسان گڏ هوندو ته به ڪيڏي نه عقل کان ڪم وٺي سٺا موضوع ڪيدي وٺندو آهي ۽ هو مئنيجر.' نفرت وچان سندس ناسون ۽ چپ ٿورا ڇڪجي ويا. 'بيعقل، ٻارنهن سال گڏ رهندي به منهنجي طبيعت کي سمجهي نه سگهيو ۽ رفيق سان نوڪري ڪندي ڪجهه سال ئي مس گذريا اٿم ته هو منهنجو احترام ڪرڻ لڳو آهي. نيٺ رفيق ايترو احترام ڇو ٿو ڪري؟' هوءَ وري مُنجهي پئي ۽ اُن مونجهه ۾ کيس پيو ڪو به اهڙو شخص نظر نه ٿي آيو، جنهن سان مستقبل جا باقي ڏينهن، سڪون ماڻڻ جي اُميد تي وابستا ڪري ڇڏي. بس هڪ رفيق ئي کيس ذهن تي ڇانيل لڳو. جنهنکي هن پنهنجي ننڍڙي ماحول ۾ منفرد پاتو هو، جنهنکي ئي هن پنهنجي مئنيجر کان علحدگيءَ متعلق به ٻڌايو هو، تنهن بعد رفيق سندس احساسن جو احترام ڪرڻ لڳو هو، انهيءَ سبب ئي هنکي يقين هو

ته رفيق ڪيس سمجهي سگهيو ٿي ۽ هنڪي به رفيق متعلق چڱي اسٽڊي هئي، پر هنڪي هميشه اها ڳالهه کٽڪندي هئي ته رفيق ڪيس دل جي ڳالهه چوندي چپ ٿي ويندو آهي ۽ ڏاڍو پراسرار ۽ مبهم ٿي ويندو آهي. جلدئي سمجهه ۾ اچڻ جو وجهه نه ڏيندو آهي.

”مان سمجهان ٿو، ڪنهن وقت توتي واضح ٿي ويندو.“
”ته؟“
”ته تون به مونکي سمجهه نه سگهي آهين.“
”۽ اهو جملو جي مان تنهنجي لاءِ چوان ته؟“
”اهو ته وقت ٻڌائيندو ته ڪير ٿو ڪنهنکي سمجهي سگهي.“

آفيس – روزانو هڪجهڙن ۽ مقبول ۽ صاحب پارن جسماني لالچ رکندڙن جي وچ ۾ ڪم ڪندي هوءَ چڙ تنگ ٿيڻ لڳي هئي.
گهر – ساڳيا ساڳيا پار، ساڳيون ساڳيون ڳالهيون، جن سندس زندگيءَ کي هڪ هنڌ بيهاري ڇڏيو هو.
’نوڪري اتم، گهر اتم، پوءِ مونکي ڪهڙي ڳالهه جي ضرورت آهي.شايد مڙس ڪان علحدگيءَ جي پڇتاءَ جو احساس، ڪنهن ٻئي مرد مان ضرورت پوري ڪرڻ ۾ اطمينان جو احساس ڏئي رهيو آهي. نه – هاـ شايد مونکي مرد جي ضرورت آهي. جنهن لاءِ معاشرتي رسمي طور نڪاح ڪرڻ به ضروري آهي. يعني مونکي هڪ عدد سٺي مڙس جي ضرورت آهي. پر ڪٿي ائين ته ناهي ته مان، مئنيجر جي ٻڙي رويي جو اثر وٺي ڪنهن سٺي مرد مان منسوب ٿي مئنيجر کي ڪجهه ڪري ٻئي ڏيکاريان. نه – پلي ائين هجي به.‘
۽ هاڻي جڏهن هوءَ سمجهي چڪي آهي ته ڪيس مڙس جي ضرورت آهي، تڏهن مڙس جي روپ ۾ رفيق کي ڏسڻ لاءِ اندر ۾ ڪا هلچل محسوس ڪري رهي آهي. سندس جسم جو رت، پيرن ڪان هلي اچي منهن تي دڳ ٿيڻ لڳو آهي. پاڻکي خيال ۾ رکي، رفيق جي جوان رت ۽ جسم جو تصور ڪري ٽڙي ٽي پوي.
’مقبول، بچڙو، هروقت موقعي جي تلاش، هروقت جنسي بڪ، هونئن

به سيڪس جي معاملي ۾ مرد، عورت کان وڌيڪ بي صبر ٿيندو آهي. صاحب، پوڙهو، وارن کي پالي ڪلر لڳائي جوان هئڻ جو فريب ڏيندڙ، چمڪندڙ ڏاريا ڏند، دعوت ڏيندڙ اکيون، ۽ مان اڃي پوڙهي ٿي آهيان — به —.. . چئن ٻارن جي ماءُ....'

”جنهنجو ذهن تازو ۽ جوان هوندو آهي، اهو جسماني طور تي مونکي جوان ئي لڳندو آهي.“

”پر منهنجي ته جسم جو گهڻو گوشت لڙڪي پيو آهي.“

”جي ائين ٿي به پيو آهي ته ان ۾ ڪهڙي خرابي آهي. اهي ته انسان ۾ مختلف مرحلن مان گذرڻ جا حقيقي نشان آهن.“

”تون ته منهنجي اجائي ڪٺي تعريف ٿو ڪرين.“

”مان ڪا تعريف نٿو ڪريان ميڊم، پر توکي انسان جي جسماني حقيقت ٿو ٻڌايان. ٻارن ڄڻڻ سان يا زندگيءَ جي پيڻڪيتَرن تجربن، ڏکن، سکن، لاهين چاڙهين مان گذرڻ سان انسان جي جسم جي نشو ۽ نمان ۾ فرق اچي ٿو. تو ڪڏهن منهنجي ماءُ نه ڏني هئي.“

ڳالهائيندي هو وري چپ ٿي ويو، وڏو ساهه اڇل ڪائي ٻاهر اڇڻ ٿي هوس، جنهنکي د ٻائي مات ڪرڻ ئي بهتر ڄاتائين.

”عورت تمام جلد اثر قبول ڪندي آهي.

”هون — عورت جوان به جلد ٿئي ته پوڙهي به جلد ٿي وڃي.“ اونهي ويچار مان چيو هئائين.

”ته مڃين ٿو نه، ته مان پوڙهي آهيان.“

”پر جي تون پوڙهي آهين به، ته فڪر جي ڪهڙي ڳالهه آهي. منهنجي ماءُ به پوڙهي هوندي هئي.

”سنڌس سموري جسم جو ماس پيو لڙڪندو هو. توکي خبر آهي، مونکي ڪيڏي وڻندي هئي.“

” ته — مان — به — توکي —“ هوءَ اڳتي چئي نه سگهي هئي.

هن ڪيس مرڪي ڏنو هو ۽ چيو هو، ”ها — جيڪي ڪجهه تو چوڻ پئي چاهيو ان جو جواب مونوٽ اهو ئي آهي ته....“ مرڪندي اداس ٿي ويو هو.

هلڪي خوشي، مستقبل جو سونهن پريو سات ـ هن گاڏي ۾ رستي تي موڙي ۽ سوچڻ لڳي: ’گهر هوندو به الائي؟‘ پاڻڪان پڇڻ لڳي: ’اڄ ٽيس ڇا جو آفيس ڪين آيو.‘ سوچيائين: ’ڪٿي طبيعت نه خراب ٿي پئي هجيس.‘

’موڪل جي درخواست به ته نه موڪلي هئائين،‘ ’ڪٿان موڪلي ها! ڪنهنجي هٿ موڪلي ها!‘

پنهنجي ڳالهه تي پاڻ ئي کلي ويئي ۽ ان سان گڏ سندس دل جي ڌڪ ڌڪ وڌي وئي. ’شال گهر ۾ هجي. هئڻ ته گهرجي. اڄ ته هئڻ گهرجي. اڄ ئي ڇو؟‘ شرمائجي وئي. پاڻکي پڪ ڏنائين ـ ’گهر ۾ هوندو.‘

”گهر ۾ ويهي ڇا ڪندو آهين؟“ پڇيو هئائينس.

”پڙهندو آهيان.“

”بور نه ٿيندو آهين؟“

”اون ـ هون.“

”عجيب انسان آهين.“

”جي ها ـ بي وندر به ڀلا ڪهڙي آهي.“

”ناهيد جو ٿي.“

”ها. ناهيد پنهنجي گهر خوش آهي.“ لهجي ۾ ڏک لهي آيو هئس.

”شادي ۽ کان اڳ ۾ اسانجا مائٽ ڇوڪرن تي ڇوڪرين جو پاڇو پوڻ به نه ڏيندا آهن.“ وڏيڪ چوڻ مناسب نه سمجهي چپ ٿي ويو. ٿوري دير ڪانپوءِ ڳالهه جو تت ٻڌائڻ چاهيو هئائين. ”پر ناهيد به شادي ڪري جڏهن مونوت ايندي ته منهنجي طبيعت مان بيزار ٿي هڪ ڏينهن هوءَ به ڇڏي ويندي.“

”ته پاڻکي بدلائين ڇو نه ٿو؟“

”ڪيئن بدلايان؟ ڇا بدلايان؟ مونکي ته لڳي ٿو مان جيئن آهيان. ٺيڪ ٺيڪ آهيان.“ گنڀيرتا سان وراڻيو هئائين.

”ايڏي خوشفهمي به ٺيڪ ڪانهي.“

هن گاڏي بيهاري، فليٽس جي ٽين منزل ڏانهن نهاريائين. جنهن فليٽ تي هنجي نظر هئي، ان جي گئلري جي رسيءَ تي هڪڙو ٽوال ٽنگيل هو، جنهنڪي ڏسي هنجي دل وسامي وئي. هوءَ سمجهڻ لڳي ته رفيق گهر ۾ موجود ناهي. گئلري جي پر واري دري بند هئي. هنڪي آڻ تڻ ويڙهي وئي. گاڏيءَ مان لهي نيٺ وڏي وئي ڏاڪڻ ڏانهن. ڏاڪڻ تي چڙهندي ڪيس پڪ ٿيڻ لڳي ته رفيق ڪيڏانهن ٻاهر ويو آهي. ٽين منزل جي ڏاڪڻ چڙهندي هنجون بيقرار نگاهون سڌو رفيق جي فليٽ جي دروازي تي کتيون. پنج ننڍيون ڏاڪڻيون چڙهي هوءَ سهڪي پئي هئي، پر جڏهن هنکي دروازي تي ڪو تالو نظر ڪونه آيو ته ساري ايساهي هڪ وڏي ساهه کڻڻ سان چڻ ختم ٿي ويس. ٻنا ٻنا ڏاڪا چڙهي هوءَ اچي درتي ٻيٺي، در تي ٺڪ ٺڪ ڪيائين. جلد ئي وري ٻه ٽورو زور سان کڙڪايائين. اندران هلڪو آواز آيو. هن پنهنجي چهري تي ناراضگيءَ جو تاثر ناهيو، در کليو ته هنجي منهن تان ڪاوڙ جون ريکائون حيرانيءَ پاو ۾ بدلجي ويون. هڪ کن لاءِ ته سن ٿي ويئي ۽ پوءِ نيٺ هنجو بي اختيار هٿ رفيق جي نرڙ ڏانهن کڄي ويو.

”توکي ته بخار ٿو ڏسجي.“ رفيق کي سهارو ڏئي اندر وٺي آئي. ڪمري ۾ اچي چيائينس، ”ليٽي پئه.“

”مان — ويهي سگهان ٿو. پر اڄ تون مونوت فلئٽ تي پلجي ته نه آئي آهين؟“

”پلجي نه. چاڻي پڇهي آئي آهيان.“

”خير ته آهي؟“

”مان توسان ڪڏهن به ڪوڙ نه ڳالهائيندي آهيان.“

”— “ هيٺائيءَ کان سندس آواز نڪري نه سگهيو.

”منهنجو مطلب آهي ته مان توکي ائين چئي ڪنهن خوشفهميءَ ۾ مبتلا ڪرڻ نٿي چاهيان.“

”ته —“ خشڪ نڙيءَ مان نيٺ آواز ڪڍيائين.

”ته تنهنجي آفيس نه اچڻ سبب مان هٿ هلي اچڻ تي مجبور ٿي آهيان.“

”مان به ايترو جلدي ڪنهن خوشفهميءَ جو شڪار ٿيڻ وارن ناهيان. پر— مان سمجهان ٿو تنهنجو مونوٽ هلي اچڻ ۽ ائين پروليم ۾ ڳالهائڻ جي پويان اهڙي ڪا ڳالهه ضرور آهي، جيڪا تون چوڻ لاءِ آتي آهين.“ ڏيرج سان ڳالهائي ڪيس ڏنائين.

”انڪري ٿي ته مان توکي سچ سچ ٿي ٻڌايان ته دراصل— اج مان- هڪ اهم مسئلو کڻي آئي هئس. ۽ اج ٿي تون آفيس به نه آئين ۽ اج ٿي تون بيمار به ٿي پيو آهين— خير.“

”مسئلو ته ٻڌاءِ.“

”توکي بخار آهي ۽ انڪري توکي آرام جي ضرورت آهي.“

”بخار، تنهنجي مسئلي کي حل ڪرڻ ۾ ڪارڪاوٽ پيدا ڪندو ڇا؟“ ٻڌ تر ۾ پڇجي وئي: ’ٻڌائي ڇڏ يانس— پر هاڻي ڪيئن ٻڌايانس. ڇا سوچيند و؟‘

”ترس، مان تولاءِ دوا وٺي اچان.

”نه— مون ٽئبلاٽ ڪائي ڇڏي آهي، ٻگهر اچي ويو اٿم، اجهو ٺو نوبنو ٿيان.“

”ٽئبليٽ ٿي ته ڪافي ناهي رفيق.“ پنهنجاڻپ مان چيائينس.

”تون به ته آئي آهين.“

”مان دوا ته نه آهيان!“

”دوا کان وڌيڪ شفاياب ڪندڙ آهين، ميڊم.“ اندر جي اٿل کي منهن تي مرڪ آڻڻ جي ڪوشش ڪيائين. هوءَ اکيون ڇنڀي، نه سمجهڻ جو تاثر ڏيندي ڏانهنس ڏسڻ لڳي.

”هونئن به— جڏهن تون سهنجي ويجهو هوندي آهين ته مان پاڻکي يتيم ۽ نڌڪو نه سمجهندو آهيان ۽ هن وقت جڏهن مونکي بخار ٿي پيو آهي، تنهنجو اچڻ ڪيڏو نه آرام ڏيندڙ آهي. شال مونکي هر وقت بخار هجي ۽ تون....“ هو وري چپ ٿي ويو.

”مان آهيان ڇا، جو، ايڏو مٿي تي ٿوچاڙهين؟“

”تون نه ٿي چاڏين ته تون مون لاءِ آهين ڇا؟“ چوندي ڪيس پنهنجي ماءُ ياد اچي وئي، جنهنکي، ڪڏهن هن ائين ڪونه چيو هو. جيڪا هِنجي نڇاور ٿيڻ کي ترڙپائي چوندي هئي.

خلوص جي اظهار جي ماءُ جهڙي موت جو تصور ڪندي ئي چپ ٿي ويو. هميشه هو اهو نقطو سوچي چپ ٿي ويندو هو.
”مثال طور ڇا آهيان؟“ هنجي اندر جي آنڌ مانڌ وڌڻ لڳي.
”تون – منهنجي اهڙي هستي آهين، جنهنکي جيڪر آءٌ – رکو....“
من ۾ ساڻ ڊيل سپنن جا ڪئين اولڙا سندس ان هڪ لفظ ۾ لڪل هئا، جنهنکي هو ظاهر نه ڪري سگهيو، ته مٿان هوءَ به سندس سجدي ڪرڻ جي عمل کي ڏرڙپائي نه ڇوي.
”ڇوءُ چپ ڇو ٿي وئين؟“
”مونکي ڏورو پاڻي پيارينديءَ.“ سڌ ڪن کي روڪيندي چيائين.
سندس شادي ٿيڻ ڪانپوءِ ٻهريون ڀيرو ڪنهن پيار مان ڪانئس پاڻي گهريو هو، ڏڙي ڏڙي پئي، اتي ۽ پاڻي ڀري واپس اچڻ تائين هن رفيق سان ناتو ڳنڍڻ جي اڳ ڪيل فيصلي تي آخري ۽ صحيح هئڻ جو يقين ڪري ڇڏيو. پاڻي ڏيڻ وقت هن ڪيس ٻانهن جو سهارو ڏنو. رفيق پنهنجا نماڻا ٿي ويل نيڻ کڻي ڪيس ڏنو ۽ گلاس تي سندس هٿ مٿان هٿ رکي ڇپن تائين آندو. هن پنهنجو وجود، سندس ٻانهن تي ئي ڍهلائي ڇڏڻ تي چاهيو. پاڻيءَ جو ڍڪ پيئندي ڪيس وري ماءُ ياد اچي وئي. جنهن ڪڏهن به ائين ڪيس سهارو ڏئي پاڻي نه پياريو هو.

”هاڻي ابا اتي ڪٿي پيءُ.“ ماءُ جي ان جملي ڪانپوءِ، ڪمزوري هوندي به اتي، پاڻ وڃي پاڻي پيتو هئائين.
”امان –“ ڏاڍي پيار ۽ حسرت وچان چيائين، ”واندي ويٺي آهين گهڙي ڪن لاءِ منهنجي ويجهو ويهنديءَ ته لهي ته نه وينديءَ.“
”ابا هاڻي ننڍڙو ته ناهين جو توکي هنج ۾ کڻي وهان.“
”ڀلا جي وڏو ٿي ويو آهيان ته منهنجي هنج ۾ اچي ويهه.“
”ڪو شرم اچئي ٿو ائين چوندي.“

ننڍڙو هو. تنهن وقت ماءُ جي ڳالهه سمجهي ڪونه سگهيو هو. پر جڏهن جوان ٿيو هو ته سندس پوڙهي ماءُ ڪيس هميشه لاءِ ڇڏي

وئي هئي ۽ سندس سموريون آسون ۽ امنگ من ۾ ئي دٻجي ويا هئا. سندس پاڙر ۽ پيئر سڀئي هن کان وڏا هئا، پر انهن مان به ڪيس ڪڏهن پيار نه ملي سگهيو هو. ۽ اڄ جڏهن هو وڏو ٿي ويو آهي. تڏهن به ماءُ جي اُها ڳالهه سمجهي نه سگهيو آهي. هو اُن ڳالهه کي سمجهڻ چاهي ٿو. ڏاڍي معصوميت سان چوڻ لڳو: "ميڊم، تون گهڙي ڪن مونسان اُئين ويهڻ پسند ڪندينءَ."

هوءَ چرڪي، گلاس تان جڪڙ ڍري ٿي ويس، پويان ورايل ٻانهن جو سهارو ڇڏيندي چوڻ لڳي، "تون آرام ڪر."

"تون به ناراض ٿي وئينءَ؟"

"نه ـ نه ـ اهڙي ته ڳالهه ڪانهي." ائين چوندي هن پاڻکي ڪوڙ ڳالهائيندي محسوس ڪيو. آهستگيءَ سان، گلاس رکڻ جي بهاني، ڪرسيءَ تي وڃي ويٺي. هن مرڪڻ جي ڪوشش ٿي ڪئي، پر سندس منهن تي لڙي آيل پاڇن مان ظاهر پئي ٿيو ته منجهس پنهنجي جسماني احتياط جو عنصر حاوي ٿي چڪو هو. رفيق ڪجهه سمجهي نه سگهيو، ڳالهه بدلائيندي چوڻ لڳو، "ها ـ ته ميڊم، تو اڃا پنهنجي مسئلي کان آگاهه ته ڪونه ڪيو."

"ايڏو وڏو مسئلو به ناهي جو هاڻي ڏي ٻڌايانءِ." اندر جي هوراڪورا تي قابو پائيندي چيائين.

"تنهنجي مرضي." هو ليٽي پيو ۽ ڪنڌ هن ڏانهن لاڙي ڇڏيائين. ڪجهه چوڻ ٿي چاهيائين، پر چوڻ جي سگهه نه پئي سارِيائين. ٿوري دير ٻنهي جي وچ ۾ خاموشي رهي.

"توهان بور ته نه پيا ٿيو؟"

"نه ـ نه ڪو." چوندي ڪيس ڏي لڳو ڄڻ چيو هجيس: 'ها، واقعي بور پئي ٿيان.'

ڪمري ۾ وري ماٺ ٿي وئي.

"چڱو. مان هلان ٿي." چپ ڪري ويهڻ ڪيس سٺو ڪونه ٿي لڳو. پنهنجي ڳالهه ڪرڻ جي اُن تڻ سبب پاڻ تي اعتماد هئڻ جي باوجود به اڻچاتل دٻپ محسوس ڪرڻ لڳي.

"ايترو جلدي!" منٿ جي انداز ۾ چيائينس، "ميڊم، ايترو جلدي

نہ وڄ.“

”تون مونکي ميڊم نہ سڏيندو ڪر.“

”تہ ڇا سڏيان؟“ هيسيل هيانءَ سان پڇيائينس.

”منهنجو نالو جميلا آهي ۽ تون بس رڳو جميلا چوندو ڪر.“

”جي - پر....“ رفيق جي منهن تي ڊپ ۽ خوشيءَ جا اولڙا پوڻ لڳا،

”مان - پنهنجي ماءُ کي بہ سندس نالي سان سڏڻ چاهيندو هوس - پر-“ چوندي چپ ٿي ويو.

”ڇا مطلب؟“

”مطلب تہ مان، امان سان فرينڪ ٿيڻ چاهيندو هوس، جيڪا ڳالهہ منهنجي پاڙن ۽ پيرن کي ڪاٽ وٺندي هئي.“ هنجو آواز ڀرجي آيو.

”پر مان تہ پاڻ اها ڳالهہ ٿي چاهيان تہ تون مونسان بلڪل فري ٿي ڳالهاءِ، جيئن پنهنجي ڪنهن دوست سان ڳالهائيو آهي.“ رفيق جي منهن ۾ نهاريائين، رفيق ويساه آ ويساه مان ڪيس ڏنو ۽ ان پلڪ ئي سندس اکيون جهڪي ويون. هوءَ اٿي سندس سيرانديءَ تي ويٺي ۽ سندس مٿي کي زور ڏيڻ لڳي، شاديءَ ڪانپوءِ پهريون ڀيرو ائين ڪنهن مرد کي پيار جي اٿاه گهراين سان زور ڏيڻ جو خيال ايندي ئي سندس من تي پنهنجي زندگيءَ جا مختلف ۽ زهر جهڙا ڪوڙا لمحا تري آيا.

سندس شادي هڪ اهڙي مرد سان ٿي هئي، جيڪو ساڍس ٻارنهن سالن تائين اجنبي اجنبي ٿي رهيو هو، جنهن ڪان جدا ٿيڻ ۾ ئي هنکي پنهنجو ڀلو لڳو هو. ۽ هاڻي هوءَ ٻارن ٻچن واري اڌ ڪان گهٽي زندگي گذاري آيل عورت هئي.

”تون پنهنجي ماضيءَ کي ائين ڇو ڇهڻ پيو آهين؟“

”ان سوال جو جواب مونوٽ الائي ڇو ڪونهي ميڊم.“

”وري ڏس - ميڊم چيمءَ.“

”سوري.“

”تون - مرد ٿي بہ پنهنجي پسند جي يا آزاديءَ سان شادي نہ ٿو ڪري سگهين؟“

”انگريزي جو اسانجون مائرون پڻ جون شاديون به پنهنجي پسند تي ڪرائڻ ۾ ڏي عزت سمجهنديون آهن. ۽ اسين- والدين جي احترام اڳيان ڪجهه ڪچي نه ٿا سگهون.“

”عجيب ڳالهه آهي.“ ائين چئي پاڻکي ننڍڻ لڳي، ڇو ته ساڳي حالت ساڍس به ته رهي هئي. پوءِ حيراني ظاهر ڪرڻ جو مطلب ڇا هو؟

”غير حقيقي صورتحال ۾ حقيقي ۽ آزاد خيال فرد به پنهنجي عمل ۾ غير حقيقي ٿي وڃڻ تي مجبور آهي، ڇاڪاڻ ته هنگي هر صورت ۾ ان معاشري ۾ جيئڻو آهي. اسان انفرادي طور تي ڪيڏا به آزاد ذهن ڇو نه هجون، پر غير حقيقي عنصر ۽ قوت اڳيان اسانجو عمل هر صورت ۾ غير حقيقي ٿي رهجي ويندو- منهنجو مطلب آهي ته غير حقيقي حالتن ۾ اسان حقيقي عمل ڪيئن ٿا ڪري سگهون؟ اسان اندر ۾ ڏاڍا ڪوڪلا ٿا جيئون ميڊم، ظاهر ۾ اسانکي تڪلف ايٽيڪيٽس، تصنع ۽ اخلاقي ضابطن جو ڪيڏو نه وڏو عامل ٿي گذارڻو پوي ٿو.“

پنهنجي فيصلي کي پختو ٿيندي محسوس ڪري هن سوچيو: ’رفيق جهڙو مرد، جيڪڏهين ڪيس باقي زندگيءَ لاءِ ساٿيءَ جي حيثيت ۾ ملي وڃي ته جيڪر‘ سوچيندي سندس هٿ رکجي ويا. پيار ۽ همدرديءَ جو اظهار، عورت جي نرم هٿن جي ڇهاءُ مان محسوس ڪندي رفيق ڪيڏو نه سڪون پئي ماڻيو. نه چاهيندي به الائي ڇو چئي ويٺو، ”بس- مٺي جو سور لهي ويو آهي.“

”نه- نه- تون آرام ڪر. مان پنهنجي خوشيءَ سان ٿي ڏيانءِ.“

رفيق اکيون بند ڪري چوڻ لڳو، ”ڪيڏي نه شفقت آهي تنهنجي رويي ۾- ايڏي پنهنجائپ تي منهنجو هارٽ فيل نه ٿي وڃي.“

”ائين نه چئو. ڇا تون منهنجي رويي مان اهو محسوس نٿو ڪرين ته مان به ڪيڏو سڪون محسوس ڪري رهي آهيان.“

”پنهنجي ڳالهه هڪ پاڻ ڏي بهتر محسوس ڪري سگهي ٿو.“

”چوڻ ڇا ٿو چاهين؟“

”تو ڇا ٿي چوڻ چاهيو؟“ اکيون کولي کيس ڏسندي چيائين.

پنهي جون نگاهون مليون، جن ۾ ڪي طوفان، ڪي زلزلا ۽ ڪي
حسرتون لڪل هيون، هي گهڙيءَ لاءِ ماٺ ٿي ويا.
”هڪڙي ڳالهه ٻڌاءِ؟“ توريءَ دير ڪانپوءِ چيائينس.
”هون-“ هن خيالن مان ورائيو
توکي ڪڏهن، منهنجي اڪيلائيءَ جو احساس ٿيندو آ؟“
وهاڻي تي رکيل مٺي کي ڏوڏي ها ڪيائين. چوڻ لڳس، ”توکي
پنهنجي مڙس جي رويي خلاف ڪجهه عقل کان ڪم ضرور وٺڻ
کپندو هو.“
”تنهنجو خيال آهي ته مان هنڪان طلاق وٺي غلط قدم کنيو آهي؟“
ڪاوڙ کي دٻائيندي پاڻکي ڪنهن مونجهاري ۾ مبتلا سمجهڻ لڳي.
اوچتو سندس اکين ۾ ڳوڙها پرجي آيا جيڪي نيٺ ڳڙي پيا.
رفيق اکيون کولي ڪيس ڏسڻ لڳو. سندس هٿن کي جهلي پيار
مان چيائينس، ”مونکي ائين نه چوڻ کپندو هو، ميڊم. مان غلطيءَ
جي معافي ٿو وٺان.“
”تنهنجي معافي وٺڻ مان مونکي ڇا ٿو ملي،“ سڏڪندي ڇوڻ لڳي.
”نيٺ منهنجو ڪهڙو ڏوهه هو. مون ڪهڙو گناهه ڪيو آهي جو-“
”هاڻي ته تو هن کان علحدگي اختيار ڪري ورتي نه.“
”علحدگيءَ ڪانپوءِ ٻه ته مان سڪون جي هڪ گهڙي ماڻي نه
سگهي آهيان.“ هوءَ روئڻ لڳي. رفيق جو من ڀي ڀرجي آيو. ائين
جيئن ننڍي هوندي هو پنهنجي ماءُ کي پنهنجي فوت ٿي ويل پيءُ
لاءِ روئندي ڏسي ڪنڊ ۾ جهڄندو رهندو هو. هن ڪيس
پرچائڻ ٿي چاهيو.
”بس ڪر جميلا. نه ته مان به روئي پوندو سانءِ.“ بي اختيار چئي
ويٺو.
”تون ڇو روئندين.“ جنهن انداز سان جميلا چيو، سو سندس مطلب
نه هو، پر رفيق ان جو تمام گهڻو اثر ورتو. آهستگيءَ سان ڪٽ
تان اٿيو ۽ وڏي ويو رنڌڻي ڏانهن، جتي وڃي هن ذهن تان بار لاهڻ
لاءِ چانهه ٺاهڻ جو خيال ڪيو، تري آيل ڳوڙها اگهيائين مس ته
پويان هوءَ به اچي پهتس.

”ڇا ٿو ڪرين؟“

”ڇانهه ٿو ناهيان.“

”روئين ٿو؟“

”مان ڇو رُئندس.“ هُن ڪين ۾ ڳوڙهن جا پرجي آيل بادل نيٺ تہ برسي پيا ۽ هن واقعي روئي ڏنو.

”مونکان ڪو ڏک پهتو اٿئي؟“

”نہ — مونکي ڪڏهن ڪان بہ ڏک ڪونهي پهتو. ويهڻ ڇاهين تہ مان تولاءِ ڇانهه ناهي وٺان، وڃڻ چاهين تہ مرضيءَ جي مالڪ آهين.“ جميلا ڪيس شڪايت ڀريَن نظرن سان ڏٺو. رفيق بہ ڪيس جواب طلب نگاهن سان ڏسڻ لڳو.

”هان! تہ — مان وڃان؟“ ڇڙ ڇوندي هجي: ’ڪيئن ٿي توکي ڇڏي وڃي سگهان.‘

”تنهنجي مرضي، پر — مان — اڄ ڪلهہ تہ توکي ڪڏهن بہ پنهنجو نہ سمجهندس. مان سڀ ٿي بار آهيان. منهنجي اندر ۾ ڪو ليئو پائڻ وارو بہ ڪونهي. مان ڪنهن سان همدردي ڪرڻ جي لائق بہ ناهيان. بهتر آهي تہ مونکي اڪيلو ڇڏي وڃ.“

”مان نہ وينديس.“ ڪرهڻ جي ڇڏڻ ۾ انتهائي پيار وچان سامهون ٿيندي ڇيائينس.

”ڇو، تون منهنجي ڇا لڳين؟“ ٻارن وانگر جهڪندي ڇيائين.

جميلا چپ ٿي وئي. ڪيس شدت سان محسوس ٿيڻ لڳو تہ هوءَ رفيق کي چاهيندي رهي هئي.

”ڪجهہ دير اڳ تو ڇا پئي سمجهيو مونکي؟“

”مان ڪجهہ بہ ياد ڪرڻ نٿو چاهيان.“ اندر ۾ ياد ٿيندي ورائيائين.

”تو ڇيو پئي، تون منهنجي لاءِ اها هستي آهين جنهنکي آءٌ — ۽ ان ڪانپوءِ تو ڪجهہ بہ نہ ڇيو هو.“

”تون مون لاءِ واقعي اها هستي رهندين ۽ جنهنکي مان سجدا ڪرڻ....“ هوءَ، اندر ۾ رفيق لاءِ ڪا ڇڪ محسوس ڪري سوچڻ لڳي: ’نوڪري اٿم، گهر اٿم، پوءِ بہ مونکي ڪهڙي ڳالهہ جي ضرورت آهي، شايد مڙس کان علحدگيءَ جي ڇتاءِ جو احساس اٿم، نہ —

شايد مونکي رفيق جهڙي آئيڊل مڙس جي ضرورت آهي' سوچيندي سندس من ۾ اُن خوشيءَ کي جلدي حاصل ڪرڻ جون ڪتڪتايون ٿيڻ لڳيون. سندس جسم جو رت ڀيرن کان هلي اچي منهن تي دڳ ٿيڻ لڳو. پاڻکي خيال ۾ رکي رفيق جي جوان جسم ۽ رت جو تصور ڪري ٽڙندي سوچيائين، 'مونکي به تو جهڙو مڙس ملي وڃي ته جيڪر مان به سجدا ڪريانس، پير ڌوئي پيئانس' بي اختياريءَ وچان رفيق جي ٻانهن کان ورتائين، سندس منهن سڌو ڪري پاڻ ڏانهن ڪيائين. هنجي ڳلن تان ڳوڙها اگهندي کيس مٺس پيار اچي ويو ۽ بي اختيار سندس ڳل تي چمي ڏنائينس، "ڏس هيئن پرچائبو آهي."

رفيق نظرون کڻي کيس ڏسي به نه سگهيو، ويتر يتيم ۽ وچايل ٻار وانگر روئڻ لڳو.

"هاڻي بس ڪر. ڏس هيڏو پرچاياڻءِ تي ته به بس نٿو ڪرين."

ڪيتري دير تائين رئندو رهيو. هن کيس پاڻي پياري وري مٺائي ڏني، ۽ رفيق مسلسل رئندو رهيو. گهڻي گهڻي دير ڪانپوءِ جميلا کيس پويان پاڪر وجهي ڪمري ڏانهن وٺي آئي. رفيق جي بدن جو چڙ سموري چمار جو ٽڪ لهڻ لڳو. گرم عورت جي بدن جي ڇهاءَ سبب رفيق تي غشي طاري ٿيڻ لڳي، هنکي لڳو ڇڙ جميلا کي به بخار هو. جميلا جو ذهن ان ڳالهه تي سوچي ڏي ڪونه پئي سگهيو ته جيڪو ڪجهه هن کيو پئي آهو ڪيئن ۽ ڇو پئي ٿيندو ويو. هوءَ حيران به ڪانه هئي — رکو پاڻکي بي اختيار ٿي پاتياڻين.

"ڇو، چپ ڇو آهين؟" ڪمري ۾ پهچندي پڇيائينس.

رفيق ان سڪون ڏيندڙ جڪڙ مان پاڻ ڇڏائڻ نٿي چاهيو. جميلا کيس کٽ تي ويهاريو ۽ پيار وچان کيس سمهڻ لاءِ چيو، "آرام سان ليٽي پئه. هڪ بخار، بيو مٿان تو روئين، هاڻي ڏس — مٿان رئو آهين. جميلا ڪيا اٿم ٿو کي پرچائڻ لاءِ. تو کي ته پرچائڻ به ڪونه ٿي آيو."

"اچي ڇو ڪونه ٿيو." بود وچان چيائين.

"ته مونکي ائين ڇو ڪونه ٿي پرچايئم؟"

”ان ٻپ ڪان تہ ڪٿي تون منهنجي ان عمل کي غلط سمجهي ٻين کي ڏيندڙ ڏڪار جهڙو نہ ٻڌائي ڇڏين.“ جميلا ڏانهن ڏسندي چوڻ لڳو، ”تو کي خبر آهي، اسين پنهنجا ڪيترا ئي پيارا عمل، خواهشون توڙي امنگ من ۾ دٻائي ڇڏيندا آهيون، ان ٻپ ڪان تہ متان ٻئي کي خراب نہ لڳن.“

”چريا—“ پيار مان کيس ڳل تي هلڪڙي ٿڦڪڙي هنيائينس. رفيق جي جسم جو سمورو رت ڊوڙڻ لڳو، ڄڻ سندس بخار ٿي ويو هجي. جميلا جي سيني سان لڳي روئڻ ۽ پرڇائيندي ڏنل هنجي ڇمين، سندس من جي هڪ وڏي کوٽ جي پورائي جو شديد احساس منجهس اڀاري رهيون هيون.

جميلا جي ذهن ۾ بہ هلچل هئي، فيصلو نہ پئي ڪري سگهي تہ نيٺ هوءَ پنهنجي ان دٻايل امنگ جي پڙڪڻ کي ڪيئن روڪي، ڪيئن دٻائي، ڪيئن پورو ڪري؟ هن جيئن ٿي سوچيو تيئن ٿي سندس پاوناڏون وڌڻ لڳيون. مڙس جي علحدگيءَ کانپوءِ هن لاءِ هڪ ئي رستو هو تہ جميلا، رفيق کي گهوٽ ٻڌائي پنهنجي سيج سجائي، گهر جو سڪون ماڻي، کوٽ کي پورو ڪري، پر ان سان گڏ زماني ساز ماڻهن جون ڳالهيون توڙي نگاهون کيس هر وقت ڇنڀينديون رهنديون. اوچتو سندس من ۾ خيال آيو تہ: هوءَ رفيق جي دوست ئي رهي ۽ رشتي جي زنجير ۾ جڪڙجڻ کانسواءِ ئي جنسي پوراڻو ڪري. ڇو تہ گهرو زندگيءَ ۾ هڪٻئي جي ملڪيت جي احساس پيدا ٿيڻ جا امڪان هئا ۽ انهن سببن ڪري هڪٻئي سان نااتفاقي ۽ ڪي ٻيا مسئلا يقيني صورت ۾ پيدا ٿيندا ۽ وري ٻنهي لاءِ سيپريشن جو باعث بڻجندا. جيڪو هن نٿي چاهيو. هن چاهيو ٿي مرڻ گهڙيءَ تائين ڀرپور پياري زندگي. سوچ جي هڪ طرف وهڪري جو احساس خود جميلا کي بہ هو. هن ٻاڪي انسان جي انسان لاءِ ٺاهيل اخلاقي ضابطن جي خلاف اڪيلو ۽ نٻل محسوس ڪيو، هوءَ ٻچي وئي، ڏڏي وئي، پر پوءِ بہ اندر ۾ اهڙي آيل ڳالهہ ڇٽي ويئي.

”اسين جيترو پاڻ ۾ ملندا ٿا رهون، ماڻهو تہ چوندا هوندا تہ اسين الائي ڇا ڇا ڪندا هونداسين.“

رفيق سندس جملي جي مفهوم ۽ خاص طور ڇاڇا ڪندا هونداسين تي غور ڪرڻ لڳو.
'جي اڻين هجي به ته پلا ڪهڙو حرج آهي.' ٻنهي جي من ۾ هڪ ئي وقت اهو خيال ايري آيو.
"مان دورت آهيان رفيق، هي مرد، ڪريل ذهنيت وارا مرد منهنجو جيئڻ حرام ڪري ڇڏيندا."
"مرد ته مان به آهيان."
"توکي انهن مردن منجهان نٿي سمجهان. جيڪي جنسي بک ۾ ڦاٿل آهن."
"هر اهو انسان جيڪو ان ڪٿي تو، جنسي خواهش رکي ٿو."
جميلا سمجهيو ته رفيق سندس من جي ماءِ پروڙي ويو هو، هوءَ سندس پرسان اچي ويٺي.
"خواهش ۽ خواهش جي بک جي شدت ۾ توکي ڪو فرق نظر اچي ٿو؟"
"ها."
"ڪهڙو؟"
"خواهشون، محرومين منجهان ئي پيدا ٿينديون آهن ۽ پوءِ جڏهن ڪي محروميون انسان کي هر وقت ستائڻ لڳن، ۽ پوءِ جڏهن شدت اختيار ڪن."
"توکي ڪهڙي محرومي آهي؟" جميلا ٻانهن ورائي سندس ڳچيءَ ۾ وڌي.
"اها شايد ڪڏهن به پوري نه ٿي." دک ۽ پيڙا وچان چيائين.
"ڇو؟"
"بس ـ انجي نوعيت ئي ڪجهه اهڙي آهي."
"مونکي نه ٻڌائيندين." رفيق جي منهن کي پاڻ ڏانهن ڪندي چيائين.
"تون پوري ڪري سگهين ٿي." سانديل نا اميدي ظاهر ٿيڻ لڳي.
"ڇو نه." ضرورت ڳالهائڻ لڳي.
"تو مونکي ميٺي ڪيئن ڏني؟"

”اها ته مان وري به ڏئي سگهان ٿي.“ جميلا سندس چپن کي چمي ورتو.
”پر موت ۾ مان ته توکي پاڪر ۾ پيري ميڻي نٿو ڏيئي سگهان.“ گهٽتائي جي احساس ڪان سندس من پرجي آيو.
”ڇو نٿو ڏئي سگهين!“ هن ڪيس ڏنو ۽ وري چيو، ”اچي وٺ.“ ائين چئي هن ڪيس پنهنجو منهن ويجهو ڪري ڏنس. رفيق پڌ تر جي ڪيفيت سان گڏ شرمائيندي نيٺ جميلا جي ڳٽي تي پنهنجا چپ رکيا ۽ پوءِ — پاڪر ۾ پيري هو ڪيس مسلسل چمندو رهيو.

نيو فيلڊس پبليڪيشنس
جو شايع ٿيل شاندار ڪتاب

بهترين ڪهاڻيڪارن
جون
بهترين ڪهاڻيون

آغا سليم، نسيم احمد کرل، اياز قادري، نجم عباسي، آمر جليل، غلام نبي مغل، شوڪت شورو، مهتاب محبوب، مدد علي سنڌي، تنوير عباسي، نذير قاضي، حليم بروهي ۽ قمر شهباز.

١٤ بهترين ڪهاڻيڪار - ١٤ بهترين ڪهاڻيون
وڪري لاءِ تمام ٿوريون ڪاپيون بچيل آهن
ڪتاب گهرائڻ لاءِ جلد پنهنجا آرڊر موڪليو

صفحا: ٢٠٠
قيمت: ٨-٠٠
اوچي ڪاپي ١٢-٠٠

گهرائڻ لاءِ:
سهڻي پبليڪيشنس
الهندو ڪچو، حيدرآباد، سنڌ

■ هستيءَ جو گم ٿيل ٽڪرو

مشتاق احمد شورو

واٽون ڪيئي آهن، واٽ اها به هئي جنهن تان هوءَ پلجي (آءٌ پلجي ئي چوندس) آئي – ۽ واٽ اها به هئي جنهن تي هوءَ وڃائجي ويئي. جي وڃائجي نه ويئي ته گهٽ ۾ گهٽ مونلاءِ ته وڃائجي ئي ويئي. واٽون ڪڏهن اوچتو اتفاق سان ملنديون آهن. ملڻون، ڪجهه ڪنن لاءِ ۽ ايترو جلد، ايترو تڪڙو جدا به ٿي ويون، مون چاهيو هو جدا نه ٿين – پر جو ٿيڻو هو، ڇا انکي آءٌ جهلي ٿي سگهيس. اسان ٻنهي ۾، هنجي وچ ۾ منهنجي وچ ۾ اهڙو ڪو به جذبو يا اهڙو ڪجهه ٻيو نه هو جو انهن ڪنن کي جهلي ٻيهاري، اينگهائي. ڪجهه وقت لاءِ ئي سهي، مون نه چاهيو ٿي ۽ انجو اظهار به ڪيم. مثل لفظن ۾ دم ڦوڪي انهن کي زوردار نه بنائي سگهيس. لفظ پاڻمرادو ساهه ڇڏيو مريو وڃن آءٌ ڇا ڪريان. آءٌ چاهيان، ٿو لفظن کي زنده بنائڻ، جيئرو جاڳندو بنائڻ – ۽ لفظ ئي نڙيءَ مان ترڪي، گسي، گهٽجي، ٻوساٽجي دم ٽوڙي ٿا ويهن، مرضي جي ابتڙ – جيئن آءٌ نٿو چاهيان.

هوءَ نه رهي آهي، آءٌ آهيان، رهيو آهيان – رهندس .... (؟) شايد، نه... پڪ ئي اهڙي ئي حال ۾، جنهن ۾ هاڻي آهيان يا انکان به وڌيڪ بدتر.

بستري ۾ اهڙي حالت ۾ ليٽندي جي سوچ هڪ ڪن لاءِ به بند نه ٿي ته ڇا ننڊ ايندي. سوچ بند ٿيندي ڪيئن. گهر ۾ ويليم بچيل هوندي الائي نه.

مون چيو، چيو هو – هنجي پڇڻ تي ۽ هُن پڇيو – ڇا تون! (ها هُن تون ئي چيو) هتي، هن ئي ڪوٺڙيءَ ۾ رهندو آهين. ڪجهه سوچي، ڪجهه ويچاري – مون چيو: ها اسان ماڻهو جمندا هنن ڪال ڪوٺڙين ۾ آهيون – جيئندا به هنن ڪال ڪوٺڙين ۾ آهيون ۽ مرندا به هنن ئي

ڪال ڪونڙين ۾ آهيون. مرڻ ڪانپوءِ به بخشيو اسانکي نه ويندو آهي. مئل مڙهه کي ڪال ڪونڙي جهڙي ڪڏ ۾ پوريو ويندو آهي. جنهنجا نشان ڪجهه ڏينهن اندر ئي ميساروجي ويندا آهن. پاڳ اسانجو بدلجي پيو نٿو ٿي سگهي. يقين ڄاڻ آءٌ پنهنجي جاءِ ڇڏي ٿو ڪي بي ڪنهنجي جاءِ ۾ نه وٺي آيو آهيان.

ڇهه – هن ئي بستري تي، جتي آءٌ هاڻي اڪيلو آهيان. مون سوچيو ڇهه، ان ڇوڪري جي پٺيان منهنجي وڏي توقع هئي – همدردي ڪندي – پيار – لفظن جي چار ۾ ڦاسي پوندي. نه – اثر نه ٿيو. جي ٿيو ته ابتو ئي اثر ٿيو، نفرت – ڌڪار يا بيزاري، غير متوقع ڪيفيت هيٺ. منهنجي لفظن ۾ جادو نه هو يا هو ته آن تي اثر نه ٿيو يا لفظ ئي بيمار ۽ ڪريپ ڏيارينڊڙ هئا.

هاڻي هن وقت اها ڳالهه سوچيندي، پنهنجو پاڻکي جستيفاءِ ڪرڻ لاءِ من ئي من ۾ پاڻکي ڏکهي ۽ خطرناڪ گار ٿو ڏيان. 'سالي رنڊي'، رنڊين تي لفظن جو ڪهڙو اثر ٿيندو. اجايو لفظن جو زيان ڪرڻو ٿيو. رنڊين جي اڳيان پرپور لفظ به ڇميو برف ٿيو وڃن. بي معني، اجايا، بيڪار.

ٿيون ڏينهن شايد هڪڙي مينڊريڪس بچائي رکي هئم ته سهي – الائي ....

نه – ڏک بن سئون جي وڃڻ جو نه آهي، اهي وڃڻائي هئا، ڪنهن نه ڪنهن ريت. هن ريت نه ته ٻي ڪنهن ريت هايا وڃن ها. ٿيو – جو به ٿيو – سئو نه ٿيو. وري ڪڏهن گڏجندي؟ اثر ڪهڙو به وٺي – ڇا ٿيندو؟ جو مون نه چاهيو، چاڻي واڻي نه ٿيو، پر جو چاهيو اهو به نه ٿيو. ڏک انجو آهي ته اهو نه ٿيو. ان اجائي، بي مطلب، بي فائدي، بدصورت دهراءَ مان فائدو؟ نه ته پلا ڇا؟ ڪري به ڇا ٿو سگهجي.

هن چيو: سائين مال ڪو آهي ڇا، وڏا – وڏا گراهڪ به ڇتا ٿيو پون. اهڙو مال ته ڪو پاڳ وارن کي ملندو آهي. توهانجا ته پاڳ پلارا آهن. رات جا پورو هزار ٿي وٺي بن ڪلاڪن جا به سؤ. سو به ڪلاڪ بن لاءِ ته وينديه به ته ڪانهي، پر توهان پراڻا گراهڪ

آهيو، توهان سان وري کھڙا ليکا.
مون ٻه ڪلاڪ چونديا. چونديم انڪري جو هزار رپيا پوري آءُ نٿي سگهيس، جيڪو منهنجي پهچ کان، پرائي زال جيان، ٻاهر هو. ۽ ٻه سؤ رپيا ڏيئي ٻه ڪجهه ٻه نه ڪري سگهيس. ڪجهه ٻه نه ـ هڪ آسرو ڪٿي، بيڪار ـ اڻ ٽيٺو. سالي پئسن جي پٺ. مجبوري هنجي. ها اها مجبوري ئي هئي جا هنڪي مون تائين وٺي آئي. ٻي طرح ته هنجو يا منهنجو يا اسان ٻنهي جو هڪٻئي سان ڪجهه ٻه نه هو. وڏي مونکي ڏاڍو. مجبوري منهنجي ٻه ته هئي. پر مون اڳتي وڌي وڃي ڪجهه وڌيڪ ئي گهرڻو/گهرڻ چاهيم جو پاتل ٻه وڃائي ويٺس.
ٽيڪ ٻن ڪلاڪن ڪانپوءِ رڏو سنيالي هوءَ اٿي ڪري تي اهو چئي ته ٽائيم ختم ٿي ويو ـ ٻئي پاسي ٻه وڃڻو آهي ـ جلدي آهي. اَن وقت جي گهڙين جا ڪانٽا واپس ڦري ان ساڳئي ٽائيم تي بيهي رهن ها جنهن تي هوءَ آئي هئي.
نامرد سمجهيو هونداڻين. سمجهي. جيڪي ٻه سمجهي. آءُ ڇا ڪري سگهان. مون ته چاهيو ـ ٻئي جي قابل نه سهي، ٻين هنڌان نفرت ـ ڌڪار پرائي، ٺڏجي ڇا اها وات ٻه پڪڙيو ٿو هلي سگهان؟ نه هلي سگهيس، ڌڪيو ويس، سا ڇاڻ مونکي اڄ پئي. ڳالهه منهنجين وابسته ڪيل اميدن جي آهي، نه ته ٻي طرح ان وات تان آسانيءَ سان هلي سگهجي ٿو.
نه، پيڙا نه ـ پيڙا ڇا جي ـ پيڙا ڇو. ڪجهه ٻه ته نه. پر مون پاتو ئي ڪڏهن جو وڃايم، جنهنجو ماتم ڪريان. مونکي ڇاڻ هئي، پر پوءِ ٻه هڪ اڻلکي، اڻچٽي، مٺل، بيڪار آس ڪي سان ڪٺي عذاب پو ڪي ورتم. گهاٽي جي چڪر ۾ ٻه اهڙو عذاب ناهي.
شايد وري مونوت ڪڏهن ٻه سؤ رپيا پڪا ڪڏ نه ٿين، جي ٿين ته اها وري نه ملي شايد، ڪٿي ٻڪ تي ويئي هجي يا ٻي ڪنهن شهر هلي وڃي يا مونوت اڄڻ کان انڪار ڪري ڇڏي. آخر مونکي اهڙو پوتر، اعليٰ ۽ آدرشي بنجڻ جي ضرورت ڪهڙي پئي، ان بدصورتي، واهياتپڻي ۽ ذلالت جي بدنما ڏيکاءَ جي. فرق ٻه ڪهڙو تو پوي. ٿو پوي ڪو ٻه فرق، ان هوندي ٻه ايڏو ڪجهه فرق جيڏو

ڇو ٿو ٿئي.
مون ڪانئس نالو ڇو نه پڇيو. پڇڻ سان ڇا ٿئي ها. نالن سان ڇا ٿو ٿئي. شايد هن ئي پڇيو هو مونکان منهنجو نالو يا پڇيو نه هئائين، مون پنهنجي ايڪي ئي ٻڌايو هومانس پنهنجو نالو. يا شايد هن نالو پڇيو، مون ڪجهه نه ٻڌائي لنوائي ڇڏيو هجي. ڳالهائڻ لاءِ لفظ گهرجن، اصل مسئلو ڳالهه شروع ڪرڻ جو آهي. ڳالهه شروع هن ڪئي، يا ڳالهايو صرف هن ئي. آءٌ سندس منهن ۾ تڪيندو ۽ ٻڌندو رهيو هوس يا شايد ٻڌي نه رهيو هوس، صرف تڪي ئي رهيو هوس. نه رهي آهي هاڻي هوءَ. اڻين هلي ويئي، جيئن آئي. وڃڻ جو انداز انتهائي ڀيانڪ، بدصورت، مڪروه ۽ بدبودار هئس. بلڪل ٿرڊ ريٽ رنڊين جيان.
ٻانهون سنگمرمر جهڙيون هئس، منهن، نرم وارن سان. ان سان ڪهڙو فائدو ٿيندو هاڻي اڻين ان طرح ياد ڪرڻ سان. شايد ڪنهن حيلي سان وچاڻل ٻه سؤ رپيا ان ريت سجايا وڃن. ڇا ماڻڻ ڪانپوءِ وڌيڪ بوريت نه ٿئي ها، ڪريپ جهڙو ڪجهه. مجبوريءَ کي اکيون نه هوندبون آهن، ڪن به نه هوندا آهن، محسوس ڪرڻ لاءِ حواس به نه هوندا آهن. نه، صرف حواس ئي هوندا آهن مجبوري کي.
پيلي رنگ ۾ ساڻو رنگ ملائڻ سان جيڪو رنگ نڪرندو آهي، شايد منهنجي منهن جو رنگ هينئر اهڙو بڻيل آهي، پڪ ئي پڪ.
ڇا آءٌ ٿرڊ ڪلاس شاعر نٿو بڻجي سگهان. جيڪڏهن منهنجو ان سان پيار ٿي ويو هجي ها يا ٿي وڃي، پوءِ به فرق ڪهڙو پوي ها. سهڻي ته ڏاڍي هئي، سهڻيءَ کان به وڌيڪ سهڻي، اهڙي ڇوڪريءَ کي ته .... ڪري به ڇا ٿو سگهجي. شادي ڇو نٿي ڪري ويهي رهي. ڪير ڪندس؟ آءٌ ....؟ ٻر مون سان ڪٿي ڪندي. اهڙين ڇوڪرين کي. ٺيڪ آهي سڀ. ڪجهه به نٿيون، ڪجهه به غير معمولي ڪجهه به عجيب نٿو لڳي. مثلا، ۽ زندگيءَ ۽ ڪاڏل اندر تي ڇا زميني ڏوڏن جو ڪو اثر ٿيندو. تڏهن ته ڪجهه به غير معمولي ناهي. هنجي اچڻ، اچڻ کان وٺي ٻه ڪلاڪ رهڻ، ٻن ڪلاڪن جي رهڻ دوران ٿيل ڳالهين کي ورجائڻ، ذهن تي هر هر اها سين وري هلائڻ بهتر ٿيندو، سواءِ بدبودار طريقي سان رڌو سنڀالي اٿي وڃڻ کي ڇڏي

هن اهو بلڪل واهيات ۽ بي ڊنگي نموني ڪيو.
هن به بلڪل واهيات ۽ بي ڊنگي نموني سان منهنجو رستو روڪي، ڪڏڙن وارن ٻخرن ۽ ٽالن سان ڇيو: سائين مال واهه جو آهي، اصل ڳالهه ئي نه پڇو، توهانجا ته ڀاڳ ڀلارا آهن. ماڻهو ڀانئي ته رڳو ويٺو ڏسان، هٿ به نه لاياٿس، ڄڻان جسم ميرو نه ٿي پوي. ننڊ ڪي آڻڻ جو اهو طريقو تمام بدصورت آهي، ائين ننڊ نه ايندي، جيئن آءٌ چاهيان پيو. گولي وٺيم ٽين هئي شايد.
اچڻ ڀل هوءَ شرمائي رهي هئي، ڪنوار جيان. نئين ڪنوار جيان. مون هنجو هٿ ڀهرين پنهنجي هٿ ۾ ورتي سڌو اکين ۾ نهارڻ شروع ڪيو. هنجو هٿ ڏڪيو پئي، ڏڪيو هٿ منهنجو به پئي يا شايد وڌيڪ هٿ ڏڪيو منهنجو ٿي، يا شايد صرف منهنجوئي هٿ ڏڪي رهيو هو. بڪواس آهي، لعنت آهي اهڙي ريت سوچڻ تي، منهنجو وس به جي هلي نه.
وري ملي ته! ڏوڙ پائي. ٻن سؤئن جي وچڻ جو ڏڪ ناهي، ڏڪ انجو به ناهي ته ٻه سؤ رپيا ڏيئي به ڪجهه نه ڪري سگهيس. نه، ڏڪ ڇا جو، ڏڪ ڇو؟ ننڊ نٿي اچي. ڇا اها وڏي ڳالهه ناهي ته هڪ عورت، ڇوڪري، سهڻي ڇوڪري مونوٽ هلي آئي ۽ ٻانهن ۾ هئي. هنجي رنڊي هجڻ سان منهنجي لاءِ ڪهڙو فرق ٿو پوي. عام عورت ۽ هُن ۾ ڪو به ظاهري فرق مون ته محسوس نه ڪيو. ڇا عام عورتون، جڪي شريف سڏيو وڃي ٿو، سي ايترا، ايڏا، ان جيترا نخرا نه ڪنديون هونديون ڇا. ڪنديون هجن ته پوءِ .... هن منهنجي ۽ منهنجي ڪوٺڙي بابت ايڏي دلچسپي سان سوال ڇو ٿي ڪيا، جڏهن ته ان سان سندس ڪو مقصد نه هو. ڪيس بوريت ٿي، ٿي يا بيزاري يا نفرت يا ڪريپ. يا ائين هرو ڀرو بي مقصد ڳالهه جاري رکڻ لاءِ، جڏهن ڳالهائڻ لاءِ ڪا خاص ڳالهه نه هئي. شايد ائين وقت ڪاٽڻ خاطر هن اهڙا سوال ٿي ڪيا. جواب مون طرفان توري تڪي ڏنلن پنهان مقصد هو، ڪيس هميشه لاءِ ڦاسائي وجهڻ جو. نه ائين نه هوندو مون ڪيس ڀاڙڪان متاثر ڪرائڻ ٿي چاهيو (شايد فلمن جو اثر هجي) عجيب واهيات ڳالهه آهي، هُن لاءِ آءٌ وقت گذارڻ جو ذريعو، وسيلو هوس، هن ائين سمجهيو ٿي. منهنجو ٻيو

ڪارج ٿي .... وليم ٽين يا مينڊريڪس هر وقت گهر ۾ رکڻ تمام ضروري آهي. ڪا نه ڪا هوندي ته سهي، ان سان ننڊ آرام سان اچي ويندي. نه ته ٻي حالت ۾ ....

ڪال ڪوڙيءَ جي تصور کي مون رومانٽڪ بڻائڻ جي ڀرپور ڪوشش ڪئي، غلطي ڪئي نه ڪئي مون کان ٿي ويئي. پنهنجو جيئڻ ۽ مرڻ ان سان ڳنڍي ۾ ياڳ ڪنفائينڊ ڪري مون ڪيس چرڪائي، ڏيڇاري وڌو. ڏپ ان وقت ٿي سندس اکين ۾ لهي آيو يا بيزاري. مون ٿي مري کان غلطي ڪئي، مون جيڪو ڪال ڪوڙيءَ جو رومانٽڪ تصور چٽيو، سو هن لاءِ انتهائي ڀيانڪ ۽ دهشتناڪ ثابت ٿيو. هوءَ ڏڄي ويئي. ڪڏ ۾ پئي، نه ته وري ڪ ڙڙ ڀلا.

عجب بڪواس آهي. ٺيڪ سٺي نوڪري تي دير سان وڃبو ته ڪ ڙو آپ ڪري پوندو. آپ کي جيترو ڪرڻو هو سو ڪري چڪو، ان کان وڌيڪ/اڳتي ڇا ڪندو.

ان ساڳئي ڇوڪري کي چار ڏينهن اڳ هڪ ٻي ڇوڪريءَ سان ڏٺو هوم، هاڻي ياد ٿو اچيم، تڏهن ته اڄ چهرو ڏٺل ڏٺل پئي لڳو. هاڻي ياد پيو آهي. تڏهن شريف زادي سمجهي، پنهنجي وس کان ٻاهر پائي سندس صورت ذهن مان زوري ڪڍي ڇڏي هيم، ۽ هاڻي سهڻيون صورتون به بدروح بڻجي ننڊون ڦٽائينديون ڇا؟

ماڻهو، زندگي، سوچون، پيار، لڳاءُ، عجيب بڪواس آهن. سڀ احمقپائي آهي. صرف مينڊريڪس سان ئي بهتر ننڊ اچي سگهي ٿي. سوچ جي رخ کي جيئن آءٌ گهران ٿو بلڪل ان ڍنگ سان موڙي، هڪ هڪ ڳالهه ياد ڪري ان مان ڀرپور مزو ماڻيان، جيترو هاڻي سگهان ته پوءِ، پيو نه ته به سؤ اهڙي ريت وصول ٿي سگهن ٿا. ڇوريءَ جي شڪل شبيهه، جسم جو انگ انگ جو تصور .... ائين ويتر ننڊ نه ڦٽندي، الٽو ابتو اثر ماڻڻ جو ڀوڳڻو پوي. ڇا مونکان هڪ به مينڊريڪس نه بچي آهي، هڪ به نه، اڌ به ۽ رات ....

رڳو ٻاڏي پيئڻ سان، جيئن پي رهيو آهيان، ڪجهه به نه ٿيندو. وات جو هر هر خشڪ ٿي وڃڻ، پيٽ ۾ وڌيڪ ٻاڏيءَ لاءِ جاءِ ناهي. جيڪڏهن مٿي جو ڀيانڪ سور شروع ٿي ويو ته پوءِ ڪٿي جو به

تہ رهندس.
ايتري ٻاسن ورائڻ سان / ورائڻ ڪانپوءِ سنڌ جو ذرو ذرو ٻري ٻاهہ تي ويــو آهي. سلوار جي پانچن کي هر هر مٿي ڪٽي سٿرن تائين آڻي لاهي ڇڏڻ سان ڇا ننڊ اچي ويندي. مڙيئي بيزاري .... هي رات ٻہ ٻين انيڪ راتين جيان .... رستي تي وري ملي ويئي تہ سڃاڻندي سهي. يا لنوائي ويندي. مونکي ڳالهائڻ جي همت ٿيندي. هاڻي تہ ٻانيان ٿو....
اهو ٻڙوو بہ وڏو حرامي آهي. سڀ کان بهتر اهو آهي تہ ماڻهو خود ئي ٻڙوو بڻجي وڃي يــا آپگهات ڪري. انهن رنن جو ٻڙون سان الائي ڪهڙو رويو هوندو - زال مڙس وارو يا .... اجايو - بڪواس. ڇوري هئي واهہ جي.
جيڪڏهن ٻکي جي اسپيڊ فل کان بہ اڳتي وڌي سگهي تہ ڪيڏو نہ سٺو. يا صرف مونکي ايتري گرمي ٿي لڳي. گرميءَ جي ڳالهہ تہ هُن بہ ڪئي هئي تہ سهي.
ذهن ايڏو مڏو، ٿڪل ۽ بيمار ڇو آهي. جي ان فرسٽريشن مان وري ٻيپ شروع ٿي ويو ۽ ٻيپ خواهشن، محرومين، پريشانين تي ڇانئجي وڃي ۽ هر شيءِ ٻيپ هيٺ دٻجي وڃي تہ پوءِ. پوءِ ڀڪ ئي ڀڪ چريو ٿي ويندس. عذاب آهي زندگي. هرويرو بيمار ذهن سان رڙيپ ڪرڻ جي ضرورت ڪهڙي آهي.
نہ ملندي هوءَ هاڻي. واندي ٿوري هوندي جو ويٺي هجي منهنجي لاءِ، جيئن آءٌ چاهيان ٿو.
ها هڪ ويلير ڪبٽ ۾ هيٺئين تاڪ تي رکي تہ ڄمير، هوندي ضرور.
جي لفظن جي چار ۾ قاسي رات ئي رهي پوي ها تہ! ياڪرن ۸ چميون، پر ....
هي شايد پاڻيءَ جو انون گلاس آهي. بڪواس آهي، پاڻي جي گلاسن گڏجڻ مان فائدو؟ فائدو - فائدو، فائدو نيٺ آهي ڇا. اها آخر بڪواس ڪهڙي آهي. هنڌ ڏاڍو گرم ٿي ويو آهي. ويهڻ / سمهڻ جي لائق نہ رهيو آهي. جي ائين ويٺي ويٺي ڪرسي تي ننڊ اچي وڃي تہ. هنڌ تي پوءِ....؟
هو شايد منهنجي لاءِ سٺو امپريشن ڪٺي ويٺي هجي! ڀڪ ئي ڀڪ!

ککو پلو، چام ڏماچي ۽ آلرجي

غلام نبي مغل

اها ڪا پراڻي ڳالهه ناهي. پر سال، مان ٽن مهنن لاءِ سڄاول ڏانهن بدلي ٿي ويس. هونئن بدليون سدليون ٿينديون آهن ۽ مان بہ چاهيندو آهيان تہ جوڳي رمندو پلو. هڪ هنڌ گهڻو رهڻ ڪري، ماڻهو ان بيٺل پاڻي وانگر ٿيو پوي، جنهن ۾ پوسل ۽ ٻُو ٿي پوندي آهي. اها ٻُو ٿورو اڳتي هلي بدبو ۽ پوءِ ڌپ ۾ بدلجي ويندي آهي. جيترو ٽيڪ منهنجو تعلق آهي. منهنجي پنهنجي طبيعت آهي. مونکي ڪنهن بہ قسم جي ٻُوءِ کان ڪريپ ٿيندي آهي — ۽ الرجڪ هوندو آهيان. چانهہ ۾ ڪوئلي يا ڪاٺيءَ جي بو مونکي نہ وڻي. چانهہ ۾ ڦوٽي وجهڻ ڪانپوءِ ماڻهو جنهنڪي خوشبو چوندا آهن، سا منهنجي لاءِ ڪنهن بہ حالت ۾ برداشت جوڳي ناهي. گوشت ٻاڪرو هلندو، پر ڇربي جي سٽپ يا ٻُو ڪانسواءِ هجي، نہ تہ گوشت نہ ڪائيندس. دال بہ وقت ۽ مهنن ڏائين ڪائي سگهان ٿو، پر اهڙي گوشت کان بس پلي. اها خبر منهنجي زال کي پليءَ پت آهي. انهيءَ ڪري هوءَ مون سان گڏ پاڇي وانگر هوندي آهي. ۽ هر ڳالهہ جو خيال رکندي آهي جنهنجو منهنجي نڪ جي حواس سان تعلق هوندو آهي.

سڄاول پهچي مون پنهنجي زال ۽ ننڍڙي بيبي گهرائي جو انهن ڪانسواءِ منهنجو رهڻ مشڪل هو. پهرئين ڏينهن جڏهن منهنجي زال، سڀ ڪم ڪار ختم ڪري، رات جو وهنجي سهنجي منهنجي پر ۾ اچي تہ مونکي چيائين، ”مان سمجهان ٿي توهين هت مشڪل رهي سگهو.“

”ڇو؟“ مونکي پنهنجي زال مان بروت جي پاڻ ڏانهن ڇڪيندڙ خوشبو پئي آئي.

”هت ماحول ۾ الائي ڇاجي بو آهي.“

”اها ڳالهہ صحيح آهي.“ مون پنهنجيون ناسون ڦونداريون.

”سپاٽي مونکي الاهي ڪم ڪرڻا آهن.“

”ڪهڙا ڪهڙا؟“

”سڀ کان پهرئين درمحمد ۽ زينا جي ڪوٺڙي ۽ رڌڻي کي صفا ڪرائڻو آهي.“

”پوءِ پنهنجي ٻچن لاءِ توهانجا ۽ پنهنجا پراڻا ڪپڙا ڪڍي رکيا اٿم ۽ سندن ڪپڙا بدلائڻا اٿم....“

”اهو ته ٺيڪ آهي، زينا جا ڪپڙا ڀلي تون بدلائجئين پر درمحمد جي ويجهو نه وڃجئين خار ۾....“

هو کلڻ لڳي. ”نه، ڏاڍا گدلا آهن. هفتو هفتو ڪپڙا نٿا بدلائن.“

”هڪڙو ڪم ٻيو به ڪر،“ مون چيو.

”ڪهڙو؟“

”مونکان نه ٿي سگهندو. توهان زالون ڪرڻ تي اچو ته جائز ناجائز سڀ حڪم صادر ڪري سگهو ٿيون.“

”چئو ائين پيا ڇو سدائين منهنجي حڪم هيٺ هلو پيا.“

”منهنجو مطلب آهي ته گهر ۾ تون پنهنجو ۱۴۴ قلم هڻي، مڇي پلي جي چرپر، رڌ پچاءَ ۽ آزاديءَ سان ڪاڌي تي بندش وجهي ڇڏ.“

”اها ڳالهہ ڏکي آهي. هي ماڻهو آهن ٿي اهڙي پاسي جا جت هننجي خوراڪ آهي ٿي رات ڏينهن مڇي مارڻ ۽ کائڻ.“

”آهي ته ڳالهہ ٺيڪ، پر منهنجي لاءِ جت ٿي پئي آهي.“

”پٺي زال مڙس نوڪري ڇڏي ويندا پر پنهنجي خوراڪ ڪيئن ڇڏيندا.“

”جي مڪمل بندش غيرانساني فعل آهي ته،“ مون چيو، ”پوءِ ڪجهہ حفاظتي اپاءُ اختيار ڪجن.“

”مثال طور....“

”مطلب ته مڇي پلي جي استعمال کي جي ختم نه ته گهٽائي سگهجي ٿو. مڇي کائي هٿ پنهنجي چولي يا سٿڻ سان نه اگهن. انهيءَ ڪم لاءِ صابڻ ’سرڪار‘ سپلاءِ ڪندي. ٿوال پڻ. مڇي جي ڪائڻي اٿن ته پنهنجي ڪوٺڙي کان ٻاهر نه نڪرن. ڪنڊا، ڇوسيل ڪنهڙ، ڇلر ۽

۽ ٻيو گند سند، گھر کان ايترو ٻاهر ڦٽو ڪن ۽ هوا جي اهڙي رخ ڏي، جتان اها ڌپ اساڏ ڏي نہ اچي."

"ڪجھہ ڪبو. پر ڪين تہ ڌپ جو احساس ئي ناهي."

"منجهند جو گوشت جو ٻوڙ پاڻيان ٿو درمحمد رڌو هو، جو اڃا تائين سجهان ٿو تہ منهنجي وات ۾ بو سمايل آهي ۽ ڪنهن ڪنهن مهل ڳيت ڏيان ٿو تہ ائين لڳيم ٿو، ڄڻ مڇيءَ ڏوتل پاڻي، پنهنجي انهي ڌپ ۽ ساءُ سان ڳيهي ويو آهيان. دل ڪچي ٿي ٿئي."

مون واري زال کلڻ لڳي، "نہ نہ گوشت مون پاڻ رڌو هو. درمحمد رڳو ڌوئي صفا ڪري ڏنو هو ۽ جوٽس بصر وڌيو هو."

"منهنجي ڳالهہ سچي ٿي نہ. حق تي وات جي اهڙي حالت آهي. جهڙو مڇيءَ مارڪيٽ جو گٽر پيو لڳيم."

"اڃا ايترو الرجڪ بہ نہ ٿيو. آخر سونهن ۽ نئڙت جي ديوي نوري بہ تہ انهيءَ جي پيدائش هئي. ڄام تماچي تہ سنڌ جو بادشاهہ هو ۽ ڪيئن ڪينجهر جي هندوري ۾ ۽ ڪک جي گدامن منجھہ نوريءَ سان پيار ڪيو هئائين."

مونکي پنهنجي زال جي ڳالهہ صفا نہ وڻي.

"منهنجي خيال ۾ تہ ڄام تماچي، دنيا جي واهيات عاشقن مان هڪ هو."

"ڇو؟"

"ڪينجهر ۾ عشق ڪرڻ ائين ئي آهي ڄڻ ماڻهو مڇي مارڪيٽ ۾ نهيل ٿلهن تي ليٽي ڪنهن ساٿياڻيءَ سان سانگ رچائي. توبهان الله سائين." منهنجي دل ڪچي ٿيڻ لڳي.

"عشق تہ ذات پات نہ ڏسندي آهي." منهنجي زال چيو.

"ذات پات ڀلي نہ ڏسي،" مون چيو، "پر ڏسي تہ جنهن سان عشق فرمائجي ٿو سا صاف سٿري بہ آهي يا نہ جيڪڏهن ڪمري ۾ ڌپ ڦهليل آهي تہ ماڻهو وڃي ڪڏ تي عشق ڪري، ڪجھہ تہ عشق جا بہ آداب هوندا."

"عشق انڌو آهي سائين...." منهنجي زال کي پنهنجو عشق ياد اچڻ لڳو. "پنهنجو عشق ياد نہ اٿئي. مان ڪيڏي وڏي گھر جي هيس. تون ان وقت نان گزيٽيڊ هيڊ منشيءَ واري گريڊ ۾ هئين. منهنجو

پياءُ ان وقت ڪرنل ٽيڻ وارو هو. منهنجو چاچو ڊائريڪٽر ايڊيوڪيشن ڏان تازو رٽائر ٿيو آهي. منهنجو پيءُ تر جي معزز ترين شخصيت آهي. پر مون تنهنجي لاءِ سڀ ڪجهه ڇڏي ڏنو.“

”ڇگو هاڻ اهو تنهنجي بدران اوهان چوڻ شروع ڪر ته جيئن ماڻهپي ۾ اچين. تڏهن مان به عاشق صادق هوندو هوس ۽ روهڙي اسٽيشن تي چار چار ڪلاڪ بيهي مٿي آسمان تي جيڪي به تارا ڏسڻ ۾ اچي سگهندا هئا سي ڳڻيندو هوس.“ مون پنهنجي عشق جا ڪارناما ورجايا. ”هڪ دفعي تنهنجي جهلڪ ڏسڻ لاءِ مون روهڙي اسٽيشن تي ڇائيتاليهه هزار تارا ڳڻيا. اهو زمانو ١٧٤ع جي پاڪستان ۽ هندستان جي جنگ جو زمانو هو ۽ اها منهنجي خوش نصيبي هئي جو اسٽيشن ماسٽر منهنجو واقف هو تنهن ماڻهن جي رپورٽ تي اچي مونکي پاڻ سان گڏ ورتو ۽ پڇيائين: هي تون مٿي آسمان ۾ اشارا ڇا جا پيو ڪرين؟ سو به بلئڪ آئوٽ ۾. مون جواب ڏنو ته: منهنجي معشوق خيبر ميل ۾ هتان ڪراچي لاءِ سوار ٿيڻي آهي تنهنجي انتظار ۾ تارا پيو ڳڻيان. اسٽيشن ماسٽر نيڪ مرد مونکي سمجهايو ته: بلئڪ آئوٽ ۾ پباڪ جاين تي عشق جي آهه به نه پر ماڻهو پارٽي جاسوس پيا سمجهن توکي. اجايو آزار ۾ ڦٽجي ويندين.“

”ڇگو هاڻ اهي ورجايل ڳالهيون بند ڪريو.“ منهنجي زال منهنجي وات تي هٿ رکيو.

”تو به مڇي کاڌي آهي ڇا؟“

”نه. ڇو!“

”الائي بروت جي خوشبوءِ ۾ مڇي جي ڪڪاڻ به شامل ٿي لڳي.“ مان کاڻ لڳس. منهنجي زال جي جسم مان خوشبوئن جا درياهه پلٽبا آهن. انهيءَ سرهاڻ ۾ مونکي سڪون ايندو آهي، پر هاڻ الائي ڇو سندس وات مان مڇيءَ هاڻي بوءِ ٿي آئي.

”اتي صابڻ سان گرڙي ڪري اچ.“ مون چيو.

”هاڻ چرچا نه ڪريو. مون ڪانه کاڌي آهي.“

”ضرور لڪي لڪي کاڌي هونديئي. نه ته اج رات ڪارروائي ڪابه نه ٿي سگهندي.“

منهنجي زال مونکي بيزاري منجهان ڏٺو.
”توهانجي انهيءَ الرجڪ طبيعت بيزار ڪري ڇڏيو آهي.“

صبح جو مان ڪمري منجهه آفيس لاءِ تياري ڪري رهيو هوس ۽ منهنجي زال، ٻاهر در محمد ۽ سندس زال زينا کي هدايتون ڏئي رهي هئي.
”اسين مڇي ڪونه کائون.“
”توهان ڀلي ڪاڏو ڪا جهل پل ناهي.
”پر مڇي اسانجي ڪچن ۾ نه رڌبي.
”توهان پنهنجي ڪوٺيءَ ۾ ڀلي رڌيو.
”پر مڇيءَ جو استعمال گهٽ ڪريو ته بهتر.
”ڪپڙا روز ڌو ۽ روز صاف سٿرا رهو.
”هٿ پنهنجي ڪپڙن سان نه اگهو.
”توهان ٻنهي لاءِ ٻه ٻه جوڙا ڪپڙا ڪڍي رکيا اٿم.“
اهي هدايتون مان پنهنجي ڪمري منجهه ٻڌي رهيو هوس. هونئن ته مونکي پنهنجي زال جي انتظامي صلاحيتن تي پورو اعتماد هو، پر هي هڪ وقت ۾ سڀ هدايتون ڏيڻ صحيح نه هو، جو هو ضرور ڪنهن نه ڪنهن هدايت کي وساري ويهندا ۽ پوءِ مون لاءِ آزار. ماهر نفسيات ۽ ماهر انتظامي امور اهو ٿي چون ٿا ته هدايتون هڪبئي جي پٺيان وقفي وقفي ڪانپوءِ جاري ڪجن ته اثرائتيون ۽ عمل ۾ آڻيندڙ ثابت ٿينديون، هونئن انگريڪن ائڊ ۾ اسانکي ’وقفو نهايت ضروري آهي.‘ جو جملو پڙهڻ مليو آهي، جنهنکي اسانجي جوانن ڪا لفٽ ئي نه ڏني آهي. سواءِ منهنجي زال جي، جنهنجو وقفو ائين پيو لڳي، ڇڻ فلم ختم ٿي ويئي آهي.
شام جو جڏهن مان آفيس تہ سموري گهر ۾ فلٽ جي خوشبو ڦهليل هئي. منهنجي دل به خوش ٿي. منهنجي زال سڄو ڏينهن صفائي ڪرائي هئي. فلٽ جا ٻه دبا پورا ٿيل هئا. باٿ روم ۾ ويس ته ڊيٽال جا لاهه نڪتل هئا ۽ ايئر فريشنر پڻ رکيل هئا. مون پهريون پيرو هن گهر ۾ ڊگهو ساهه کنيو ۽ ڏاڍو وهنجي سهنجي ٻاهر نڪتس

۽ پنهنجي ڪمري ۾ گلاب جي خوشبو واري ايئرفريشنر جو اسپري ٿيل هو. مون هن گهر ۾ پهرين ڀيرو ڏکيو ساهه کنيو. ايتري ۾ منهنجي زال اندر آئي.
”ٺيڪ آهي.“
”فسڪلاس،“ مون چيو. ”پر روز اسپري جي بدران ڊيٽال جو اسپري ڪرين ها ته جيوڙا ۽ ڏيپ وري هيڏانهن نه ايندا.“
”اجايو ٽائون ۾ وڃو،“ هن بيزار ٿيندي چيو، ”ڪاڻهي ڪا ڏيپ پپ. توهانجي مرضي آهي ته گهر کي سول اسپتال بنائي ڇڏيان.“
مان سمجهي ويس ته اڳتي ڳالهائڻ نه کپي. هڪ چڱي مڙس هٿڻ جي نسخي ۾ ائين ئي لکيل آهي.

”در محمد.“ منهنجي زال اندر ڪمري ۾ صوفي تي ويٺي رڙ ڪئي.
حڪم جو بندو اچي سامهون بيٺو.
”جي بيگم صاحب.“ هن چيو ۽ سڌو ٿي بيهي رهيو.
هڪ ته مونکي اها ’جي بيگم صاحب‘ صفا نه وڻي ٻيو منهنجي هڪ پراڻي سٽڻ خميس ۾ صفا ڏيکجي ويل در محمد به الائي ڇو خراب لڳو. ڪپڙا منهنجا، جسم پرائو ۽ وري چوي منهنجي زال کي بيگم صاحب. مان وري الرجڪ ٿي پيس. جيتوڻيڪ ڏاڙهي به ڪوڙيل هئس. مڇون جيڪي صفا بي سريون هيون، سي به هاڻ سڌ ۾ هئس. وار به اڄ نهرايل هئس. ڪياڙي صفا ڪوڙيل هئي، وهنتل سهنتل، وارن ۾ تيل ۽ ڦڻي ڪيل. پڪ ڪنن مان به ميرا نڪتل هوندس.
”چانهه ڪٺي اچ.“ منهنجي زال فرمان جاري ڪيو ۽ حڪم جو غلام واپس ويو هليو.
”هيءَ محنت سچي تنهنجي آهي؟“ مون پڇيو.
”ڪهڙي محنت؟“
”هن همراهه کي ماڻهو ڪرڻ ۾.“
”ها. ڪيئن ٺيڪ آهي.“
”بالڪل ٺيڪ آهي. پر مڇن ۽ وارن جي ڪٽ تو پنهنجي پسند

سان ڪرائي آهي."

"باهه ڏيانس. اوهان به عجيب ڳالهيون ڪريو ٿا. مون رکيو ايتر
چيو مانس ته هي پنج رپيا اٿئي وٺي اهي چرڪي جهڙيون مڇون ۽
وارن جا بچ ناهرائي اچ."

ايتري ۾ در محمد چانهه جي ٿري کڻي آيو ۽ اچي منهنجي اڳيان
ٽپائي تي رکيائين. جيتوڻيڪ هن مان دربار عطر يا رستا-روڪ عطر
جي خوشبو پئي آئي، پر مونکي اهڙي بوء محسوس ٿي ڄڻ ترڊيل
پلو ڪڻڻ ڪانپوء ماڻهو صابڻ سان هٿ ڌوئيندو آهي يا صابڻ لڳل
آڱر سان ڳرڙي ڪندو آهي ته ڪک ۽ صابڻ جي خوشبو مليل پاڻيء
مان جيڪا ايندي آهي.

"تون ڪير کي ڏس ۽ زينا کي موڪل." منهنجي زال چيو.

در محمد ڪمري مان نڪتو ته مون چيو، "انهيء زينا جو وري
ڪهڙو ڪم آهي هتي."

"مان چاهيان ٿي ته ماڻهوء جي ذات سان جيڪا اوهانکي الرجي
ٿي پئي آهي سا ختم ٿئي. مان اڄ سڄو ڏينهن زال مڙسن سان ملو
ڪرايو آهي."

سائين زينا به اچي حاضر ٿي. ڏکهي قد جي، وچولي عمر جي زال
هئي. مونکي جيڪا تبديلي محسوس ٿي سا اها ته سندس چپٽا جيڪي
سدئين چڙيا پيا هئا سي ٻن چڪي ڪيل چوٽين ۾ هنداڻتا پئي لڳا.
منهنجي زال جو لان جو وڳو جو ڪيس پيو هو سو ڪجهه ڍلو ڍالو
هئس. آخر صاحبن جا ڪپڙا هئا- ضرور نوڪرن کي ويڪرا ٿيندا.

"تون هلي اڱڻ ۾ هنڌ وڇائي." منهنجي زال جو اهو حڪم مونکي
صفا نه وڻيو.

"هنجا هٿ به صفا آهن يا هاي آهي هنڌ وڇائڻ."

زينا ويندي ويندي مڙي مونکي ڏٺو ۽ عجب بي پرواهي سان
هلي ويئي.

"نه نه. اڄ وهنجي سهنجي ڪپڙا پاتا اٿس." منهنجي زال چيو، "۽ پيو
مون کين چيو آهي ته هڪ هفتو پورو مڃي پلو يا جهينگا نه کائڻ."

"بس چڙو هڪ هفتو،" مون چيو، "هڪ ڏينهن مڇي کائڻ سان

هڪ هنتو ته ڪڪ، وات ۽ هٿن ۾ ڪنهن نه ڪنهن مقدار ۾ ممايل هوندي آهي.“

”اڄاڻون پابنديون به ته ٺيڪ ناهن، ۽ بيو توهان ڪڪ ڪان ايترو الرجڪ به اڄايو آهي. ڪراچي هلي ڪنهن سائڪترسٽ کي ڏيکاريو.“

منهنجي زال پٽي ڳالهايو پر منهنجو ڌيان سڄو منهنجي زال جا ڪپڙا ڦهريل زينا ڌانهن هو. جيڪا هاڻ منهنجو بسترو پٽي ٺاهيندي هوندي. اڄ سمهڻ به ڇنتو.

منهنجو نڪ الله سائين اهڙو اسپيشل ٺاهيو آهي جو بوءِ يا ڌپ نه به هجي ته به ڳولي لهان، زينا جي عمر جيڪڏهن ٽيهه پنجيهه سال به ڪٿي هجي ته روز هڪ مڇي يا پلو کائڻ جي حساب سان به هوءَ ڏهه يارهن هزار مڇيون پلا کائي چڪي هوندي. روز ٻه ٻهر ڪٿي ليکجن جن ۾ هن مڇي پلو رڌڻ کائڻ ۽ ٿانوَ ڌوئڻ ۾ گذاريا هجن ته به ذري گهٽ ڏهه سال لاڳيتو ٿين ٿا. منهنجي ذهن ۾ ڪليڪوليٽر پٽي هليو. جنهن زال ڏهه يارهن هزار مڇيون پلا کاڌا هجن ۽ ڏهه سالن جي عرصي ۾ لاڳيتو انهيءَ واهپي ۾ رهي هجي، سا منهنجي زال جي ڏنل هڪ لڪس صابڻ جي چئن آڏونسن جي ٽڪيءَ سان هڪ پيري وهنجڻ يا هٿ ڌوئڻ ڪري، انهي ڪڪ مان آزاد ٿي ويئي هوندي! منهنجي زال به بادشاهي ڳالهيون ٿي ڪري.

مونکان آخر نه رهي سگهيو، ”تون چوين ٿي ته بسترو پلي ڪري وڃائي، پر منهنجي وهاڻن کي هٿ نه لائي. روڪينس وڃي.“

منهنجي طبعيت کان هوءَ واقف هئي، اٿي ٻاهر وئي ۽ زينا کي چوڻ لڳي، ”اهو صاحب جو هنڌ نه وڇائجئين.“

”چو بيگم صاحب، وڃي ته پلي ٺري.“

”نه نه صاحب اڄا به سمجهي ٿو ته هٿ ڪڪا هوندس.“

انهيءَ ڳالهه جو زينا تي ڇا اثر ٿيو سا ته مونکي خبر ناهي جو مان اندر ويٺو هوس، پر مون سک جو ساهه کنيو.

صبح جو جڏهن مون ناشتي کانپوءِ چانهه گهري ته چمچو منهنجي زال جي هٿ مان ڪري پيو. منهنجي زال جهڪي چمچو ته کنيو پر گڏوگڏ رڙ به ڪئي، ”زينا.“

زينا آئي. صاف سٿري ڏکي، لان جي چولي ۾ لوڏ نروار هيس.

”هي چمچو ته ڌوئي اچ.“

زنيا چمچو ته هٿ ۾ ورتو ۽ ٻاهر نڪري ويئي پر منهنجي دل ڪچي ٿيڻ لڳي.

”پيو چمچو ڪڍي اچ يا تون اٿي پاڻ ڌوئي اچ نه ته اها چانهه ٺاڪان زور آهي.“ مون چيو.

ايتري ۾ زينا چمچو ڌوئي آئي پر پنهنجي آڱوٺي سان چمچي تان پاڻي پئي اگهندي آئي. اهو ڏسي منهنجي زال چمچووني ٽيبل تي رکيو ۽ پاڻ اٿي وڃي ٻيو چمچو کڻي. پر مونکي اهو چمچو جيڪو ٽيبل تي رکيو هو چڻ ڏنگي رهيو هو.

چانهه پي ٻاهر نڪتس ته در محمد جيپ صفا ڪري رهيو هو ۽ اسٽيرنگ تي هڪ ميري ڪپڙي سان اهي گهڪا ڏيئي رهيو هو جو بس پيلي.

”بابا، تنهنجو اهو ڪم ناهي. ڊرائيور ڇا جي لاءِ آهي.“

در محمد ڏند ڪيڪي کلڻ لڳو. مونکي ويتر ٻڇان لڳي. سندس ڏندن تي پيلاڻ جميل هئي، جيڪا آلي هئڻ ڪري جرڪي پئي- ۽ مون محسوس ڪيو ته در محمد جي وات ۾ کلڻ مثل يا ڳالهائڻ مهل عام ماڻهن کان وڌيڪ آلاڻ ڏسڻ ۾ پئي آئي. هن ڳالهايو ائين پئي چڻ سندس زبان، ٽڪ جي تلاءُ ۾ ٽٻي ڏيئي ٻاهر پئي اچي ۽ وڃي. منهنجي لڱن ۾ عجيب ڪريپ جو احساس ڦهلجي ويو.

هونئن عام طور تي جيپ مان ئي هلائيندو آهيان، پر اڄ اسٽيرنگ تي ويهڻ جي همت نه ساريم ۽ ڊرائيور کي اشارو ڪيم. ٿورو اڳتي جڏهن هلياسين ته مون ڊرائيور کي چيو، ”علي احمد، هي نوڪر ۽ سندس زال ڏاڍا گدلا آهن.“

”سائين هت غريبن جي حالت اهڙي ئي آهي.“

”ڪو پيو ماڻهو ڳول ته انهن ٻنهي کي موڪل ڪرائجي.“

”سائين ڪوشش ڪريان ٿو.“

اسين چپ تي وياسين.
”ماڻهو ڳولڻ ۾ اهو احتياط ضرور ڪجائين ته اهي پلو مڇي نه کائيندا هجن ته وڌيڪ چڱو.“
”سائين اها ته ڏکي ڳالهه آهي،“ ڊرائيور چيو. ”هت ماڻهن جو ڪاج ئي پلي ۽ مڇيءَ تي آهي.“
”اسين کين گوشت کارائينداسين.“
علي احمد کلڻ لڳو. مون پڻ سمجهيو ته صحيح ڳالهه نه ڪئي اٿم.

شام جو، جيپ ۾، مان، زال ۽ ٻيئي ڄڻا سڄاول کان ٺٽو اچي سنڌو درياهه تي نهيل نئين پل ڏسڻ وياسين. درياهه ۾پاڻي خير ڪو هو. هڪ طرف معمولي وهڪرو هو ۽ ٻيو درياهه سڄو سڪل هو. اسين جيپ تان لهي، پل تي هلڻ لڳاسين. عربي سمنڊ جون هوائون، اسانکي ڏکڻ کان اتر ڏي اصل ڇڪيو پئي ويون. مون واري زال ته ڇڻ هوا جي رسن ۾ چوڏاري ويڙهجي ويئي ۽ هلڻ ئي ڏکيو ٿي پيو. پوءِ اسين پل جي انهيءَ حصي تي اچي بيٺاسين جت هيٺ ڪجهه مهاڻا، درياهه ۾ رڇ وجهيو ويٺا هئا ۽ سڪيءَ تي پرسان ڪانهن جي مچ تي ٻه ڄڻا، پلو تري رهيا هئا، ايترو مٿان ڏسڻ جي ڪري مونکي ڪا شي محسوس نه ٿي. پاڻ پنهنجي زال سان ڏاڍي دلچسپي سان پلو ترندي ڏسڻ لڳس. ايتري ۾ هڪ مهاڻو جيڪو پاڻيءَ ۾ بيٺو هو، تنهن ٻه پلا، جيئرا جاڳندا، ٻوري زور سان، سڪيءَ ڏي پنهنجن همراهن ڏانهن اڇليا. هڪ مهاڻي اٿي پلن کي کنيو. تازا تازا پلا، پاڻي مان نڪتل، جرڪيا پئي ۽ مهاڻي جي هٿن مان اڏين ترڪيا پئي جو سنڌس مضبوط هٿن ۾ ٻه نه ٻيهي سگهيا.
اسان ڪافي دير اتي بيٺا رهياسين. سج ٻه لهڻ جي ڪئي. اسين ٻه موٽڻ لڳاسين. ٻه مهاڻا هلندا هلندا اسان تائين رسيا. مونکي ڪنهن ڪنهن جو پڇيو مان، ”ميان خوش ته آهيو.“
هنن ادب سان سلام ڪيو ۽ هڪ ڄڻي وڌي مونسان هٿ ملايو. نه چاهيندي ٻه منهنجو هٿ وڌيو ۽ انهيءَ مهاڻيءَسان ملايم جنهن کي ٿوري دير اڳ ٻه پلا جيئرا جاڳندا ڪڻندي ڏٺو هوم. پئي مهاڻي جي

پٽن تي پلن جي ڇپي هئي. تنهنڪري انهيءَ هٿ ملائڻ جي مهرباني نه ڪئي. هو ته هليا ويا، پر منهنجي لاءِ آزار ٿي پيو. پنهنجو هٿ اوپرو پئي لڳو. گهڻو رومال سان صاف ڪيم پر ذهن تي اهڙو احساس ڇانئجي ويو جو بس. زال مون واري ٺهه ٺڪ پئي ڏيئي.

”توهان کان چام تماچي چڱو. جو بادشاهه ٿي اچي ڪک ۾ ويٺو.“ منهنجي زال ٻيا ٺهه ٺڪ ڏنا.

”جي مان تاريخ نويس هجان ها ته چام تماچي کي سنڌ جي بدبودار بادشاهن جي قطار ۾ بيهاريان ها. مان ڀانيان ٿو اهو هڪڙوئي بدفضيلتو بادشاهه هو. پنهون اگر پاڻ نوايو ته به ڪپڙا ڌوتائين. اهو به صفائي جو ڪم هو.“

”ميڻيار جي متعلق ڪهڙو خيال آهي؟“ زال پڇيو.

”هن مينهون ڏڏيون، ڪک ۾ ته نه ويٺو. خير ماهيو گوشت به ڪا چڱي شيءِ ناهي. اسانجا ديسي عاشق به واهه جا جيوڙا هئا. هر ڏانهن مجنون ۽ فرهاد کي ڏسجي ته انهن کان گهڻو صفائي پسند عاشق هئا. برپٽ سهن ۽ جبل منهن ڪري ويا پر پلا ڪونه ماريائون نه ڪو سينهون ڏيهون.“

”عشق ته اهوئي آهي نه. توهان به عشق ۾ روهڙي اسٽيشن تي تارا ڳڻيندا هئا نه.“

”عشق ۾ تارا ڳڻڻ انهن عاشقن جو ڪم آهي جيڪي فضيلت ڀريا ۽ سلڇڻا هوندا آهن.“ ايترو چئي مونکان به ٺهه ٺڪ نڪري ويو. پر هٿ جي آڱرين ۾ عجيب ڪريهه جهڙي سوُن سوُن پئي ٿي ۽ منهنجي ڪنن ۾ اها سوُن سوُن صاف پڌڻ ۾ پئي آئي. اکين ته بلڪل ڏٺو پئي ته هٿ سان ڪهڙو اندير ٿيل هو.

ائين ڪجهه ڏينهن گذريا. مان پنهنجي طبيعت تي ڪجهه ضابطو ڪري چڪو هوس ته منهنجي زال اعلان ڪيو ته هوءَ سڀاڻي ڪراچي ويندي جو پئي ڏينهن پٽس جي اک جي آپريشن هئي. ٻن ٽن ڏينهن کانپوءِ مونکي به اچڻ جي تاڪيد ڪيائين. هن وقت اسانجو سيڪريٽري پئي آيو.

خير سائين زال مون واري ته وڃي ڪراچي پهتي، پر مان رُلي ويس. پهرئين ڏينهن صبح جو در محمد جا لاهه پٽي ڇڏيم. گڏهه چانهه کڻي آيو. چانهه رکي ۽ ڪوپ کي ڪا ذرڙي مير لڳل هئي. چيومانس صاف ڪري اچ. سو ڪوپ کڻي پنهنجي ميري قميص مان صاف ڪري چلڪائي کڻي منهنجي اڳيان رکيائين. مان ڪاوڙ ڳيت ڏيئي پي ويس. ٿوري دير کانپوءِ کير جو گلاس کڻي آيو ان ۾ کو ڪک ذرو هو يا پيو ڪجهه. نالائق ڇا ڪيو جو منهنجي سامهون، پنهنجي ٿلهي آڱوٺي جهڙي ڇيچ کير ۾ ٻوڙي، ڪک ڪڍي، سمجهيائين ته ڏاڍو فضيلت ڀريو خدمت جهڙو ڪم ڪيو اٿم ۽ گلاس ڏهن ئي آڱرين ۾ سوگهو جهلي مونڏانهن وڌائيندي چيائين، "بسم الله ـ بابا سائين کير حاضر آهي." 'بسم الله بابا سائين' ٻوڙ پاڻي ٻاهر پڳو. مون اندر کير ته مون نه پيتو پر تنهن پڇيس خير ته آهي. ۽ هو شايد جوڙس ٻاهر اڱڻ ۾ ويٺي هئي "ڇتو ٽيو ويٺو آهي." زينا ڪمري منجهه رڳو ايترو ٻڌو: اندر ڪاوڙ ۾ ويٺو هوس. در کان ٻاهر نڪري ويو. مان اندر آئي. "ڪا خطا ٿي وئي." منهنجي سامهون وري

"سائين خير ٿيو. پر انهيءَ کي ڇٽي ڇڏ، منهنجي

"نه ڪجهه نه — پر انهيءَ ڪپڙا سندس بدن ت[e]
نه اچي."

زينا اتي ويٺي هئي. بي ڏيهي، منهنجي زال جا ڪپڙا پيو کير جو گلاس پري کڻي آئي ـ ٽر
نهيا پئي. هوءَ واپس ٽڙي ۾ پيو. اها هئي منهنجي زال جي ٽريننگ.
۾. اها ڳالهه مونکي وٽي. "صاب تنهنجي ڪري ۾
ڪير پيٽ لڳس هوءَ ڳالهائي رهي هئي: اسانجا ڀاڳ ا
ٿيا آهن جو پلو نه ڇڪيو اٿم. رڳو تون خوش رهه
۾ ٿي آهن." مون اهو مناسب موقعو سمجهي

"مڙسئين کي به ته سمجهائي." گڊلائيپ جو ٻڌايان.

کيس مڙس جي ڳالهه پڇين. تون بادشاهه توسان ڪهڙو

"سائين ڪهڙي ٿو ڳالهه پڇين. تون بادشاهه صاب جي اڳيان

مٿي کي ڇيو به هوم ته وهنجي سهنجي

ميرو مٿو نہ ڪٽي وڃ....“
مان ڪير پڇندي ڇرڪيس.
”جي....
”صاب منهنجو چاچو به پنيوالو هو. پڇاڙي جو نائڪ جي عهدي تان لٿو، سو چوندو هو تہ: پير فقير جي درگاهہ ۽ هاڦيسر جي ڪمري ۾ ڪڏهن به اهڙي جهڙي حالت ۾ نہ وڃجي. هو ماڻهو نصيب جا مالڪ آهن. الائي ڪهڙي ڳالھ نہ وٺين....“
مون ڪير پي گلاس کيس ڏنو ۽ ڀيرو ڀيرو کيس غور سان ڏٺم. سندس منهن سُرهو هو ۽ وارا اجا آلا هئس. اکيون ڇڻ پيالا هئس. هوءَ گلاس کڻي مڙي تہ مون ڏٺو ڍرلن ڪپڙن ۾ بہ سندس جسم جي لوڏ لک پئي لهي. سمجهان ٿو تہ هوءَ پيار جي بين الاقوامي زبان جي ماهر هئي ۽ منهنجي اکين مان ڳالهايل هڪ ہڪ جملا پوريءَ ريت سمجهي ويئي هوندي.

جيپ هلائيندي مون زينا متعلق سوچيو پر منهنجي ذهن ۾ جيڪا ڪک سموبل هئي سا زينا جي سڄي خيال تي وري ويئي ۽ مون ڳيت ڏني سا ڪجهہ ڪير هاٽي، ڍر محمد جي ڇيچ جي ڪدلي ڇهاءَ لڳل ۽ زينا جي ڪکي بدن جي بوءِ سان سمويل پئي لڳي. ذري گهٽ الٽي ٿي آئي. مون اوڏيءَ مهل فيصلو ڪيو تہ ڀيرين فرصت ۾ ڪراچي پيجي وڃندس.
منجهند جي ماني هڪ دوست جي گهر کاڌم ۽ سعيو ڪري دير سان گهر پهتم. زينا ورانڊي ۾ منهنجي انتظار ۾ ويٺي هئي.
”صاب ماني ڪٽي اچان....“
”نہ. ماني مان کائي آيو آهيان ۽ تون وڃين سکي ٿي ۽ ڇهين وڳي مونکي چانهہ ٺاهي ڏجائين.“
”چڱو....“ هوءَ چئي وڃڻ لڳي.
”پلا مونکي ٿڌي پاڻيءَ جو جڳ ڏيئي پوءِ وڃ.“
مان پنهنجي ڪمري ۾ ڪپڙا بدلائڻ لڳس ۽ ڪپڙا بدلائي ڪرسيءَ تي اخبار ڏسڻ لڳس. زينا آئي ۽ اڳيان رکيل ميز تي جڳ رکيائين.

جهڙڪي رکي ڪري سندس ڪليل ڳلي مان صحتمند ڇاتي صاف طرح نظر آئي پئي. مان ڀرين تہ هوءَ ڪس ڀري پوءِ ڀرپور نظر پيري ڏنم.(اهو منهنجو صاحباڻو حق هو) هوءَ بہ سمجهي ويئي تہ مان ڇا ڏسي رهيو آهيان، بين الاقوامي زبان ڪي يڪدم ختم ڪري مون سنڌيءَ ۾ ڳالهايو، ”در محمد ڪٿي آهي؟“

”هو صبح کان ڊنو پيو آهي.“

”ڇگو تون پلي وچ ۾ ڇهين وڳي....“

”ڇانهہ ناهي ڏيان.“ هوءَ مرڪندي چوڻ لڳي.

”ها.“

هوءَ وڃڻ لڳي.

”صاب هڪڙي ڳالهہ چوان.“ واپس مڙي.

”چؤ....“

”اڄ مونکي موڪل ڏيو تہ پلو کان.“

”پلو!“ مونکان رڙ نڪري ويئي ۽ ائين لڳم ڄڻ وري ڪڪ ۾ ڦاسي پيو آهيان.

”ها پوءِ سرهي صابڻ سان بلڪل صاف هٿ ۽ وات ڪري ڇڏيندس.“

هوءَ مرڪڻ لڳي ۽ سندس اکيون جوان جماڻ زال جي ٻولي ڳالهائي رهيون هيون. منهنجي ذهن ۾ ڪڪ جي بيٺل پاڻي مٿان مرد جي خواهشن جي لهر وري آئي ۽ ڀوريون پيرو ڪيس مرد جي نظرن سان ڏسندي چيم، ”هٿن ۽ ڇپن جي ڪڪ سرهي صابڻ سان صاف ڪنديءَ پر تنهنجي لڱن ۾ ڪڪاڻ آهي، تنهنکي ڇا ڪنديءَ.“

”صاب منهنجا لڱ لڪن ۾ بہ نہ ليڻ. باقي جي توکي ڪڪ لڳي ٿي تہ ڪٿي ڇٽي صاف ڪرينس.“ انهي ترار جهڙي زبان مونکي مات ڪرائي ڇڏيو.

مان ڪلڻ لڳس. پر بدن گرم ٿيڻ لڳم. هوءَ در ڏانهن مڙي ۽ ڪنڌ ڦيري چيائين: ”صاب تو ڏنو بہ ڇا آهي؟ اهي صابڻ سان صبح شام ڏوتل گسيل بدن. بس نہ. صاب انهيءَ پلي ۾ ڪهڙي لذت جنهنکي پاڻي منجهہ ڏوئي ترجي. پلي جي لذت تہ ڏذهن آهي، جڏهن جيئرو جاڳندو ڦٿڪندو پلو درياهہ مان ڪيي رڌينس ۽ پوءِ ڪاءُ تہ

ڏس چپ ۾ چنيندين ته آڱريون ۾ پچاڙي جو چلر به نه ڇڏيندين. باقي
توهانجي شهر جو ٻاڪرو يا ڳائو گوشت ڪهڙي ڪم جو، نه لذت
نه ڪي منجهن اچل، ڇيڇڙي جا ڇيڇڙا.“
هوءَ ڪي ساعتون اتي بيٺي. منهنجي ذهن ۾ مهاڻن جي هٿن ۾ ڦٽڪندڙ
پلن جو منظر ڦري ويو. مون سندس ڪليل ڳچيءَ واري چولي منجهه
ٻه اڀرن ڏي ٻن جيئرن جاڳندڙن پلن کي ڏٺو هو. پر انهن چئن ڏي
پلن جي ڪک منهنجي مٿي جي ور ور ۾ پيهي ويل هئي. پر تاز
قلم نه اهو هو جو هن اسانجي ٻاڪري توڙي ڳائي گوشت ک
ڇيڇڙو چيو هو. اها ڳالهه مونکي نه وڻي.
”پيلا اوهانجي پلي ۾ ڇيڇڙا ذهن چا؟“ مون ڪوشش ڪئي ته
جي ڳالهه لفظن ۾ آڻيان پر صفا پوڪ نڪتس.
”صاب هڪ ڏينهن پلو ڪائي ڏس. ڪاڻ ۾ لسٽ ڏس. ڪائي ٻ
پيو خشبو سونگهه. منهنجو تريل پلو ڪائي ڏس دماغ چرک
وڃيمي ته پوءِ چئجان.“
”دماغ سان هٿ چراند نه ڪر،“ مون چيو. ”باقي سائين ا
پلو ڪائبو.“
مون وڏيڪ چوڻ چاهيو ٿئي ۽ وڏيڪ ڪجهه ڪرڻ به چاه
پر ڪجهه به آڇي نه سگهيو. زينا کي روڪڻ تي دل
ساٽ ڏنو.
”پيلا هي دو محمد تنهنجو پيو مڙس آهي.“
”نه صاب ڪوڙ چو ڳالهايان. مري منهن الله کي ڏٺو آه
ٻيون آهي.“
”ٻيون —!“ مونکان رڙ نڪتي.
”صاب رڙيون نه ڪر.“ هوءَ ڪاڙ لڳي. هوءَ مونکي
چڪي هئي ۽ کيس به انهيءَ جي ڄاڻ هئي، ”باقي
حساب ڪرين ته مڙس ۾ —شرع محمدي وارن ۾
ٿين مڙس ۾ هشناڪي نه هئي. منهنجا لڳ
“ ايترو چئي هن آ

”ڀلا سچي ڪنهن سان....“

”صاب آءٌ زال ذات آهيان. مرد آڏو هميشه سچي هوندي آهيان. شرط رکو اهو ته دل رنجيل نه هجي.“

”تون ڳري بلا.“ مون کلندي چيو.

”نه صاب صفا هلڪي آهيان. ڪٿي ته ڏس.“

وري چوڻ لڳي، ”صاب. وري به پاڻکي لغام ڏنل اٿم پر هٿ جيڪا ڏس ڪلهوڪي چوري سامائي سو ڏينهن به نه ٿيا آهن ڏهاڪو ڪن يار به ڪري ڇڏيون.“

”تو به ڪا ياري رکي يا....“

”ياري ـــ“ کلڻ لڳي، ”صاب مرد ۽ موسمون اڇٽا وڇٽا آهن.“

”پوءِ به....“

”انهيءَ ڳالهه تان لهي وڃ....“ اهو چئي هوءَ کلڻ لڳي، ”ها هڪ ياري هڪ سادات سان ڪئي هيم- مڙيئي ثواب خاطر. باقي پاڻ ته صفا ڏيڏر جهڙو هو. چوندو هو رن قيامت ڪاري ٿيو ڪان بچائيندس توکي.“

مان کاڻ لڳس. هوءَ ويئي هلي پر هن پيري حواسن تي ڪک بدران هڪ عجيب جادو ڇانيل هو. مون جهڙو نفيس، صاف سٿري، پرفيوم يا ڊيٽال جي خوشبوءِ سان ڇاهه رکندڙ طبيعت جو مالڪ، الائي ڇو ڀلي جي ڄلرن کي هٿ ڳهمائڻ لاءِ هرڪيس پئي.

پوءِ انهيءَ رات-

مون پلو کاڌو- جيئرو جيئرو، ڦٿڪندڙ،

لسٽ وارو پلو.

ڪينجهر کي هندوري مثل به ڏنم. هندوري ۾ لڏيس به.

ٻئي ڏينهن صبح جو، آفس مان ٿي جيپ ڪاهي پڳس ڪراچي مونکي ائين پئي محسوس ٿيو جو مان پاڻکي ڪک جي چقمق کان آزاد ڪرائڻ جي جاکوڙ ۾ لڳو پيو آهيان. مون ايڪسلريٽر کي دٻايو. ڪانئو سؤ ڪلوميٽر ڪان به چڙهي ويو ۽ جڏهن ڪراچي جي حدن ۾ پهتس ته الله سائين، جيپ جي موجد ۽ پنهنجي زال جي

مجموعي ڪشش جا لک ٿورا مڃيم. سوچيم صاب راي وڃين ها،
نه ته پرديسين جي مقام ۾ رڌاڻو ٿين ها.
زال ڏنو ته چيائين، ”پڪ ڪک توهانکي پڇايو آهي.“
مون ها ڪئي. ’ها ڪرڻ‘، هڪ چڱي مڙس ٿيڻ جي نسخي ۾
سڀ کان پهرئين باب ۾ لکيل آهي – پر جي پائڻن ته چام تماچي
ٿيان .... ته پوءِ ڪراچي وڃڻ دل جي ڪتاب ۾ لکيل ناهي.

طارق اشرف جي جيل جي ڊائري

جيل ۾ ۲۲ مهينا

- بلوچستان جي بهادر ليڊر شير محمد مري، بي . او . ايس جي اڳواڻ رازق بگٽي، اين . ڊي . پي جي اڳواڻن شاه محمد شاه ۽ قمر راڄپر سان گڏو گڏ ڪيترن ئي ٻين سياسي ۽ عام ڏوهارين سان ملاقاتون.
- جيڪي جيلن ۾ آهن انهن لاءِ اثرائتو ڪتاب
- جيڪي جيلن ۾ ويندا انهن لاءِ ڪارائتو ڪتاب
- جيڪي جيلن ۾ نه ويندا انهن لاءِ دلچسپ ڪتاب
- جيل جي ڪوٽ ۾ ڇاٿو وهي واپري. پنهنجي انداز جو نرالو ڪتاب.

صفحا : ۲۰۰
قيمت: ۸ــ۰۰
اوچي ڪاپي ۱۲ــ۰۰

گهرائڻ لاءِ لکو:
سهڻي پبليڪيشنس
الهند و ڪڇو، حيدرآباد، سنڌ

اڌوهيءَ جيئن ڏڪڙا

مددعلي سنڌي

لان ۾ لڳل هلڪا هلڪا بلب ڪنهن ٻاري ڇڏيا، ته رخسانا کي احساس ٿيو ته شام پنهنجا پَر پکيڙي وڃڻ تي هئي. هُن پنهنجي مڙس ڏانهن ڏٺو، جيڪو خاموشيءَ سان سگريٽ ڇڪي رهيو هو. اوچتو هُنکي پنهنجي هيڪلائيءَ جو گهرو احساس ٿيو. ڪجهه دير اڳ ماحول تي جيڪا رنگيني ڇانيل هئي، اُها ڪا مهل تي ته اُڏامي چڪي هئي. (زندگيءَ جي خوشين جا رنگ به ته ڪيترا نه ڦڪا آهن؟!) ماحول تي هڪ پيرو وري هڪ عجيب خاموشي ۽ بيزاري ڇانئجي ويئي هئي! هُن بيزاريءَ سان اوڀهه ڏي شام جي آسمان ۾ نهار ڪئي: اوڀهه ڏي، شام جو آسمان پنهنجي پوريءَ اداسيءَ سان هُنجي مٿان موجود هو، جنهن ۾ نيرا ۽ پيلا رنگ بدلجي رهيا هئا. (شام جي آسمان جا هي رنگ به ڪجهه دير لاءِ آهن! فقط ڪجهه وقت لاءِ. پوءِ هڪ گهري اونڌوڪار ڇانئجي ويندي، جنهن ۾ تارن جي روشني نه هجي ته پوءِ؟ هر زندگيءَ جي چيز هتي مڪمل نه آهي. هي سڄو مانڊاڻ به ته فقط چند لمحن جو آهي. ۽ لمحا؟....)

ٻاهر روڊ تان ڪا ٿي موٽر تيز هارن وڄائيندي تيزيءَ سان لنگهي ويئي. هارن جي آواز سان گڏ سندس اندر ۾ ڪئين اونداهيون، پنهنجي پنهنجي مايوسين ۽ ناڪامين سان گڏ گهڙي آيون. ڪجهه وقت اڳ هُن سامهون ويٺل اقبال سان جيڪو Astrology بابت بحث ڪيو هو، اهو هن مهل کيس سخت بي معنيٰ پئي لڳو. (هي سب ڪانٽيننٽ به هتي جي انسان وانگر ايترو ئي پراسرار آهي، جيترو انسان پاڻ! پر سمجهه ۾ نه ايندڙ زندگيءَ جون آهي قاتل ڦوٽون کهڙيون آهن، جيڪي سدائين هتي جي وڌهندڙ فنڪار کي، تار جي اونداهن دؤرن ۾ ڌڪي ؛ هميشه هميشه لاءِ گمناميءَ ۾ ڪري ڇڏينديون آهن؟) اوچتو تيز هوا جا کي جهوٽا لڳ

هُنجي وارن کي اچي منهن تي ڪيرايو. هن هڪ هٿ سان وار پري ڪندي هڪ ڀيرو وري پنهنجي مڙس ۽ اقبال ڏانهن ڏٺو، جن ڳالهه ٺهه شروع ڪري ڏني هئي. اقبال اوچتو ڪنهن ڳالهه تان ٺهڪ ڏنو. هُن کلندڙ اقبال ڏانهن ڏٺو، ۽ پوءِ سندس زال نسرين ڏانهن جيڪا چپ چاپ هنن جو بحث ٻڌي رهي هئي. کيس الائي ڇو لڳو، ڇڻ اقبال جو اهو ٺهڪ نقلي هو. کيس سخت ڪاوڙ لڳي. هن خبر ناهي ڪيئن چئي ڏنو، ”اقبال حيرت جهڙي ڳالهه آهي، وقت سان گڏ تنهنجو اهو ٺهڪ اڃا نه بدلجي سگهيو آهي؟“

ان اوچتو ڳالهائڻ تي اقبال ڪجهه ڪنفيوز ٿي ويو، ۽ نسرين مُرڪي ڏنو. سندس مڙس، جنهن اقبال سان ڳالهايو پئي، تنهنکي شايد سندس اهو وچ ۾ ڳالهائڻ نه وڻيو. هُن کلي اقبال کي چيو، ”پروفيسر توهانجو ڇا خيال آهي، ته هڪ وڏيڪ پڙهيل لکيل ڇوڪريءَ سان شادي ڪرڻ به هڪ وڏي مصيبت آهي؟“

اقبال، جنهن پنهنجو پاڻ سنڀالي ورتو هو، تنهن کلي چيو، ”پنهنجو پنهنجو خيال آهي. پر مونکي انهيءَ ڳالهه جو اڃا اهڙو تجربو نه ٿي سگهيو آهي.“

— پروفيسر، هيءَ توهان سان گڏ پڙهي آهي. مان سمجهان ٿو ته هيءَ فلاسفر صاحب ماڻهن کي دعوت ڏيئي گهر ۾ گهرائي پوءِ ويهي انهنجو نفسياتي ڇيد ڪندي آهي.

رخسانا کي سخت ڪاوڙ لڳي. هنکي احساس ٿيو ته کيس اقبال ۽ نسرين کي چانهن پارٽيءَ تي پنهنجي گهر نه سڏڻ کپندو هو. سندس دل تي ته هوءَ هڪ ناهڪو جواب ڏي پنهنجي مڙس کي. پر هن موقعي تي، هوءَ زهر جو ڍُڪ ڀري چپ ٿي ويئي.

اقبال ڳالهه کي وڌندو ڏسي يڪدم ڳالهه کي بدلائڻ چاهيو. ”نسرين تون ڇو چپ ڪيو ويٺي آهين؟“

نسرين، جيڪا هن وقت تائين چپ ڪيو ويٺي هئي، تنهن کلندي چيو، ”مان توهانجو بحث ٻڌي رهي هيس.“

سانا پنهنجي مڙس ڏانهن نهاريو، جيڪو اقبال کي ڏسي رهيو هو. محسوس ٿيو، ڇڻ هوءَ هنن سڀني جي وچ ۾ بيحد اجنبي ۽

بيحد اڪيلي آهي. (پر نه. اڪيلو ته هتي هرڪو ئي آهي. هر ماڻهوءَ جي اندر ۾ بي انتها اڪيلائي ۽ ويراني آهي. ڪو محسوس ڪري ٿو ۽ ڪو محسوس ڪري به اُنکي محسوس ڪرڻ نٿو ڏي!)
اوچتو هنکي محسوس ٿيو، سندس مڙس اقبال کي ڪجهه چئي رهيو هو. هُن پاڻکي محفل ۾ واپس آڻڻ چاهيو. سندس مڙس اقبال کي چا چيو، آهو هُن نه ٻڌو. هُن فقط اقبال کي ٻڌو، جيڪو چئي رهيو هو، "توهانجو چوڻ هو ته: انسان زندگيءَ جي حقيقتن کان فراريت چو چاهيندو آهي؟"
— ها، منهنجو اهو ئي چوڻ هو، ته انسان زندگيءَ جي حقيقتن کان ڪيترو به دور ڀڄي، پر زندگيءَ جون اهي حقيقتون انسان کي هڪ نه هڪ ڏينهن مجبور ڪري پنهنجي سچي حقيقت مڃايو ڇڏين!
اقبال، رخسانا ڏانهن ڏسندي چيو، "توهانجو بلڪل صحيح خيال آهي. مان توهان سان ان ڳالهه ۾ يڪراءِ آهيان."
سندس مڙس ڪيس خاموش ڏسي چيو، "رخسانا تنهنجو چا خيال آهي؟"
رخسانا، جيڪا هڪ ڀيرو وري خبر ناهي چا سوچي رهي هئي، تنهن اقبال ڏانهن ڏسندي چيو، "مان سوچي رهي آهيان، ته اسين ڪڏهن ڪڏهن هرو ڀرو به ڇو ڳالهائيندا آهيون؟ ڪٿي ائين ته ناهي جو اسين پنهنجي ئي ناهيل اصولن جي قيد ۾ بند ٿيل آهي قيدي آهيون، جيڪي هڪ ٻئي جا چهرا ڏسي تنگ ٿي پيا آهيون. زندگيءَ جي هڪجهڙائي ۽ يڪسانيت هاڻ ختم ٿيڻ کپي. هتي اسين هينئر هڪ ٻئي کان بيزار ويٺا آهيون، پر پوءِ به ڳالهائڻ لاءِ مجبور آهيون. جيتوڻيڪ اسانوٽ ڳالهائڻ لاءِ ڪجهه به نه رهيو آهي، ۽ اسانجا لفظ پنهنجي پنهنجي معني وڃائي چڪا آهن." (۽ رخسانا کي محسوس ٿيو، هُن هرو ڀرو ڳالهايو، بنا ڪنهن سوچ ۽ سمجهه جي.)
ڪجهه دير لاءِ هڪ خاموشي ڇانئنجي ويئي. نسرين اقبال ڏانهن ڏٺو ۽ اقبال مُرڪي سامهون موتئي جي ٻوٽن کي ڏسڻ لڳو. سندس مڙس چپ چاپ سگريٽ دکائي ڇانهن جي ترائيءَ ۾ رکيل ڪتابيءَ کي هرو ڀرو ڦيرائڻ لڳو. ۽ رخسانا، حيرانيءَ سان سيني کي ڏسڻ

لڳي. ماحول جي گنڀيرتا ۽ خاموشيءَ کي ٽوڙيندي، اقبال آهستي آهستي چوڻ لڳو، ”رخسانا.... مون سمجهيو هو، وقت سان گڏ تون پنهنجي ان خوابن جي دنيا کي ڇڏي چڪي هونديءَ. پر اڄ مونکي محسوس ٿيو، تون اڃا تائين پنهنجي انهيءَ خوابن جي دنيا ۾ گهمي رهي آهين!“

۽ رخسانا کي محسوس ٿيو، ڄڻ هي سڀ کيس پاگل سمجهي رهيا آهن. هوءَ سامهون نم جي وڻ کي ڏسي چوڻ لڳي، ”خواب ۽ انسان جي زندگيءَ جو پاڻ ۾ ايترو ته گهرو تعلق آهي، اقبال، جو اسان زندگيءَ ۾ هنن خوابن کان ڪڏهن به جند ننا ڇڏائي سگهون. سپنا ڏسڻ زندگيءَ جا بنيادي سهارا آهن، اميدون آهن ۽ آسرا آهن. اسين ڪيتري به ڪوشش ڪريون انهن سپنن کان پڇڻ جي، پر اسانجي ذهن جي ڪئنواس تي سپنا جڙندا ۽ ڊهندا رهندا. انسان شروع کان وٺي سپنا ڏسندو آيو آهي ۽ ڏسندو رهندو. اڳ جو انسان سپنا ڏسندو هو چترن ۽ پورٽريٽ جي شڪلين ۾، پر اڄ جي انسان سان وڏي مصيبت اها آهي، جو هُو سپنا ته ساڳيا ڏسي ٿو، پر انهن سپنن جا چتر ۽ پورٽريٽ گُم آهن. فقط ننهو ڪئنواس آهي، جيڪو خالي خالي ۽ ائبسٽرڪٽ آهي.“

سندس مڙس جيڪو کيس عجيب نظرن سان ڏسي رهيو هو، تنهن چيو، ”جذباتي ۽ آئيڊيلسٽ ماڻهو سدائين حقيقتن کان پري ڀڄندو آهي– جڏهن ته زندگي فقط خواب ڏسڻ نه آهي.“

۽ رخسانا کي سخت ڌڪ ٿيو. کيس هن ماڻهوءَ سان شادي نه ڪرڻ کپندي هئي. کيس سخت ڪاوڙ آئي– ”حقيقت.... حقيقت! آخر حقيقت ڇا کي ٿو چيو وڃي. مان اڃا تائين انهيءَ حقيقت جي معنيٰ کي سمجهي نه سگهي آهيان. زندگيءَ جي حقيقت آخر آهي ڇا؟ فقط لفظ، جنجي ڪا معنيٰ ڪانهي. زندگيءَ خود حقيقت آهي يا نه، ڦيريون سوال ان ڳالهه جو آهي– جنهنکي اڃا تائين ڪير سمجهي نه سگهيو آهي. هر انسان هتي پنهنجي پنهنجي سوچ ۽ مطلب موجب پنهنجي ئي ڳالهه کي حقيقت جو نالو ڪٿي ڏنو آهي– اسين جيڪي هيئنر هتي ويٺا آهيون، سي هڪ حقيقت آهيون به، ۽ نه به.... وقت

جي هن دؤر ۾ اڄ اسين هتي حقيقت آهيون، پر سڀان جڏهن اسين نه هونداسين ، تڏهن هن ڏي هنڌ تي اسان غير حقيقي ٿي وينداسين. فقط وقت حقيقت آهي. جيڪو هلندڙ آهي ۽ هلندو رهندو. ڇهرن ۽ نالن جي ڪا حقيقت ڪانهي، ڇاڪاڻ ته ڇهرا ۽ نالا سدائين بدلجندا رهندا. فقط وقت ساڳيو آهي - ٻيو سڀ ڪجهه غير حقيقي آهي، ٽائيم ليس آهي ۽ اسپيس ليس آهي. خود اسين جيڪي ڪجهه هينئر ڳالهايون پيا، اهو به فضول آهي. بي معنيٰ آهي. لفظن جي راند آهي ، جنهن سان اسين پنهنجي اندر کي وندرايون پيا. لفظن جي راند بلڪل بي معنيٰ آهي." - ڳالهائيندي ڳالهائيندي جڻ هوءَ وسامي ويئي. کيس محسوس ٿيو، جڻ هوءَ تمام گهڻو ٿڪجي پيئي آهي. ۽ ان مهل هُن پنهنجي پاڻکي سخت رحم جي قابل سمجهيو- "۽ خود مون هينئر شايد جيڪي ڪجهه ڳالهايو، سو به فضول هو. (۽ هنکي سخت دک ٿيو ته هن ايترو ڇو ڳالهايو!) "

هنجي مڙس بيزاريءَ مان سگريٽ ٽراليءَ ۾ ڏي وسائيندي چيو ، "شايد نه، پر تو بلڪل فضول ڳالهايو. تو جيڪي ڪجهه ڳالهايو، سو تو پاڻ به نه سمجهيو. رخسانا- تو جهڙا ماڻهو سدائين بنا ڪنهن سوچ ۽ سمجهه جي هن دنيا ۾ هلندا آهن. ۽ پوءِ سدائين فقط پڇتائيندا رهندا آهن. تنهنجي بيزاريءَ ۽ مونجهاريءَ جو علاج ڪجهه به نٿو ٿي سگهي. تو پنهنجو پاڻکي هرو ڀرو ڪٿي نفسياتي مريض بنايو آهي."

ماحول تي هڪ عجيب سناٽو ڇانئجي ويو. ۽ رخسانا کي هڪ ڀيرو وري به الائي ڇو اهو احساس ٿيو ته کيس هن گهر ۾ اقبال ۽ نسرين کي سڏڻ نه کپندو هو. 'پر گهر ڪهڙو ٿي سگهي ٿو؟' هن دک منجهان سوچيو. (ڇا هي گهر منهنجو پنهنجو نه آهي؟ پر آخر منهنجو گهر ڪهڙو آهي؟ !- منهنجو مڙس به ته ڪيترو نه عجيب آهي! ڇا اسين هڪ ٻئي مان بيزار ٿي چڪا آهيون؟ ڪٿي هي ائين ته نه سمجهي رهيو آهي ته اقبال ڪو منهنجو پراڻو عاشق آهي. ڪيڏا نه تنگ دل ماڻهو آهن! پنهنجن دوستن سان ملائيندي خوش ٿيندا آهن، ۽ زال جي دوستن سان ڳڏجي شايد اندر ئي اندر ۾ سڙندا آهن. پر نه، جئلسي (Jealousy) هر مرد ۽ عورت ۾ ٿئي ٿي. جئلسي هر انسان

جي فطرت آهي. مان هرو ڀرو ائين سوچي رهي آهيان. مون خود ئي فضول ڳالهايو!)

”ڪيتري نه خاموشي ٿي ويئي آهي!“ — نسرين گهري چانئيل خاموشيءَ کي ٽوڙيندي چيو.

هن نسرين ڏانهن ڏسندي دک منجهان چيو، ”ها، ڪيڏي نه گهري خاموشي ڇانئجي ويئي آهي. هر شام ۾ هڪ لڪل، سمجهه ۾ نه ايندڙ ۽ چانئل سچائل خاموشي سمايل هوندي آهي..... پر مون فضول ڳالهائي، شايد سڀني جو موڊ خراب ڪري ڇڏيو. خبر ناهي ڇو انسان ڪڏهن ڪڏهن هرو ڀرو بنا ڪنهن سوچ ۽ سمجهه جي ڳالهائيندو رهندو آهي!“ سندس آواز ڇڙ ڀرجي آيو.

اقبال ۽ نسرين ڪيس خاموشيءَ سان ڏٺو. ۽ هوءَ چپ چاپ، سامهون آهستي آهستي ڦهلجندڙ اونداهي ۾ خبر ناهي ڇا ڏسڻ لڳي....

(ڪڏهن نه سوچيو هيوسين، ڪنهن شام جو، سانوري ۽ اونداهي شام جو، جڏهن سج ڏيري ڏيري سامهون آسمان ۾ ٻڏي ويندو، ۽ پيلاڻ جا ڪيترا ئي رنگ گهڙيءَ ۾ بدلجندا رهندا، تڏهن تون ۽ مان پنهنجي لان ۾، ڪنهن انب يا نم جي گهاٽي وڻ هيٺان، ويٺا هونداسين، پر اي وقت، ڪلندڙ زندگين کي اونداهين ۾ ڌڪيندڙ وقت، تون به ته ڪيترو نه ظالم آهين، جو انسان کي انسان کان، زندگي کي زندگي کان ائين جدا ٿو ڪري ڇڏين، جو ڪڏهن ڪير ياد به اچي ٿو، ته فقط....؟!)

هڪ گهڙي خاموش ڏسي، سندس مڙس کي شايد احساس ٿيو ته هوءَ غمگين ٿي ويئي آهي. هن ڏانهس ڏسندي چوڻ شروع ڪيو، ”رخسانا، تون غلط نه سمجهه. منهنجو موڊ خراب نه ٿيو آهي. مان فقط ايترو سمجهان ٿو، ته اسان ڪنهن ڪي سمجهڻ ۾ دير ڪريون ٿا. فرق فقط سمجهڻ جو آهي. تون بيحد جذباتي ۽ سينزيٽو آهين ۽ مان هڪ حقيقت پسند. پر تون گهڻو خيال نه ڪر. ڏس نه. اقبال صاحب وارا ڇا سوچيندا، ته اسان کي گهر ۾ سڏ ئي پاڻ وڙهي پيا!“

(رخسانا سوچيو: ۽ جڏهن هڪ ٻئي کي سمجهون ٿا، تڏهن وري وقت هٿن مان نڪري وڃي!)

اقبال رحم ڀريل نگاهن سان ڪيس ڏسندي چيو، ”نه ۽ اسين ڊاريا ته ڪونه آهيون، جو ائين سوچينداسين. مان ۽ نسرين، رخسانا سان گڏ پڙهيا آهيون، ۽ اسين هنجي طبيعت مان واقف آهيون.“

رخسانا، پنهنجي مڙس ڏانهن ڏٺو، جيڪو شايد اٿڻ تي هو. (جڏهن ڪير ڪنهن تي رحم ڪندو آهي، ته ڪيڏو نه عجيب لڳندو آهي. اسان سڀني کي هڪ ٻئي تي رحم ڪرڻ کپي. اسين سڀ رحم جوڳا ڪردار آهيون، زندگيءَ جي هن سمجهه ۾ نه ايندڙ ويڙهه منجهه. ڪنهنکي ٻه ڪا ڄاڻ نه، آهي ته هي سڄو مانداڻ ڇو آهي؟ سوال ’ڇو ۽ ڇالاءِ‘ جو آهي. ڳولا هر شيءِ ۾ آهي. ڳولا ۽ ڄاڻ زندگيءَ جا سڀ ڪان ڀهريان ۽ سمجهه ۾ نه ايندڙ جذبا آهن. ۽ زندگي سڄي فقط سمجهڻ ۾ ئي پوري ٿيو وڃي. زندگي مختصر ۽ ڄاڻڻ ۽ سمجهڻ لاءِ ته الائي ڪيترا جنم کپن، هيءَ سڄو سانگ ته ڪن پل جو آهي.)

سندس مڙس اٿي بيٺو. ”اقبال صاحب، مان اجازت وٺندس، ڇاڪاڻ ته مان اڳواٽ ئي ڪنهنکي ٽائيم ڏيئي ويٺو آهيان. مون رخسانا کي شروع ۾ ئي ٻڌائي ڇڏيو هو. ۽ ها رخسانا، ڏس اقبال صاحب وارن کي رات جي مانيءَ کانسواءِ نه ڇڏجائين. هي ٻهريون ڀيرو ٻاڻ وٽ آيا آهن. مان نائين وڳي نائين مانيءَ جي ٽائيم تي موٽي ايندس.“

رخسانا ڏک ڀريل نگاهن سان پنهنجي مڙس ڏانهن ڏسندي سوچيو: اسين هڪ ٻئي جي احساسن ۽ جذبن جو مذاق اڏائي ڪيترو نه خوش ٿيندا آهيون. هي منهنجو مڙس مون مان خوش نه آهي ۽ آءٌ شايد هن مان نه! پر؟....

سندس مڙس هليو ويو، ته کيس احساس ٿيو، ڄڻ سندس من تان ڪو بار لهي ويو هجي. هن خالي خالي نظرن سان لان ۾ ڦهليل هلڪي هلڪي روشني ۾، شام جي اداس آسمان هيٺان، هنن گهاٽن ۽ اوچن وڻن جي پڙ ۾ پنهنجي پاڻکي هڪ عجيب انسان محسوس ڪيو. (انسان. زندگيءَ جو هڪ رحم جوڳو ڪردار، سڪون ۽ مستقل خوشيءَ جي مستقل ڳولا. سمجهه ۾ نه ايندڙ جذباءِ اجنبي

چهرا، اجنبيت ۽ ڏک، چئني پاسن کان، بيزاريءَ جو بيزار ڪندڙ اجنبي ڏنڌ. مسلسل انتظار، اميدون، آسرا، خواهشن ڏکن ۽ غمن جي صليب تي چڙهيل ائبنارمل، ائبسٽرئڪٽ، ۽ خالي خالي انسان!..... ۽ زندگي پنهنجي ئي پيدا ڪيل مونجهارن جي ڏنڌ ۾ گم، ۽ قاتل، ڪو آهي، جيڪو ساٿ ڏيئي؟ ساٿ؟ زندگي، ۽ زندگي ائين ئي هلندي رهندي، احساس ۽ جذبي جي هوندي، بنا ڪنهن احساس ۽ جذبي جي.)

نسرين ڪيس خاموش ڏسي چيو، ”رخسانا، توکي پنهنجي مڙس سان ائين نه هلڻ کپي.“

هن چرڪ ڀري سامهون ڏٺو: سامهون سندس مڙس واري ڪرسي خالي هئي، کيس خالي ڪرسي ڏسي ڪجهه ڏک ٿيو. هن خالي ڪرسيءَ تان نظر هٽائي، اقبال ڏانهن ڏٺو، جيڪو چپ چاپ سگريٽ جا هلڪا هلڪا ڪش هڻي کيس ڏسي رهيو هو. هن کي ڇڻ هڪ عجيب ڊپ محسوس ٿيو. هن تيزيءَ سان چيو، ”نسرين، منهنجي طبيعت، منهنجي وس ۾ نه آهي. مان پنهنجي پاڻکي ۽ پنهنجي طبيعت کي سمجهي نٿي سگهان. سويل ڪجهه دير اڳ مونکي پنهنجي مڙس جي موجودگي خراب پئي لڳي، ۽ هاڻ جڏهن هو هتي ناهي، تڏهن وري هيءَ خالي ڪرسي ڏسي، هنجي وڃڻ جو بيحد ڏک ٿي رهيو اٿم. نسرين، اسين سڀ عجيب انسان آهيون. هن دور جا عجيب انسان؛ جيڪي سدائين اونداهين ۾ رهندي به وڌيڪ اونداهه چاهيندا آهن! پر نسرين تو ڪڏهن محسوس ڪيو آهي، ته پنهنجي چوڌاري ڪيتري نه اونداهه، خاموشي ۽ سناٽو ڇانيل آهي. ڏس هينئر هن مهل شام جا هي ختم ٿيندڙ پاڇولا به ڪيڏا نه عجيب هئا؟ ڇا اسان اها خاموشي، اداسي ۽ سناٽو محسوس ڪيو؟ پر مونکي اهو سڀ ائين الائي ڇو ٿو محسوس ٿئي؟ مونکي پنهنجي اڪيلي هئڻ جو ايترو ته گهرو احساس ٿئي ٿو، جو ڪنهن ڪنهن مهل مان پنهنجي پاڻکان، پنهنجي ماحول کان، ۽ جتي مان ويٺي هوندي آهيان، ان هنڌ کان، دور الائي ڪٿي گم ٿي ويندي آهيان. ائين الائي ڇو ٿو محسوس ٿئي؟ اقبال، تون ئي ٻڌاءِ ته اهو سڀ ڪجهه ڇا آهي؟ ڇا

آهي آخر اهو سڀڪجهه؟"
اقبال سگريٽ جو آخري ٽڪرو پريان ڇپر تي اڇلائيندي چيو،
"ڇاڪاڻ ته پاڻ سدائين زندگيءَ کي هڪ سندر سپنو سمجهندا آهيون ۽ سپنو به اهڙو، جنهنجي دور ڪان هڪ جهلڪ ڏسي پوءِ پنهنجين اميدن ۽ آسرن جا سوين محل بنايو ڇڏيون. ۽ اهي محل فقط واريءَ جا محل هوندا آهن. جيڪي ٺهندا ۽ ڊهندا رهندا آهن. پر رخسانا توکي زندگيءَ کي ڏسڻ لاءِ پنهنجي جذباتيت وارو انداز بدلائڻ کپي."
"اقبال، مان آخر هن زندگيءَ مان سيٽسفاءِ ڇونه آهيان؟ ڪٿي ائين ته ناهي جو جيڪي ڪجهه مون چاهيو ٿي، اهو ٿي نه سگهيو. ۽ جيڪي ٿيو، ان جي موت ۾ منهنجي جهوليءَ ۾ اچي ڪريا فقط ڏک ۽ مايوسيون."
اقبال سگريٽ دکائيندي، نسرين کي چيو، "نسرين، رخسانا پنهنجي هن زندگيءَ مان سيٽسفاءِ نه آهي! پر ڪيس هن ماحول سان آخر ناهه ڪرڻو ئي پوندو."
"ناهه..." رخسانا ڪان ٿڌو ساهه نڪري ويو. هن ڏک ڀريل نگاهن سان مٿي آسمان ۾ نهار ڪئي. پورو آڪاش اونداهيءَ ۾ ٻڏل هو. سامهون ڪان فقط هڪڙو تارو ٽم ٽم ڪري رهيو هو. (هن هيڏي ساري آسمان ۾ هي شام جو تارو آهي. پر ڪيترو نه اڪيلو ۽ ڪيترو نه تنها! هي آسمان به ڪيڏو نه عجيب آهي! صدين ڪان ائين ئي بيٺو آهي. ۽ الائي ڪيسين تائين ائين بيٺل رهندو. ڪيترا انسان هنجي هيٺان زنده آهن ۽ ڪيترا انسان زنده هوندي به مريو وڃن.)
"رخسانا، توکي راهيل ياد آهي."
آواز اقبال جو هو. هنکي محسوس ٿيو، ڄڻ هنجي دل ۾ ڪنهن ڏار وجهي ڇڏيا هجن. (ڪڏهن ته سوچيو هوسين، ڪنهن شام جو، ڪنهن سونهريءَ شام جو، سڄ جڏهن تجلا ڪري گم ٿي ويندو، تون ۽ مان پنهنجي لان ۾.....) هن اونداهي آسمان تان نظرون ڪٽي، اقبال ڏانهن ڏٺو. ڪيس هلڪي اونداهه ۾، اقبال ڪجهه عجيب محسوس ٿيو. شايد ان سوال جي ڪري. هنکان بي اختيار

هڪ ٿڌو ساهہ نڪري ويو. هُن اقبال کي جواب ڏنو، ”ها، چڱي طرح ياد اٿم.... پر، هُو تو کي ڪيئن ياد آيو؟“

”تنهنجون ڳالهيون پڌم، ته مونکي هو بي اختيار ياد آيو. مون هنکي اڌ پنڌ ۾ ڇڏيو هو. مان جيڪي ڪجهہ ٿيڻ چاهيو ٿي، اهو هن تي ڏيکاريو. مونکي بعد ۾ اهو احساس ٿيو ته هو ڪجهہ نہ هوندي به گهڻو ڪجهہ هو.“

”پر تون ته اُن وقت هن سان سخت اختلاف رکندو هئينءَ!“ نسرين اقبال کي چيو.

رخسانا ڪجهہ ٽوڪ منجهان چيو، ”هي صاحب اُن وقت سخت ڪميونسٽ هو.“

”مان مڃان ٿو، ان وقت هُن سان مون اختلاف ڪيو هو. پر توهانکي شايد اها خبر ڪانهي ته هُو پاڻ به ڪميونسٽ هو. هو ڪنهن وقت ڪميونسٽ پارٽيءَ ۾ رهي چڪو هو. جڏهن مان پارٽيءَ ۾ شامل ٿيس ته هو پارٽي ڇڏي چڪو هو نئشنلزم جي سوال تان، چاڪاڻ ته هو بنيادي طور تي فقط هڪ فنڪار هو. هو شايد فنڪار ڪنهن به شيءِ سان ناهہ نہ ڪري سگهندو آهي. مون به اها ڳالهہ گهڻي وقت کانپوءِ محسوس ڪئي ته جيڪي ڪجهہ هو چوندو هو، اهو سچ هو. هو سدائين چوندو هو ته: ’هڪ فنڪار جو يا هڪ حساس دل ماڻهوءَ جو سياست ۾ هلڻ تمام ڏکيو آهي.‘ هو شايد اهو ئي سبب هو جو مان ڪجهہ وقت پارٽيءَ ۾ ڪم ڪرڻ کانپوءِ ٿڪجي پيس. مون لاءِ ’هول ٽائيمر‘ تي ڪم ڪرڻ تمام ڏکيو هو. جڏهن ڪجهہ وقت لاءِ ’انڊر گرائونڊ‘ ٿيس ته ويتر احساس ٿيم، ته هي سڀڪجهہ منهنجي وس کان ٻاهر آهي ـــ پوءِ سياست ڇڏيم. نوڪري ورتم. ٻاهر ويس. هو واپس اچي چپ چاپ شادي ڪري ماٺ تي ويهي رهيس.... پر ڪڏهن ڪڏهن احساس ٿيندو اٿم، ڄڻ هُو مونکي اڃا تائين ڪنهن راهہ تان سڏ ڪري رهيو آهي.“

رخسانا جو من پرچي آيو. هنکي محسوس ٿيو، ڄڻ دور ڪٿان ماضيءَ جي وشال ميدانن مان ڪنترائي آواز وڏي واڪي کيس سڏي رهيا آهن. هنجي دل چاهيو ته هو اڃا به اقبال جي واتان راهيل

جو ذڪر ڪندي رهي. هن اقبال کان گهٽيل آواز ۾ پڇيو،
”اقبال.... ڪا خبر به پئي ته هنجو ڇا ٿيو؟“
”شايد توکي خبر هجي به يا نه، ته هُو مونسان آخري ڀيري مليو هو. هو ڪيترن سالن کان انڊر گرائونڊ هو. مان جڏهن ٻاهران موٽي آيس ته هُو سخت تڪليفن ۾ هو. ۽ ان ئي زماني ۾ مان ساڻس ملاقات ڪئي هئي. هُو شهر کان ٻاهر هڪ ڪچي جاءِ ۾ رهيل هو. لالٽين جي جهڪي روشنيءَ ۾ هُو هڪ وڏي ڪاري ڏاڙهيءَ سان، مونکي هڪ عجيب انسان لڳو هو. ٻاهر مينهن وسي رهيو هو. مونکي ڇڻ ان مهل محسوس ٿيو ته هو هلي هلي بيحد ٿڪجي پيو هو. مون ڪيس گهڻوئي چيو تــه هو هي سڀڪجهه ڇڏي ڏي. پر منهنجي ڪهن به ڳالهه جي جواب ڏيڻ بدران هو چپ چاپ لالٽين جي روشنيءَ ۾ سگريٽ پيئندي ٻاهـر وسندڙ مينهن کي ڏسي رهيو هو. الائي ڇو مونکي ان مهل محسوس ٿيو هو، ته هو هڪ سيڊيسٽ بنجي چڪو هو. ڪيس پنهنجي پاڻکي برباد ڪرڻ ۾ مزو پئي آيو — مان ساڻس اُتي ٽي چار ڪلاڪ گڏ هيس. پر هُن تمام گهٽ ڳالهايو. جڏهن مون ساڻس موڪلايو، ته هُن خاموشيءَ سان مونکي رخصت ڪيو. ٻاهر هلڪي هلڪي بوند پئي رهي هئي ۽ ٻاهـر گهٽيءَ ۾ اونداهه هئي. هـو مونکي گهٽيءَ جي موڙ تائين ڇڏڻ آيو هو. گهٽيءَ جي موڙ تي هن مون سان مُرڪي هٿ ملايو هو. هو مرڪيو هو، ته ڇڻ مونکي محسوس ٿيو هو ڇڻ اونداهي واديو منڊل ۾ ڪاڪنئون ٿي هئي، جنهنجي چمڪات ۾ مونکي هنجي چهري تي هزارين ڏک ۽ درد نظر آيا. هُن موڪلائڻ مهل فقط ايترو چيو، ’زندگي.... هاڻ جنهن به روپ ۾ ملي اٿم. اها قابل قبول آهي. هاڻ فقط چاهيان ٿو سڪون، جنهنجي ڳولا اٿم. ۽ جنهنجي ڳولا ۾ ڀٽڪي رهيو آهيان.‘ ائين چئي هو واپس وريو هو. مون ڪجهه قدم اڳيان هلي ڀويان ڏٺو هو: اونداهه ۾ هـو ننڍا ننڍا قدم کڻندو وڃي رهيو هو. زندگيءَ سان لڙندڙ ۽ وڙهندڙ، ان اونداهه ۾ ويندڙ انسان کي ويندو ڏسـي منهنجي دل محسوس ڪيو هو ته هن انسان کي شايد مان ڪڏهن وري الائي ڏسي سگهندس به يا نه؟....“ اقبال سگريٽ جو هڪ

وڏو ڪش هڻي، سگريٽ پريان اڇلائي، ڪنڌ پويان ڪرسيءَ تي رکي اکيون بند ڪري ڇڏيون.

رخسانا، هڪ سمجهه ۾ نه ايندڙ احساس سان اهو سڀڪجهه ٻڌي رهي هئي. ڪيس اهو سڀڪجهه الائي ڇو ايترو عجيب محسوس نه ٿي رهيو هو. هنجي اندر مان ڪيترائي سڏ ۽ پڙاڏا نڪري اچڻ لاءِ آتا هئا. هُن هر ويرو ٻه مٿي اونداهي آڪاس ۾ نهار ڪئي. اونداهي آسمان ۾ ڪيترا ستارا هئا، جيڪي چمڪي رهيا هئا. آسمان ۾ ته ڪيترا ستارا هئا، پــر شام جو اڪيلو تارو خبر ناهي ڪنهن مهل گم ٿي ويو هو. يا انهن هزارن ستارن ۾ پنهنجي سڃاڻپ وڃائي چڪو هو. پريان ڪٿان ڪنهن بنگلي ۾ ڪير تيز آواز ۾ ٽيپ رڪارڊر وڄائي رهيو هو، جنهنجو آواز هن خاموشيءَ ۾، هن ازلي ۽ ابدي خاموشيءَ ۾ تمام عجيب ۽ وڻندڙ لڳي رهيو هو. هر طرف خاموشيءَ جو هڪ سناٽو ڇانيل هو. ڪنهن ڪنهن مهل ڪچن مان نوڪرن جو آواز اچي، وري بند ٿي پئي ويو . ٻاهر روڊ تي ڪي ماڻهو زور زور سان ڳالهائيندا پئي ويا. اهي سڀ آوازگڏجي ڪيس هڪ عجيب سڪون ڏيئي رهيا هئا. (ڪڏهن ڪي آواز، اسان لاءِ، زندگيءَ ۾، هن سمسان ۽ اُجاڙ زندگيءَ ۾، هن بي انت سناٽي ۾، ڪيڏو نه سُڪون ڏين ٿا.... اسانکي زندگيءَ جي موڙ تي، هر موڙ تي ڪنهن نه ڪنهن ذهني ساٿ ۽ سهاري جي ضرورت آهي .... پر مون ته وقت وڃائي ڇڏيو. وقت ته ڪڏهوڪو هٿن مان ڇڏائجي الائي ڪيڏانهن اُڏامي ويو. مون ته اهو سڄو عرصو ائين ئي گذاري ڇڏيو، بنا ڪنهن سوچ ۽ سمجهه جي!.... مُندون ته وري به اينديون، پر اي زندگي، تون نه هونديءَ. نظرن ڪان ته دور ۽ گهڻو دور ٿي ويو سڀڪجهه. پر جتي ڪڏهن مليا هئاسين. ۽ جيڪي ڪجهه ڳالهايو هيوسين. اهو سڀڪجهه ڪڏهن واپس وري سگهندو؟ پر تون هجين ها اي دوست، ته شايد ائين نه ٿئي ها!....)

اقبال اکيون کولي رخسانا کي ڏٺو، جيڪا سامهون آسمان ۾ الائي ڇا کي ڏسي رهي هئي. (هيءَ ڇوڪري به ڪيتري نه عجيب آهي! پنهنجي ناهيل دنيا مان هڪ قدم به ٻاهر اچڻ لاءِ تيار ڪانهي! زمانو

تہ الائي ڪٿي وڃي پهتو، پر هيءَ اتي جو اتي بيٺي آهي. هن بہ تہ پيار ڪيو هو راهيل کي ۽ شادي وڃي ڪيائين، هڪ اهڙي ڪاموري سان، جيڪو هن مان ، ۽ هنجي عجيب خيالن ۽ سوچن مان بيزار آهي!ـــ اقبال سوچيو.)

اوچتو نسرين اقبال کي چيو، ”تو وٽ راهيل جا ڪي خط بہ تہ آهن نہ.“

اقبال ڪجهہ چرڪي چيو، ”ها .... مونوٽ هنجا آخري اڪيل ۾ خط آهن، جيڪي هن مونکي لکيا هئا، مونسان ملاقات ڪرڻ کانپوءِ.“

رخسانا جي دل ۾ هڪ خواهش جنم ورتو، ”اقبال، تون، مونکي اهي خط پڙهائيندين؟“ سندس آواز ۾ هڪ رحم جوڳي نماڻائي هئي. (اسين چاهيندا آهيون، تہ اسان تي اسانجا دوست ۽ ساٿي رحم ڪن. ۽ هي سڀ شايد سوچيندا هوندا تہ مون پيار تہ هڪ سان ڪيو ۽ شادي ڪيم ٻئي سان .... پر هنن کي ڪهڙي خبر تہ محبت جو جذبو بہ ٻين ڪيترن جذبن جيان وقتي آهي. زندگيءَ جي ساٿ ۾ فقط ڪي چهرا اهڙا هوندا آهن، جنجي لاءِ انسان پنهنجي اندر ۾ ازلي چڪ محسوس ڪندو آهي. پر ان ازلي چڪ کي محبت جو جذبو بہ تہ نٿو چئي سگهجي. پر انسان جي ذهن ۾ بہ تہ الائي ڇا آهي؟ هڪ انسان جو ذهن فقط ان ئي انسان جو ذهن تہ ڪونهي. صدين کان ۽ جڳن کان هڪ ذهن ٻئي انسان ۾ منتقل ٿيندو پيو اچي. سوچ هتي فقط هڪ انسان جي ناهي. پر اها سوچ هزارن سالن جي ان قديم ۽ اٿاهہ انسان جي آهي، جيڪو ان وقت ۾ بہ سڪون جي تلاش ۾ هو، ۽ اڄ بہ سڪون جي تلاش ۾ آهي. سوچ ۽ ذهن بہ مؤرثي آهي. پر مان بہ تہ پهرئين جنم ۾ الائي ڪير هيس؟ ۽ ڪنهنجي تلاش هيم؟.... انسان مري وڃي ٿو. پر ذهن نٿو مري. سوچ نٿي مري. ۽، ۽ الائي ڇا!؟ پر ڪڏهن اسين هڪ ٻئي جا خيال ڪيئن پڙهي وٺندا آهيون؟)

رات جي اونداهہ هرطرف کان پکڙجندي ٻئي ويئي. لان ۾ رات جي هوا جا ٿڌا ٿڌا جهونڪا ڪين لڳي رهيا هئا. لان ۾ لڳل ننڍن بلبن جي ڌيمي روشنيءَ ۾ هو ٽيئي ڄڻا چپ چاپ پنهنجن پنهنجن

خيالن ۽ سوچن سان ويڙها هئا. فضا ۾ موتئي ۽ گلاب جي مهڪار هوا سان گڏ سندن اندر ۾ اوتجندي پئي ويئي. پريان مينديءَ جي قطار مان آر جو آواز پئي آيو. تيز هوا جا جهوٽا تيزيءَ سان کين لڳي سامهون مينديءَ جي قطار مان لنگهي گم ٿي پئي ويا ۽ رخسانا، خاموشيءَ سان نسرين کي ڏنو جيڪا اقبال کي ڏسي رهي هئي ۽ اقبال سگريٽ ڇڪي رهيو هو. رخسانا کي بيحد ڏک ٿيو ته هن زندگيءَ ۾ هيل تائين ڪو به فيصلو سوچي سمجهي نه ڪيو. ڪيس اڄا شادي نه ڪرڻ کپندي هئي. 'شادي نه ڪريان ها؟' هن سوچيو- (ته پوءِ ڪنهن سان شادي ڪريان ها؟ راهيل سان جيڪو زندگيءَ سان لڙندي ۽ وڙهندي الائي ڪهڙين اونداهين ۾ لڪي ويو هو. نظريو به ڪيڏو نه عجيب ٿئي ٿو ۽ آئيڊيلسٽ ماڻهوءَ سان ته زندگي به نٿي گذاري سگهجي؟! پر ڪڏهن ڪڏهن نظريا زندگيءَ کي ڏاهڻ بدران انسان کي چوٽا ڪائي وجن! انهن انسانن کي جيڪي ڪي نظريا ڪٺي ميدان ۾ ايندا آهن! ۽ هن معاشري ۽ هن زندگيءَ کي بدلائڻ لاءِ ڪي ته نظريا هجن. زندگيءَ جي هنن تيز طوفانن ۾ ڪير آهي، جيڪو بيهي سگهندو؟ ۽ ڪير آهي جيڪو بيٺو آهي هردؤر ۾. ۽ اهي ڪرانتيڪار به ڪير هئا، جن زندگيءَ کي سنوارڻ ۽ سينگارڻ ۾ پنهنجو خون ملايو. مونکي ته ڪا ڄاڻ ڪانهي ته اڄ کان پنجاهه سٺ سال اڳ اهي ڪهڙا ڪرانتيڪار هئا، جن سوچيو هو انسانن جي زندگيءَ کي بدلائڻ جو. ۽ راهيل ٿي ته چوندو هو: "هر تحريڪ کي شروع فقط چند گمنام ماڻهو ڪري سگهندا آهن! منزل جي پڄاڻيءَ ۾ ته هزارين انسان هوندا آهن. اسان زندگيءَ جي هن ڪاري ڀات اونداهه ۾ جيڪا سچائيءَ جي لاٽ ٻاري آهي، اها ڪڏهن نه ڪڏهن ضرور پنهنجي تيڻي آهي. ۽ شايد اهو سڀڪجهه منهنجي زندگيءَ ۾ نه ٿي سگهي. پر....؟"— پر مونکي ته ڪا خبر نٿي پوي ڪنهن ڳالهه جي. سچ ته مونکي شادي نه ڪرڻ کپندي هئي، شادي ڪرڻ کپندي به هئي يا نه، انجو فيصلو ڪير ڪندو. ڪير ڪري سگهندو ان ڳالهه جو فيصلو؟ زندگي ڪڏهن ته ڪنهن فيصلي ڪرڻ تي مجبور نٿي ڪري. پوءِ به اسين بنا ڪنهن سوچ ۽ سمجهه جي،

کي فيصلا ڪندا آهيون ۽ پوءِ سڄي زندگي انهن ڪيل فيصلن تي سدائين پڇتائيندا آهيون. پر پڇتاءُ ته زندگيءَ ۾ الائي ڪيترا آهن. پڇتاءَ تمام گهڻا آهن. ايترا گهڻا، ايترا گهڻا، جنجي ڳڻپ به نٿي ڪري سگهجي....) ۽ سوچيندي سوچيندي هنکي محسوس ٿيو ته هوءَ اهو سڀڪجهه ائين هرويرو سوچي رهي هئي. هنکي سخت بيزاري ٿيڻ لڳي (اسين هڪ ٻئي جي ذهنن ۾ لڪي لڪي ليئاڪا ڇو پائيندا آهيون؟ ۽ هيئنر به هڪ ٻئي جي ذهنن ۾ ليئا پائڻ جي ڪوشش ڪري رهيا آهيون. هي ڇو ڏسي رهيا آهن سڀ ايئن مونکي؟)

نسرين ڪجهه ڳالهايو. جيڪو هن نه ٻڌو. نسرين وري شايد ڳالهه کي ورجايو. "رخسانا، ڪهڙين سوچن جي دنيا ۾ هلي وئينءَ؟"

رخسانا اقبال ڏانهن ڏٺو، جيڪو نسرين سان گڏ ڪيس ڏسي رهيو هو. اوچتو هنکي محسوس ٿيو، ڪٿي هي سڀ سندس خيال ته نه پڙهي رهيا هئا. هن يڪدم سوچڻ بند ڪري چيو، "ڪڏهن ڪڏهن خاموشيءَ ۾ هڪ عجيب سڪون ملندو آهي."

"۽ هر خاموشيءَ کي پنهنجي هڪ زبان به هوندي آهي." اقبال آهستي چيو.

۽ نسرين کي محسوس ٿيو، اقبال هرڳالهه ۾ رخسانا جي پٺڀرائي ڪري رهيو هو!

"ڪاش، هيءَ خاموشي اسانکي سدائين حاصل هجي." رخسانا چپر تان گاهه جا ڪي سلا پٽيندي چيو، "خاموشي، تنهائي ۽ سڪون اسين چاهيون ٿا. پر اسانکي اهو سڀڪجهه نٿو ملي." — ائين چئي هو اٿي بيٺي.

اقبال ۽ نسرين به اٿي بيٺا.

"اچو. اندر ٿا هلون. مونکي هن خاموشيءَ ۾ ويهندي به هاڻ وحشت ٿي ٿئي." رخسانا ائين چئي اڳيان وڌي.

۽ هو ٽيئي، ننڍا ننڍا قدم کڻندا، اونداهيءَ مان روشنيءَ ڏانهن وڌي ويا.... تيز هوا سوسٽ ڪندي، خالي ڪرسين سان ٽڪرائيندي، اڳتي وڌي ويئي.... ۽ ٻاهر رهجي ويا. هوا جا تيز جهوٽا، خالي ڪرسيون، سناٽو، خاموشي ۽ آر جا تيز آواز!....

’... ڏاڪٽي ڇهه ماسيءَ، ڪرشن پڪ ۾، رات جو، جڏهن ٻنهي دونهون پکڙيل هجي، تڏهن مري ٿو، سو چندرما لوڪ پاڻي وري جنم وٺي ٿو...‘ پڙهندي پڙهندي رخسانا کي محسوس ٿيو، ڄڻ انهن لفظن سان گڏ ڪن اڏمن جا درياهه هئا، جيڪي اوتجي پيا سندس من ۾. هوءَ اڳيان نه پڙهي سگهي. هُن بيزاريءَ مان اهو ڪتاب اڇلائي ٻيو ڪتاب کنيو. پر اهو ڪتاب نه پر ڪا ڪاپي هئي. هن بيزاريءَ مان ڪاپيءَ جا ورق اٿلائڻ شروع ڪيا. ڪاپي سندس ڌي هئي، ڪاپيءَ ۾ هن ڪٿي پڙهيل نظم آناري ڇڏيو هو ڪنهن وقت. هن زور سان اهو شعر پڙهڻ شروع ڪيو:

- تمام عمر انهيءَ انتظار ۾ گذري، (١)
ستم ۽ درد ۽ مايوسين جي راهن ۾،
نه ڪنهنجو سچ ڪان بيداغ چمڪندڙ چهرو،
هزار جهاڪا ڏيئي چمڪندو نگاهن ۾،
انهيءَ تصور جان بخش جي سهاري تي،
حيات مُرڪي پئي آخري پساهن ۾.

....

۽ ڪير ڄاڻي انهيءَ مُرڪ جو قدر قيمت؟
۽ ڪير ڄاڻي انهيءَ مُرڪ لاءِ ڪيترا سال،
لڪي لڪي ۽ اڪيلائيءَ ۾ رُنا آهيون،
۽ ڪير ڄاڻي انهيءَ مرڪ لاءِ ڪيترا سال -
اڄا ٻه روئڻو پوي - ها اڄا ٻه روئڻو پوي،
۽ ڪير ڄاڻي انهيءَ زندگيءَ کي ماڻڻ لاءِ،
هزار سُورَ سهي ڪنهنکي ڪنهنکي مرڻو پوي،
۽ ڪير ڄاڻي انهيءَ پيرهه کي پسڻ ڪارڻ،
الائي ڪيترو عرصو اسانکي جلڻو پئي!

اوچتو هنجي دل ڀرجي آئي. هُن ڪاپيءَ ۾ مُنهن لڪائي روئڻ

---

(١) امداد حسيني

شروع ڪيو. هر و پيرو به بنا ڪنهن سوچ ۽ سمجهه جي. (گهريون ته زندگيءَ ڪان بيحد خوشيون هيون سهن. ۽ گهرندو آهي هرڪو ڏي زندگيءَ ڪان خوشيون ۽ سک. پر اي زندگي. او زندگي. نون جيئن به ملي آهين ۽ جنهن به روپ ۾ ملي آهين، آها قابل قبول آهي. موت خوفناڪ چيز آهي. پر موت ان ماڻهوءَ لاءِ خوفناڪ نه آهي، جنهن ماڻهوءَ زندگي عام حيثيت ۾ گذاري ڏني هوندي. ۽ موت شايد ان لاءِ به خوفناڪ چيز آهي، جو زندگي بيحد سونهن سان پريل آهي. ۽ هڪ پيرو شايد راهيل ٽي مونکي الائي ڪنهنجي چوٽي پڙائي هئي ته: 'مونکي دنيا جي تعريف جي ڪهڙي پرواهه. مان سمجهان ٿو ته صداقت ۽ حقيقت تمام ٿورن ماڻهن کي وڻندي آهي. ان لاءِ جيڪي ماڻهو حقيقت بيان ڪندا آهن، انهن کي ڪپي ته هو چپ چاپ پنهنجو ڪم ڪندا رهن، ۽ انهيءَ وقت جو انتظار ڪن، جڏهن اهي ٿورا ماڻهو پيدا ٿين، جنکي فڪر جي غير معمولي ڳالهه پسند ايندي آهي. زندگي مختصر آهي، پر صداقت ۽ حقيقت دور دور تائين ڦهلجي ويندي آهي، ۽ دير تائين زنده رهندي آهي — اچو ته صداقت ۽ حقيقت جو اظهار ڪريون.' (١)

روئندي روئندي هنکي محسوس ٿيو، ڄڻ سندس ساهه منجهي پيو هجي ڪنهن ڪن ۾. هوءَ چرڪ پري اٿي ويهي رهي. ٻاهران ڪنهن وڻ تان ڪوئل ڪوڪ ڪئي. ڪوئل جي ڪوڪ سندس دل جي ديوارن مان لنگهي الائي ڪيڏانهن پهچي ويئي. هنکي هي پنهنجو ڪمرو ڄڻ بلڪل هول محسوس ٿيڻ لڳو. هوءَ بنا ڪنهن سوچ ۽ سمجهه جي پنهنجي روم مان ٻاهر نڪري آئي. (مونکي ماني ڪائي سمهڻ کپي!) هن پنهنجن خيالن مان پلاند آجو ڪرڻ چاهيو. پر خيال به ته ڪنهن پراسرار ڀاڇي جيان هر انسان سان گڏ آهن. 'مونکي ماني ڪائي سمهڻ کپي! هن رڙ ڪئي، "قمر، او قمر." ۽ رڙ ڪندي هنکي محسوس ٿيو، ڄڻ اهو آواز سندس پنهنجو نه هو، ۽ اها رڙ شايد هن ڪئي ڪنهن خوف منجهان! هن وري سڏ ڪرڻ چاهيو، پر ڪيس ياد آيو، ته نوڪرياڻي تائين اهو آواز نٿو پهچي

---

(١) شو پنهار.

سگهي هيٺ ڪيچن ۾. هوءَ اهو سوچيندي تيز تيز قدم کڻندي هلڻ لڳي. ڏاڪڻ تان هيٺ لهندي، هڪدم لڳو ته ڄڻ هوءَ هڪ قدم به نه هلي سگهندي. هن پنهنجي پاڻ تي هڪ عجيب بيزاري ڇانئجندي محسوس ڪئي. ڏاڪڻ تان لهي هوءَ ڪيئن اچي ڊائيننگ روم ۾ ويٺي، تنهن جي ڪيس به خبر نه پئي.

ڊائيننگ روم.

وچ ۾ تمام وڏي بيضوي ڊائيننگ ٽيبل. چوڌاري اُنجي ڪرسيون، پريان ڪان رکيل فرج. سامهون ڀت تي لڳل وال ڪلاڪ (Wall Clock) ڊائيننگ روم ۾ ڇانيل ساڳيو سناٽو ساڳي خاموشي، جنهن ۾ سواءِ وال ڪلاڪ جي 'ٽڪ ٽڪ' کانسواءِ ڪو آواز ڪونهي. ڪيس هي اولڊ فيشن وارو وال ڪلاڪ ڪيترو نه وڻندو آهي. هُن اهو وال ڪلاڪ ڪراچيءَ جي ڪنهن پراڻين شين واري دُڪان تان خريد ڪيو هو- 'هي زندگيءَ جو بيحد گهرو سناٽو ۽ خاموشي به انسان جا ساٿي آهن.' هن اهو سوچيندي پرسان ديوار ۾ لڳل سوئچ بورڊ تي گهنٽي جي بٽڻ تي هٿ رکيو. دور ڪٿي گهنٽي وڄڻ لڳي. ۽ وڄندي رهي. ڪيس انهيءَ بيحد گهري سناٽي ۾، گهڙيال جي ٽِڪ ٽِڪ سان گڏ اهو دور کان ايندڙ گهنٽيءَ جو آواز بيحد سڪون ڏيڻ لڳو. (زندگيءَ جي انهيءَ شديد سناٽي ۾، گهڙيال جي ٽِڪ ٽِڪ شايد زندگي جي اهميت جو احساس آهي. ۽ احساس ٿي رهن ٿا. جهڙي اسانکي زندگيءَ جي حقيقتن کان واقف ڪندا رهن ٿا. احساس؟) هنجو هٿ اڃين بٽڻ تي هو ۽ هوءَ اڃين ئي بنا ڪنهن سوچ جي اتي ويٺي رهي- انهيءَ سناٽي ۾، انهيءَ گهڙيال جي ٽِڪ ٽِڪ سان گڏ! قمر، سنڌس نوڪرياڻي ڊوڙندي اچي سنڌس پير ۾ ويٺي. هن ڏانهس نهاريو- 'مون هنکي ڇو سڏايو؟' هن هٿ بٽڻ تان ڪنيو. دور ڪٿي گهنٽيءَ جو آواز بند ٿي ويو. وري هڪ پيرو سناٽو. خاموشي. قمر، ڪيس ڏسڻ لڳي. هن پڇيو- "ڇا آهي؟"

"توهان سڏيو نه بيگم صاحب!"

"هون. صاحب ڪونه آيو؟"- هن هرو پرو به اهو سوال ڪيو. جيتوڻيڪ ڪيس خبر به هئي ته سنڌس مڙس هن وقت ڪٿي هوندو.

نوڪرياڻي کھڙو جواب ڏني، سو هن نہ ٻڌو. اوچتو ڪيس ياد آيو، هن نوڪرياڻيءَ کي مانيءَ لاءِ سڏايو آهي- ”ٻڌ، ماني رک جلدي.“

— ”پر توهان تہ چيو هو بيگم صاحب توهان ماني نہ کائيندا؟“

هن نوڪرياڻيءَ ڏانهن تيز نظرن سان ڏٺو. نوڪرياڻي هندس نظرن مان ڪجھہ سمجھندي، ڪجھہ نہ سمجھندي، تيز تيز ڊوڙندي ڪچن ڏي ويئي هلي. انهيءَ گھڙي خاموشيءَ ۾ نوڪرياڻي جي قدمن جي چاپ ٻڌڻ ۾ آئي. ۽ پوءِ وري خاموشي ۽ گھڙيال جي ٽڪ ٽڪ.

(هاڻ ڇا ويھي ڪريان؟)

هوءَ خالي خالي نظرن سان ڊائيننگ روم جي هڪ هڪ شيءِ کي ڏسندي اچي ڊائيننگ ٽيبل واري ڪرسيءَ تي ويٺي. ٻئي هٿ ڳلن تي رکي هوءَ ميز تي رکيل خالي ٿانون کي ڏسڻ لڳي: ٿاليون اونڌيون رکيل. گلاسن ۾ نيپڪن. ڇريون. ڪانٽا. چمچا. ساس جي ٻوتل. ميز جي ڪاري بيحد صاف سطح تي سڀ شيون رکيل هيون. هُن جون نظرون ميز تان هٽنديون وڃي سامهون ديوار ۾ لڳل ٿانون جي شوڪيس تي پيون. شوڪيس چينيءَ جي ٿانون سان سجايل. ڊنر سيٽ ۽. هڪ چينيءَ جو جاپاني سيٽ ۽ ٻيو پلاسٽڪ جو ايراني سيٽ. گلاس. واٽر سيٽ. ڊرنڪ (Drink) جا گلاس ۽ ننڍا سھڻا فرينچ جام. ٿانون سان ڀريل شوڪيس تان سندس نظرون ڦرنديون وري اچي ڊائيننگ ٽيبل تي ٽڪيون. (سڀڪجھہ اجايو آهي، هي سڀڪجھہ هتي رهجي وڃي ٿو. هي ٿانو بہ سھڻا لڳن ٿا هن شوڪيس ۾. پر جڏهن هي سھڻا ٿانو شوڪيس مان ٻاهر نڪري پڇي پون ٿا، تہ پوءِ؟ پوءِ اسان انهن ٽٽل ٿانون کي ڪيئن ٿا اڇلائي ڇڏيون ٻاهر. گھڙيءَ لاءِ دک ٿيندو آهي، ۽ پوءِ بس. انسان بہ انهن چينيءَ جي بيحد نازڪ ۽ سھڻن ٿانون مثل آهي. انسان بہ هڪ ڏينهن آخر پڇي پوي ٿو. ٽُڪر ٽُڪر ٿيو وڃي! ۽ پوءِ؟.... پوءِ ڇا؟ پوءِ ڪجھہ بہ ڪونهي. هر شيءِ جي پنھنجي جاءِ آهي. ڪابہ شيءِ پنھنجي اصلي هنڌ تان هٽي ٿي، تہ اهو هنڌ ڪيڏو نہ عجيب لڳي ٿو. هي شوڪيس يا هي ٽِڪ ٽِڪ ڪندڙ گھڙيال هتان هٽائي ڇڏجي تہ ڪيڏو نہ عجيب محسوس ٿيندو؟ پر شيون؟ سڀ شيون؟ نہ، پر شين

جو تعلق اسان سان ڪهڙو؟ اسان ته نهئو، پر منهنجي پنهنجي ذات سان....؟ منهنجي ذات؟ منهنجو وجود؟ سڀ ڪيڏانهن ويا؟ ”او خدا يا، سگهه ڏينم، دک سهڻ جي. طمع تياڳڻ جي ۽ هيڪلو گهارڻ جي.“ ها، الائي ڪنهنجو شعر آهي، جيڪو خبر ناهي ڪنهنجي واتان ٻڌو هيم. پر انسان هيڪلو ڪيئن گهاري سگهندو؟ نه، هيڪلو گهارڻ به زندگيءَ جو هڪ عذاب آهي. بڪواس. پر هنن سڀني ڳالهين جو هن وقت ۽ مونسان آخر تعلق ڪهڙو؟)

”اُف خدايا!“ هنکي محسوس ٿيو، ڄڻ اُئين سوچيندي سوچيندي سندس ڀئي لوندڙيون ڦاٽي پوندڀون سُور کان. (آخر اسين سوچيون ڇو ٿا؟ آخر اُها اندر جي ڪهڙي لاشعوري ۽ سمجهه ۾ نه ايندڙ طاقت آهي، جيڪا اسانکي سوچڻ تي مجبور ڪري ٿي.) هن هڪ هٿ سان ڏيري ڏيري ٻنهي لوندڙين کي زور ڏيڻ شروع ڪيا. سندس اندر ۾ هڪ سمجهه ۾ نه ايندڙ بيچيني هئي. هن پنهنجي پاڻ کي خيالن جي آڏو بيوس پئي محسوس ڪيو. هن هڪ ڀيرو وري بيزاريءَ مان ڪمري ۾ چئني پاسن کان نظر ڊوڙائي، ته کيس سخت وحشت ٿيڻ لڳي —— (ڪيڏي نه خاموشي آهي.... هيءَ خاموشي، هيءَ رات جو سناٽو، هي خيال، هي اندر جي اڪيلائپ ۽ هي گهڙيال جي ٽِڪ ٽِڪ.... هي سڀ گڏجي مونکي ماري ڇڏيندا... مان ڇا ڪريان؟ ڪيڏانهن وڃان؟ ۽ وڃي به ڪيڏانهن ٿي سگهان. چئني پاسن کان سخت اندوڪار آهي. سخت اندوڪار، اندر جي اڪيلائي، بيچيني، بيحسي، بيرحمي، خيال، خوف، بيوسي ۽ ٻيو....؟ ٻيو ڇا. ڪجهه به نه. فقط اندوڪار ۽ ان ۾ سخت ٻُٽڪندڙ اڪيلو ۽ ذليل، بيرحم، بيوس ۽ نفرت جي قابل... نه نفرت جي قابل نه، پر فقط رحم جي قابل انسان.)

هن پنهنجي اندر جي بيچينيءَ کي ختم ڪرڻ چاهيو. خيالن جي رُخ کي ڦيرائڻ جي ڪوشش ڪئي، ڪنهن سيڪڙات ناڪئي جيان، جيڪو ڪُن کان ٻيڙي کي بچائڻ جي ڪوشش ۾ وڃي ڪُن جي حوالي ٿيندو آهي. (ڪُن؟ زندگي؟) هن ميز ڏانهن نهاريو. سندس دل ٿي، هن خاموشيءَ ۾، گهڙيال جي ٽِڪ ٽِڪ سان گڏ

ڪو ٻيو به آواز هجي. ”پر ڪهڙو آواز؟“ — هن هڪ هٿ سان، ڊائيننگ ٽيبل تي هلڪي ٺڪ ٺڪ ڪئي. گهري خاموشيءَ ۾ ٺڪ ٺڪ جو عجيب آواز، هن بي انتها خاموشيءَ ۾، گهڙيال جي ٽِڪ ٽِڪ سان گڏجي، اهو آواز به سُڪون ڏيڻ لڳو. ڪجهه دير تائين هوءَ انهن آڱرين سان ڪا سمجهه ۾ نه ايندڙ ڌُن وڄائيندي رهي، خالي خالي ذهن سان! خالي ذهن؟ (ڪاش! اسانجا ذهن سدائين خالي هجن. بلڪل هن ڊائيننگ ٽيبل جي ڪاري ۽ صاف سطح وانگر بيحد صاف. جنهن تي ڪو نشان پوندو آهي، ته آهو هڪ منٽ ۾ ڪپڙي سان صاف ٿي ويندو آهي. اسانجا ذهن به ائين هجن. اسين جڏهن چاهيون، پنهنجي مرضيءَ سان انهيءَ ذهن جي اسڪرين تي، ڪي يادون ناهيون، ۽ ڪي يادون ڊاهي ڇڏيون. ڪاش! هيءَ ذهن جو اسڪرين اسانجي ڪنٽرول ۾ هجي. پر هي ذهن جو اسڪرين ته فقط ائبسٽرئڪٽ (Abstract) آهي. سنمبالڪ آهي. سمجهه ۾ نه ايندڙ، مونجهارا پيدا ڪندڙ. جديد دور جي جديد انسان جو ائبسٽرئڪٽ ذهن. جنهن ۾ سواءِ ذهني پريشاني، روحاني ناآسودگي، دکن، جذباتي ۽ غير جذباتي خواهشن جي، ٻيو ڪجهه به ڪونهي.)

’پر هيءَ ذليل نوڪرياڻي ڪيڏانهن وڃي مري ويئي؟‘ هن سامهون وال ڪلاڪ ۾ نهاريو. رات جا ساڍا ٻارهن. ’ساڍا ٻارهن؟ ٻارهن جو ٽڪاءُ مون ڇو ڪونه ٻڌو؟ ڇگي دير ٿي ويئي آهي!‘ اوچتو ڪيس پنهنجي مڙس جو خيال آيو. جيڪو هميشه شايد ڪٿي نشي ۾ گم، رمي کيڏندو هوندو. يا....؟ ’پر مونکي انهيءَ سان ڇا؟مونکي سندس انتظار ڪونهي.‘

قدمن جي چاپ جو آواز ٿيو. هن ڪنڌ ورائي پويان ڏٺو. قمر، ماني ترائيءَ ۾ کڻي پئي آئي. هن قمر ڏانهن ڏٺو. ڪيس هن تي بيحد رحم اچڻ لڳو. ’مون هِن ويچاري غريب کي سويل دڙڪو ڇو ڏنو؟‘ هن قمر ڏانهن نهاريندي سوچيو. جيڪا ڪنڌ هيٺ ڪيو، ميز تي چانورن جو ڊِش رکي رهي هئي— (اسين پنهنجي نفرتن جو اظهار ڪڏهن پاڻ کان گهٽ ماڻهن تي ڇو ڪندا

آهيون؟ ڇاڪاڻ ته اسين جن سان پڇي سگهندا آهيون، تن سان نفرت جو اظهار ڪندا آهيون، ۽ جن سان پڇي نه سگهندا آهيون. تن سان اندر ۾ نفرت جو اظهار ڪندا آهيون، ۽ اها به هڪ سخت منافقي آهي!) هن جي دل ٿي ته هوءَ قمر کان معافي گهري- پر ڇو؟

”پُٽ قمر، تون وڃ. آءٌ پاڻهي ماني کائيندس.“ هن قمر کي چيو، جيڪا ڪنڌ هيٺ ڪيو، چپ چاپ بيٺي هئي- (ويچاري. هن مهل تائين جاڳي پئي. اسين سڀ پنهنجي پنهنجي جاءِ تي وقت ۽ حالتن جي هٿن ۾ سخت مجبور ۽ بيوس آهيون. هيءَ نوڪرياڻي آهي، ان ڪري سخت مجبور آهي هن وقت تائين جاڳڻ لاءِ. مونکي خبر آهي هيءَ غريب آهي، مڙس خون جي ڪيس ۾ جيل ۾ بند، ۽ ماءُ انڌي اٿس. غربت به ڪهڙي نه ذليل چيز آهي. خبر ناهي ڪڏهن هيءَ غربت ختم ٿيندي؟ ۽ مان به، هن سان وڙهندي آهيان. پر سڀ ڪجهه فضول آهي.) هن هڪ ڀيرو وري قمر ڏانهن ڏٺو، جيڪا چپ چاپ ڪنڌ هيٺ ڪيو، ڪمري مان ٻاهر وڃي رهي هئي. قمر ٻاهر ويئي. ته هن اکيون بند ڪري، مٿو ڪرسيءَ سان لڳائي ڇڏيو. سندس ذهن بيحد ٿڪل هو. ڪيس لڳو پئي، ڄڻ هوءَ سوين ۽ هزارين ميل سفر ڪري آئي هجي. (زندگي به هڪ سفر آهي، جنهن جي ڪا منزل ڪانهي. اڻ ڄاڻ ۽ منجهيل پيچرن جو سفر، ڏکو ۽ ڪڏهن به ختم نه ٿيندڙ. پانڌيئڙا هڪ هڪ ٿي ختم ٿيندا ويندا، انهيءَ ساڳين پيچرن تي، پر هي سفر ڪڏهن به پورو نه ٿيندو. الائي ڪڏهن اهو ڏينهن ايندو جڏهن هي سڀ ڪجهه سانگ پورو ٿيندو. خبر ناهي ڪڏهن؟ ڪا ڄاڻ نه آهي.)

هن جي دل ٿي هو ائين اتي سمهي پوي، هتي هن خاموشيءَ ۾، هن شديد گهري سناٽي ۾، هن گهڙيال جي ٽڪ ٽڪ سان گڏ. هن يڪدم اکيون کولي ڪمري ۾ نهار ڦيرائي. ڪمري ۾ ڦهليل خاموشي، هاڻ ڪيس هڪ عجيب سڪون ڏيئي رهي هئي. هڪ اهڙو سڪون، جيڪو هن کي اڳي ڪڏهن به ڪونه مليو هو. ڪيس پنهنجي بيڊ روم جي خيال کان سخت وحشت ٿيڻ لڳي. ڪيس سخت نفرت ٿيڻ لڳي پنهنجي بيڊ روم کان. پنهنجو بيڊ روم جنهن ۾ هن الائي

ڪيترين راتين بيحس ٿي گذاريون هيون. اڄ ڪيس پهريون ڀيرو احساس ٿيو هو، ته ڪيس هن گهر کان، هن گهر جي ماحول کان سخت نفرت هئي. سخت نفرت، جنهنکي هوءَ الائي ڪيئن لڪايو ويٺي هئي. اڄ اهي سڀ پردا ختم ٿي ويا هئا. سچ پچ ته ڪيس هن ڪمري جي خاموشي، هڪ عجيب سڪون ڏيئي رهي هئي. خاموشي، سخت گهري خاموشي، سناٽو، اڪيلائپ ۽ هيءَ گهڙيال جي ٽڪ ٽڪ، هي سڀ گڏجي ڪيس سڪون ڏيئي رهيا هئا. (ان جي معنيٰ ته سڀ ڪجهه هيڻ ٿي آهي. انسان جنهن به ڳالهه تي پاڻکي هيري ٿو ڇڏي، پوءِ اها ڳالهه عجيب نٿي محسوس ٿئي! "مونکي ڪجهه دير اڳ هن سناٽي ۽ خاموشيءَ کان سخت ڏپ لڳي رهيو هو ـــ، پر هاڻي مونکي ڪيترو نه سڪون ملي رهيو آهي، هن خاموشيءَ ۾، هن سناٽي ۾، هن گهڙيال جي ٽڪ ٽڪ سان گڏ! پر هيءَ گهڙيال جيڪڏهن بند ڪري ڇڏجي ته پوءِ ڪيڏو نه عجيب محسوس ٿيندو. پر نه، ڪجهه دير لاءِ ٽڪ ٽڪ جي آواز لاءِ انتظار ٿيندو. ماحول ڪجهه عجيب ٿي ويندو، پر فقط ڪجهه دير لاءِ. پوءِ وري هيري ويندا سين: هن خاموشيءَ ۾، هن سناٽي ۾ گهڙيال جي ٽڪ ٽڪ کانسواءِ! ڪاش، هي هميشه وارو سڪون، خاموشي ۽ سناٽو، مونکي سدائين حاصل هجي. مان هتي ئي سمهي پوان. مونکي ڪنهنجي پاسي ۾ سمهڻ کان سخت نفرت آهي. نفرت، سخت نفرت......)

اوچتو سندس نظر مانيءَ تي وڃي پئي. کيس ياد آيو، ته هنکي بک صفا نه هئي، ٻاهر موٽر جو تيز هارن وڳو، ۽ هارن جي آواز سان گڏ هنجي اندر ۾ ڏپ جو هڪ عجيب ۽ سمجهه ۾ نه ايندڙ احساس جاڳي پيو. هوءَ بنا ڪنهن احساس جي ڪرسيءَ تان اٿي بيهي رهيءَ (اچي ويو شايد. ۽ هيءَ رات به شايد جاڳندي گذري ويندي...... ۽ گذري ويندي هيءَ رات به ائين؟)

هن سوچيو: 'رات پويان ڏينهن، ڏينهن پويان رات ۽ زندگي ائين ئي هلندي رهندي، احساس ۽ جذبي جي هوندي، بنا ڪنهن احساس ۽ جذبي جي!'

ب ڍنجر ۾ بہ

مهتاب محبوب

جنهن رفتار سان اديبن، رسالن ۽ ڪتابي سلسلن جي وچ جو سلسلو جاري آهي، تنهنڪري ڏسندي ائين ٿو لڳي ته سنڌي ادب جو هاڻ خدائي حافظ. اهو ته نيرو جو ئي جگر هو جنهن شهر روم کي سڙندو ڏسي به پئي بانسري وڄائي. اسانجا ته گهاءُ ئي نه ڀريا آهن. زخم ئي نه ڇٽا آهن. ڪٿي ائين ته ناهي جو اهي چاڪ سدائين چڪندا رهجي وڃن.

مونکان اهڙي وقت ڪهاڻي جي گهر ڪئي وئي آهي، جڏهن مونوٽ لکڻ لاءِ ڪجهه به ناهي. دليون ئي ڀرڻ بنجي وڃن ته پوءِ ڪيئن لکجي، ڇا لکجي، مونکان ته سڀ وسري ويو آهي. ذهن جي لاڪر ۾ سانديل ساروڻن جو سهارو وٺي ڪجهه لکڻ چاهيم پر ڏٺم ته انجي چاٻي به مونکان وڃائجي وئي هئي — جا اڄ به نٿي لڀي. تنهنڪري ڏک اٿم ته 'تخليق پبليڪيشنس' جي شايان شان ڪا تحرير نه موڪلي سگهيس، پر جيئن ته هن ڪتاب بعد 'تخليق پبليڪيشنس' به اسانکان وڇڙجي رهي آهي ته ان الوداعي موقعي تي به ٿي مهينا اڳ لکيل ننڍڙي ڪهاڻي سنڌس پيش. — مهتاب محبوب

"اول ڍ ينجر، آخر ڍ ينجر هي از اي ڍ ينجر، ڍينجر، ڍينجر مين." ٽريفڪ سگنل جي بند ٿيڻ تي ڪار کي بريڪ لڳائي هُن پنهنجي ڳالهه جاري رکندي چيو.

"سچي؟" هِن ڪيس حيرت مان ڏسندي پڇيو.

"توکي خبر ناهي ڇا؟"

"نو آئي ڊونٽ ...."

"اِٽ اِز اي فيڪٽ، هي اِز 'سُپر ڍ ينجر' شال نه ڪنهنجي پٺيان

ٻوي، اصل ترا ٻاهر هوندس، ڇنڇري لاهي ڇڏيندس. ڊاڍا ڪِرَ رکندس،“ سگنل ڪلڻ تي هُن ٻرندڙ سگريٽ جو ٽوٽو اڇلي ڏ اڳتي ڪندي چيو. ”پنهنجي شاٽ گن جهڙي قلم سان ڇڳن ڇڳن ڪي رت جا ڪونڊا روڙائڙيا اٿس.“

”بٽ وائي؟“ منهن سوڄائي پڇيائينس.

”ڊينجر مين جو ٿيو.“

”جي ائين آهي ته مان به ڪيس ڏسي رهندس.“

”اونهون،“ هُن ننهڪار ڪئي. ”ڊونٽ بي سلي، مٿان نانگن جي ٻر ۾ هٿ وڌو ٿئي.“

”مونکي نانگن تي ريسرچ ڪرڻ جو شوق ٿيو آ.“

”نانگن واري نواب جي شاگردي ته نه قبولي اٿئي.“

”وات نانسينس، ايتري به خبرڪانه ٿئي ته زهرڪي زهر ماريندو آ.“

”هي سيد مرتضيٰ ڏاڏاهي جو ’زهرڪي به زم زم ڪري ٻي ڏنوسين‘ وارو برڪتن ڀريو زهر نه ٿئي ميڊم. هنکي گهٽ نه ڄاڻ، وڏو بليڪ ميلر آهي، بليڪ ميل ڪندو.“

”ڇا ڏنو اٿس جو بليڪ ميل ڪندو.“ هِن ٿورو چڙ مان چيو.

”اوه .... وائي ڊونٽ يو آنڊر اسٽينڊ، ڊينجر مين ڏسي وائسي ڪم ڪرڻ لڳن ته پوءِ باقي ڊينجر مين ڪيئن ليکجن. ڊِلي وَ مي هي اِز وِيري ڊينجرس.“

”دين وات؟“ هو هيسجڻ بجاءِ رهندو مشڪڻ لڳي. ”مونکي ڪائي پرواه ناهي، مان ڊينجر مين کان نٿي ڊڄان.“

”ته پوءِ ڏجانس منهن.“ هِنجي فسٽ ڪزن ڪيس لاسٽ وارننگ ڏيندي ڪارڪي ڪاهي پاسي موڙيو ته هڪ اسڪوٽر اوورٽيڪ ڪري هُنجي پاسي کان لنگهيو.

”اهو ٿي ڊينجر مين!“ اسڪوٽر ڏانهن آڱر ڪئي هُن ڏاڍيان رڙ ڪري چيس.

”اِهو، جو هاڻ ويو؟“

”ها اِهو ئي، ’هٽ ڪٽ‘ جو مائٽ ’سنگچور‘.“

”پاسي ته ٿي پلا، ڏسڻ ته ڏي.“ ڪيس ڏسڻ لاءِ هِنجو شوق جاڳيو.

"ميڊم مان ڪار پيو هلايان، ڪو جهار ته نه پيو هڪليان ...."

"هونهه .... ڏسڻ لاءِ چيءِ به ته پاڻ."

هُنجو ڪتو جواب ٻڌي منهن تي لڙي آيل وارن جون لٽون پري ڪندي هو شيشي جي اڳ تان نهارڻ لڳي، پر اسڪوٽر سندن ڪار کي گهٽو پٺ تي ڇڏي ويو. پوءِ به ڊينجر مين جا رڳو ڇڙا ڇڳڙ ڪارا وار ئي ڏسي سگهي، جي هوا جي زور تي آيا ٿي خطري جي علامت جو ڏِرڪ ڏيئي رهيا هئا.

"ڏٺئه نه؟" هو مشڪندي ڪانئس پڇڻ لڳو.

"اهو وري کڙو ڏسڻ ـ ڊينڊا گينڊا."

هِن پرس مان ڪئڊبري چاڪليٽ ڪڍي چڪ پريندي وراڻيس.

"مونکي جي ڊينڊو گينڊو سڏيندين ته مان به ايفل ٽاور سڏيندو مانءِ."

"سائپريس ڇو نه؟" هِن چاڪليٽ ڳهندي شوخيءَ مان پڇيس. ورنديءَ ۾ گينڊي ڪيس طيش ڏيارڻ لاءِ ڇڙو اکيون ڦرڙائي ٽرڙي سينڊ وڄائي.

"پلي پلي وڄائي سينڊون،" هِن ٽيهانئين چيڙايس. "نوٽ بہ تہ ڪلاڪار فنڪار آهين."

"تو جيان ليکڪ ته ناهيان." هُن لائٽرسان سگريٽ دکائيندي چيس.

"ليکڪ ٿيڻ ڏوهه آ ڇا؟"

"ليکڪ جو روح سڪون لاءِ سڪندي سدائين مَسڪَ جيان مٿو پٽيندو آهي."

"هر تخليق ڪار جو روح ساڳيو آهي، پوءِ ڇو نه هو آرٽسٽ هجي، اديب، فنڪار يا شاعر. مان ته چوان سائنسدان به ساڳي ئي ويڙهي ۾ اچو وڃن."

"ازي ها،" سوالن جوابن ۾ پاڙڪي مثل ڏسي هُن گيئر بدلائڻ سان گڏوگڏ ڳالهه به بدلائي. "اهو ٻڌائڻ وسري ويو...."

"ته تون ٻاهر پيو وڃين." هِن ڳالهه ڪاٽيندي چيس.

"توکي ڪنهن ٻڌايو!؟"

"اها ڪا نئين ڳالهه ته ناهي. خبر اٿم ته تون وڏو ٽيلينٽيڊ آهين، ٻاهريان ملڪ گهمڻ ۽ اتان ڪا نه ڪا تربيت وٺي موٽڻ تنهنجي

وندر آهي."

هُن ڪو جواب ڪونہ ڏنو، شايد رنو هو. هوءَ بہ چپ هئي. گاڏي پنهنجي گهر جو گيٽ ٽپي اچا مس بيٺي تہ هوءَ در کولي تڪڙي تڪڙي فرش لتاڙي اندر هلي وئي.

گيندو تہ پوءِ 'حبشڪو' رقص سکڻ لاءِ يو گيندا هليو ويو، البت دوزخ جهڙا پنيٽ هنجي دل ۾ سو باري ويو ۽ آهي تڏهن مس وڃي ٽريا، جڏهن ڪيس هڪ اڌ پائنٽ اهڙي ملي وئي جنهنڪي سوگهو جهلي هن ڊينجر مين خلاف وسان جا ڪئي ڪالم ڪارا ڪيا. هينڪي پڪ هئي تہ ڊينجر مين ڪيس ڪڏهن بہ معاف نہ ڪندو، زهر ۾ ٻڏل تير هٽي هٽي هنجو اندر رتو ڇاڻ ڪري ڇڏيندو. هنجي شاٽ گن جهڙي قلم مان نڪتل لفظ ڪيس پسر ڪري ڇڏيندا. پر جڏهن ڊينجر مين طرفان ڪيس ڪو بہ ريسپانس نہ مليو تہ ڏاڍي تشويش ٿي پيس.

الائي هڪدم هو ڪيڏانهن هليو ويو. هن پنهنجي پر ۾ سندس گهٽئي پڇائون ڪيون پر هُنجو ڪو پار پتو نہ پيو. ائين ٿي لڳو ڄڻ ڪنهن خطرناڪ جادوگر ڪيس پنڊ پهڻ بنائي پاڻ وٽ قيد ڪري ڇڏيو هجي. شايد پوءِ بخت جي پريءَ ڇانو ڪئي مٿس جو وري پنهنجي پيرين سيرين ٿي اچي ڪکين پيڙو ٿيو.

هڪ وار وري سندس ڇوهول پڌجڻ لڳو.

'هاڻ تہ رهندو باهہ بنجي موتيو هوندو،' هن سوچيو، 'يارن جون باهيون بہ پتارن مان ڪيندو.'

پر وڙي بہ نہ ڪو ٻوڏ نہ قوت. هينڪي ڊينجر مين ٿي ڏاڍا خار پي آيا 'ماڻهو آ ڪين مَس چپنو' ڪئي پيرا هنڪي خيال آيو تہ وڃي ڪيس ڏرنڌاڙي ڏونڌاڙي پڇي تہ: 'ڇو اي ڊينجر مين. ڇئن پنجن سالن جو طويل عرصو گذري وڃڻ ڪانپوءِ بہ تو منهنجا تختا نہ ڪڍيا .... پنهنجي شاٽ گن جهڙي قلم جي نوڪ جو نشانو نہ بنايئي .... ٻڌاءِ .... جواب ڏي نہ؟ تون ڪيڏانهن هليو ويو هئين .... ايڏو انتظار ڇو ڪرايئي .... تون ڇڙو نالي جو ڏي ڊينجر مين

آن چا.'

ايترو سوچڻ بعد به ڊينجر ميں کان ڪجھه نه پڇي سگھي.

'من هاڻ ڪجھه ڪچي' هر ڀيري اهو خيال ايندو هئس، پر وري به ساڳي ماٺ. انتظار ڪري نيٺ ڪڪ تي گريٽ ۽ عظيم جا ڳٽ ڪٽي گلي ۾ وڌائينس ۽ پشيمانيءَ مان سوچڻ لڳي: 'مان پنهنجي زيادتين تي شرمسار تي ڪيس پرچائيندس ته تو جهڙي عظيم ۽ بلند جرنلسٽ ڪي سمجهي نه سگهيس .... تنهنجي ڀُل هئي يا ڀورائي .... چا به هو .... پر ان جو احساس مون توڪي ڪيڏو نه تلخ لهجي ۾ ڏياريو .... مان .... مان ....'

اوچتو هينجي هيانءَ ۾ سور جي سٽ آئيري. 'الا....' هن هيانءَ تي هٿ رکي پنهنجون اکيون بند ڪيون ۽ ديوان تي آهلجي پئي. اهي سور جون سٽون هن لاءِ نيون نه هيون. هو ڪيتري وقت کان اهي سهندي پئي آئي....

'ڪهڙا اڻ ڏٺا درد آهن جي منهنجي دل ۾ آهستي آهستي دکندا پيا رهن،' هن سوچيو. 'دُکي دُکي رک نه تي وڃان .... جي مان رک تي ويس نه پوءِ؟' اوچتو هن گهبرائجي اکيون کوليون. 'مونکي ڪنهن هارٽ اسپيشلسٽ سان ڪنسلٽ ڪرڻ کپي .... نه ته اهي درد مونکي جهوري وجهندا .... اهي دل لاءِ آهن به ته سخت ڊينجرس.... ڊينجرس .... هان!.... چا؟ ڊينجرس.... ڊينجر مين....'

هنجي ذهن جي الائي ڪهڙي ڪنڊ مان اسڪوڙ فرات ڪري نڪري نروار ٿيو ۽ ان دم ٿي خطري جي علامت، ڇهچ ڪارا آيا وار ڀالا بنجي هيانءَ ۾ لهي آيس. هن وري دل کي سنڀاليو. ڀريل گلاس مان هڪ ڍڪ پاڻيءَ جا پيتائين.

'هو واقعي ڊينجر مين آ .... اها ڳالهه ٽيريبل حد تائين برابر هئي.' هن سوچيو. 'مان وري ڪهڙي نه چرياڻ آهيان جو هلي آن ڪيس پرچائڻ .... معذرتون گهرڻ .... هونهه! ڪيئن چوان ته هو گريٽ آهي .... چو چوان ته عظيم آهي ....' هن عظيم ۽ گريٽ جا ريشمي ڳٽ خيال جي هڪ ئي سٽ سان ڇني ڪٽي ڦٽا ڪيس.

'هو ڊينجر مين آ.... سپر ڊينجر مين .... ڪيئن نه بدلو ورتو اٿس....

هُن مان رهي مونکي ايڏي ذهني اذيت ڏني آهي، جنهنجو عذاب مان اڃا به روح اندر محسوس پئي ڪريان.... گيندي سچ ٿي چيو.... هو لاشڪ ته ٻينجر مين آهي. اول ٻينجر، آخر ٻينجر، ٻينجر ٻينجر ٻينجر مين!؟

نيو فيلڊس پبليڪيشنس
جو شايع ٿيل ڪتاب

طارق اشرف
جون اڻ ڇپيل ڪهاڻيون

- زندگيءَ جو تنها مسافر
- منهن ڪارو
- ڪجهه گهڙيون

۽ انهن کان علاوه زندگيءَ جي هر پهلو ۽ تلخ حقيقتن تي لکيل آٺ ٻيون ڪهاڻيون

هڪ شاندار ڪتاب

زندگيءَ جو تنها مسافر

صفحا ٢٠٠

قيمت: ٨-٠٠ سادي ڪاپي

١٥-٠٠ اوچي ڪاپي

گهرائڻ لاءِ:

سهڻي پبليڪيشنس

الهندو ڪچو، حيدرآباد سنڌ

ڳالهه هڪ چٽ زال جي

عبدالجبار جوڻيجو

اڄان ڪالهه ڪالهوڻي ڳالهه پنيرڪي جو آئي ٻنيءَ تان هڪڙو گهرو ڏيندو هو ۽ سج مٿي چڙهي ويندو تڏهن گهر موٽندو هو. تنهن وچ ۾ هو هر شئي اک مان ڪڍندو هو. ڪنهن جوڙو ٻڌو، ڪنهن نه ٻڌو، ڪنهن دير ڪئي، ڪنهن ڇورو ڇهي موڪلي ڏنو، ڪنهن اڌي گابري اوڙ ڏني؟ ڪا گهاٽي واڍي ڏنائين ته رک رکان ڪونه ڪندو هو. گارين جو ڏوڙيو ٻاري ڏيندو هو: 'پٺيان جي ٿي ڪري. تنهن ڪان ڪلاڪ ۾ ٻج آچلي ڇڏيو. شام جو اوطاق تي ڏاڍي تنگي اچي ويهندا. چي "ٻه هر ڏيئي ڇڏياسين. سائين مون وارو نمبر هاڻي اهڙو آهي جهڙي ٽيڪ." اڙي لعنت آهي اوهانجي جوانيءَ تي، زمين آهي سا اڪيون پنيو پيئي نهاري ۽ هي ٻئي هٿن ۽ اوطاقن تي ٻيڙين جا اڌ ڙ ڇڏائڻ ۾ پورا آهن. اهي ڳالهيون ابا انهن سيند پٺيءَ وارن شهري فئشني زميندارن کي ٻڌايو، جنکي زمين ڇو رڳو ڪٽيو ڪانئو اچي ٿو. ٻي ڳالهه ۾ ٻڌل ڪونه آهن.'
وڏيرو شير محمد وات جو ڪنو هو. هنجو ٻه ڪهڙو ڏوهه. وڏي اتالي وارو هو. گهر ٻار، اوطاق ۽ آئي وئي جي آدر تي هن جيڪي نوڪر چاڪر، واهي وڙا رکيا هئا، تن ۾ نوان ڪي ٿورا هئا. پيا سڀ پڙس جا رکيل هئا. ٻه واهي سالو ۽ آچار ته سندس ڏاڏي وڏيري علي محمد جي واري جا هئا. انهن کي ڪار گند ڪونه ڪري سگهندو هو. رڳو منهن ۾ گهنج وجهي ڳالهائيندو هون ته چوندا هئا ته 'آبا، واهپ لاءِ ڪونه پيا ڪمايون. ڏاڏهين ۽ پڙهين جا ٽڪر پيٽ ۾ اٿئون. انهن جي احسانن ۾ گتا پيا آهيون. تون ڇڏيندين ته به تو کي ڪونه ڇڏيندا سين.' شير محمد ٻنهي اکيان ٻيوس ٿي پوندو هو. اڪثر هٿ ٻڌي چوندو هون، 'ڏاڏا، مون بس ڪئي. ٻيلي پلئي وانئي ڪڙ ڪاڏو.' گهر ۾ واهياٽيون هيون، اوطاق جو نوڪر هو،

مال لاءِ ڏ راڙ هئا. گهوڙي لاءِ جانو سئس هو. جيپ لاءِ ٻ ڊرائيور هو. نون رنگروٽن کي ته ڀاڻ ٻه سڱن تي کڻندو هو. وڏيرو اجان نوجوان هو. ڪمدارن ۾ هڪڙو اهڙو هو، جنهنکي سڀ ڏنو هئائين. گهٽي تنگ پڪيڙ ڪان خود ٻه لهرائيندو هو. ڳوٺ راڄ ۾ رڪارڊ صاف هوس. جيڪڏهن وڏيري کي ڪي خانداني عادتون هيون ته انهن جو پوش پردو اهڙو رکيل هو، جو هُو ٽلهي ليکي ڀوتي پاڪ ڄاتو ويندو هو. ڀري ڀري ڪي اوطاقون ٻه هيون، انهن ۾ جيڪي وهندو واپرندو هو، تن جي خبر ڳوٺ ۾ ڪونه پهچندي هئي. ڪمدارن ۾ ساڃهه سياڻپ چڱي هئي. البت نئون ڪمدار جيڪو وڏيري شير محمد جو همعصر هو، تنهن جي هلت ۾ جهونن کي ڪجهه شڪ پيو. اِهي ڳالهيون وڏيراڻي هلت ۾ پيون ٿينديون آهن. انهن لاءِ ڪا حد ڪي مقرر نه آهي. ايئن ڪونه چئبو ته چوڏهين صدي آهي. ڪمون ڪمدار وڏيري جو رازدار هو. رازدار کي ته سڀ ڏبو آهي. رازدارن جا نمونا شايد هڪ کان وڌيڪ ٿين ٿا. انهن نمونن مان هڪ اهم نموني ۾ ڪمون رازدار هو. ڪن ماڻهن جي نظر ۾ هُو هلڪڙو هو. پر ايترو هلڪڙو ٻه نه هو، جو هوا اڏائي کڻي وڃيس. وڏيري جي پيٽ تي پنجي ويو هو. مڙيئي ڳاڏو گهيليندو پئي آيو. هٿ تي ويهي ڪڏهن تڪ ۾ مڇن کي اُڀو ٻيهارڻ جي ڪوشش ۾ وڦلي پوندو هو. سو رمز سان. مثال – 'اُستاد اسين جتان لنگهي ويندا سين اُتي چانوَ ٿي ويندي. پر آهيون رڄ چڱي مڙس جي راڄ ۾ جهڙي هُنجي نظر نيڪ تهڙي ڀاڳکي ٻه رکٽي پئي ٿي. ائين سمجهه ته بسم الله ٿي بس آهي.' سانڙيا ڳارڙيا ملڪ ۾ مڙيئي سرس آهن. اُن ڏينهن ٻه هتار وڃهه ڪونه وڃايو. ڪمون جي ڳالهه ٻڌنديئي چيائين – 'ڪمدار، گهٽي پٽ ۾ ڀاڻ واري وڻيس جي ساک آهي. ڪالهه ملاڪڙي ۾ ڪن همراهن سان ويئي يٽ شٽ هنيم. آهي ٻه سائين ساراهه مان ڊاپن نه.' ڪمون ائين ئي چپن ۾ مرڪي اڪثر مُڇَ کي اصل هنڌ تي بيهارڻ ۾ رڌي ويندو هو.

اوهان ڏنو هوندو يا نه، پر مون اڪثر ماڻهن کي پڻ پڻ ڪندي پنهنجن ويچارن کي ٻڌهي وياڪياڻ جي صورت ڏيندي ڏنو آهي.

وڏيري شير محمد جي ڪڙم ۾ به ڪن جون ڳالهيون پڌڻ جهڙيون هيون.

ڏراڙ ٻيلُوءَ کي ماني ٽڪيءَ جي ڏکيائي ڪونه هئي. پر ڪڏهن ڪڏهن ڪِنڌڻ نه وٺيس ته ماني آٽڻ واري واهيءَ اڳيان ڪجهه نه ڪجهه دل ۾ آيل ڳالهه چئي ڏيندو هو. 'سردي گرميءَ ۾ مال جي پٺيان آءٌ پيو هلان. ڪاري راتم لنديون آءٌ لتاڙيان. ڪا ڏڪ پوئتي رهجي وڃي ته موچڙا کائڻ لاءِ به آجو آءٌ ملي ويو آهيان. مائٽ مري ويا هن در تي ڏڪا کائيندي وڏو ٿيس. ٻُڍي چڙي وڃان پر پٽارين تان آر نٿو ڪڇيم. نه ته وڏيرو ايئن منهنجي منهن جو پاٽي وني سگهي ڪ؟ خبر آهيس ته ناڳيل، للهور، پوريءَ ۽ مصريءَ کي چڙي ڪونه ويندو. ڪالهه چورا تو وڃي ٻچاپڙائي ڪئي ته ٻلو سيڙهون تو هٽي. اڙي ڪرس ته پري ڏنم، ڪٽي به سيڙهون هنيم ته آنکي ٿاندو لڳو. ابا اوهانجو به ڏوهه ڪونهي، وڏيرن جا ٽڪر پيٽ ۾ اٿو. وڏيرن جي اٽي ۾ آهي اڌوهي، جيڪو ٿو کائي سو ڪمون ڪمدار کان به متي ٿو آڏامي. هاڻي ڪڻ ٿانءُ منهنجي منهن ۾ چا پيو نهارئين. اڙي چغلي متان هٽين. ٻوهي اٿئي شاهه برهان جي.' ۽ پوءِ آهو واهي آٽيو هليو ويندو هو. اِها ڪا وڏي ڳالهه ڪونه هئي.

اهڙي چڻ پيٽ ۾ جانو سئس به گهٽ ڪونه هو. هُنکي سوار سان اهڙو ساڙ هو، جو وجهه مليس ها ته هر سال وڏيرو سوار کي جيڪو ڪپڙن جو وڳو، اجرڪ ۽ بوٽ وني ڏيندو هو، سو کسي وني ها. ميلي جي موقعي تي يا گهوڙن جي خميس جي موقعي تي اچان خان محمد سوار اچي پهچندو هو ته جانوءَ جو منهن ڪارو ٿي ويندو هو ۽ چپن ۾ پيو پٽڪات ڪندو هو. (هڪڙو اڳئي هو سهٽو.) چي: 'سوار جو ته ٻاروهي فصل تيار آهي. هي وڳا، هي اجرڪون، سارين جون ڳوٿيون، پراڙ جون ڳاڏيون، پيو ته نهيو پر نانگو تڏو توري به وڏيري مان ڪڍي. پٽس لوهه ڪٽي مري ويو، اِڌڙن لاءِ حيران هو. هي ٻٽ سيلون ٿو پٽي. روز به پاڪيٽ دق ڪريو چڏي. وري ٻه ٻه باڪس، سوپاريون ۽ ڦوٽا. پٽس جي ڪا ڪري ٿي.

هي تہ آهن بادشاهہ، سٺ پيڙهيون ڪاٿين تہ بہ نہ ڪٿن، پٽين تہ پٽ اُڇلائڻ ڄاڻن، هيڏانهن آءٌ آهيان، اِها گرڙ اِها گنجي. اِنَ ميڙي ميڙي، گهوڙي کي ڪرڪرا هڻي هڻي اڌ مئو تي پيو آهيان. گهوڙو مٿل ڪٿيو اچي تہ ڪاريگري منهنجي ڪ هُن مفتيءَ جي؟ گهوڙيءَ کي تيار آءٌ ڪريان هُو رڳو چڙهي آڻني ۽ سراڙا پيو ڪيڏائي. ڪٿين پيرا گهوڙو پنڌ ڇڏي ڏُگ ۾ وڃي پيو. اِهي رلاڻُن مونکان بہ پري ڪونهي پر گهوڙو مونکي لانگ ورائڻ نٿو ڏي. نہ تہ هي سوار پهرين لاريءَ ۾ وڃي ڳوٺان نڪري. سرخو پٽارو آهي بہ تہ ٻجليءَ ٻڻ ٿي اهڙي جو آهي.'

جانو تہ خير سئيس هو. لڏ ۾ ڳتو پيو، پر شهري چڪ مڪ وارن جون ڳالهيون ڪجهہ اور هيون. ڊرائيور پيلُو هو تہ ڳوٺ جو ڇورو پر چار ڏينهن شهر ۾ رهيو هو. استادن جا دڙڪا سٺل هئس ۽ وري دڙڪا بہ دڙڪن جهڙا. پهرين گئريج ۾ تيل ۾ ڪارو ٿيو پيو هلندو هو. پوءِ ڪنهن ٽرڪ سان ڪلينر ٿيو، آخر واڌ ڪائي ڊرائيور ٿيو. ڊرائيونگ لائسنس بہ وڏيري جي چؤ چوان تي مليس. وڏيري ٺئين جيپ ورتي تہ پيلُوءَ کي بہ چنبڙن مان جهلي ڳوٺ ڪٽي آيو. شهر وڃڻ لاءِ پيو واجهہ وجهندو هو. پر جيسين آڏامڻ جهڙو ٿئي تيسين وات تہ ڪنهن ڪرڻ ڏنو هوس (وات ڪنهنجو ڏڻ بہ نہ ڪپي.) جڏهن ٻناڪي براد ريءَ ۾ ويٺو هوندو هو تہ آهستي آهستي ڳالهہ جو تلهہ ڏندي چوندو هو: 'واهہ استاد مستان خان. قسم خدا جو جڏهن اسٽيرنگ تي ويهندو تہ چڻ راڪيٽ ڇٽو. گاڏي فرسٽ ۾ وجهي فل ايڪسيليٽر د ٻائيندو. پوءِ ننگ مولا تي. اسين اُستاد اهڙي سوئر استاد جا شاگرد آهيون. ڪنهن للو پنجو پڳل ڇڪڙي جي ڊرائيور جا شاگرد ناهيون. هيڏانهن بيڊ فورڊ گاڏي ڏس ۽ هوڏانهن استاد مستان خان ڏس. هتي يار قسمت ڦاسايو آهي. رئيس جا بہ ڳڻ ڳائيبا نہ تہ هڙي ڳوٺ ۾ تہ پاڻ گاڏيءَ کي بريڪ ٿي نہ هڻون. جنهنڪي ڏس تنهنجو ريڊيٽر پڪو پيو آهي. ماڻهو رهي تہ ٽپ ٽاپ تي رهي. سٽ تي ڪانٽو هجي. هاڻ اِهو پيو اچي ڳامون، جهڙو پنچر ٿي پيو هجيس. پاڻ تہ يار وڃهہ ملندو تہ رکنداسين

ايڪسيليٽر تي زور.‘

اهڙن جا هوائي فائر وڏيري وٽ ورلي پهچندا هئا. منهن تي ڦهڪائي ڏيڻ وارا رڳو سلو ۽ آچار ٿي هئا. وڏي جڳ جا هئا. وڏي ڳالهه ته وڏي گجيءَ وارا هئا، گرو گنجو ڪمدار به سڏ ڪري هنن جي اڳيان ڪڇي ڪونه سگهندو هو. وڏن راڄن ۾ ته وڏيون ڳالهيون ٿينديون آهن. گهٽي چوڙي ٻڌي، چوري چڪاري، فيصلو، ميڙ، سگ بند تان تڪرار، مطلب ته وڏيرو سدائين ڪنهن نه ڪنهن آهيءَ ۾ قابو. شير محمد به پنهنجي وسان راڄ کي منهن ڏيڻ ۾ گهٽايو ڪونه. لنب لوفر وتائنس ڪن هٽندو هو. آڏي وڙيءَ جو ته اصل ويري هو. نشي پتي جي عادت پاڻ کي نه هيس اُن ڪري ڳوٺ ۾ به اهڙي بوءِ نه هئي.

ٻري ٻري جي ٻنيءَ تي اوطاقون به هيون، اوڏانهن ويندو هو ته سندس گهوڙي جي پٺيان ڪمون به ڊ ڊي ڊڳائيندو ايندو هو. وڏيرو شير محمد ٿورو گهڻو پڙهيل ۽ سمجهه وارو ماڻهو هو. هنجي اڪثر سماجي ۽ سياسي مسئلن تي به نظر هئي. هڪڙي منجهس خامي هئي. آها نه هجيس ها ته پورو شهري شهزادو ليکجي ها. هُو شهري جيوت جي شوبازي پهلوءَ جي سخت خلاف هو. اها سندس وڏي خامي هئي. جيڪا واقعي معاف ڪرڻ جهڙي نه هئي. هُو اِن خيال جو هو ته ماستر جو پٽ ماستر ٿيلي ٿئي، ۽ پيءُ وارو نمونو رهي. نيڪتاءِ ٻڌي ڳوٺ ۾ نه هلي. آچن ڪپڙن، آچن بوٽن، عطرن ۽ سينٽن تي تبصرو نه ڪري، توڙي پيون هوائي بندوقون نه ڇوڙي. وڏيري جو به ڏوهه ڪونه هو. هنجي ڳوٺ ۾ اهڙو مثال هو. هُو وڏي واڪي اُن جي اُپٽار ڪندو هو. اڪثر اوطاق ۾ ڪچهري هلندي، ڪنهن اهڙي شوباز جو نالو اچي ويو ته چوندو هو: ’اکين سان پيا ڏسو، پٽس ماستري ڪئي ۽ عزت سان وقت گذاريائين، ماستر نيڪ محمد جي ٿو ڳالهه ڪريان، پٽس جا حال ڏسو. پٽ جهڙو اڄ امريڪا مان لٿو آهي. ڇورا آهيس ڪو پنهنجو ڳوٺ جو مٿس ڇاپو؟ ڳوٺ جي ڳالهه ڇڏيو. ڪراچي حيدرآباد وارن کي پاڻ سان گڏ بيهاري ٿو؟ هلي ٿو ته پاڇي کي به ڇُهي ٿو مونسان نه هل. پٽس پينشن تي لٿو

ته پٽ آن جي به خبر نه ورتي، نيڪ محمد پڙهائي اِن عهدي تي پهچائي انور مـان مرڳو اُميد لاتي. منهنجو اهڙو پٽ هجي ته روز سؤ پيرا ڪن ڪوشي ڪرايانس.'

ڪمدار ڪمون ته سڀ سمجهي ڳالهه جي ڳالهه تي وچي پهتو. 'سائين، ڇورو ڪوڙن جي به پيري آهي. صفا نيٽ ڪوڙو مصابي آهي. ڪوڙ تي ڪوڙ 'امريڪا ٿا چئو، پر امريڪا ڪان به پريان جا زٽ ٿو هڻي.'

انور وڏيري جي روبرو جهڙي ردي، پر پرپٺ ٻيو ماڻهن کي چوندو هو ته: 'ڳوٺ جو وڏ ۾ وڏ پڙهيل ماڻهو وڏيرو، پر آءٌ ته آن کان به وڌيڪ پڙهيل آهيان.' وڏيرو شير محمد وري اهڙن جي ڪٿين اوڳرائين جي پرواهه نه ڪندو هو. هنکي ڪجهه وارڪائي ملي ته هليو ويندو هو ڪنهن نه ڪنهن پرانهين اوطاق تي. ڪمون ته صفا آڻ پڙهيل هو. هو چوندو هو ته ڪير پڙهيو ته ڪهڙو آ ڳونو پيري ٻيو نه پڙهيو ته ڪهڙو بڪ مري ويندو. مڙيئي آهي گاڏي کي ڌڪڻو.

آن ڏينهن به وڏيرو ۽ ڪمدار اهڙا ئي ڪيترا ڳالهين جا ڳوٺ ٻڌندا وچي ٻڙ واري اوطاق تـي لٿا. هاري آيا، وهٽن کي ڏور واڳ ٿي. هرڪو چند ڦوڪ ۾ لڳي ويو. ڪٿن تي رليون وڇائجي ويون. تازي پاڻيءَ جا مٽ پرجي ويا. اوطاق ۾ رونق ٿي ويئي. ڪي آيا وڏيري کي ملي، هليا ويا. ڪي ڪلاڪ اڌ ويٺا، ڪي ٻن منٽن ۾ پوتڙو چنڊي اُٿي ويا. ڪن سان پووي خوش خيرعافيت ٿي. ڪن سان رڳي ڪنڌ لوڏ ٿـي. ڪن جي دل ورتي ويئي. ڪنهن عرضدار کي جواب ۾ هائوڪار جو جواب مليو ته ڪن کي تڙي ملي. منهن اُونداري ٿيڻ تائين هرڪو تڙي پکڙي ويو. وڏيري وٽ رڳو ڪمون وڃي بچيو. ماني ٽڪيءَ کانپوءِ وڏيري ۽ ڪمونءَ جي سڀ پڙ شروع ٿي تانجو سومهڻي ٿي ويئي. ملان ٻانگ ڏني. ڪمون ڪنايو ويٺو هـو. نمازي مسجد ڏي ويا. نماز جو آواز ٻڌندو رهيو. نماز ختم ٿي ته مسجد جو در به ٻيڪڙجي ويو. ڳوٺ ۾ مات ماتوڙو هو. فقط جهنگ مان ڪنهن وقت ڪا گدڙ جي اونائي ٻڌڻ ۾ آئي ٿي، نه ته وچي ٿيو خير. آن وقت اوطاق جي چانئٺ تي ڪير سٿي ڪيرائي ها ته به

اُن جو آواز وڏيرو ۽ ڪمون ٻڌن ها.
سمجھو ڪٿي ته يارهن جو وقت هو. اڪثر اهو وقت اهڙي وايو منڊل ۾ مناسب ڄاتو ويندو آهي. ڪمون نڪ سان سُڪ سڪ جو آواز ڪيو. وڏيري شير محمد جو آواز ٻُڌل هو، پر هُن پنهنجي پر ۾ هڪل ڪري پڇيو، ”ڇا پيو سونگهين؟“
”سائين ڪا خوشبوءِ پئي اچيم.“
”اِها ان گاسليٽي تيل جي هوندءِ، جيڪو ڪوپري جو تيل ڪري مٿي ۾ وجهيو وتين.“
”نه سائين نه اِجهو ڪڙڪو ٿيو.“ پوءِ واقعي پير جو ڪڙڪو ويجهو پوندو ويو ۽ اوطاق جي در تي ڪمونءَ جي چوڻ موجب خوشبوءِ پهچي ويئي. ڪمون ٻاهر نڪري ويو. خوشبوءِ اندر لنگهي آئي. ڪمون ڪنهن سان ڳالهائيندو وڃي لانديءَ ۾ ڪنهن ڳڻ ڳوت ۾ مشغول ٿيو.
خوشبوءِ سڄي رات اوطاق کي واسيندي رهي. وڏي اسر جو ٻاهر ڪمونءَ سان ڪنهنجي ڇڻ پڻ جو آواز آيو ۽ ڪمونءَ جي مقرر ڪنگهه تي پيرا ٻڌڻ ۾ آئي ته ٿوري دير ۾ ئي خوشبوءِ اوطاق مان وراڪا ڏيندي ٻاهر نڪتي. ڇڻ هئي ڪانه. صبح ساڻ شريف‌النفس وڏيرو ماڻهن سان ڪاروباري گفتگو ۾ رڌل ڏٺو ويو. هرڪنهن پئي واه واه ڪئي. راز ڄاڻڻ وارو ته ڪو هڪ اڌ هو. ٻين وٽ وڏيري شيرمحمد جو ڇاپو (آءٌ اِميج Image ٿو چوڻ چاهيان) اهڙو سهڻو هو جو چئي ڪٿي بس ڪر. ٻڙ جي اوطاق تان روانو ٿيو ته، گهڻو ڪري هر هاريءَ کي قرض سان خوش ڪري ويو. قرض ڏيڻ ڪان نابري ڪڏهن ڪنهن ’نانگي‘ هاري کي وارينڌو هو نه ته جيڪي قرض ۾ گتا پيا هئا، تنکي به پيو قرض ڏيندڙ هو. ڪري ۾ به اهڙن کي هٿين خالي ڪونه وڃڻ ڏيندو هو. به اگر ڳالهايو ڇڏيندو هون، پر ٻنائيءَ واري ڏينهن پريون ٻڌيو ويندا هئا.
مهيني ٻئي شهر به سنبرندو هو. گهڻو ڪري حيدرآباد يا سال ۾ هڪ ٻه ڀيرو ڪراچي. ڪراچيءَ جو پروگرام ٿيو ته پنلوءَ جا رنگ ڏسڻ وٽان هوندا هئا. سنڌيءَ مان انگريزي ۽ ٿوم مان زعفران پيو

ندو هو.

ڏيرو ٻڌائين ڪان واندو ٿيو ته ڪراچيءَ جو پروگرام ٺهيو. پيلو جيپ ڪي تي آندي ته ڪنن ۾ ڪراچيءَ جا زوزات پڙڻ لڳس. سڀ ائي وي تي اچي رکيائين. ڪليءَ تي زور، پر هڪڙي منهن جي ڇي ڪانپوءِ زور ڏيرو ٿي ويس. دل ۾ چوڻ لڳو، 'اهڙي ويهه سپيڊ ۾ ڳوٺ واري پنڌ تي به پئي هليس. جيپ نئين، سڀ هائي وي ۽ رائيور پيلو. هئي ڙي پيلو هئي. استاد مستان خان کي لڄائي ڇڏيئي.' جيپ کي لوڏو اچي ويو. "ڇورا، ڪيڏا پيو پور پڇائين؟ ارائيندين ڇا؟" هو خبردار ٿي ويو.

ڪراچي ته هونئن ئي ڪراچي آهي. ماڻهوءَ وٽ پيسو هجي ته هوسڙي به ڪراچي ٻنجي سگهي ٿي. وڏيرو شير محمد دستور موجب ييچ انگريزيءَ ۾ وڃي لٿو. وايو منڊل اهڙو جو سمنڊ پار لنڊن پئي نظر آئي، هو ٻهريون پيرو هت رهڻ لاءِ آيو هو، تڏهن اکين سان ڏؤ ڪري موٽيو هو. پر ڳڙ کو ڳالهين سان سڃاپي؟ جيسين ڪائجي نه. پوءِ هڻن به ڳڙ ڪاڌو (پلئي واٽئي وارو نه). ديس پرديس هڪ ٿي ويو. انهيءَ لب تي هن اڌ ۾ ڇڏيل اسڪول جي تعليم کي وري شروع ڪيو ۽ ڪجهه ڪتابن مان ڪجهه تجربي مان سکيو. اڄ هو انگريزيءَ ۾ ٿات هو. جهڙو تهڙو گريجوئيٽ به سندس اڳيان ڪونه بيهي ٿي سگهيو. ڪجهه راشن پيسي جي ڪري ٿي ڪاڏائين ته ڪجهه ٻوليءَ جي ڪري به. (هم زباني به وڏي نعمت آهي.) هن پيري وڏيرو شهر ڏي گهٽو ڪونه نڪتو. هوٽل ۾ ڪمام لڳو پيو هو. ڪي غير ملڪي وفد به آيل هئا. هڪ ڳوڙهي سان نه جهرڪيون پئي ڪريون.

هفتو گذري ويو، تڏهن مس وڃي واڳ ورايائين. ڳوٺ پهتو ته به پئي ڪراچيءَ جا راشن پاڻي ياد پيس. انسان ڏاڍو آهي، پر الله ڏاڍو آهي. آخر پنهنجي.ڪم کي لڳي ويو. ڪي ڏينهن ائين ڪمن ۽ فيصلن، ڇوڙين ٻڌين ۾ گذري ويا.

وڏيرو شير محمد ڪو لنب لوفر نه هو. هو هڪ شريف ۽ شادي شده ماڻهو هو. هو جڏهن به ڪراچيءَ مان مصروفن جا پاڻي پي

موٽندو هو ته ڪيس ائين لڳندو هو ته هو ڪنهن ميري بيٺل ڍنڍ جي ڪنڌيءَ تي اچي بيٺو آهي. ڏپ ڪان نڪ گهنجائيندو هو.

اهو بي سبب نه هو. آخر هنجو ذهن ڏوپندو صاف ٿيندو ويو. سندس ڏيان اڪثر ڪراچيءَ جي مصرين جي پاڙين ڏي ٻ وڙند و هو. اهو ٻ و ڙ سال اڏ ۾ تڪي ٿيندي ويئي. هن ڪراچيءَ ۾ بنگلو ورتو ٻ سال ٻه ته پنهنجي پراڻي گس تي هلندو رهيو. پر قضا پڇي ڪونه ٿي اچي. سامهين بنگلي مان هڪ تير ڪڙ ڪڙ ڪندو آيو ۽ سندس ڪُڪ ۾ ڪُپي ويو. سپ وڇاڙون وسري ويس. ڪُسي ويهي رهيو. ڪي نئين مادل جا دوست اچي مڙيا، دلداريون مليون. تجويزون سوچڻ ۾ لڳي ويا. شير محمد خود ڏنو ته ڳالهه دال مانيءَ کان چڙهي چڪي هئي. صفا توائي ٿي ويو. سامهين بنگلي ۾ ٻه ڪي شينهن جا ٻچا ٿي رهيا. جنهن هن همراهه کي گهايو هو، سو ٻاهر نڪرندو هو ته گهٽيءَ ۾ پونچ ل اچي ويندو هو. نيٺ هڪ سياڻي جي صلاح ڪم آئي ۽ شير محمد پنهنجي برٿ ڊي ملهائڻ جو پروگرام ناهيو ۽ هڪ دوست جي زال کي پيڻ بنائي گهر ۾ موجود ڪيائين. شينهن جي ڪچار ۾ ٻه دعوت ويئي. مقرر شام تي مهمان آيا ۽ آهي ٻه ٿلندا آيا. جن لاءِ هي سڄو ڏڪسات ۽ سانگ بنايل هو. واقفيتون ٿيون. شير محمد ڪنوارو ظاهر ڪيو ويو. هن طرف دلچسپي وڌي. دعوت ته خير تي گذري پر ٻال هڪ ٻئي ڏي اچڻ جي انداز ۾ دعوتون ۽ جوابي دعوتون شروع ٿي ويون.

دعوتن جو نتيجو نيٺ اهو نڪتو، جنهن لاءِ ڪيون ويون هيون. يعني شادي - (هتي خانه آبادي يا خانه بربادي نتا چئون، ڇوجو ائين ڪرڻ سان پنهنجي غير جانبداريءَ تي حرف ايندو). شادي شوق مان ٿي. ڪنوار جو نالو ته ڪو ٻيو هو، پر شير محمد، جيڪو هاڻي ڊيئر ۽ جاني ٿي پيو هو، سو کيس محبوبه سڏيند و هو. پاڻ ٻه 'شير جاني' يا ڊيئر بمعنيٰ پيارو بڻيو هو، سو ڪا رانجهوءَ جي رمز هئي. ڪجهه منجهس هرڻ واري معنيٰ ٻه هئي. وڏا ڇال ڏيندو هو. هزار بدران پنج خرچ ڪندو هو. انڪري ڇٻو ته مهانڪاڻيءَ واري رمز ٻه رکيل هئي (انگريزيءَ جي وسعت کي ٻه داد ڏيڻ کپي).

شاپنگ روز جو معمول بنجي ويئي، جڻ ڏندڻ ڏيڻ هو! پئسو پاڻيءَ وانگر وهايو ويو. لباس جي ناهه نوهه ۾ محبوبه هڪ مثالي ڇوڪري هئي. مون لائٽ، لائيلا، سوفيني، بنارسي ساڙهيون، آمريڪن جارجيٽ جو هڪ وهڪرو هو، جيڪو شهر جاني گهر ڏي جاري ڪري ڇڏيو هو. هو پاڻ ته دربار عطر تي گذارو ڪندو رهيو هو. پر اڄ ڪجهه رنگ ٻيا هئا: هڪ طرف ايوان هئي ته ٻئي طرف پروفيسي ڪئنچ اِت ۽ مون ڊراپس به ٻڌي جي حساب سان پئي آيو. ڳوٺ ۾ ته ميڪ آپ جو شهري تصور ڪونه هو. محبوبه جي پسند شهر جاني کي قائل ڪري ڇڏيو. تيل ميٽ جي ڳالهه نه هئي. لپ سٽڪ، ڪريم ۽ پائوڊر جو دؤر هو. آئي شيڊ، آئي لشنز، لائنر، بلش آن ۽ روج جي ڳالهه هئي. گهر ۾ سينگار جي ميز جو نظارو ڏسڻ وٽان هو. پنج سال اڳ شير محمد اِهو سوچيو به نه هو. هُن وٽ اڄ اهي ڳالهيون معمولي هيون. بي سُرو اڳ به ڪونه هو. پر هاڻ ته جدت جو پتلو بڻجي ويو. سندس لباس جي چونڊ به محبوبه تي ڇڏيل هئي. سلائي به اها ٿيندي هئي، جو انجو بيان ڪرڻ لاءِ لفظ ڪونه آهن. جيڪڏهن آهن ته به عاجز آهن. ٿورو لکڻ گهڻو سمجهڻ! وڏي ڳالهه ته هو ماڻهو ڏاڍو چڱو هو. جنهن سان واسطو پيس تنهن سان. ڪڏهن اَبتو پير ڪونه پريائين. محبوبه ته سندس جيوت جو حصو ۽ جياپو هئي. انجي نازبرداري ڪرڻ ۽ انجي ڳالهه رکڻ ۾ تـه خوشي محسوس ٿيندي هئس. سندس سهريجا ٻيا مثال ڏيندا هئا، جنجو ترجمو هي آهي: محبت هجي ته اهڙي هجي. محبوبه وات مان اکر ڪڍيو ناهي ته انجي تعميل ٿي نه آهي. ڀرارڙين ۾ به اهڙا لال لکا پيا آهن. خدا جو ڏنو سڀڪي اٿس. جي سرڪاري ونڊ تي پڙهي ڪو آفيسر ٿئي ها ته به ڪو موروثي دولت جي برابر ڪونه ٿئي ها. ماشاالله زمين سون پئي اوڳاري ۽ محبوبه لکن ۾ پئي کيڏي [صاف سنڌيءَ ۾ ٿيو 'رُپي سان رانديون ڪرڻ']

ڪڏهن ڪڏهن ماڻهو لکن ۾ کيڏي ۽ رپي سان رانديون ڪري به ٽڪجي پوندو آهي. ڪٿوريون خوشبوءِ نه ونڊندي اٿس. اوطاقن جي آگرن ڪان ٻنواتي ايندي اٿس. ان تي الله رحم ڪري. ائين ڪونه

چڱو ته محبوبه تي الله رحم ڪري يا شير محمد تي مراد شاهه جي مهر هجي. خدا وڏو ڪارساز آهي. هنن جو ڪم به خدا ناهيو هو. پر شيطاني چرخي جي ڳالهه به ته اوهان ٻڌي هوندي. ان شيطاني چرخي وسيلي هڪڙي خبر ڳوٺ کان سفر ڪيو ۽ اچي محبوبه جي ڪن تي پيئي. ان خبر ۾ شير جي پهرين شاديءَ جو مذڪور هو ۽ اهو به ٻڌايو ويو هو ته سندس پهرين زال لکن ۾ هڪ آهي.

پهاڇپٽو، ساڙ، باهه، حسد، آلا، تاندو، چڙ، بلڪ بدنصيبي. مطلب ته هڪڙي ڪلاڪ ۾ سهڻو بنگلو سڙي خاڪ ٿي ويو. محبت جا محلات ڊهي اچي پٽ پيا. شير کي مانيءَ کائڻ وقت انجو احساس ٿيو. مرچ ٿورو وڌيڪ محسوس ٿيس. ٻورچيءَ کي الزام ڏي ته ان ڳالهه جي اجازت نه ڏني وئي. ڳاڙهي مان ٻيلو ٿيو ته هوڏانهن به ساڳي ڳالهه هئي.

شير محمد کي اچي زمينون ياد پيون. هن ۾ اهڙي ورتاءُ سهڻ جي قوت بلڪل نه هئي. وڏيرانا ٻار شايد اهڙا ٿيندا آهن. هو ٻئي ڏينهن ڳوٺ ڏي اُڏاڻو. ٻاهر اوطاق ۾ اچي لٿو. گهر وڃڻ بابت سوچي هو ٻاڪي تيج سمجهڻ لڳو. اڄ پهريون ڀيرو هنکي احساس ٿيو ته هو خودغرض هو. هن پنهنجي ڇٽ زال کان به اڄ شرمايو پئي. جيڪا سوسيءَ جي سٿڻ ۽ ڇيٽ جي چولي تي قناعت ڪندي هنکان پري ڪيترو وقت گذاري چڪي هئي.

ڏيڍي لنگهي اندر ٿيو ته جسم ٿڌو ٿي ويس ۽ ڏيڍي تي ٿيڪ ڏيڻ ٿي وارو هو ته ماءُ جي مُرڪندڙ منهن کيس سنڀالي ورتو. ٻيڻ جي پُر وقار مرڪ کيس سهارو ڏنو. ٻنهي جي ٻنهان وراندي ۾ شير جي ڇٽ زال کٽ تان اٿي ۽ هڪڙو قدم اڳتي وڌي آئي. هن سمجهيو ته هوءَ منهن ڦيري ٻئي پاسي ڪندي. پر نه — هن خانداني ڇنڊڻ جو منهن مُرڪن سان ڪلند و ويو — بلڪل گل وانگر ٽڙي پيو. تڏهن وڃي شير جي قدمن ۾ قوت آئي. هوءَ مرڪندي سندس پرسان اچي بيٺي.

شيام جئسنگهاڻي

پانڪ ڊوڙندو سهڪندو، نيٺ گاڏيءَ ۾ چڙهي ويو، ڊوڙڻ جي ڪري ٽنگون سيٽجي ويئون آهن. اُئين ته لڳيس، ڄڻ سندس سنڌ ڪتان نه ڪتان ڪلي پوندا ۽ ٽنگون ڇڏائجي وڃي پٽ پونديون. هڪ هٿ ٽرين جي جهول-ڪڙيءَ ۾ اٽڪ ٽائيل، ٻيو هٿ ٽيلي جهليل خاموش لٽڪيل، ۽ بدن گهٽڻ بتن وچ ۾ گهيريل. لوڪل گاڏي هلي به ڏاڍي ڌيمي رفتار ۾ ٿي. صبح آهي، ڏينهن جي شروعات آهي. پانڪ لاءِ ڏينهن جي شروعات اڃا ٿيڻي آهي، ڪم تائين پهچڻ جي هن مقرر ٿيل سلسلي ۾، پانڪ، ٽڪ کي ايڙند و، ايڙي نس نس ۾ ڦهلجندو پائيندو آهي. چوطرف هيٺ مٿي ڏهن ٽي ڏساون ۾ تحرڪ ڏسندو آهي، ڇت جا پنکا، گاڏي جا ڦيٿا، چرندڙ پانهون، چرندڙ ٽنگون، گردن لوڏيندڙ خلق، تحرڪ-تحرڪ-تحرڪ.

تحرڪ، تحرڪ جو سلسلو-پانهون، ٽنگون، گردن، ڇاتيون، سينا، اکيون، لب، پنکا، ڦيٿا، چڪرا، ڪلون، ڌڙڪڻ، سواس- ٽڪ ٽڪ-ٽڪ ٽڪ. وقت جا ماپا، تاريخون، ڪئلينڊر، تاريخ، انسان، انسان جا ٻچا. پانڪ. پانڪ جا ٻار.

صبح جو غصي ۾، پانڪ پنهنجي پٽ کي آلوءَ جا پٽ چئي، پاڻکي ۽ پنهنجي نسل کي پٽيو آهي. ساهه کڻندي کڻندي ڪڏهن ڪڏهن ان جو پڇتاءُ سندس سيني ۾ ايڙي ٿو. ڌرم پتنيءَ جي بيماريءَ سبب، گهر جي ڪم جو ذمو پانڪ جي مٿان آهي. ڇانهن ناهڻ، پاڻي گرم ڪرڻ، سموري ڏينهن جي ماني اڳوات تيار ڪرڻ، ٻارن کي تيار ڪري اسڪول موڪلڻ، پتنيءَ کي دوا جي ڊوز بابت هدايتون. ٻارن کي رلڻ ۽ پڙهڻ بابت تاڪيدون. دنيا ڀر جي مڙيئي ڪمن کان ڀيڄيل آهي هي ٻارن پالڻ جو رينگٽ.

ڇپي، مان اَلو نه آهيان. پٽ کي ڇوڇيم. ڪڙي کي پڪڙي، لڙڪندي لڙڪندي بيٺي بيٺي، اکيان پٺيان جي زور سبب، ڏڪڻ سبب، ٻانڪ پاڻکي سينڊوچ جي ٽماٽر سان ڀيٽي رهيو آهي. ٻاهر برسات سبب اوڇتو هوا گهڙي وچڙ ڪري ڪيس مونجهه ٿي رهي آهي. آخر هوا وڃي ڪيڏانهن ٿي؟ شايد دروازي جي ويجهو ويٺل ماڻهو آها ڇڪي ٿا وڃن. پگهر ٻانڪ جي بدن تي اُپري آيو آهي. مٿي جي وارن کان. ڳنڍڻ تائين، ڳنڍڻ کان ڳڙي جورابن کان بوٽ طرف. برسات سبب بند دروازي جي اندر پيدا ٿيل اُپر طرف، سندس حواس سواس ڇڪجي وڃن ٿا. ۽ سندس ڳردن وٽ پگهر جو هڪڙو ڦڙو رڪجي بيهي رهيو آهي. جيڪو اُگهڻ لاءِ هو هٿ پهچائي نٿو سگهي. بي آرام آهي. ڇا ته مجبوري آهي، پگهر تائين نٿو پهچي سگهجي! هيءَ مونجهه، هيءَ بي آرامي. هنڪان موت ڇا ۾ بدتر هوندو، مان ٿڪجي پيو آهيان. ايترو جلدي؟ — ڪڏهن وڏا ٿيندا منهنجا پٽ؟ ڪيترو وقت لڳندو انهنجي وڏي ٿيڻ ۾؟ وڏا ٿي ڇا مون وانگر ٿڪجندا؟ جلد ٿڪجندا؟

ٻانڪ ڪيڏو نه جلد وڏو ٿي ويو آهي. هُن ڳالهه کي گهڻو وقت ٿيو. جڏهن هو ڪاليج ۾ هو، انهن ڏينهن ۾ کيس 'مسٽر بامبي' نالي سان سڏيو ويندو هو. ڇاڪاڻ ته هُن ناٽڪ ۾ هن هيرو جو رول ادا ڪيو هو.

عاليشان اداڪاري سبب انعام ۾ مليل پلو اڄ به سندس پراڻي ڪٻٽ ۾ محفوظ آهي. سندس پراڻا دوست کيس ڪڏهن ڪڏهن 'شري بامبي' ڪري پڪاريندا آهن. ٻانڪ کلندو آهي. کل ڏي کل ۾ وقت ڪيڏو نه اُڏامي ويندو آهي. ڪيئن نه اُڏامي ٿو وڃي، سرمو پائي ٿو وڃي. ڪنهن زماني جي ناٽڪ جو هيرو، ٻانڪ، اڄ سرڪاري ملازم، بلڊ پريشر ۽ نسن جي ڏکڻيءَ ۾ مبتلا. سوچيندو آهي کيس رت جو داٻ ڇو آهي. رت آهي ولس؟ سريز نسن ۾ ويڙهيل. نسون ڏکڻيءَ ۾ گهيريل. ڏکڻي گهر ڪري ويل.

هو گهڻو سوچي نه سگهندو آهي. ڇو ته گهڻي سوچڻ سان کيس گهڻي ڏکڻي ٿيندي آهي. ڏکڻيءَ ڀهل کيس عجيب عجيب خيال

ايندا آهن. ڪڏهن سوچيندو آهي، پاڻکي ٿي ڪائي وڃي، ليڪن ڪيئن ڪائي. ڇسپائي. ڪائيندو آهي يا ڳيهندو آهي. سمهندو آهي يا پاسا بدلائيندو آهي. ڪلهه ٿي ڪل ۾ انهن ڳالهين جي سمڪ ۽ پرک کان پاڻکي الڳ رکڻ لاءِ چاهيندو آهي. الڳ ماسنڪ خيال آهي الڳ رکڻ جو، ورنه گهر ۾ ڪيس آفيس جو ڪم ياد ايندو آهي. سپني ۾ ڪيس آفيسر جو تاٺيل چهرو ياد ايندو آهي. گهر جي ياد. ٻارن جي پرورش جي چنتا. زال تي قياس. آفيس ۾ سندس ڏيان اهڙين ڳالهين سان پريل رهندو آهي. ۽ جڏهن به اهي ڳالهيون سندس دماغ ۾ نه هونديون آهن، هڪ ٿي خيال سانڊس چنبڙيل هوندو آهي. ڪلهه ٿي ڪل ۾ وقت ڪيئن نه آڏامي ويو آهي. چا چا نه ياد ايندو آهي ڪيس. شاديءَ وارو فوٽو، پتنيءَ جي ڪلڻ وارو فوٽو، ننڍي پٽ جو گيگ ڳاڙيندڙ فوٽو، شادي وارو فل سوٽ جنهنکي هر سال ٽمبين موڪلن ۾ ٻاهر ڪڍي چنڊي ڦوڪي، صاف ڪري، تهه ڪري، فنائل جون گوريون وجهي، ٽرنڪ جي ترئي ۾ ٺاهي رکندو آهي. هڪ عجيب بوءِ ايندي آهي ڪيس انهيءَ ڪوٽ مان. پهرڻ جو موقعو ڪيس ملندو ڪونهي. انهيءَ ڳالهه جو فڪر ذڪر وٽس هوندو ڪونهي. فڪر ذڪر ڪنهنجو ڪري. ڪن چيزن، جهڙوڪ مٽي جي سور جون گوريون. ڪاغذ ۾ ويڙهيل سڪل ٺريل مانيون. مس ليپڪ ڪندڙ پين. ۽ ان مان ڪيسي وٽ خراب ٿيل قميص جو تصور ڪرڻ سان سندس سامهون هڪ ڏندلو چهرو اڀرندو آهي، جنهن تي، تڪڙي حجامت سبب جڳهه جڳهه وهي ويل ڪهرا ڪهرا وار. ۽ پريشاني وچان انهيءَ جڳهه ڏانهن هر هر هٿ ڪڇڻ ۽ مهٽڻ سبب ڳاڙها نشان چٽا نظر ايندا آهن. ۽ هو پاڻکان پڇندو آهي: هي مان آهيان! پانڪ. مسٽر پانڪ. اعتبار ڪرڻو ٿي پوندو. قطارن کان ڪيسي نفرت آهي. پر علاج ڪونهي. علاج ڳولهڻ لاءِ وقت ڪونهي. بس تي قطار، لفٽ تي قطار، راشن تي قطار، پاڻيءَ تي قطار، لنچ مهل سستيل هوٽلن ۾ قطار. ڪائيندڙ مٿان انتظار ۾ بيٺل بيهي به ڪائيندڙ. پانڪ به لاچار ڪئي دفعا انهن ۾ شريڪ هوندو آهي. بيهي گهوڙي جيان ڪاڏي تي جهڪيل هوندو

آهي. ٽرين ۾ لٽڪڻ. شور ۾ گهيري رهڻ کيس بلڪل پسند ڪونهي. پر روز کيس اهوئي ڪرڻو پوندو آهي. اڄ به شور ۾ گهيريل آهي، شور جو حصو بڻجي. جهول - ڪڙي، کي پڪڙي لٽڪيل آهي، کيس ائين ٿو لڳي - ڄڻ جهول ڪڙي، کي پڪڙي آسمان مان لٽو آهي. ۽ زمين ۽ آسمان جي وچ ۾ لٽڪي رهيو آهي. سندس پير اڃا زمين سان ٽڪيا ڪونهن. سندس ان طرح سوچڻ جو ڪارڻ آهي - ٽرين جو ٽرمينل جي ويجهو پهچڻ، پاڻ ٽرين مان ٻاهر نڪري، بس جي انتظار ڪرڻ بنا، آفيس طرف وڌي وڃي ٿو. آفيس پهچي کيس چانهن ياد اچي ٿي. ڪم شروع ڪرڻ کان اڳ چانهن جي ضرورت محسوس ٿيندي آهي. اڄ به کيس ياد آهي. پر ڪنهن اڌ سوچيل ڳالهه جو خيال مٿس حاوي پئجيو وڃي ٿو. انهيءَ ڪانسواءِ ويهڻ جي ٽيبل تي، ارجنٽ ۽ اِ يجينٽ جهنڊيون لڳل فائلن جي سرگس، ۽ گڏو گڏ صاحب ردن ملپل ميمو ڏسي کيس، منهن ڌوئڻ، وار سنوارڻ، ۽ مٿي جي سور جون گوريون وٺڻ وسري ٿيون وڃن. چانهن جي ڪوپ لاءِ کيس چوٿين ماڙ تي وڃڻو پوندو، ٽي ماڙا مٿي. ٽن ۾ تيزي محسوس ڪري هو ڪم کي لڳي وڃي ٿو ۽ چانهن کي پلجي وڃي ٿو.

رڪارڊ روم، جتي هو ويٺو آهي، سمورو ڪاغذن سان پُريل آهي. حد کان وڌيڪ نڪما فائيل، مٿي جي ڏهن سان سينگاريل، ڦهليل، گڏوگڏ چوٿين درجي جي ملازمن جا ڪيٽ باڪسس، ٽوڪرا ٻهارا وغيره، مٿان وري آفيسرن جي ڪئبنن ۾ لڳل ايئرڪنڊيشنرن جون گرم ائگزاسٽ هوائن جون لهرون. پاڻ داخلائون ڪندو ٿو وڃي. ڪراس اينٽيج هڻندو ٿو وڃي، ملپل ميمو جو جواب سوچڻ، آفيسر جي ناراضگي دور ڪرڻ. ملپل فائيلن جو نيڪال، زال جو خيال، ٻارن جو خيال. چانهن ڪانئس وسري ويئي آهي. هڪ دفعو ماني وغيره لاءِ هن ڪرسي ڇڏي آهي، ليڪن ڪم جو قدو کيس وڌيڪ رهيو آهي، جنهن سندس ڪم جي رفتار کي گهٽايو، ۽ نسن جي ڇڪ کي وڌايو آهي. بدنصيبا اڄ سندس پٽيوالو به غير حاضر آهي، شايد صاحب جي گهر ڪم ڪندو هجي، ٻين سيڪشنن جا پٽيوالا

اُئين ته وٽس آيا ويا آهن. پر پانڪ جي چوڻ وسري ويو آهي، ۽ انهن جي ويندي ويندي، يا وچ ڪانپوءِ چانهن ياد آئي آهي. پر هو چپ رهيو آهي. ان لاءِ وٽس سبب به آهي. چانهن پچندي، آڻيندي، هو ضرور منهنجي نزديڪ ايندا. ڇهري ۾ نهاريندا. نزديڪ ڪان الائجي ڇا ڇا سوچيندا. الاجي ڇا ڇا آهي منهنجي من ۾، صرف چانهن ڪانهي.

آفيس بند ٿيڻ ۾ ڏهه منٽ پيا آهن. آفيس جون ڇوڪريون، سڀ ذري گهٽ اڳ ۾ کسڪي چڪيون آهن. پانڪ جون نگاهون گهڙيال جي سيڪنڊ ڪانٽي تي سوار آهن. ڪيس اُئين.ٿو لڳي ڄڻ سنڌس نسون هن ڪانٽي جي چؤ طرف ويڙهجي الجهي چڪيون آهن، ۽ اِهو ڪانٽو تيز ڌار بڻجي هنڪي ڪٽيندو گول ڦرندو ٿو رهي. پر خون نٿو وهي. گهڙيال اُهوئي بي داغ آهي. انگ صاف چنبڙيل آهن. اُهوئي روشن صبح، آهـا اونداهه ۽ پاڻ سان ڪنيو رات، اُهوئي چڪر.

هو اُٿي، هيڊ ڪلارڪ وٽ وڃي ڪيس پنهنجي ڪم جي رپورٽ ٿو ڏي. هنجي ڪنڌ ڌوڻڻ تي واپس سيٽ تي اچي، پنهنو ٿمر ميڙي ٿيلي ۾ وجهي ٿـو. ٽڪڙو ٻاهر اچي ٿو. ڏاڪڻ لهندي، لهندڙ ملازمن جي مٿان ايندڙ ۽ ڳڏ لهندڙ آواز ۾، پانڪ جو آواز به شامل آهي.

ٻيچ ٻچانه ٻاهر بس جي قطار آهي. پانڪ پنڌ ڪري رهيو آهي. ٻوري بندر اسٽيشن سامهون ڏسي، پانڪ به وڙڻ چاهي ٿو. گاڏهي ٻتي سامهون ڏسي به رڪجي نٿو، ڇو ته روڊ ڪراس جي سائي ٻتيءَ تي لکيل — جـا ارمان ڏسي ڪيس لڳو آهـي. جـڻ ڪيس ڪٿو سمجهي هڪاليو هجي.

بي قاعدي رستو ڪراس ڪندي، پانڪ ڪار هيٺان اچڻ کان بچي وڃي ٿو. ليڪن سئنيما جي پوسٽر ڏانهن ڏيان ڏيڻ سبب، هڪ واٿهڙو جو ٻيو چپي ٿو ڇڏي. انهيءَ کان معافي وٺڻ لاءِ سوچي ئي ٿو تـه هڪ ٻيو واٿهڙو ڪيس ٿڏو هٽي بيخبري ۾ وڌي وڃي ٿو.

پانڪ اسٽيشن اندر گهڙي ٿو، اندر هاهاڪار آهي. انڊيڪيٽر جي وڏي گهڙيال ۾ هو پنهنجي گاڏيءَ جو وقت ڏسي ٿو. سنڌس گاڏي ڇٽڻ ۾ اڃا

پنج منٽ آهن.

چانهن- ڪيس ياد اچي ٿو، چانهن جي اسٽال تي رش آهي. پنج منٽ- ها چانهن پي سگهندس. هن وچ ۾ ڪيس خيال اچي ٿو، هو يورينل طرف ڊوڙي ٿو. اُتي ٻه ماڻهن بيٺيان ماڻهو آهن، بيٺا آهن وارو وٺڻ لاءِ. ڪيس آفيس جي هڪ ملازم جو چرچو ياد اچي ٿو. جيڪو ڪيس هر دفعي يورينل طرف تڪڙيون پرانگهون پريندو ڏسي چوندو آهي: ڊوڙ نه يار منهنجو ڪيسو حاضر آهي.

بيخبريءَ ۾، ٻاڻڪ مشڪي ٿو، ۽ سوچي ٿو. اچانڪ ياد اچيس ٿو. يورينل جهڙي جڳهه ۾ ڪيئن مشڪبو. يورينل کان ٻاهر اچي هڪ ٻي اسٽال ناڏين ڊوڙي ٿو.

چانهن- روڪيل تمنا، هيئنر ته اسٽال وارا ٻه هلي ويندي. ڪهڙي ٻه هجي. چانهن ڪيس ڪپي، مٽي جي سور جي گوري هو گهر وڃي ونندو. ڪائونٽر ۾ چانهن جا پئسا ڏيندي، هو گهڙيال ڏانهن نهاري ٿو. منٽ وارو وڏو شاهي ڪانٽو ڏسندي ڏسندي هڪ پل ۾، اصل هڪ سيڪنڊ ۾ ٽپ ڏيئي، هڪ منٽ اڳيان وڌي وڃي ٿو، سيڪنڊ ۾ منٽ! اکين جي سامهون. اکين ۾ سرمو! ٻاڻڪ ڊوڙي ٿو. ٻاڻکي تڪرجڻ کان بچائيندو، گارڊ ٽڪ ٽڪ گهنٽي ڏيئي چڏي آهي، ٻاڻڪ ڊوڙي رهيو آهي. زناني گاڏي بعد فرسٽ ڪلاس. ۽ ان بعد ٿرڊ. ليڪن سٽيل، ٻاهر لٽڪيل مان هڪ ڪي هو التجا ڪري ٿو.

ذرا پير رکڻ ته.

ڪيڏانهن؟— ڪيئن؟ جڳهه آهي ڪٿي!

گاڏي چُري ٿي. ٻاڻڪ اچا ٻه تيز ڊوڙي اڳئين گاڏي جي هينڊل کي پڪڙي وٺي ٿو. هڪ لٽڪيل شخص ٻانهن وڌائي ڪيس جهلي وٺي ٿو، ۽ پنهنجا پير رکڻهي ڪيس جڳهه ڏي ٿو. منهن تي پگهر ٽڪڙي ٽڪ ٽڪ. نسن ۾ تيزي، هٿن ۾ ٿيلي، ٻاڻڪ سولو ٿي بيهي ٿو، در جي وچ واري ڏنڊي کي پڪڙي، پر محسوس ڪري ٿو ته سندس گلو ۽ زبان ٻئي سڪل آهن. ڪاش هٿ ڇڏي، ٿيليءَ مان سوپاري ٽُڪر ڪڍي چٻاڙي سگهي. هڪ هٿ ٿيليءَ ۾، ٻيو

هٿ ڏنڊي ۾، پاڻ بيچين آهي.
چانهن جو ذائقو زبان تي ئي ڪونهي. ڇو-؟ ڇو- هو سوچي ٿو ۽ هڪ ساهه ڇڏيندي لوڏيءَ ۾ سندس گردن ٿوري هيٺ جهڪي ٿي، ڏسي ٿو سندس قميص جو کيسو آلو آهي، نه فقط کيسو، بلڪ انجي آس پاس واري ايراضي به آلي آهي. آلاڻ اچان سندس قميص طرف سِمي رهي آهي. ميٽوڙي، کير مليل آلاڻ.
عجب بعد کيس ڪُلِ ٿي اچي. کيس چانهه جي گرمائش جي خبر ئي ڪونه پيئي، گهڙيال جو سيڪنڊ ڪانٽو.... اکين ۾ سرمو. ڊوڙي گاڏي پڪڙڻ، اوهه- پاڻ پاڻکي ئي چوي ٿو: واقعي مان سچ پچ اُلو آهيان.

سهڻي پرنٽرز (پريس) حيدرآباد

سهڻي پبليڪيشنس
تخليق پبليڪيشنس
نيو فيلڊس پبليڪيشنس

جا سمورا ڪتاب سهڻي پرنٽرز ڇپيا آهن.
ڪتابي ڪم (سنڌي، انگريزي توڙي اردو)، بل بڪ، ڪيش ميمو، ملاقاتي ڪارڊ، شادي ۽ دعوتي ڪارڊ، عيد ڪارڊ، ليٽر پيڊ، مخزنن ۽ ڪتابن جا ٽائيٽل اسانکان ڇپرايو

سهڻي پرنٽرز

الهندو ڪڇو، (ويسٽ ڪچا پوسٽ آفيس جي پٺيان) حيدرآباد سنڌ

زندگيءَ جو هڪ ڪپيل ٽڪرو

وليرام ولڀ

اسٽيشن کان منهنجي وڏي ڀيڻ جو گهر ميل کن پري آهي. اهڙي گرميءَ ۾ پيدل وڃڻ ڏاڍو ڏکيو لڳي رهيو آهي. پر ڪيسي ۾ پيل فقط ڏهين جو نوٽ ڇڻ ميهڻو پيو ڏي. کن لاءِ نظر ڇٽني طرف ڊوڙايم ۽ اتي اڳتي وڌيو آهيان.

اڌ ڪلاڪ کن لڳو آهي مونکي وڏي ڀيڻ جي گهر پهچڻ ۾. ادي دروازي تي ئي ملي ويئي. مونکي ڏسنديئي ڪجهه وکون اڳيان وڌي آئي ۽ مونکي ڀاڪُر پاتي اٿس.

”اڇ...“ اديءَ اڳيان وڌندي چيو. آءٌ خاموشيءَ سان اديءَ جي پويان ڏاڪڻ چڙهڻ لڳو آهيان.

”ڪيئن آيو آهين؟ ڪو خط به نه لکيئه؟“

”سڀاڻي انٽرويو آهي.“

”ڪٿي؟“

”هتيئي، بئنڪ ۾.“

مونکي ڊرائينگ روم ۾ ويهاري ادي ٻاهر هلي ويئي آهي. موٽي ته هٿ ۾ پاڻيءَ جو گلاس هئس.

”بابا ڪيئن آهي؟“ پاڻيءَ جو گلاس مونڏانهن وڌائيندي اديءَ چيو.

”ٺيڪ آهي.“ بي خبريءَ ۾ ڇڻ وات مان نڪتو اٿم. هونئن ته بابا به چيو هو ته مان سندس بيماريءَ جي باري ۾ اديءَ کي ڪجهه به نه ٻڌايان. پر مون فيصلو ڪيو هو ته اديءَ کي سڀڪجهه سچ ٻڌائي ڇڏيندس. مونکان اهو بار اڪيلو نٿو سهيو ٿئي. پر اديءَ جي پڇڻ تي، ڇڻ لفظ پاڻيهي بدلجي ويا آهن.

”ڊاڪٽر ايندو رهندو آهي؟“ ادي ڇڻ منهنجي چهري مان ڪجهه پاڻي ويئي آهي، ۽ شايد اهو سوال انهيءَ ڪري ڪيو اٿس.

”ها.“ ننڍڙو جواب ڏيئي مان وري ماٺ ٿي ويو آهيان. ادي ٽڪ ٽڪ

موندانهن ڏسڻ لڳي آهي. مونکي ائين ٿو لڳي ڄڻ اديءَ جي نظر منهنجي قميص جي ڦاٽل ڪالر تي ٽڪيل آهي ۽ اهو لڪائڻ لاءِ مان ڪنڌ ساڄي پاسي ڦيري ٿو ڇڏيان.

ادي اٿي ٻاهر هلي ويئي آهي. اوڏيءَ مهل پردي جي پوپان هڪ شڪل آيري. آءٌ ڪجهه سڌو ٿي ويٺو آهيان. پردو پاسي ٿيو ته اديءَ جي سس هئي. آءٌ اٿي ڪيس پرڻام ڪريان ٿو.

”ڪهڙو حال آهي پٽ؟ ويهه.... تنهنجو بابا ڪيئن آهي؟“

”جي، سڀ ٺيڪ آهي.“ منهنجي نظر پنهنجي بوٽن تي پيئي. آءٌ اهي اڳيان رکيل ميز جي هيٺان لڪائڻ جي ڪوشش ڪريان ٿو.

”آءٌ ته ڪنوار کي ڪڏهن کان چوان پئي ته توکي خط لکي. اتان کي شيون گهرائڻيون هيون.“

آءٌ چپ ڪيو ڪنڌ جهڪائي ويٺو آهيان. مونکي ڪجهه به نٿو سُجهي ته ڇا چوان. ڪن رکي ادي چانهن جي ٽري کڻي اندر آئي آهي. سندس سس اٿي ٻاهر هلي ويئي آهي.

اديءَ مرڪڻ جي ناڪام ڪوشش ڪئي. پر ادي پنهنجي سنجيدگي گهڻي دير تائين رکي نه سگهي. ڪجهه ڦڪي لهجي ۾ اديءَ چيو، ”پپو، سوچيندي آهيان، بابا منهنجي شادي نه ڪرائي ها ته چڱو هو.“ آءٌ چرڪ پريان ٿو ۽ يڪٽڪ اديءَ جي چهري ڏانهن ڏسڻ لڳان ٿو.

”ها پپو، تون به سوچيندو هوندين، آءٌ اهو سڀ ڇا پيئي چوان. سچ ٿي ته آهي. تنهنجو ۽ بابا جو گهر ۾ اڪيلو رهڻ.... سچ چوان، مون بلڪل نٿي چاهيو ته منهنجي شادي ٿئي. پر بابا جو ضد.... ۽ وري هاڻي ته بابا جنهن حالت ۾ آهي، کيس وڌيڪ پرگهور جي ضرورت آهي. گذريل آرتوار جو سروپ آيو هو، ته هن سڀڪجهه ٻڌايو هو. مون به اچڻ چاهيو هو، پر امي.... اهي به انهن ڏينهن ٽوئر تي هئا.... ڪيترا ڀيرا سوچيندي آهيان، اهي سڀ بندڻ ٽوڙي هميشه لاءِ هلي اچان. پر اهو ٿي سوچي رُڪجي ويندي آهيان ته اهو به، ته بابا جي لاءِ هڪ گهرو صدمو ٿيندو....“ کن پير لاءِ اديءَ دروازي ڏانهن ڏٺو آهي ۽ وري آهستي چيائين، ”جيڪڏهن بابا کي

منهنجي شادي ڪرڻي ٿي هئي ته ڪنهن پاڻ جهڙي گهر ۾ ڪري ها. سوچيو هوندائين، هنن وٽ ڌن دولت آهي، پر اهو نه سوچيائين ته جيڪڏهن ڌن دولت وارن پنهنجون فرمائشون شروع ڪيون ته پوريون ڪري سگهندو....؟

”پپو، مونکي خبر آهي، منهنجون ڳالهيون ٻڌي توکي ڏک پيو ٿئي، پر ڪجهه محسوس نه ڪج. مون جيڪي ڪجهه چيو، اهو مون شروع شروع ۾ سٺو. پر هاڻي ائين ناهي. سندن سڀاءُ ڪجهه ٺيڪ آهي، نه ته آءٌ هيستائين پوساتجي مري وڃان ها. ها، بس هاڻي رڳو هڪڙي ڳڻتي اٿم. هاڻي بابا جي بيماري ٻڌي به آءٌ وٽس اچي نٿي سگهان....“ اديءَ جو لهجو ڪجهه رنڌهارڪو ٿي ويو.

”اچ، ٻاهر ٿا ويهون....“ چوندي ادي اٿي بيٺي.

ٻاهر اديءَ جي سس ماني پچائڻ ۾ رڌل هئي. اسانجي ايندي ڏسي اٿي بيٺي ۽ تار تي ٽنگيل ٽوال سان هٿ اگهندي چيائين، ”ڪنوار، ٿورا ڦلڪا پچائي وٺ. آءٌ وملا وارن جي گهران ٿي ٿي اچان.... تنهنجو سهرو اچي ته کيس ماني پرچي ڏج.“

آءٌ سامهون پيل ڪرسيءَ تي وهان ٿو. ايندي ايندي سوچيو هوم، اديءَ سان گهڻيون ئي ڳالهيون ڪندس. پر هاڻي ائين ٿو لڳي ڄڻ اهي ڳالهيون اديءَ جي زندگيءَ کان گهڻيون پوئتي ڇڏائجي ويئون هجن. ڪجهه مرڪندي چيم، ”ادي، ڏاڍي بدلجي ويئي آهين.“

اديءَ ڪلهندي کن لاءِ مونڏانهن ڏٺو. ۽ پوءِ ڪنڌ جهڪائي چيائين، ”بدلجڻو ئي پوي ٿو.“

پوءِ ماٺ ڇانئجي ويئي.

”تون ماني کائي وٺ، بک لڳي هوندءِ.“

”نه، هيئنر نه. پچائي وٺ، گڏجي کائينداسين.“

ايتري ۾ ڪنهنجي مٺي اچڻ جي آهٽ ٿي ۽ منهنجي نظر دروازي ڏانهن کڄي ويئي. اديءَ جو سهرو آهي. مون کيس پرڻام ڪيو. حال احوال پڇي هو اندر هليو ويو.

ماني کائي مان اديءَ جي ڪمري ۾ اچي ليٽي پيو آهيان. ٿوري

دير ڪانپوءِ ادي به اندر اچي ويٺي آهي.
"پيٽوڙيو گهڻي وڳي ايندو آهي؟"
"پنجين وڳي اچي ويندو آهي."
مان پرسان پيل اخبار ڏسڻ لڳان ٿو.
"توکي گذريل دفعي هڪ قميص جو پيس ڏنو هئم؟" اديءَ جي ڳالهه ٻڌي مونکي ڪنهن اونهيءَ کڏ ۾ ڪيرائي ڇڏيو. جنهن ڳالهه جو ڊپ هوم، اها ئي ٿي. ڪجهه همٿ ڪري مون اديءَ ڏانهن ڏسندي مرڪي چيو، "اڄڪلهه ڪپڙو ايترو مهانگو ناهي جيتري سلائي."
مونکي منهنجي ڪيل ڦڪي لڳي. ننڍڙيون ننڍڙيون ڳالهيون پڇندي اديءَ جي اک لڳي ويئي. مون به پاسو ورائي ڇڏيو.
شام جو پيٽوڙيو آيو ته اديءَ ڪيس منهنجي انٽرويو جي باري ۾ ٻڌايو. پيٽوڙي مرڪي ڏنو.

صبح نوين وڳي تيار ٿي پيٽوڙي سان گڏجي گهر مان نڪتس. مونکي بئنڪ جي پرسان ڇڏي هو اڳتي هليو ويو.
ڪافي ڇوڪرا آيل آهن انٽرويو ڏيڻ. ڪلاڪ کن ڪانپوءِ منهنجو وارو آيو. نااميد ٿي ٻاهر آيو آهيان، ڇو ته انٽرويو ٺيڪ ڏيئي نه سگهيو هئس.
گهر موٽيس ته ادي انتظاريءَ وچان پڇيو، "ڇا ٿيو؟"
"ٺيڪ ٿي ويو آهي. جواب ڪجهه ڏينهن ڪانپوءِ ملندو."
"گهڻا ڇوڪرا آيا هوندا؟"
"نه، ڪي گهڻا نه هئا."
"پپو، منهنجو من چوي ٿو، هن ڀيري تون ضرور چونڊبين." آءٌ مرڪي ٿو ڏيان.
"ادي، گاڏي هڪ وڳي وڃي ٿي، مونکي هاڻي هلڻ گهرجي."
"اڄ ترسي پؤ."
"نه، بابا انتظار ڪندو."
"ماني کائي پوءِ وڃ."

”دير ٿي ويندي.“

ادي چپ ٿي ويٺي. آءٌ اندران بئگ کڻي اديءَ جي سس کي پرڻام ڪرڻ ويس تہ هن ڪجھہ مرڪندي چيو، ”پٽ، ڪنوار کي ڪجھہ شيون پڌايون اٿم، اهي تہ ڪنهنجي هٿان موڪلي ڏج.“

آءٌ هاڪار ۾ ڪنڌ جهڪائي ڏاڪڻ ڏانهن وڌي ويو آهيان. ادي بہ منهنجي پويان ڏاڪڻ تان لهندي پيئي اچي.

”هاڻ تون ڪڏهن ايندينءَ؟“

”هينئر ڪجھہ نٿي چئي سگهان، سعيو ٿيو تہ لکي موڪليندس.... تون چئي اڪندو رهج. بابا جو خيال رکج....“

آءٌ خاموش آهيان. ڪي ڪن رکي اديءَ چيو، ”اهي ڪجھہ شيون لڪيل آهن. ايندڙ مهيني پندرهين تاريخ ساڻ جا ورت آهن، اهي سڀ وٺي هليو اچج.“ ۽ هڪ ڪاغذ جي ٽڪر ۾ سؤ سؤ جا ٻہ نوٽ اديءَ منهنجي هٿ تي رکيا آهن.

”هي ڇا؟“ آءٌ ڇرڪجي ويو آهيان.

”ڪجھہ نہ....“

مون انڪار ڪرڻ چاهيو، پر اديءَ منهنجي مٺ بند ڪري ڇڏي. بئگ کڻي ٻاهر آيس. هڪ ڀيرو وري مڙي ڏسڻ چاهيان ٿو، پر همٿ ڪري نہ پيو سگهان. ۽ هاڻي جلدي جلدي اديءَ جي اکين کان اوجهل ٿيڻ چاهيان ٿو.

سنڌيءَ جي مشهور ڪهاڻيڪار

نجم عباسي

جي ڪهاڻين جو چوٿون مجموعو

ناچڻي

اوڇي ڇپائي، سهڻي ڇپائي ۽ سنڌ جي مشهور فنڪار

فتاح جو ناهيل ٽائيٽل.

گهرائڻ لاءِ: زيب ادبي مرڪز، حيدرآباد

(راحت سئنيما واري گهٽي)

■ ضدي خاندان جو فرد

طارق اشرف

مونکي گهڻن ڏينهن کان گوڏن ۾ سور رهڻ لڳو هو. گوڏن ۾ چاهه باڪ اٿين چوڻ گهرجي ته سنڌن ۾ سور رهڻ لڳو هو. ڏاڪڻ لهندي چڙهندي ته گوڏا صاف جواب ڏيئي بيهندا هئا. اجا ته نوجوان هوس، اهڙا سور ته پوڙهن کي پوندا آهن، پر پنهنجي فطري سستي ڪري ڪڏهن به ڊاڪٽر کي نه ڏيکاريم ۽ نه ئي علاج ڪرايم. بس جڏهن سور وڌندو هو ته رڙيون ڪندو هوس. منهنجو دوست نديم، جڏهن به منهنجي رنجهه ڪنجهه ٻڌندو هو ته هميشه چوندو هو: اصل علاج نه ڪرائجان. بيماريءَ جو علاج نه ڪرائڻ ئي اصلي مڙسي آهي. مان سندس ٽوڪ سمجهندو هوس، پر علاج مونکان به ڪو نه پڄندو هو.

هڪ ڏينهن سنڌن جي سور جي ڳالهه عرفان سان نڪتي - (عرفان هڪ پيٿالاجي ليبارٽريءَ ۾ ٽيڪنيشنس آهي) هن ڪجهه سوچي چيو، ”پنهنجي رت جي چڪاس ڪراءِ.“

”مون ۾ سيڌن جو رت آهي، منهنجو رت خراب ڪونهي.“ چيومانس.

”رت سيد نه هوندو آهي، رت فقط رت هوندو آهي.“ عرفان مرڪندي چيو.

”پر به مان پنهنجو رت ڇو چڪاس ڪرايان. مٿان انهيءَ بهاني منهنجو Bag ڪن رت ڪڍي وڪڻندين ته. ڪونه. توکي ته خبر آهي ته منهنجو رت O-negative آهي. گهٽ ماڻهن ۾ اهو رت هوندو آهي - توکي چڱا پئسا ملي ويندا.“ مون کيس گهوريندي چيو.

”ادا، اها ڳالهه ڪانهي. رت جي چڪاس مان ڪيترين ڳالهين جو پتو پئجيو تو وڃي. مثال طور: دل جي مرض جو، يا سنڌن جي سور هئڻ جو. جيڪڏهن رت جي خرابيءَ جي ڪري توکي سنڌن

جو سور آهي ته، پوءِ تون رت جو علاج ڪرائي. پر جيڪڏهن رت ۾ خرابي ڪانهي ته پوءِ ڪنهن Orthopaedic (هڏن جي ماهر) کي ڏيکار. پر انهيءَ ۾ سستي نه ڪر. ورهين کان پيو سور جون رڙيون ڪرين، اڃا ته نوجوان آهين، پوڙهو ٿيندين ته پوءِ مرض جو علاج ڏکيو ٿيندو."

"ڳالهه ته صحيح ڪئي اٿئي،" مون ڪجهه سوچيندي چيو. "پوءِ ڇا خيال آهي؟"

"سڀاڻي ليبارٽري اچ ته رت چيڪ ڪيئن. پوءِ خبر پئجي ويندي."

ٻئي ڏينهن وقت ڪڍي، مان عرفان واري ليبارٽريءَ ۾ ويس. هن مونکي ڪرسيءَ تي ويهاريو ۽ هڪ ڪارو وڏو باڪس کڻي آيو. مون باڪس کي فڪر منجهان ڏسندي پڇيو، "هن ۾ ڇا آهي؟"

"نانگ بلائون ڪونهن،" عرفان کلندي چيو. "سرنج ۽ ٽيسٽ ٽيوب (شيشي جي نلڪي) آهي، جنهن ۾ رت وجهبو."

"انهيءَ جي معنيٰ تون منهنجو پورو رت ڪڍڻ ٿو گهرين. پر ٻڌ، ايترو رت ڇڏجانءِ جو گهر تائين پهچان، ۽ پاڇائين کي آخري وصيت زباني ٻڌائي سگهان."

عرفان کلندي چيو، "اتي ٻه چرچا. ادا، مان ايترو رت ڪڍندس، جيترو ٽيسٽ لاءِ ضروري هوندو. باقي مونکي تنهنجو رت پيڻو تہ ڪونهي."

"ادا، اوهانجو ڪهڙو پتو. شايد رت ۾ ٻه ڪي ٻيون طاقت جون دوائون ملائي، شربت ڪري پي وڃو."

"ته پوءِ ڀلا پنهنجي اکين سان ڏس، مان ڪيترو ٿو رت ڪڍان."

"مرضيءَ وارو آهين، جيترو وٺڻي رت ڪڍ، پر سور ٿيو ته مڪ ڪنڌ واري هٽندو سائين."

عرفان، ٺونٺ جي مٿان، بازوءَ تي ڇڪي رومال ٻڌو، ۽ ٺونٺ جي هيٺان، نس ڳولهي اسپرٽ هڻڻ لڳو. مان پاڻکي ٻا ٻئي کي سوئي هڻندي ڏسي نہ سگهندو آهيان، تنهنڪري منهن ٻئي پاسي ڪري ڇڏيم، ۽ ڏندن کي ڀڪوڙي ورتم ته مٿان سور کان رڙ نہ نڪري وڃي. ٻئي پاسي منهن ڪئي ڪافي دير ٿي ويئي ته ڳڻتي

ٿيم ته: ڇا عرفان کي نس نئي ليي يا منهنجو منهن ۾ئي پاسي هڻي مان فاعدو وٺي سڄو رت ڪڍيو ڀيو وٺي. منهن ڦيرائي ڏٺم عرفان رت ڪڍي ٽيسٽ ٽيوب ۾ وجهي رهيو هو. مون شيشيءَ ڏانهن ڏٺو، اها اڌ به ڪونه هئي.

”بس، فقط ايترو رت ڪڍيئي!“ مون حيران ٿيندي پڇيو.

”ڇو ته سمورو ڪڍي وٺانءِ. مونکي ضرورت ئي ايتري هئي، تو هرو ڀرو ڀي هاه گهوڙا ڪيئي.“

”ڏوهه منهنجو ڪونهي،“ چيم. ”مونکي نديم ڏڪايو هو. چيو هئائين: ڏاڍو رت ڪڍنديئي، تہاس لاءِ ٿورو گهرجين. باقي وڪڻندا. ڪمزوري ايڏي ٿي پوندي جو گهر تائين به نہ پهچي سگهندين. جمڻ ڪان انهيءَ ڏينهن تائين جيڪو فروٽ ڪاڌو ائني، جيترا ٽانڪ پيتا ائني — انهن سمورن جي طاقت هڪئي ڏڪ سان چٽ ڪنديئي. ۽ تو ڪئي آهي نئين نئين شادي، ڪجهه پاڻيءَ جو به خيال ڪجانءِ.“

عرفان ٽهڪ ڏنو. ”يار تون به ڪهڙي شخص جي ڳالهه ٿو ڪرين. هو ماٺا جو ٽڪو هڻائيندي به ايڏي رڙ ڪندو آهي، جهڙو بنا بي هوش ڪرڻ جي ڪنهجو آپريشن ڪجي.“

”خير ٺيڪ آهي، رپورٽ ڪڏهن ملندي.“ پڇيم.

عرفان ڪجهه سوچيندي چيو، ”سڀاڻي ڏيئي ويندس.“

پوءِ هن ڪوڪ گهرائي ۽ هيٽي هٽي جون ڳالهيون ٿيڻ لڳيون. عرفان چاهيو ٿي ته مان وڌيڪ دير ويهان ڇو جو مان سندس ليبارٽريءَ ۾ گهٽ ايندو هوس. مون جلدي ٿي وڃڻ چاهيو، ڇاڪاڻ ته ليبارٽريءَ مان دوائن جي مخصوص ڏپ پي آئي ۽ عرفان کان پڇڻ تي خبر پئي ته هُنَ شوشيءَ ۾ پيشاب ٽيسٽ لاءِ رکيل آهي، هن ۾ بلغم آهن، هن ۾ رت آهي ۽ هن ۾ Semen هي آهي.

اوچتو عرفان چيو، ”تون Semen جي ٽيسٽ به ڇو نٿو ڪرائي وٺين؟“

”ڇو؟“ مون حيرت منجهان پڇيو.

”ڇا اها خراب ڳالهه آهي؟“ عرفان پڇيو. ۽ پوءِ جواب ٻڌڻ کانسواءِ

چوڻ لڳو: ”اِها چڱي ڳالهه آهي تہ انسان کي پنهنجي هر خوبي ۽ خاميءَ جي خبر هجي. ولائت ۾ شاديءَ کان اڳ گهڻي ڀاڱي هر مرد ۽ زال پنهنجي رت جو گروپ ۽ Semen ٽيسٽ ڪرائي وٺندا آهن. انهيءَ مان گهڻائي فائدا آهن.“

”پر مونکي ڪهڙو فائدو ٿيندو؟“ مون ڪنڌ ڇاڙهيندي چيو.

”ڳالهہ اِها آهي تہ ....“ عرفان ڳالهہ اڌ ۾ ڇڏي.

”ڳالهہ اڌ ۾ ڇو ڇڏيئي. جيڪو چوڻو اٿئي صاف چئو.“

”مائينڊ تہ ڪونہ ڪندين.“

”جيڪڏهن مائينڊ ڪرڻ جهڙي هوندي تہ ضرور ڪندس.“ مُرڪندي چيم.

”اِهائي تہ مصيبت آهي نہ.“ عرفان بہ مرڪيو.

”بهرحال پڇ. مان نہ ڪندس مائينڊ.“

”توکي ٻهرين زال مان ڪوبہ ٻار نہ ٿيو....“ عرفان ڳالهہ وري بہ اڌ ۾ ڇڏي.

”جيتوڻيڪ آها شادي ڇهہ ست سال هلي،“ مون سندس جملو پورو ڪيو. هُنَ ڪوبہ جواب نہ ڏنو، ۽ مونکي ڏسڻ لڳو.

”تہ دوست، تون پليل آهين. آها شادي نہ هئي. هڪ ضد هو ـ گهر وارن جو ضد، ۽ مونکي سندن ضداڳيان آڻ مڃڻي پئي. ڀرستن سالن ۾ مازڪنهن هڪ رات بہ ساڻس نہ سُتس، پوءِ ٻار ڪٿان ٿيندو.“

عرفان جو وات عجب مان ڦاٽي پيو. پر هو ڪجهہ ڪُڇي نہ سگهيو. مون ئي ڳالهايو، ”هاڻ چا ٿو چوڻ چاهين؟“

”تون جيڪڏهن Semen جي جانچ ڪرائيندين تہ انهيءَ سان توکي تڪليف ڪهڙي ٿيندي؟“ عرفان چڙڪائيءَ کي وندرائيندي چيو.

”خير تڪليف ڪٿي نہ ٿئي، پر ڪجهہ مزو خراب ضرور ٿيندو. ۽ ائين بہ اِها غير شريفانا حرڪت آهي.“ اُٿيندي چيم، ”بهرحال منهنجي Semen ڏسڻ جي توکي ايڏي سڌَ آهي، تہ مان تنهنجي اها خواهش بہ پوري ڪري ڇڏيندس.“

”يار ڪمال ٿو ڪرين. چڻ تہ مون ڪڏهن اِها ڏني ڪانهي.“

”منهنجي تہ نہ ڏني هونديئي.“ مان ڪلنڊو ٻاهر نڪري ويس.

فرزانا سان منهنجي شادي ٿئي، ٿورو عرصو گذريو هو. انهيءَ کان اڳ وارا ستَ سال منهنجي لاءِ قيامت جي عذاب کان گهٽ ڪونہ هئا. چاڪاڻ تہ پهرين شادي بابي جي مرضيءَ سان ٿي هئي. مرضيءَ سان چا، بلڪ ضد جي ڪري. بابو ضدي آهي - بابو ئي ڇا، پورو خاندان ضدي آهي، ۽ هر وڏو چاهيندو آهي تہ هر ننڍو سندس ضد اڳيان آڻ مڃي. ۽ ائين زماني کان ٿيندو آيو آهي، تنهنڪري خاندان ۾ خوشيون گهٽ، جهيڙا ۽ رنجشون گهڻيون هونديون آهن. ضد مونکي بہ ورثي ۾ مليو آهي، تنهنڪري مان بہ ضدي هوس، پر بابي جي اڳيان آڻ مڃڻي پيم - ۽ شادي ڪيم.

شادي ڪئي ست سال ٿي ويا پر هڪ ڏينهن تہ نہيو، هڪ منٽ لاءِ بہ مونکي پنهنجي زال نہ وڻيم. وڏا جهيڙا جهڳڙا ٿيا. خاندان جي سڀني فردن گڏ ويهي مونکي نصيحتون ڪيون، پر مون صحيح نموني پنهنجين ڪنن سان ڪم ورتو - يعني هڪ سان ٻڌم ۽ ٻئي سان ڪڍي ڇڏيم. مونکي خدا جي قهر کان ڊيڄاريو ويو، پنهنجي عاقبت خراب ٿيڻ جو يقين ڏياريو ويو. هنَ بيگناه جا واسطا ڏنا ويا، جنهنجي هوءَ ڏوهاري نہ هئي، پر سزا کيس ملي رهي هئي. پر مون پنهنجي جاءِ تي پختو عزم ڪري ورتو هو - 'نہ' هاڻ 'هاءِ' نہ ٿيندي.
نيٺ بابي آخري تير اڇليو. نديم کي چيائين تہ منظور کي سمجهائي. نديم منهنجو پراڻو ۽ اڪيلو دوست آهي. ٻوين اُنن ڏهن سالن کان سائنس دوستي آهي. دوستي جي معاملي ۾ مان انهيءَ ڳالهہ جو قائل آهيان تہ دوستي ڏسي وائسي ڪجي ۽ هڪ سان. مان پنهنجي ئي ڪنهن ڳالهہ تي قائم رهان يا نہ، پر هن ڳالهہ تي سختيءَ سان قائم هوس.
دوستي اڪثر خيالن جي هڪجهڙائيءَ ڪري ٿيندي آهي، پر نديم سان دوستي اهڙيءَ ريت نہ ٿي. مون هن ۾ پنهنجي آئيڊيل دوست جون خوبيون ڏٺيون، تنهنڪري ارادو ڪري، سائنس دوستي رکيم. ۽ وقت اهو صحيح بہ ڪري ڏيکاريو.
بابي کي خبر هئي تہ مان نديم جي ڪا بہ ڳالهہ نہ ٽاريندو آهيان. بابي کيس چيو تہ: 'منظور کي سمجهائي تہ ٻي شادي نہ ڪري. پر

جيڪڏهن ٿوڙ پاڻُ اٿس ته پهرين ڪي طلاق نه ڏي.
نديم لاءِ اها ڳالهه امتحان کان گهٽ نه هئي. (هو بين جي ته نه هيو، پر منهنجي به ڪنهن معاملي ۾ وچ ۾ نه پوندو آهي.) هو مونکي ڪا چڱي صلاح ڏيئي ڪي ب - ٻئي جي ڪم ۾ پنهنجي ٽنگ ڦاسائڻ سمجهندو آهي. پر بابي جي ايڏي عزت ڪندو آهي جو ڪيس جواب نه ڏيئي سگهيو.
هميشه وانگر اسين رات جو هوٽل ۾ ويٺا هئاسين. نديم روز جي ڀيٽ ۾ اڄ وڌيڪ گنڀير پئي نظر آيو. مونکي ڪٿڪو ٿيو ته اڄ ڪا ڳالهه ٿيڻ واري آهي. ايترن سالن جي دوستيءَ ڪري، مان سندس شڪل مان ئي سمجهي ويندو هوس ته اڄ ڪا! نئين ڳالهه ٿيندي. نديم گهٽ ڳالهائيندو آهي ۽ ڳالهائڻ جو فرض فقط مونکي ئي ادا ڪرڻو پوندو آهي. پر اڄ مون خاموشي اختيار ڪئي، ڇو ته چاهيم ٿي - نديم ڪي ڪجهه چوڻو آهي.
چانهه آئي، نديم چانهه ٺاهي. ڪوپ منهنجي سامهون سيريو ۽ پنهنجي چانهه ٺاهڻ لڳو. سندس اکيون هيٺ هيون. چيائين، ”هڪ ڳالهه چوان.“
”انهيءَ ڳالهه جو ته مان ڪيتري دير کان انتظار ڪري رهيو آهيان.“ مون مرڪندي چيو.
هن عجب ۾ مونکي ڏٺو. چمچي سان کنڊ ملائيندي چيائين، ”ڳالهه مڃيندين؟“ هن جون نظرون منهنجي ڇهري ۾ کپي ويئون.
”انهيءَ جي معنيٰ ته ڪا اهڙي ڳالهه آهي، جنهنجو توکي به يقين آهي ته مڃڻ مشڪل آهي.“
”مشڪل بشڪل ڪونهي. تنهنجو دماغ خراب ٿيو آهي.“
”سنئين سڌي ڳالهه ڪر، ادبي تمهيد نه ٻڌ.“
”مان اديب ناهيان جو تمهيدون ٻڌان.“
”اديب به ماڻهو ٿيندا آهن. خير ٿون ڳالهه ڪر.“
”ٿون پاڻيءَ کي طلاق نه ڏي.“
”ڇو؟“ مون سوال ڪيو.
”هوءَ تمام سٺي ڇوڪري آهي. تنهنجي ڏک سک ۾ شامل رهي

آهي. ۽ انهيءَ ۾ هنجو ٻه ڏوهه ڪهڙو آهي. هن توسان شادي زوري اچي ته نه ڪئي آهي. پوءِ سزا هنکي ڇو. تون ته ڪئي ٻي شادي ڪندين، پر هن لاءِ ته ڪجهه سوچيو اٿئي، هنجو ڇا ٿيندو؟""

"تون هڪ ڳالهه جي بهاني الاهي ڳالهيون ڪري ويو آهين." ٻهرين ڳالهه ته مان طلاق ڏيڻ لاءِ مجبور آهيان. ۽ تنهنجي نه چاهڻ جي باوجود به پنهنجيون سڀئي مجبوريون توکي اڳ ۾ ئي ٻڌايون اٿم.

"ٻي ڳالهه ته ـــ سڀئي آهي. سڀئي آها زال جيڪا مڙس کي وڻي. ٽئين ڳالهه ته بقول تنهنجي ـــ منهنجي ڏک سک ۾ شامل رهي آهي، ڏک ۾ رهي هوندي، پر سک ۾ نه. چاڪاڻ ته ساڻس شادي ڪرڻ کانپوءِ مون کو ڏينهن، بلڪ هڪ پَل به سک جو نه گهاريو آهي. چوٿين ڳالهه ته هُنَ مونسان زوري شادي نه ڪئي هئي، اها بلڪل صحيح آهي، پر مون به هُنَ سان زوري شادي نه ڪئي آهي. گهر وارن زوري شادي ڪئي آهي. مون ست سال سزا ڀوڳي آهي، وڌيڪ سزا ڀوڳڻ منهنجي وس کان ٻاهر آهي.

"۽ آخري ڳالهه ـــ انسان ڏاڍو مطلبي آهي. مون فقط پنهنجي آئينده زندگيءَ لاءِ سوچيو آهي، هنجي لاءِ سوچڻ، منهنجي اختيار ۾ ڪونهي."

چانهه ڪڏهن جو ختم ٿي چڪي هئي. نديم ٻئي هٿ مٿي جي پٺيان ٻڌي، صوفي کي ٽيڪ ڏيو ويٺو هو. ۽ هاڻ گهري خاموشي طاري هئي. مون چاهيو ٿي ته اها خاموشي ٽٽي. پر ڳالهه لاءِ مونوٽ به ڪجهه نه هو. ٿوري دير ڪانپوءِ نديم سڌو ٿي ويٺو، واچ ۾ ٽائيم ڏٺائين، ميز تان اسڪوٽر جي چاٻي کڻي، چاٻيءَ جي ڇلي کي آڱر ۾ وجهي آهستي آهستي ڦيرائڻ لڳو. اها نشاني هئي انهيءَ ڳالهه جي، ته پنهنجن ڏهن منٽن ۾ اٿڻو آهي.

اوچتو ڇلو ڦرڻ بند ٿي ويو، نديم مونڏانهن ڏٺو. "اهو تنهنجو آخري فيصلو آهي؟"

"بلڪل آخري."

نديم جي آڱر ۾ ڇلو وري ڦرڻ لڳو. ڪجهه دير خاموش رهي پوءِ چيائين، "هلون."

مان آئي ڪڙو ٿيس، بل ڏيئي هوٽل مان نڪري آياسين.
جلدي ئي مون زال کي طلاق ڏني.

عرفان منهنجي غير موجودگيءَ ۾ رت چڪاس جو ڇپيل فارم ڏئي ويو هو، رت جي رپورٽ مان خبر پئي ته سنڌن جو سور نه آهي، انهيءَ جي معنيٰ ته هاڻ مونکي ڪنهن Orthopaedic کي ڏيکارڻو پوندو.
رپورٽ سان گڏ عرفان جو خط به هو: تنهنجي رت ۾ خرابي ڪانهي. آرٿوپيڊڪ سان صلاح ڪر. باقي Semen جي رپورٽ سڀاڻي ڏيندوسانءِ. ۽ اِها منهنجي هن ليبارٽريءَ جي آخري رپورٽ هوندي، ڇاڪاڻ ته مونکي چانڊڪا ميڊيڪل ڪاليج ۾ نوڪري ملي وئي آهي.
مونکي فڪر ته رت جي رپورٽ جو هو، پر هاڻ هرو ڀرو Semen جي باري ۾ به آڻ تڻ ٿيڻ لڳي: (مونکي اِهو به فڪر هو ته سڀاڻي صبح سان مان ٻن ڏينهن لاءِ ڪراچي هليو ويندس. تنهنڪري رپورٽ جلدي پڙهي نه سگهندس.) مان اچا عرفان وارو خط کنيو صوفي تي ويٺو هوس ته فرزانا ڪمري ۾ داخل ٿي.
”ڪهڙي سوچ ۾ ويٺا آهيو؟“ هن مرڪندي پڇيو.
”هڪ دفعي وري مُرڪ ته ڏيکاريو.“
”ڇو؟“ هن مصنوعي ڪاوڙ ۾ چيو.
”تنهنجي مرڪ لک تي لهي، انهيءَ ڪري.“
” ليڪڪ آهيو نه، بيوقوف بنائڻ ته ڪو اوهانکان سکي.“ فرزانا مُرڪندي چيو.
”اهو پراڻو ڊائيلاگ آهي.“ مون چيو.
”پر غلط ڪونهي.“ هوءَ منهنجي ڀرسان صوفي تي ويهي رهي، ڪنڌ منهنجي ڪلهي تي لاڙي ڇڏيائين.

فرزانا منهنجي ڀيڻ سان آرٽس ڪاليج ۾ پڙهندي هئي، ۽ اڪثر اسانجي گهر به ايندي رهندي هئي. ڪافي خوبصورت هئي، پر مونکي متاثر هنجي هٿن ڪيو هو. مونکي سهڻن هٿن سان عشق

هي، ۽ هنجا هٿ بيحد حسين هئا. اهي هٿ ئي هئا، جن مونکي
ن ڌانهن متوجه ڪيو هو.
رزانا اڪثر منهنجي پيءُ کي فون ڪندي رهندي هئي. ڪيترا دفعا
ون فون رسيو ڪئي. هڪ دفعي فرزانا جي فون رسيو ڪيم (زال کي
طلاق ڏيڻ کانپوءِ) پيءُ جو پڇيائين ٻڌايومانس، اميءَ سان گڏ ڪنهن مائٽ
جي گهر ويئي آهي، ايندي ته ٻڌائيندوسانس. اوچتو چيائين، "منظور
صاحب، مان ڪلهه اوهانجي گهران اوهانجو نئون ناول 'يادن جا گل ٽڙيا'
کڻي ويئي هئس، مون ڪلهه ڏي پڙهي پورو ڪيم. "اڇا!" مون
حيرت منجهان چيو. "پر اهو ناول ايڏو ننڍو ته نه هو، جو توهان
ايترو جلد پڙهي ورتو."
"ڏاڍو سٺو هو نه." هن چيو، ۽ فون بند ڪري ڇڏيائين. فون بند ٿيڻ
کانپوءِ به مان ڪافي دير رسيور هٿ ۾ ڪنيو ويٺو رهيس. ساراهه
منهنجي لاءِ ڪا نئين ڳالهه نه هئي. بي شمار اهڙا خط ايندا رهندا
آهن، جن ۾ ساراهه ڪيل هوندي آهي، ڪي پڙهندڙ روبرو ملي به
ساراهه ڪندا آهن، ڪيترين ڇوڪرين منهنجي ڪهاڻين ۽ ناولن جي ساراهه
۾ فون ڪيا آهن، پر فرزانا جي ساراهه ٻڌڻ سان جيتري خوشي مونکي
اڄ ٿي، انهيءَ کان اڳ ڪڏهن به ايتري خوشي نه ٿي هئي.
۽ پوءِ اڪثر فرزانا جا فون مان رسيو ڪندو هوس، ۽ جڏهن فرزانا
اسانجي گهر ايندي هئي، ته به آزاديءَ سان مون سان ڳالهائيندي
هئي. هن اهو چئي مونکي چرڪائي وڌو ته هن: 'يادن جا گل ٽڙيا'
ناول ڇهه دفعا پڙهيو آهي ۽ ڇيپٽرس جا ڇيپٽرس ڪيس زباني ياد آهن.
جڏهن مون سندس ڳالهه تي اعتبار نه ڪيو ته هن ويٺي ويٺي منهنجي
سامهون زباني ڪيترا ڇيپٽرس ٻڌائي ڇڏيا. مان حيران ٿي ويس،
ڇاڪاڻ ته مونکي پنهنجي ڪهاڻين يا ناولن جو ڪو به ڊائيلاگ ياد
نه رهندو آهي، پر هنکي ڪيترا ڇيپٽرس بلڪل زباني ياد هئا. ۽
تڏهن مان حيران ٿي ويس، جڏهن هن مونکي چيو، "ڏسجو، مان
اهو سڄو ناول زباني ياد ڪري وٺندس."

۽ جلدي ئي مون پيءُ جي معرفت فرزانا جو سڱ گهريو، جيڪو

آسانيءَ سان مونکي ملي ويو.

ڪراچيءَ مان موٽي گھر پھتس تہ عرفان واري رپورٽ ياد پئي، فرزانا کان پڇيم ، هن ٻڌايو عرفان جي فقط فون آئي هئي تہ هو لاڙڪاڻي وڃي رهيو آهي، توکي سلام چيا هئائين.
مان حيران هوس تہ عرفان رپورٽ ڇو نہ ڏيئي ويو. مون سنڌ سڀ ليبارٽريءَ ۾ وڃڻ جو فيصلو ڪيو، عرفان تہ ويو هليو هو، پر سائنس ڪم ڪندڙن مان ٽي چار مونکي چڱيءَ طرح سڃاڻيندا هئا. ليبارٽري ويس، آتي عرفان سان ڪم ڪندڙ هڪ همراهہ کي ٻڌايم تہ: عرفان، کي منهنجي Semen جي رپورٽ ڏيڻي هئي، پر هو ڏيئي ڪونہ ويو. ڏس اتي تہ ڪانهي. هن ڪاغذ اٿلايا، ميزن جا خانا کولي ڏٺائين، نيٺ ٻين ڪاغذن مان منهنجي رپورٽ ملي ويئي. مون رپورٽ ورتي پڙهيم،
Contenance-6 days. Time of sampling -9 0. a.m. Time of examination-9.30.am. Quantity 5ml. Liquefaction-less then normal. Visocosity-less then normal. Motility-nil. Number-nil. Morphology-nil.
۽ هيٺ Assessment ۾ لکيل هو Azospermia. مونکي سمجهہ ۾ ڪجهہ نہ آيو. واقف ڊاڪٽر ڇڏي هڪ اڻ واقف ڊاڪٽر وٽ ويس، جنهن رپورٽ ڏسي پڇيو تہ، ”اوهانجي آهي؟“ ڪوڙ ڳالهايم، ”نہ، هڪ دوست جي آهي.“ رپورٽ مونکي موٽائيندي چيائين، ”هنجي Semen ۾ آهي جيوڙ ڪونهن، جن سان ٻار پيدا ٿي سگهندو آهي. هنکي اولاد نہ ٿيندو.“
مونکي چڪر اچي ويو، مٿس مٿس پاڻ سنڀاليم، ۽ ڪلينڪ مان ٻاهر نڪري آيس.

Semen جي رپورٽ مون تي سخت نفسياتي اثر وڌو. نہ ڄاڻ ڇو فرزانا جي ويجهو وڃڻ کان بہ ڪيٻائڻ لڳس. فرزانا ڪيترا دفعا شڪايت ڪئي. هن مونکي احساس ڏياريو تہ: منهنجي رويئي ۾ بي رخي اچي ويئي آهي. مون کيس گھڻائي يقين ڏياريا، پر کيس يقين اچي بہ ڪيئن. ائين تہ منهنجو رويو سائنس ڏاڍيو سٺو هو. پر رات جو جڏهن هوءَ گڏ ستل هوندي هئي تہ مان عجيب احساس ۾ مبتلا

هوندو هوس. اڪثر ٻئي پاسي منهن ڪري، جلدي ننڊ جو بهانو ڪري اکيون بند ڪري ڇڏيندو هوس. هوءَ ڇهندي ڇنبڙندي هئي ته هنکي آهستگيءَ سان علحده ڪري ڇڏيندو هوس. مونکي شدت کان احساس هو ته مان جنسي طرح سان ناڪاره ٿيندو پيو وڃان. انهيءَ سلسلي ۾ مونکي ڪيترا دفعا شرمندگي ٿي ۽ فرزانا کي حيرت.

۽ پوءِ آهستي آهستي فرزانا جي مزاج ۾ فرق اچڻ لڳو، ڳالهه ننهي ننهي وڙهي پوندي هئي. اڳ ۾ مائٽ سڏي سڏي ٿڪي رهندا هئا، پر سندن گهر نه ويندي هئي، پر هاڻ روز مائٽن جي گهر وڃڻ لڳي. مون انهيءَ تي اعتراض ڪيو ته مونکي ڇڙٻي ڇڏيائين. مون ڇاتو ٿي ته فرزانا ۾ اها تبديلي ڇو آئي آهي. پر مان ڪري به ڇا ٿي سگهيس. مون جيترو پاڻکي سنڀالڻ تي گهريو، ايترو اهو احساس مون تي وڌيڪ سوار ٿيڻ لڳو ته مان جنسي طرح هاڻ ختم ٿي چڪو آهيان.

پوءِ فرزانا منهنجي گهر کان وڌيڪ پنهنجي مائٽن جي گهر رهڻ لڳي. انهيءَ تي اعتراض ڪيم ته ڳالهه وڌي ويئي. مون فرزانا کي گهٽ وڌ ڳالهايو ۽ هن به مون سان اهڙو ئي رويو اختيار ڪيو. جهيڙو وڌندو ويو ۽ پوءِ فرزانا جي واتان نڪري ويو- ”هاڻ مان سمجهي ويس ته تو اڳئين زال کي طلاق ڇو ڏني. ست سال هوءَ تنهنجي زال رهي، پر توکي اولاد نه ٿيو. انهيءَ ڪري ته تون نامرد آهين.“

مون پوري طاقت سان فرزانا کي چماٽ هئي ڪڍي. ۽ اهائي چماٽ طلاق جو سبب بڻي. هن دفعي طلاق مون نه ڏني، فرزانا ورتي.

فرزانا کي طلاق ورتي ٽي مهينا ٿيا هئا، هڪڙي ڏينهن عرفان ملڻ آيو. چيائين، ”ڪنهن ڪم سانگي ڪراچي ويو هوس، موٽندي سوچيم توسان به ملندو وڃان. تون ته وڏو ماڻهو آهين، ڪيترائي خط لکيم، پر جواب ڪونه ڏنئي، سوچيم پاڻ وڃي ملان.“

منهن تي زوري مُرڪ آڻي چيم، ”مونکي افسوس آهي. پر منهنجي حالتن تيزيءَ سان تبديلي ڪاڌي آهي، جنهن ذهن کي سخت متاثر ڪيو آهي. سوچڻ سمجهڻ جي طاقت به ڄڻ ختم ٿي ويئي آهي.“

”ها واقعي، مونکي ڪلهه ئي ڪراچيءَ ۾ خبر پيئي ته تو ٻي زال کي ٻ، طلاق ڏيئي ڇڏي آهي.“
”مون طلاق ڪونه ڏنيمانس، هن پاڻ ورتي.“
”آخر ڇو!؟“ هن حيرت منجهان پڇيو.
”تنهنجي مهرباني ڪري.“
”منهنجي....!“ عرفان جو وات ڦاٽي ويو.
”ها.“ ڪجهه دير خاموش رهي چيم، ”تو جيڪا Semen جي رپورٽ ڏني، آهائي طلاق جو ڪارڻ بڻي.“
”ڇا ٿو چئين؟“ عرفان حيرت منجهان پڇيو.
”تون ته اڃين پيو حيران ٿين، ڇڻ مان توکي ڪا نئين ڳالهه ٻڌائي رهيو آهيان.“ مون ڪاوڙ ۾ چيو. ڪن رکي وري چيم، ”رپورٽ مطابق منهنجي semen ۾ ٻار ڄڻڻ جا جيوڙا نه هئا، انهيءَ ڳالهه نفسياتي طرح مون تي ايترو اثر ڪيو، جو ڳالهه ڪٿي جو ڪٿي وڃي پهتي ۽....“ مان ڳالهه جاري نه رکي سگهيس.
عرفان کيسي مان هڪ لفافو ڪڍيو، هنکي کولي منجهانس هڪ ڪاغذ ڪڍي مون ڏانهن وڌايو. مون ڪاغذ کي ڏسندي چيو،
”ڇا آهي؟“
”تنهنجي Semen رپورٽ.“ عرفان چيو.
”هاڻ مان هنکي ڇاڪريان.“ مون ڪاوڙ منجهان چيو.
”تنهنجي Semen رپورٽ، توکي ڏيڻ وسري وئي هئي، تيو ڏينهن اوچتو پنن مان نڪري آئي. سوچيم، توسان ملندس ته ڏيندس.“
مان حيرت منجهان کيس ڏسڻ لڳس. ۽ پوءِ پڇيم، ”۽ آها رپورٽ جيڪا مونکي تنهنجي اڳئين ليبارٽري مان، تنهنجي هڪ پراڻي ڪليڪ ڏني هئي.“
عرفان ڪجهه دير سوچ ۾ ٻڏي ويو، پوءِ چيائين، ”مان سمجهي ويس. دراصل هڪ ٻئي ماڻهوءَ جي رپورٽ تي ڀُلَ ۾ تنهنجو نالو لکجي ويو هو. مون ٻئي ليبارٽري اسسٽنٽ کي چيو هو ته تون اها رپورٽ ٻئي فارم تي اُتاري، هُن تي انهيءَ جو نالو لکي ڇڏ، جنهنجي هيءَ رپورٽ آهي، ۽ پوءِ هي فارم ڦاڙي ڇڏجان. تنهنجي رپورٽ ٺاهي

سون پاڻ وٽ رکي. پر شايد هنکي آها رپورٽ ڦاڙڻ وسري ويئي.... تنهنجي Semen ۾ ڪا به خرابي ڪانهي."
ڪافي دير ناگوار خاموشي طاري رهي، پوءِ عرفان چيو، "منظور، مونکي افسوس آهي اِهو سڀ ڪجهه...." هن ڳالهه اڌ ۾ ئي ڇڏي ڏني.

فرينڊس

پبليڪيشنس جو پهريون
شايع ٿيل ڪتاب

١- تنهنجيون منهنجيون ڳالهيون

ليکڪ: امر جليل

مرتب: محمد نواز ناريجو

قيمت: ٠٠-٦ رپيا، صفحا: ١٤٨

ٻيو شايع ٿيندڙ بهترين ڪتاب

٢- اکين ۾ ڏنگبل سپنا

اڻچيل ۽ چيل ڪهاڻيون

ليکڪ: شوڪت حسين شورو

مرتب: محمد نواز ناريجو

گهرائڻ جو پتو: فرينڊس پبليڪيشنس
سنڌ يونيورسٽي ۽ مهراڻ يونيورسٽي
روم -٨٣ اقبال هاسٽل
ڄامشورو، سنڌ

■ آرزو ۽ سپنا

(نئون ڪهاڻيڪار)

محمود مغل

مون ڪنڌ مٿي ڪنيو، چوڻ چاهيم، لفظ آڪلي نه سگهيا، مان چپ ڪري هنکي ڏسندو رهيس- دل جي ماڙي بيوفائين جي زلزلي هيٺ هئي. ناڪامين جا پٿر محبت جي چوٽيءَ تان ڪرندا، منهنجي چرئي وجود کي زخمي ڪري رهيا هئا. لفظ ٻاڦ وانگي دل مان نڪرندا گم ٿيندا رهيا، دل جي ڳالهه زبان تائين نه اچي سگهي. مون هن ڏانهن عجيب نظرن سان ڏٺو، هن ڪجهه به نه چيو، ڪنڌ ڪجهه جهڪي ويس، هنجا سڏڪا وڌڻ لڳا، مون عجيب احساس محسوس ڪيو.

چيم، "مون سمجهيو هو، منهنجي محبت قلندر جي وچڙ واري ڌمال جو ڏونڪو نه آهي، جيڪا تنهنجي دل جي پير تي پئي منهنجي محبت جو وچندڙ احساس ڏياري." مون پاڻکي روئندو محسوس ڪيو. هن ڪجهه به نه ڪڇيو. هنجي خاموشي منهنجي دل ۾ مچيل باهه کي وڌيڪ تيز ڪري رهي هئي.

"مونکي اها خبر نه هئي ته تون به اظهار جي محتاج آهين. مونکي اها به خبر نه هئي ته ڪو ان جذبي جو اظهار ڪبو آهي. مون ته سمجهيو هو تون محبت کي محسوس ڪري سگهندينءَ، پر نه، تون ته بيحس گڏي آهين ناهيد، شوڪيس جو سينگار گڏي؛ جيڪا پنهنجي بيجان ۽ ڪايل اکين سان هر شي کي ڏسي سگهي ٿي. انکي ڪنهنجي دل جي حالت جي ڪهڙي خبر؟"

اکين مان آب وهائيندي چيائين، "مونکي غلط نه سمجهه. نوني، خدارا مونکي غلط نه سمجهه."

"ته ڇا سمجهان؟" مون ڦاٽ ڪاڏو. "صحرا جي ريج جو هڪ نادر مثال، جيڪو پري کان پنهنجي هجڻ جو احساس ڏياري، ويجهو اچڻ سان جڏهن اها خبر پوي ٿي ته اهو ڌوڪو هو ته حياتي

ڪلهن جو بار ٿيو پوي .... ۽ تون .... تون نه اها رڃ آهين، جنهنکان، مونکان اڳ ڏي ڪيترا ماڻهو دوکو کائي چڪا آهن."

منهنجا چپ ڏکيا پئي، چوڻ ڪجهه ٿي چاهيو ته وات مان نڪتي ئي ڪالهه پئي.

"نه، مان دوکيباز نه آهيان." هنجي لهجي ۾ عجيب درد هو. "مون ڪنهنکي به دوکو نه ڏنو آهي."

"نه تون ته صرف ماڊل بدلائيندي آهين." منهنجي لهجي ۾ تلخيءَ جو زهر وڌندو ٿي ويو. "تون انهيءَ سرمائيدار وانگر آهين جيڪو هر سال ڪارن جو ماڊل بدلائيندو آهي. فرق صرف اهو آهي ته هو ڪارن جا ماڊل بدلائيندو آهي ۽ تون هر سال دلين جا ماڊل بدلائيندي آهين، ڪڏهن منور ته ڪڏهن اصغر، ڪڏهن اسلم ته ڪڏهن مان ۽ هاڻي ٻوري انجم."

"نه مان اهڙي نه آهيان نوني،" سڏڪندي چيائين. "خدارا مونکي سمجهڻ جي ڪوشش ڪر، دلين جا ناتا ڪچن ڌاڳن وانگر نه هوندا آهن، جي هڪ سٽ ۾ ٽوڙيا وڃن."

"دليون اسفنج جي چپل جون پٽيون نه آهن، جنکي ڳنڍيو وڃي، پر جيڪڏهن دلين کي ڳنڍڻ جو ڪم ڪيو به ويندو آهي ته اهو موچڪو ڪم قدرت ڪندي آهي ناهيد، پوءِ اها ان جي مرضي ته ڪچو ڌاڳو استعمال ڪري يا پڪو." مون اندر مان باهه ڪيندي چيو.

"پر تو ته مونسان ڪڏهن به اظهار نه ڪيو." نمائين اکين سان ڏسندي سوال ڪيائين.

"پر ڇا جو اظهار ڪيان ها؟ اهو ته مونکي توسان بيپناهه محبت آهي ۽ مان توکانسواءِ مري ويندس؟ مون اهو نه سوچيو هو ته تون به ڪا ٻين وانگر اظهار جي محتاج آهين، مان توکي بيوفا ٿو سمجهان ناهيد، صرف بيوفا." مون محسوس ڪيو ڄڻ ڪير مونکي پڇي رهيو هجي. 'وقت جي ايندڙ ڏينهن جي يادن کي لتڙي ڇڏيندي، پر جڏهن دل جي دنيا ۾ ڪو طوفان اٿندو ۽ اها لٽ اڏامي ويندي ته آءٌ ان يادن جي عذاب کي برداشت ڪري نه سگهندس.'

"مان وڃان؟" هن سوالي نظرن سان مونڏانهن ڏٺو.
"ساهه تي به ڪنهنجو ڪو اختيار هوندو آهي، ناهيد." مون ڏک مان چيو. "چند جا تمنائي به ڪيڏا نه چريا هوندا آهن، تون وڃ، خدا ڪري تون جتي به هجين خوش هجين." مان دل جو درد سهي نه سگهيس، اڙڪ اکين مان نڪري ڳلن تي پهتا ته گرميءَ جو احساس ٿيم، مون لونڊڙين کي سڙندو محسوس ڪيو. ها.... مان روئي رهيو هوس، هڪ بيوفا لاءِ، جنهن رڳو ان ڳالهه تي ورهين جو ساٿ ٽوڙي ڇڏيو، جو مون هن سان ڪڏهن به محبت جو اظهار ڪليءَ طرح نه ڪيو هو.
مون کيسي مان رومال ڪڍيو ۽ ڳوڙها اگهيا. هي رومال به ته ناهيد ڏنو هو، اوهه، مان شايد انهن ننڍين ننڍين ڳالهين کي برداشت ڪري نه سگهان. هنجي ياد ته منهنجي زندگيءَ جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ موجود هوندي، مان انڪان ڀڄي ڪيڏانهن ويندس. مري وڃان؟ پر منهنجي مري وڃڻ سان هنکي ڪهڙو نقصان پهچندو. پر مان هنکي نقصان پهچائڻ جو ڇو ٿو سوچان!؟
هوءَ آرٽس فيڪلٽيءَ جي ڪنڊ وٽ روڊ تي پهچي چڪي هئي، مان فيڪلٽيءَ جي پٽيءَ وٽ بيٺي هنکي ويندو ڏسي رهيو هوس. روڊ تي پهچي هن مون تي آخري نظر وڌي، ڏسڻ سان روئي ڏنائين، ڳوڙها وئي سان اگهي هوءَ فيڪلٽيءَ جي منهن ڏانهن هلي وئي. مان پٺين پاسي کان پٿرن تي هلڻ لڳس، اڄ ته ڄڻ هي پٿر به زمين مان نڪري مونکي پنهنجي موجودگيءَ جو احساس ڏياري رهيا هئا.
مان انهن رستن تي ناهيد سان گڏ ڪيترا ڀيرا گذري چڪو آهيان، پر هينئر جڏهن مان هتان لنگهي رهيو آهيان ته عجيب قسم جو احساس ٿو ٿئيم. دل کي ڄڻ ته ڪير پنهي هٿن ۾ جڪڙي، مهٽي رهيو هجي. مان ڀريل اکين سان لاهيءَ تان هيٺ لهان ٿو.
اکيون وسڻ لاءِ آتيون آهن. پر، پر مان ڇو رڙان؟ هڪ بيوفا لاءِ رڙان، جيڪا انجم سان شادي ڪري خوش آهي، جنهن سان مون ٽي سال گذاريا ۽ جيڪا وک وک تي مونسان گڏ هئي، پر نه ڏوهه منهنجو هو، مون به ته ٽن سالن جي عرصي ۾ ڪڏهن هن سان

ڪُليءَ اظهار نہ ڪيو هو، پر اظهار جي ضرورت ڪهڙي هئي؟
هوءَ مونسان هر هنڌ گڏ هئي ۽ ڇا هن منهنجي رويي مان ڪونہ
ڄاتو! اندر جو اظهار اکين وسيلي ٿيندو آهي، ڇا هن اکين جو
پيغام بہ نہ سمجهيو هو. منهنجي اٿمي پيار جو هن ڪوبہ قدر نہ
ڪيو. هن ٽن سالن جي سات کي فقط ڇرچو سمجهيو. مان ايترو ڇو
ٿو سوچان، مان سوچي سوچي چريو نہ ٿي پوان.

’نہ، هي حياتي آهي نوني، ڪو ٽيليويزن جو سنڌي ڊرامو ڪونهي،
جو ماڻهو سوچي سوچي چريو ٿي پوي. - توکي ڪجهہ بہ ڪونہ
ٿيندو.‘ اندر مان ڄڻ آواز ايندو هجي.

مان سوچ دوران لاشعوري طور تي سگريٽ دکائي پيئڻ لڳو هوس،
هينئر جڏهن آڱر جي سڙڻ جو احساس ٿيم تہ ڄاتم تہ مان سگريٽ
پي رهيو هوس. مان سگريٽ جو ٽوٽو اڇلائي ٿو ڇڏيان.

ويران رستي کان لنگهندي جبل جو اهو ٽڪر سامهون اچي
ٿو وڃي. اهو ئي جبل، جنهن تي ناهيد کي سهارو ڏئي چاڙهيو هئم
۽ هنکي يونيورسٽيءَ جي باري ۾ ٻڌايو هئم، ’هوءَ آرٽس فيڪلٽي
اٿئي ۽ هوءَ سينٽرل لائبرري. هوءَ پريان سنڌ يونيورسٽي ڪالوني ۽
هو علامہ آءِ. آءِ قاضي جو مقبرو، ۽ هن پاسي هو جتوئي پويلين.‘
مون اشاري سان هنکي ٻڌايو پئي. مٿي جبل تي هوا ڏاڍي هئي،
هنجو گلابي رئو هر هر اڏامي ٿي ويو. مان رئي کي سنڀالي
ٿڪجي پيو هوس ۽ هن هر هر پئي کليو.‘

’ٻڌائين تہ ٿو، پر اهو سگريٽ تہ پري ڪر. دونهون سڌو نڪ ۾ ٿو
گهڙندو وڃي.‘

هن ڪجهہ بيزاريءَ سان چيو هو- مون کلي ڏنو هو- هن چڙندي
چيو، ’اصلي ڪونہ ٿو وڻين ائين. تون ايترا سگريٽ ڇو پيئندو آهين.‘

’ڇري، زندگي بہ هڪڙي قسم جو سگريٽ اٿئي جنهن جي فلٽر ٽپ
انجي پيئڻ جو رستو آهي، پوءِ اها سڀني جي مرضي آهي ڪو ڪيئن
پئي ڪو ڪيئن. ماضي وارو يعني گذريل حصو اٿئي سگريٽ جو
سڙيل پاسو، ۽ باقي بچيل حصو مستقبل آهي ۽ جنهن هنڌ تان اهو
سڙي ٿو اهو حال آهي.‘

'تو بنهه، تون ته بور ٿو ڪرين، انجنيئرنگ اهڙو Tough سبجيڪٽ ته نه آهي، جو ماڻهو عام زندگيءَ ۾ به ڊائلاگ ڳالهائيندو رهي.' هن هلڪي ٽوڪ ڪئي هئين. مون ڪجهه نه چيو صرف کلي ڏنم.

مان هلندي هلندي جبل کان ڪافي پري نڪري اچان ٿو. گهڻو اڳ جڏهن مان هن سان مليو هئس ته اسلم مونکي خبردار ڪيو هو: 'نوني، خدوا هن سان ناتو نه ڳنڍ، هيءَ سات نه نڀائيندي، دوکو ڏيندي ئي، ڪجهه سوچ نوني، ڪٿي اوستادين نه پهچي وڃين، جتان موٽڻ مشڪل ٿي پوئي.'

مون هنجي سامهون ته ڪجهه ڪونه چيو، باقي پوءِ خوب کليو هوس. 'واهه واهه، ڇا پيو چوي بيوقوف، ڪيس ته لفٽ نه ملي؛ پر جيڪڏهن مونکي ملي ٿي ته سڙي ٿو. ناهيد اهڙي نه آهي. هو ڪوڙ ڳالهائيندو هوندو.'

مون ڳالهه لنوائي ڇڏي هئي. ۽ پوءِ مان ناهد سان گهرو ٿيندو ويس. پيا منهنجي مٿان کلندا هئا، پر مونکي ڪنهنجي به پرواهه نه هوندي هئي. مونکي هنجي طبيعت بيحد وڻندي هئي. اسان ٽي سال گڏ رهياسين، مان هنجي ڪري ڳوٺ ڪونه ويندو هوس. هو به پنهنجن مائٽن وٽ ڪڏهن ڪڏهن ويندي هئي. نه ته هوءَ به هاسٽل ۾ هوندي هئي ۽ مان به. اسانجون هاسٽلون ڪجهه پنڌ پري ته هيون، پر روز ٿي ملندا هئاسين.

خميس تي جڏهن مان هنکي هاسٽل تي ڇڏي پنهنجي روم تي آيس. ته منهنجي روم ميٽ وٽ هڪ تار پئي هئي. 'نوني، بابا جي طبيعت سخت خراب آهي، جلد پهچ.' اها تار ادا ڪئي هئي. مان بيحد پريشان ٿي ويس، تڙ تڪڙ ۾ سامان ٻڌم. ناهيد جي هاسٽل تي ويس ته خبر پئي هوءَ اڌ ڪلاڪ اڳ ساهڙين سان ڪاڏي نڪري وئي هئي. مون هنجي نالي خط لکيو، جنهن ۾ وڃڻ بابت لکيم ۽ ڳوٺ هليو ويس.

بابا جي طبيعت سخت خراب هئي. هنکي سيني ۾ سخت سور هو. ادا بابا جو علاج سهڻي نموني ڪرايو. شهر مان ڊاڪٽر آيا، جن بابا جو علاج ڪيو ۽ مهيني سوا کانپوءِ بابا جي طبيعت ڪجهه

نيڪ ٿي.
اسانجي پيءُ اولاد کي سوچڻ ۽ سمجهڻ جي پوري اختياري ڏني آهي ۽ هو پاڻ به هر فيصلو ادا ۽ مونکان پڇي ڪندو آهي. دنيا ۾ آهيون به اسان ٻه ڀائر، ڪابه ڀيڻ نه اٿئون.
هڪ شام بابا مونکي سڏايو.
'امجد پٽ، مان سوچيان ٿو ته هاڻي تون به وڏو ٿي ويو آهين. تنهنجي به شادي ٿيڻ گهرجي، هاڻي جيڪا تنهنجي مرضي؟'
'بابا'.... مون ڪجهه ڪيبائيندي چيو، 'مان شادي ڪندس ضرور پر....'
'چئه پٽ، چئه ته پنهنجي پسند سان ڪندس'. مشڪندي چيائين:
'مان ۽ تنهنجي ماءُ ته اڳ ئي اهو فيصلو ڪري ويٺا آهيون ته جتي تون چوندين، اتي ئي تنهنجي شادي ڪنداسين. اسد جي به ته هنجي مرضيءَ سان ڪئي هئم.' بابا ادا جو مثال ڏيندي چيو، سچ پڇ هو ٻه ائين، بابا هر شيءِ ۾ منهنجي ۽ ادا جي پوري پسند جو خيال ڪندو آهي.
مون ائين محسوس ڪيو ڄڻ مونکي هفت اقليم جي دولت ملي وئي هجي. مونکي سڀ کان وڏو ڊپ بابا مان ئي هو ته هو مونکي ناهيد سان شادي ڪرڻ نه ڏيندو. پر نه، هن ته منهنجي سڀني سوچن کي بيبنياد ثابت ڪيو. مون بابا کي چيو، 'بابا، مان شهر مان ٿي پيري اچي توهانکي اطلاع ڪندس ته جيئن توهان رشتو گهرڻ وڃو.'
مون سوچيو هو ته شهر وڃي جڏهن مان ناهيد کي ان ڳالهه جو اطلاع ڪندس ته هوءَ ڪيترو نه خوش ٿيندي. مان بيحد خوش هوس. ان شام جوئي امان ۽ بابا کان موڪلائي شهر هليو آيس. امان مونکي حيرت مان پئي ڏٺو ته ويٺي ويٺي هنکي ڇا ٿي ويو.
جيپ تي چڙهڻ مهل هن چيو، 'ڏوني، خط ضرور لکجانءِ، ۽ ها، جلد لکجانءِ ته جيئن مان رشتو گهرڻ، اسد ۽ ان جي زال سميت اچان.' 'ها امان.' مون تڙ تڪڙ ۾ چيو.
'۽ ها، شهر ۾ خط لکي ڪانپورءِ ڪنهن جڳهه جو انتظام ڪجانءِ. انهيءَ هاسٽل ۾ ڪو اسان رهنداسين ڇا....'

ادا ڪلي مونڊانهن ڏنو هو ۽ ڊرائيور جيپ اسٽارٽ ڪئي.
مان سڄي واٽ سپنا ڏسندو آيس. پوءِ هيٺ لهندو پوءِ هوٽل لهندو.
روم تي پهتس ته روم ميٽ اسلم ڪونه هو. شايد ٻاهر ويل هو. مون سوچيو ته وهنجي سهنجي پوءِ ٻاهر نڪران. واهه سواءِ لهان ته ان ڏيڊ مهيني ۾ ڇا وهيو واپريو. مان وهنجي وارن کي ڦڻي ڏئي رهيو هوس ته اسلم ڪمري ۾ داخل ٿيو.
'ڇنبو اچي وئين، ڪامريڊ.' هن ڪجهه منجهيل نموني سان چيو.
'ها.' مون هن ڏانهن حيرت سان ڏٺو. هو وسائيل وسائيل پئي لڳو.
'پر تون ائين ڇو پيو لڳين. خوش ته آهين نه؟ طبيعت ته ٺيڪ اٿيئي نه؟' مون هنڪان ڪيترائي لاڳيتا سوال پڇيا.
'ها.' هن ڦڪي مرڪ مرڪي. 'ها، مان بلڪل خوش آهيان.'
مونکي حيرت ٿي ته هن مونکان اهو به ڪونه پڇيو ته مان اهو ڏيڊ مهينو ڪٿي هئس. ڪهڙا حال هئم.
مون هن کان پڇيو، 'ڪا ڳالهه آهي اسلم؟'
'نه نه، ڪهڙي ڳالهه هوندي، سڀ ٺيڪ آهي. ڏي خبر تون ڪيئن آهين؟' هو ڪجهه فڪرمند پئي لڳو. مان ڏاڍو حيران ٿيس. هنکي آخر ٿي ڇا ويو آهي. هي ته هر وقت 'خوش مزاج' مشهور آهي، پوءِ اڄ ڇا ٿيو اٿس! ڇا ناهيد کي ته ڪجهه ڪونه ٿي ويو آهي. اسلم آخر چپ ڇو آهي. مان ڏاڍو پريشان ٿيس. اسلم کي ڪلهن مان ڌونڌاڙيندي چيم، 'تون ٻڌائين ڇو نٿو اسلم، ڳالهه ڇا ٿي آهي؟'
هنجي چهري تي ويتر ڏک ڦهلجي ويو، اکين ۾ پاڻي ڀرجي آيس. منهن ٻئي پاسي ڦيرائي چيائين، 'تنهنجي ناهيد جي شادي ٿي وئي.'
'ڇا!؟' ڪنهن بم جي ڪلپ ڪڍي جيڪڏهن انکي اڇلايو وڃي ته اهو ذرا ذرا ٿي ويندو آهي. مون به پاڻکي ذرا ذرا ٿيندي محسوس ڪيو. ائين محسوس ٿيم، ڄڻ ڪنهن مٿان ڪيرايو هجوم. پر ڪجهه به نه ٿيو. مان بلڪل ٺيڪ هوس، فقط دل ذرا ذرا ٿي وئي هئي. مان پاڻکي جهلي نه سگهيس. اسلم کان پڇيم، 'ڪٿي؟ ڪڏهن؟ ڪيئن؟ ڪنهن سان؟' مونکي اعتبار نه پئي آيو.
'مان فقط ايترو ٿو ڄاڻان ته هنجي شادي انجم سان ٿي آهي، اهو،

جيڪو هنجو مائٽ هو. او هو ترڳ ايئر وارو ڪارو ڇوڪرو.' مون سيني ۾ سور جي هڪ اڀرندڙ سٽ محسوس ڪئي. پاڻکي مايوسيءَ جي سمنڊ ۾ ٻڏندو محسوس ڪيم. اها ناهيد، جيڪا ڏيڍ مهينو اڳ مونسان گڏ هئي، اڄ پرائي آهي. هوءَ ڪنهن ٻئي جي آهي. اهو احساس ڪيترو نه اذيتناڪ آهي. پر هن دنيا ۾ نه چاهڻ جي باوجود به ڪن ڳالهين کي منهن ڏيڻو ئي پوندو آهي.

ٻئي ڏينهن مون آرٽس فيڪلٽيءَ ۾ هنکي ڏٺو، هوءَ اڳ کان بيحد سهڻي ٿي وئي هئي، نڪ ۾ ڦلي پئي هئس. هن مونکي ڏٺو ۽ ڦڪو ڦڪو مرڪندي ڪنڌ ڦيري ڇڏيو. مون محسوس ڪيو ڄڻ هوءَ بيرخيءَ جو اظهار ڪندي هجي. مون هنجي ساهيڙيءَ آصفا کي سڏيو.

'ادي، ناهيد جي شادي ٿي وئي ڇا؟'

'ها ادا، مهينو کن ٿيو آهي.'

'ادي منهنجو هڪڙو ڪم ڪجو' ڏڪندڙ دل سان چيم. ' ناهيد کي چئو ته شام جو پنجين وڳي مونسان آرٽس فيڪلٽيءَ جي ٻنيءَ وٽ ملي.'

'ها ادا، مان چوندي مانس.' هن چيو ۽ هلي وئي.

مان ناهيد کي پاڻ به چئي پئي سگهيس، پر مون سوچيو هوءَ الاءِ مونسان ڳالهائي الاءِ نه. مون شام جو هنجو انتظار پئي ڪيو. مونکي پڪ هئي ته هوءَ ڪونه ايندي، پر هوءَ آئي ۽ جيڪي مونکي چيائين تنهن منهنجي اميدن جو قلعو ڊاهي پَٽَ ڪري ڇڏيو.

حياتي ٿوهر جي ڪنڊي جيان سخت محسوس پئي ٿي، مان هلان پيو. سوچيندي سوچيندي هاسٽل تائين پهچي چڪو آهيان. مون در کوليو، اندر گهڙي بلب ٻاريم ۽ ٽيبل تي اچي ويٺس، مون پيڊ جو پنو ڪنيو ۽ لکيم:

امان-

مون شادي نه ڪرڻ جو فيصلو ڪيو آهي.

حياتيءَ جي گاڏي تيز ٿيندي آهي، بيحد تکي. انهيءَ گاڏيءَ کي کو به پنهنجي مرضيءَ سان هلائي نه سگهندو آهي ۽ نه وري روڪي ئي سگهندو آهي. انهيءَ واقعي کي چار سال ٿي ويا. مون ڪاليج ڇڏي ڏنو. امان گهڻو ئي پڇيو ته شادي ڇو نٿو ڪرين، پر مون کو به جواب نه ڏنو. ڇا چوان. اهو ته انسان جڏهن ڪجهه وڃائي ويهندو آهي ته هن ۾ ڪجهه به حاصل ڪرڻ جي سوچ نه هوندي آهي. هو ڪنهن شي کي حاصل ڪندي به ڪيٻائيندو آهي ته متان اڳي حاصل ڪرڻ ڪانپوءِ انهيءَ کي وڃائي نه ويهي.

هڪ ڏينهن نذير جي شاديءَ جو ڪارڊ مليو. هو منهنجو بيحد گهرو دوست آهي. هو ۽ انجم ٻئي ڪلاسي هئا مونکي نه چاهيندي به وڃڻو پيو ۽ هو ڇڙيو منهنجي اچڻ سان ڏاڍو خوش ٿيو.

”سٺو ٿيو ڪامريڊ جو اچي وئين، آهين تون سنجيده ماڻهو، مونکي ڊپ هو ته تون ڪونه ايندين.“ حالانڪ هو ڪاليج ۾ مونکان هڪ درجو Senior هو پر تڏهن به اسان گهاٽا دوست هئاسين ۽ آهيون.

”نه نه، اهڙي ته ڪا ڳالهه نه آهي.“ مون چيو.

”ادا توکان ڪو ڪم ڪونه ڪرائيندا سين. رڳو ڪم جي نگراني ڪجانءِ.“ هن کلندي چيو.

”فڪر نه ڪر يار، جيئن چوندين تيئن ڪندس.“ مون چيو.

هنجي شاديءَ ۾ مان بيحد مصروف هوس. ڪم مان جان ئي نه پئي ڇٽي. ڪجهه مهمان سمهڻ لاءِ ٿي ويا. انهن مونکي چيو ته اندران ڪمبل ڪڍي اچان. مان اندر ڪمبل ڪڍڻ ويس. اندر ڪيترو ڪا عورت ويٺي هئي. مون ڪنگهيو ته جيئن مونکي جڳهه ڏئي. هن ڪنڌ ورائي ڏٺو. هوءَ ناهيد هئي. جهڪي ڪوپ مان شيشيءَ ۾ ڪير لاهي رهي هئي. هوءَ شاديءَ ڪانپوءِ ڏاڍي سهڻي ٿي وئي هئي. هڪڙو ٻار پاسي کان ويٺي سندس چولي جي ڪندن کي ڇڪي رهيو هو. شايد کير لاءِ ضد ڪري رهيو هو.

منهنجي وات مان نڪتو، ”تون!“

هن مونکان پڇيو، ”ڪيئن آهين نوني؟“

”ٺيڪ آهيان،“ ورائيم. ”تون ڪيئن آهين؟“ پڇيم.

”بس، زندگيءَ جا ڏينهن پئي گهاريان.“ هن ورائيو.

”ڏينهن ته فقط مايوس گهاريندا آهن، مسز انجم.“ مون ٺٺولي ڪندي چيو، بااميدن لاءِ زندگي مصيبت نه پر عيش ۽ آرام هوندي آهي، هو ڏينهن گهاريندا نه آهن، پر زندگيءَ کي Enjoy ڪندا آهن.“

”تو تو ڪرڻ جي عادت نه ڇڏي آهي.“ هن ڪنڌ هيٺ ڪندي چيو.

”ورهيه اڳ مون هڪ ڇوڪريءَ سان محبت ڪئي هئي. مون هن سان جيئري جاڳندي ڳالهايو هو ۽ هاڻي هنجي موت ڪانپوءِ هنجي تصور سان ڳالهائيندو آهيان. هو جيئري آهي، پر منهنجي لاءِ مري چڪي آهي. مان ڪنهن سان ازل کان وٺي ابد تائين محبت ڪرڻ جي عادت ڪڏي نه سکيو آهيان. تو ڪرڻ جي عادت ڪيئن ڪڏي سگهندس.“ مون وڌيڪ تلخ ٿيندي چيو.

”نوني، تون ورهين جي جدائيءَ ڪانپوءِ به ڪونه بدليو آهين، اهوئي ساڳيو بينياز ۽ تو ڪن ڪرڻ وارو نوني.“ هن ڪجهه ڏکارو ٿيندي چيو. ”۽ مون ٻڌو آهي ته تو شادي به نه ڪئي آهي.“

”ڪنهن سان ڪيان،“ مون هنکي ڏسندي چيو. ”جنهن سان ڪرڻ گهريم سا پرائي ٿي ويئي. مان ڪنهن سان به شادي نٿو ڪري سگهان، ناهيد. مون ۾ وڌيڪ بيوفائين سهڻ جي طاقت نه آهي. مان تنهنجي بيوفائيءَ ڪانپوءِ ڪنهن ٻئي جي بيوفائي برداشت ڪري نه سگهندس.“

”مان بيوفا نه آهيان.“ هوءَ روئڻهارڪي ٿي وئي، ڪير بوتل ۾ لاهيندي هنجا هٿ ڏڪي رهيا هئا.

”نه، مونکي ڇڏي انجم سان شادي ڪرڻ وفا جو مظاهرو هو. ڇا اها بيوفائي نه هئي؟“ مون تتل لوهه تي وڌيڪ زور سان ڌڪ هڻڻ چاهيو.

”مون بيوفائي نه ڪئي هئي.“ هن روئي ڏنو. مان مجبور ڪئي وئي هئس. تنهنجي وڃڻ ڪانپوءِ هڪ ڏينهن ادا هاسٽل اچي مونکي وٺي ويو. گهر ويس ته امان مونکي چيو ته: انجم منهنجي ماٽتي گهري آهي. امان منهنجي ساهڙين وانگر هئي. مون هن سان تنهنجي باري ۾

ڳالهايو. امان جڏهن بابا سان ان معاملي تي ڳالهايو ته هو ڪاوڙجي پيو. 'اٿين ڪڏهن ٿيو آهي ڇا، ڇوڪرو پروچ ۽ اسين پٺاڻ، اهو ڪيئن ٿو ٿي سگهي. اهو ڪڏهن نه ٿيندو اڪرم ماءُ، ناهيد کي ڇڏو ته اسان ڪڏهن به خاندان کان ٻاهر شادي نه ڪئي آهي. هينئر ڪيئن منهن ڪارو ڪنداسين. برادري ڇا چوندي. مون ناهيد کي پڙهايو ته ان جو اهو مطلب ته نه آهي ته هوءَ ڇڙواڳ ٿي پنهنجي پسند جا ور ڳوليندي وتي. اٿين ڪڏهن به نه ٿو ٿي سگهي. چئينس ته انجم پنهنجي خاندان جو ڇوڪرو آهي. مون هنجي پيءُ کي زبان ڏني آهي ۽ ناهيد جي شادي هاڻي انجم ئي سان ٿيندي.' مون روئي ڏنو. امان منهنجي ڏک ۾ ته شريڪ هئي، پر هوءَ به ڪجهه ڪري نه سگهي. سڀ تياريون ٿي ويون. نڪاح مهل به تون مونکي ياد هئين نوني. مون سوچيو صحيح نه ڪريان- پر دير ڪرڻ سان امان روئي ڏنو. 'پٽڙا، اسانجي عزت تنهنجن هٿن ۾ آهي. ٻچا صحيح ڪر، اسانکي برادريءَ ۾ لڄارو نه ڪر.' مان امان کي روئندو ڏسي نه سگهيس ۽ صحيح ڪري پرائي ٿي ويس. پر مونکي پنهنجي محبت جو قسم نوني، تون منهنجي پهرين ۽ آخري محبت آهين." هن سڏڪي سڏڪي پنهنجي ڳالهه پوري ڪئي.

"ها ناهيد،" مون وراڻيو. "برادريءَ ۽ ذاتين جي چنڪي رسمن ڪيترين دلين کي جدا ڪري ڇڏيو آهي، جنمان پاڻ به هڪ آهيون، اسان ته انهن جو شڪار ٿياسين، پر مونکي يقين آهي ته ايندڙ نسل انهن رسمن کي ختم ڪندو ۽ ضرور ڪندو."

معصوم ٻار چپ ڪري اسانجين ڳالهين کي ٻڌو پئي، ڪير جي ضد کي ڇڏي هو مونکي حيرت مان ڏسي رهيو هو.

"هي ڪير آهي ناهيد؟" مون پڇيو.

"منهنجو پٽ آهي عاصم. عاصم پٽ چاچا کي سلام ڪر." هن ننڍڙي کي چيو.

ننڍڙي سلام ڪري مونسان هٿ ملايو- مون هنکي ڪڇ ۾ کنيو ۽ هنجي پيشانيءَ تي مٺي ڏني. کيسي مان ڏهه رپيا ڪڍي عاصم جي کيسي ۾ وڌم.

”اھو ڇا تو ڪري نوني.“ ناھيد چيو.
”ڪجھ بہ نہ آھي ناھيد،“ مون چيو. ”مان سڄي عمر توکي نہ ڪجھ ڏئي نہ سگھيس پر عاصم کي تہ ڪجھ ڏئي سگھان ٿو. مون سان ھڪڙو وعدو ڪر.“
”چئو.“
”تون پنھنجي اولاد کي انھن ريتن رسمن جو شڪار ٿيڻ نہ ڏجانءِ. متان پنھنجي پٽ کي بہ مون وانگر ڪنھن ناھيد کان جدا ڪرين. خدا ڪري تون جتي بہ ھجين خوش ھجين.“
مون نڊڙي کي ڳل تي چمي ڏني. ھنجون اکيون ڇمڪيون پئي ناھيد روئي ڏنو.
”قسمت پاڻکي جدا ڪري ڇڏيو آھي ناھيد، ايتريقدر جو آءٌ تنھنجا ڳوڙھا بہ نٿو اگھي سگھان، ڇري روءُ نہ ۔ ھاڻي پنھنجي گھر کي وسائڻ جي ڪوشش ڪجانءِ.“ مون چيو ۽ ھن ڏانھن آخري نظرن سان ڏٺم. ھنجي نيڻن ۾ لڙڪ ھئا، منھنجي اکين ۾ بہ ڳوڙھا ڀرجي آيا، مون ھنکان لڪائڻ لاءِ ڪنڌ ڦيري ڇڏيو ۽ ٻاھر اچي روئي ڏنم.
اڄ مان ھنکي پنھنجي مرضيءَ سان پرائو ڪري آيو ھوس. نڙيءَ ۾ ڄڻ ھڪ گولو ڦاسي پيو ھجي.
مون سوچيو: ’مان ڀلي ڏکارو ھجان، خدا ڪري ھو جتي بہ ھجي خوش ھجي. شال سدا سھاڳڻ رھي.‘
مان وڌيڪ اتي رھي نہ سگھيس. نذير کي ٻڌايم تہ گھران تار آئي آھي تہ ضروري ڪم آھي موٽي اچ، سو وڃان پيو. ھن مونکي ڏاڍو روڪيو پر ھليو آيس.
اسٽيشن تي پھتس تہ گاڏيءَ جي اچڻ ۾ ڪجھہ دير ھئي. رات جو وقت، مان چانھہ جي اسٽال تي آيس، چانھہ پيئڻ دوران رڪارڊنگ پئي ٿي. ھڪڙ رڪارڊ ماسٽر چندر جو وڳو.
قسمت ڪئي جدائي ڪنھن تي ميار ناھي
خير ڇا بہ ٿـي پـوي تہ بہ تنھنجو پيار ناھي.
’ناھيد، زماني جي ھر ھڪ ادا مونکي تنھنجي ياد ڏياريندي، پر ڪا

ڳالهہ ناهي. ڪجهہ گذري آهي، ڪجهہ گذري ويندي.“ اکين مان پاڻي وهي آيم. مون سوچيو ۽ ڪلي ڏنم. ڦڪي ڪل.
پنهنجن هٿن سان پنهنجي پياري شي ڏيئي، ۽ خدا حافظ چئي بہ مان رُنس پئي، مون ڪوپ رکي رومال ڪڍيو ۽ ڳوڙها اگهي ڇڏيم.

نيو فيلڊس پبليڪيشنس

جي ڪتابن ۽ ٻين ادارن جي ڪتابن ۾ وڏو **فرق** آهي.

عام پڙهندڙ شايد اِها ڳالهہ محسوس نہ ڪري، پر اِها حقيقت آهي تہ نيو فيلڊس پبليڪيشنس جي ڇپرايل ڪتابن ۽ ٻين ادارن جي ڇپرايل ڪتابن ۾ وڏو فرق آهي. ظاهري طرح تہ نيو فيلڊس پبليڪيشنس جا ڪتاب بہ عام ڪتابن وانگر ڪرائون سائيز جا هوندا آهن، ۽ ٢٠٠ کان ٢٥٠ صفحن تائين، ڪتاب جي قيمت اٺ رپيا هوندي آهي. ٻين ادارن جي ڪتابن جي سائيز ۽ صفحن جي لحاظ کان بہ ساڳي قيمت هوندي آهي. پر گهٽ پڙهندڙن کي اِها ڄاڻ هوندي تہ جيترو مواد نيو فيلڊس پبليڪيشنس جي ٢٠٠ صفحن جي ڪتاب ۾ ڏنو ويندو آهي، ٻين ادارن جي ٢٣٠ صفحن جي ڪتاب ۾ بہ انهن کان گهٽ مواد هوندو آهي. پر ڪئن لاءِ اسين اوهانکي سمجهايون ٿا: ٻين ڪتابن ۾ هر لفظ ڪاٿيوءَ وڌيڪ وڙتي هوندي آهي، پر اسانجي ڪتابن ۾، هر لفظ جي پٺيان گهٽ کان گهٽ وڙتي ڏبي آهي، تہ جيئن هڪ صفحي ۾ گهڻي کان گهڻو مواد اچي. نہ فقط اِهو پر عام طور تي ڪرائون سائيز جي هڪ صفحي ۾ ٢١ کان ٢٢ سٽون هونديون آهن، پر اسانجي ڪتابن جي اڪثر صفحن ۾ ٢٣ کان مٿي سٽون هونديون آهن. نہ فقط اِهو، بلڪ پوين ڪتابن ۾ اسان پيرائون بہ ختم ڪري ڇڏيون آهن تہ جيئن وڌيڪ مواد ڏيئي سگهجي.
نيو فيلڊس پبليڪيشنس جي ڪتابن جي قيمت گهٽ ۽ مواد وڌيڪ هوندو آهي.

مئنيجر

نيو فيلڊس پبليڪيشنس

حيدرآباد سنڌ

مان گڏو بندر جو پڳل (نئون ڪهاڻيڪار)

عنايت هيبسباٽي

مان راهون وڃايل، دنيا کان ڪٽيل، اداس اداس، وڃايل وڃايل، سوچن ۾ چپ چپ، پنهنجو پاڻکي پلائي ڇڏيندو آهيان. دنيا کي معمولي، پاڻکي اڪابر پائيندو آهيان. پر ڪڏهن ته ٻليءَ جي ميڪاٽ کان به ڇرڪندو آهيان. منهنجي ذهن کي الائي ڪٿان ڪٿان جون ڳالهيون اورانگهي ويندڀون آهن. ڇڻ پوري دنيا جو ٺيڪو مون ڪنيو هجي. جڏهن سرت ۾ ايندو آهيان، پشيمان ٿي پاڻکي ڇوندو آهيان. ٻيلي هوش ڪر، اهڙو ته ٻچڙو ٿيندين جو دنيا توکي شناختي ڪارڊ هوندي به سڃاڻي نه سگهندي. ڪڏهن ڪڏهن سوچن مان ڪڪ ٿي پاڻکان پڇندو آهيان: تنهنجو هن دنيا ۾ پيدا ٿيڻ جو ڪهڙو ڪم هو؟ ڇا دنيا توکان سواءِ هلي نٿي سگهي؟

پنهنجي وجود تي ڪلندو روئندو رهندو آهيان. پنهنجي جذبن ۽ خواهشن کي دٻائيندو رهيو آهيان. سوچيندو آهيان: ڇا منهنجي موڳائپ جو ڪارڻ جذبات کي دٻائڻ ته نه آهي. سيڪس به فطرت آهي. جهڙيءَ طرح کائڻ پيئڻ فطرت آهي. بک لاءِ اسين کائون پيئون ٿا، ته پوءِ سيڪس کي ڇو ٿا دٻايون!؟ جهڙي نموني سان اسين کائڻ پيئڻ ۾ فري آهيون، سيڪس به اهڙيءَ طرح فري هئڻ گهرجي. سچ پچ فطرت کي، مون جيان دٻايو، ماڻهو پيو گهمندو، پوءِ ڀلا چريو نه ٿيندو ته ڇا ٿيندو؟

اڄڪلهه مائٽن کي به الائي ڇا ٿيندو وڃي. مون سان ته ٺهيو پر اڪثر شاگردن سان ساڳي ويڌن آ. پئسا به ڏيندا پويان ڪير ڪير به ضرور ڪندا. يا ته وري مني آرڊر دير سان پيا موڪليندا. خبر به اٿن ته پئسا اسانکي ڏي موڪلڻا آهن، پوءِ دير ڇاجي لاءِ؟ انکان بهتر اٿن، پڙهڻ لاءِ ڏي نه موڪلين. اڄڪلهه جي پڙهيل ڳڙهيل کان اڻپڙهيل چڱو آهي. قوم لاءِ اسان ڀلا ڪهڙا قاڙها ٿا ماريون. مورڳو

پڙهيل ڳڙهيل تڪي جو ماستر به ماڻهن لاءِ آزار بڻيل هوندو آهي. ڏؤ تي ڪتو به ڪائيندو آهي، جيڪو اشرف المخلوقات کان نڪتل آهي. مان ته اشرف المخلوقات مان آهيان. پڙهڻ وقت سان زنا ڪرڻ آهي. پلا پنهنجي سندين جي ڊگري جي هت ڪهڙي اهميت آهي؟ پوءِ به ٻاڻون پيا ڪائون. جڏهن سڌ به نه آهي اڄ ڇا ٿيندو، سڀاڻي ڇا ٿيڻو آهي. پوءِ پلا ڊگرين جي ڪهڙي ضرورت آ؟

مونکي هرڪنهن شيءِ کان نفرت آهي. سڪون ڪونهي. سڄو ڏينهن اڄ وڃ ڪندو رهندو آهيان.

ڄامشوري جون دلڪش من پرپائيندڙ هوائون نه سرد نه گرم، مونکي ته هرهوا آرهڙ جي لُڪ جيان لڳندي آهي. يونيورسٽي جي رنگارنگي زندگي. ڊيل جيان ٽلندڙ ڇوڪريون. وڏيون وڏيون عمارتون. پريمي جوڙن جا ٽهڪڙا - مونکي ڪو ڪلا ۾ ڦڪا لڳندا آهن. هن ماحول ۾ پاڪي ٿونسيل سمجهندو آهيان. پريمي اوسيڙن ۾ هڪٻئي کي فريب ڏيندا رهندا آهن. انهن جي منهن تي پريم نه پر فريبي پٽي ٻڌندي آ. انسانن جي منهن تي فريب ڏسي سوچيندو آهيان: اهڙي جهنگلات ۾ بنواس تجي، جتي انسانذات جي بوءِ نه اچي. وڻ ٽڻ، پکي پکڻ ۽ فطرت جا نظارا ڏسندو رهان.

يونيورسٽي جون بسون منهنجي جيون جيان ڪنارا آهن. انهن کي اندران ٿي اندران ڏڙا لڳندا رهندا آهن، اڳيان هيانءَ ڏاريندڙ آواز، پويان سرن جي ڇمنيءَ جيان لاٽ ڪري دونهون ڪيڊنديون رهنديون آهن. مونکي فقط هت سيي پسند آ. هنجي ڇپ جو تيرُ ۽ وار منهنجي اندر کي ڪائيندا رهندا آهن. سوچيندو آهيان، هنجي سيني ۾ منهن لڪائي روئندو رهان. هو ڳراٽيون ڏيئي پنهنجي قوم جهڙن نرم هٿن سان اکين جون ڪنڊون اگهندي رهي. هو مرڪندي رهي، مان ڏسندو رهان. ۽ جيون لاءِ هنکان بيک گهران.

سوچن ۾ ايترو ته مگن هوندو آهيان، جو حيدرآباد جهڙي شهر جي ٽرئفڪ جو گوڙ شور، زون زون، پان پان، تيز هوا، منهن ۾ پوندڙ پٽرين جو ڪو احساس نه ٿيندو اٿم. اڄ مان پنهنجي سوچن ۾ گم سم وات ڪتلي ڪيو تلڪ چاڙهي وٿان لوسي چڪر ڏيندو پي آيس.

ڪل جو ڀنو ائين لڳل هو، ڄڻ ڪنڌ جو ٻيڙو غرق ٿي ويو هجيم.
يان گلو اچي پئيءَ ۾ آڱريون ٻوڙيون. ذهن کي عذاب اچي ويم.
ڪنجهيم. رت ڳاڙهو ڳوڙهن ڀريل اکين سان تڪيومانس. هن پنهنجي
ادت کان مجبور، مون تي نئون چرچو ڦٽ ڪيو. ڀاڪي ڀڪو
ڪري چيومانس، ”ڇا حال آٿئي.“ ۽ روايتي ڀاڪر پاتوسين.
ڪلندي وراڻيائين، ”حال وري ڪهڙا، بس دنيا جي ٻوٽ ۾ پيا ڏوڙ
جهون.“
ڇنبو ڇنبي ۾ ڏيئي شهيد هوش محمد روڊ ڏانهن وڌڻ لڳاسون.
ڇيومانس، ”سلما جا ڇا حال آهن؟“ (جيڪا هن سان پيار ڪندي
آهي.)
نوڪ ۾ چيائين، ”سلما، سلما، سلما. اهڙيون ايندييون ۽ ويندييون
رهنديون آهن. ڏس ته سهي، هلي آهي مون سان شادي ڪرڻ.“
چيومانس، ”ٺيڪ هو، ڀلي تون شادي ڪرينس ها.“
آڱر کڻي چيائين، ”واه ڙي واه. واهيات عورت سان وري منهنجي
شادي!“
هجا اهي لفظ منهنجي مٿان ٻرڻي ڪريا. ذهن ”ڪئن“ ٿي ويو. سوچيم:
ماڻهن کي ماٺ ڪرائي هن غليظ سماج جي فرد کان پڇان. ’تون
ڪهڙو معتبر آهين.‘ پڇو ٿي ڪين پيم. ڪيفي جارج ڏانهن گهليائين.
چيائين، ”ڇا پيئندين، ٿڌو يا گرم؟“
چيومانس، ”جيڪي به هجي.“
ڪيتون ڏيئي ڪوڪا ڪولا پيئڻ لڳاسون. مان خيالن ۾ پچرڻ لڳس.
ڀلا اسان کان عورتون ڇا ۾ گهٽ آهن. جڏهن خواهشون لذتون
ساڳيون هجن. ڪو تفات ڪين هجي، پوءِ مردن کي عورتن مٿان
حڪومت ڪرڻ جو ڪهڙو حق رسي ٿو.
پڇيومانس، ”تون سلما کي ڪڏهن کان وڃي سڃاڻين.“
چيائين، ”اسڪول جي زماني کان وٺي.“ ڏهڪاءُ مان تي ڳالهايائين،
جڻ ڪا ڪيپ کڻي هجيس. کلندي چيائين، ”آءٌ ٿي اهو ڀريون
خوشنصيب انسان آهيان، جنهن هنجي گل جيان ٽڙندڙ جوڀن جو
مزو ماڻيو. پنهنجي منشا مطابق هن سان کيڏندو رهيس. مان هاڻ

هن ڏانهن تڪ ٻه نه اڇلايان. ڇڪلاڻ ڪنهن جاءِ جي.“
ڇيومانس، ”جيڪڏهن تنهنجي ڀيڻ سان ڪير ائين ڪري ها.“
منهنجا لفظ هنکي ڪتي جي ڇڪ جيان لڳا. غيرت منجهان پگهر جا ڦڙا اڀري پيس. ڪاوڙ مان اکيون ڪرڙيون ڪري ڏٺائين. پنهنجي برتريءَ جو ڏيکاءُ ڏيندي، ڪائونٽر تي پئسا ڏيئي، ڇڪ ڪائيندو ٻنا موڪلائڻ جي هليو ويو. آءٌ شهيد هوش محمد روڊ کي پوئتي ڏو ڪيندو يونيورسٽي بس اسٽاپ ڏانهن ٽڪڙيون ٽڪڙيون پرانگهون ڪٽندو وڌندو ٿي ويس.
منهنجي ذهن ۾ سڏ ڪندڙ سلما ۽ گلو جا لفظ: ’ڇڪلاڻ ڪنهن جاءِ جي‘ ڪيترين ئي مظلوم، مجبور ۽ ريتن رسمن ۾ جڪڙيل عورتن جون تصويرون ڦرڻ لڳيون. منهنجي اکين ۾ ڳوڙها تري آيا. زمين آسمان ٻنهي جي لپيٽ ۾ محسوس ٿيم. جيڏانهن ٿي ڏٺم تيڏانهن ڪوهيڙو ڇانيل هو. ائين ٿي لڳو ڄڻ ڪنهن پوري دنيا کي باهه ڏيئي ڇڏي هجي. بلبن جي زرد روشني جهڪي ٿيندي ٿي ويئي. ٽرئفڪ، تيز هوا، منهن ۾ پوندڙ ڦڙيون، موٽر ڪارن جي زون زون جو ڪو احساس نه ٿيم. فوٽ پاٿ تي ستل ڪتي کي وڃي لتون هنيم. ڪتو ڪؤن ڪؤن ڪري ٻاڪاريندو ٿي رهيو. مان فوٽ پاٿ کي ڇڏي وچ روڊ تي هليو آيس. پويان ٽانگي وارو هڪلون ڏيندو پي آيو. ”او بابا، او سائين، او پنڙا، او وات پنيا.“ مان سوچن ۾ غلطان هوس، ٿونو لڳم، روڊ تي ڪري پيس. ذهن پرزا پرزا ٿي، ڪٺل ڪڪڙ جيان ڦٿڪڻ لڳو. ڪار ڇرڙاٽ ڪري اڳيان اچي بيٺي. ڀؤ کان هراسجي ويس. هڪ ٿلهي متاري ڪاپون خان، ڪار مان لهي مونکي ڇيو، ”ٻري وڃين ها ته پوءِ.“ گجندڙ آواز ۾ مونکي ٿڦڙ هڻي ڇيائين، ”گدو بندر جا پڳل.“
مان ڏاهون وڃايل .... دنيا کان ڪٽيل .... سوچ ۾ پئجي ويس.

■ رول پڪي (آرمينيائي ڪهاڻي)

وارڊ ڪيس پينراشين

سنڌيڪار: غلام نبي مغل

اسين ٽئين ماڙ تي رهون ٿا. منهنجي ڪمري جي دريءَ گهٽيءَ ڏانهن کلي ٿي جيڪا چڱي ڳالهه به آهي ته آزار پڻ. چڱي ان ريت، ته مان پنهنجن دوستن جو سڏ ٻڌي سگهندو هوس، جيڪي مونکي وٺڻ ايندا هئا. آزار وري هن ريت ته... هڪ سبب ته نه هو آزار جو، ڪيترا ئي هئا. سڀ کان وڏو سبب اهو هو ته صبح مهل مان سمهي نه سگهندو هوس. اڪثر نوين وڳي اک کلي ويندي هئي. ڪڏهن اهو آزار انين وڳي اٺاري ڪڙو ڪندو هو. جي مان انين وڳي صبح جو جاڳيس ته سمجهو بابا جي روبرو ضرور ٿيان ۽ اسان عام طور هن ريت پاڻ ۾ گفتگو ڪندا آهيون. بابا کي سلام ڪندس.

”ايترو جلدي اٿيو آهين؟“ بابا پڇندو، ”چاڪ آهين؟“

”ها بابا.“

”اڄ ڪهڙي ڪم تي ويندين؟“ بابا پڇندو.

”ساڳيو ئي. جيڪي سپاٽي ڪندس.“

”سپاٽي ڇا ڪندين؟“

”جيڪي ڳالهه ڪيو هوم.“

”تون سمجهين ٿو ته هن مهل ماڻهو ڪم تي ويندا آهن.“

”بابا منهنجي ته نيت ئي ڪانهي صبح جو انين وڳي اٿڻ جي. ٻر جي اٿجي ٿو ته اهي بي سرا راڳ ٻڌڻا پون ٿا.“

”توکي رولڻ پنڻ ۽ چرچن ڪرڻ ڪانسواءِ اچيئي ڇا ٿو؟“

”پر بابا توهان سڄي ڄمار پلانٽ تي گذاري آهي، سا به ته ڪا پنهنجي ليکي وڏي ڳالهه ناهي.“

”بڪ بند ڪر.“

عام طور تي اهڙن موقعن تي، امان ڪمري منجهه داخل ٿيندي ۽

بابا کي ٻڌائيندي ته ڊرائيور اچي ويو آهي. يعني ٻيءُ ٻٽ اجائي ٻڪ بند ڪن ۽ سندس مڙس ڪم تي وڃي. هونئن به اسان ٻنهي ۾، 'ٻڪ بند ڪر' ڪانپوءِ وڌيڪ گفتگو نه ٿيندي آهي. ٿوري دير ڪانپوءِ امان سان ڳالهائيندس. سڀ ڪان اڳ ڇوڪريءَ بابت.

عام طور تي اسانجي گهر ۾ صبح اٺين ڌي ٿيندو هو. امان منهنجي لاءِ ڪافي آندي ۽ مان بستري تان اٿي تي ڌي هوس ته ٽاور ڪرين منهنجي دريءَ وٽ نظر آئي. اسانجي گهر جي سامهون گهٽيءَ جي ٻئي پر هڪ عمارت جڙي راس پئي ٿي ۽ اها ڪرين انهن مان هڪ هئي جيڪي اڏاوت لاءِ استعمال ٿي رهيون هيون. اڄ جيترو ڪرين دريءَ جي ويجهو آئي هئي، ايترو اڳ ڪڏهن به نه آئي هئي. دري بلڪل کليل هئي. مون سمجهيو ڪرين جلدي ئي ٻئي پاسي ٿي ويندي. پر اها ته اُت بيهي رهي. ڇڻ ڄمي ويئي. ڪرين جا ڊگها لوهي ٻانهن وارا پرزا هيٺ مٿي سامان ڍوئڻ ۾ رڌل هئا. مان بيزار ٿي پيس ۽ آئي دريءَ جي منظر کي پڙدن سان ڍڪي ڇڏيم. مان سئنيما ۾ ٻه اٺين ڪندو آهيان. جڏهن ئي ڪو فيڪٽرين جو سين نيوزريل ۾ ڏيکاريندا آهن ته اکيون بند ڪري ڇڏيندو آهيان.

ٻئي ڏينهن صبح جو به ڪرين اتيئي ٽڪيل هئي. آزار هو. پنهنجي عادت موجب، مان هنڌ ۾ ليٽيو پيو هوس ۽ اٿڻ نه اٿڻ بابت فيصلو ڪيم پئي. دوستن سان ملڻ جو وقت هڪ وڳي جو هو. تيستائين ڇا ڪريان؟ مان سوچيندو رهيس ۽ ڪرين پنهنجي ڪم ۾ رڌل هئي. لوهي ٻانهن هيٺ مٿي، گوڙ گرڙاٽ سان هيڏانهن هوڏانهن پئي ڪم ڪيو. آزار هو. مان اٿيس ته دري بند ڪريان پر نظر وڃي ڪرين جي ڪئبن ۾ پئي. ڪرين کي هلائڻ واري هڪ ڇوڪري هئي. ها، هڪ ڇوڪري. ۽ هوءَ سڌو مونڏانهن ڏسي رهي هئي. مان يڪدم هنڌ ڏانهن مڙيس جو مان اڃا اگهاڙو هوس. عجب لڳو هو ڪيس، ڇاڪاڻ جو هوءَ ڏند ٽيڙي کلي رهي هئي.

مون امان کي سڏ ڪيو جنهن اچي پردا ٺيڪ ڪيا. پوءِ مان اٿيس ۽ ڪپڙا پاتم. صبح جو ته سمجهو ڪارو منهن ٿي ويو.

ٽئين صبح تي ڪرين اتيئي بيٺي هئي ۽ ڇوڪري به. مون دري

ڪولي ۾ ڪيس هٿ جي اشاري سان ڪيڪاريو. هن ڪيڪر جو جواب ڪيڪر سان ڏنو. آن مهل مون غور سان ڏٺو ته هوءَ هڪ سهڻي ڇوڪري آهي. آهي نه عجب جهڙي ڳالهه، جو مون هيترا ڏينهن ائين گذاري ڇڏيا.

"آسمان تان لهه ته ڪا ڳالهه ٻولهه ٿئي." مون رڙ ڪئي.

ڇوڪريءَ، ڪرين جي شيشي جي ڪئبن منجهان منهن ڪڍيو ۽ وراڻيو، "مان شام جو پنجين وڳي آسمان تان هيٺ لهندس."

پوري پنجين وڳي مان هيٺ گهٽيءَ ۾ پهچي ويس ۽ پنج لڳي ڏهين منٽن تي هوءَ آئي. مون کيس مشڪل سان سڃاتو جو هوءَ ڪم وارا ڪپڙا بدلائي آئي هئي. هاڻ پاڻ وڌيڪ وٺي پئي.

"منهنجو نالو ميري آهي." هن چيو.

"۽ مان جيڪ." مون کيس پنهنجو اصل نالو نه ٻڌايو. اهو منهنجو اصول آهي مان ڇوڪرين کي پنهنجو صحيح نالو نه ٻڌائيندو آهيان. ڪين مونسان ڪم يا منهنجي نالي سان.

هن مونڏانهن ڏٺو ۽ مرڪيو. "هاڻ ڇا ڪريون؟"

مون کيس فلم ڏسڻ لاءِ آڇيو.

"مشڪل آهي. شام جو مونکي ڪم آهي."

"ڪو ٻيو پروگرام اڳ ئي رٿيل آهي؟"

"ٿي سگهي ٿو."

"سڀاڻي متعلق ڪهڙو خيال آهي؟"

"سڀاڻي بلڪل ٺيڪ."

خير، اسان سڀاڻي جي بدران، ڪجهه ڪلاڪن کانپوءِ ٻيهر ملياسين. مان پنهنجي دوستن سان گڏ، سئنيما جي ٻاهران بيٺو هوس ته اوچتو مون کيس ڏٺو.

"ميري؟"

"هيلو. جيڪ."

انهيءَ تي منهنجا دوست مرڪيا. هڪ چٽي چيو، "اِهي ڪُل ٿيا ڇهويهه." هنجو مطلب هو ته 'جيڪ' منهنجو ڇهويهون نالو هو، پر

اها ڪا وڏي ڳالهہ ناهي. ميري منهنجي اچڻ لاءِ اتيئي ترسي پيئي.
”ڪتان پئي اچين؟“ مون پڇيو.
”جتان اچان پئي.“
”ڪهڙو ڪتاب پڙهين پئي.“ سندس هٿ ۾ ڪتاب هو.
”آرڪ آف ٽرمف.“
”اڇا!“ مون ڪجهہ پڙهيو آهي ته گهڻو ڪري دوستن کان ’ريمارق‘ بابت ٻڌو آهي ته سٺو لکندو آهي. پر اها عجب جهڙي ڳالهہ هئي ته هڪ ڇوڪري جا ڪرين آبريٽر جهڙو ڪم ڪندي هجي، سا ادب پڙهڻ سان چاهہ رکندي هجي.
”تون اهو ڪتاب پڙهين پئي ته جيئن ان تي تنقيد ڪري سگهين. ائين نه؟“ اهي منهنجا لفظ نه هئا، پر منهنجي هڪ يار هينري مونکي چيا هئا.
”مونکي هنجي لکڻي پسند آهي.“ هن چيو.
”پلا مان پسند آهيان؟“
ميريءَ منهنجي انهيءَ ڳالهہ کي چرچو سمجهيو.
”پلا تون شاگرد آهين؟“
مون چيو، ”نه.“ الائي ڇو مون ائين چيو. خبر ناهي.
”تنهن جي معنيٰ ڪو ڪم ڪندو آهين؟“
”ها.“
”۽ تون ضرور رات پالي ڪندو هوندين جو صبح جو دير سان ايندو آهين.“
واهہ جي ڳالهہ آهي. مون سوچيو. مونکي رات جو ئي ڪم تي هئڻ کپي.
”رات جي شفٽ تي وڃڻ کان اڳ سان ٿوري تازي هوا کائڻ لاءِ هيڏي نڪري آيس.“ مون چيو.
”اها ڳالهہ نيڪ آهي.“ مون ڏٺو ته ميريءَ جي منهن تي سرهاڻ اچي ويئي. مون کيس پاڻهن کان جهليو. هن انڪار نه ڪيو.
”سپاڻي مون سان سئنيما تي هلندين ته نه؟“
”بلڪل هلندس.“

مون وڏيڪ نہ ڳالهايو ۽ مٿي آسمان تي تارن کي ڏسڻ لڳس. مان سمجهان ٿو تارا رڳو ان ڪري ناهن جو انهن جي ساراهہ ۾ بيت ويهي لکجن. تارا آن وقت بہ موجود هئا جڏهن دنيا ۾ اڃا پهريون شاعر نہ ڄائو هو — ۽ آن وقت بہ موجود هوندا جڏهن، خدا خير ڪري، هڪ بہ شاعر باقي نہ رهندو. تارا شايد انهيءَ ڪري آهن جو توهان، ڪنهن جوان ڇوڪريءَ کي، پنهنجي محبت جو ويساهہ ڏيارڻ لاءِ، انهن کي ڏسي، وڌيڪ ڪوڙ ڳالهائڻ لاءِ تيار ٿي سگهو.

اوڏيءَ مهل ميريءَ ڳالهايو، ”چڱو يلا مان هلان ٿي. تون مونکي گهر ڇڏڻ جي تڪليف نہ ڪر. ڪافي پري آهي ۽ توکي....“

مون ڪجهہ نہ چيو. مان ڇا ٿي ڪري سگهيس؟ مان تہ پنهنجي ’ڊيوٽي‘ تي وڃي رهيو هوس. هوءَ بس ۾ سوار ٿي ۽ مان پنهنجي خيالي ڪم تي روانو ٿيس.

مون وارا يار اڃا سئنيما وٽ بيٺا هئا.

”ڪر خبر چار ڪيئن ٿاٿي؟“

”ڪڏهن تو پيڙا پار ڪرين انهيءَ جا؟“

”تنگون تہ ٺاهوڪيون هيس.“

”شايد ميڊيڪل ڪاليج جي شاگرد آهي.“

مون ڪين ٻڌايو تہ هوءَ ڪير هئي. پهرين تہ ڪنهن بہ اعتبار نہ ڪيو پر پوءِ سڀ اچي ڪل ۾ ڇتا.

”اهڙيون ٺاهوڪيون تنگون ٺاوو ڪرڻ ۾ ڪيئن سونهنديون.“ منهنجي دوست عارمين چيو.

”هلون يلا —“ ٿام چيو.

اسين سڀ ائبووين گهٽيءَ ڏانهن وڌڻ لڳاسين. مون سيڪنڊري اسڪول جو امتحان هن سال اڳ پاس ڪيو هو- ۽ گذريل ٻن سالن ۾ مان هن گهٽيءَ ۾ هزارين ڀيرا آيو هوس. انهيءَ ڪري جو اسانجي شهر ۾ ڪا اهڙي چڱي جاءِ نہ هئي جت ماڻهو ڪجهہ ويهي ۽ ناچ ڪري. روز تہ اسين بہ هر هڪ دوست جي گهر دعوت جو اهتمام نٿي ڪري سگهياسين. مان اهو نہ پئي ٻڌو تہ منهنجا دوست ڇا پيا چون. مونکي اڳيئي خبر هئي تہ هو ڇا چوندا آهن. اهو سڀ

اجايو هو. پر تاور ڪرڻ تي ڪم ڪرڻ ٻه ڪا چڱي ڳالهه نه هئي. هر ڪا شيءِ بيزار ڪري رهي هئي. تارن کي ڏسڻ ۾ ئي ڪا دلچسپي وڃي رهي هئي.

"مون نئون ريڪارڊ ورتو آهي. هلو ته منهنجي جاءِ تي هلي ٻڌون."

ٽام چيو.

اسين ٽام جي جاءِ تي وياسين. جيتوڻيڪ اڃا اڌ رات به نه گذري هئي، پر اڪثر دريون سڀ بند ٿي ڏسڻ ۾ آيون. ٽام پنهنجو ريڪارڊ پليئر شروع ڪيو. اُتان ناز ڏسي نه ٿي سگهيس سو مان ميوزڪ ٻڌڻ لڳس. چڱو مزي وارو هو. ايتري ۾ در تي ٺڪ ٺڪ ٿي. ٽام وڃو ۽ در کوليائين.

"هيٺئين فلئٽ ۾ ننڍڙو ٻار بيمار آهي. مهرباني ڪري اهو پروگرام سپاٽي ڪجو."

"حاضر سائين." ٽام چيو. واپس آيو ۽ ريڪارڊ پليئر بند ڪيائين.

"پروگرام سپاٽي ڪريون. ٻار کي سپاٽي بيمار ٿيڻ کپي ها."

مان گهر واپس وريس.

ٿي ڏينهن مون ميريءَ کان پهريون سوال اهو ڪيو، "ڇا تو ڪڏهن پاڻ کي بور ٿيندي محسوس ڪيو آهي؟" هن مونڏانهن عجب منجهان ڏٺو. "ڪڏهن ڪڏهن مهل." هن چيو.

"پوءِ ڇا ڪندي آهين؟"

"مثال طور، جيئن هاڻ آهي، مان فلم ڏسڻ ويندي آهيان." هوءَ مونکي گُهور ڪري ڏسڻ لڳي.

مان آسمان کي ڏسڻ لڳس. پر اڃان رڳو ست ٿيا هئا. تارا اڃا نروار نه ٿيا هئا. اسين سئنيما جي اندر وياسين ۽ جڏهن ٻئيون وساميون ته مان ميريءَ کي ڏسڻ لڳس. مون اوندهه ۾ سندس هٿ پنهنجي هٿ ۾ جهليو. ميريءَ جو هٿ ٿڌو هو.

"ڏاڍي ٿڌي آهين." مون چيو.

"ائين ته نه آهي." هن وراڻيو، پر پنهنجو هٿ منهنجي هٿ ۾ رهڻ ڏنو.

مان ڪيس عارمين جي جاءِ تي وٺي ويندس. مون دل ۾ فيصلو ڪيو.

هو اڄ آتي اڪيلو آهي.
”تنهنجا هٿ ڏاڍا گرم آهن.“ ميري پنهنجو هٿ ڇڪي ورتو.
اونده ۾ هاڻ مان ڪيس چٽيءَ طرح ڏسي رهيو هوس. ۽ وري پڪو
پڪ ڪيم ته ميريءَ کي عامين جي جاءِ تي وٺي ويندس.
”فلم ڏاڍهن ڏس،“ ميريءَ چيو. ”۽ پنهنجي هٿ کي ٻه ٻري
ڪر.“ مونکي مٺو پيو.
مان هميشه انهيءَ اصول کي مڃيندو آهيان ته توهان ننڍين ننڍين
ڳالهين ۾ ڇوڪرين جي دل رکو ۽ سندن آڏو جهڪو ته جيئن پوءِ
هوءَ توهانجي وڏي ڳالهه آڏو جهڪي بيهي.
جيئن ئي اسان سئنيما منجهان نڪتاسين ته ڪو به فلم تي نه ڳالهائي
رهيو هو. آخر ميريءَ چيو، ”ڪا خاص فلم ته نه هئي.“
”واقعي،“ مون چيو، ”پر هل ته توکي اهڙي هنڌ وٺي هلان جتي
جي هُل هنگامي ۽ ميوزڪ کي تون پسند ڪندينءَ.“
”اهو ته ٺيڪ آهي، پر مونکي دير ٿي پئي آهي. ۽ پيو توکي به ته
پنهنجي رات پاليءَ تي وڃڻو آهي.“
اهو ڏک واهه جو لڳم، جو مون ڪيس پنهنجي شفٽ جو وقت
ساڍا ڏهه ٻڌايو هو.
ان وقت ويران رستي جي پرئين پر هڪ پوليس واري سيٽي هنئي.
”پوليس وارو سمجهي ٿو ته شايد اسين ڪو پڪڙن جو رولو جوڙو
آهيون. ۽ توکي ڪم تي به وڃڻو آهي.“
”ها،....“ مون ٿڌو ساهه کنيو، ”مان سمجهان ٿو پاڻکي انهيءَ قانون
واري صاحب جي سيٽيءَ تي عمل ڪرڻ کپي.“
پوءِ اسين جدا ٿي وياسين.
ٻئي ڏينهن صبح جو، ميريءَ ڪرين کي منهنجي دريءَ وٽ آڻي،
هٿ سان سلام ڪيو ۽ پڇيو، ”ڪر خبر راتوڪي شفٽ جي؟“
”فسڪلاس — پر ٿڪل آهيان.“ مون بستري مان ئي ورائيو.
هن وري پنهنجو هٿ لوڏيو ۽ ڪنٽرول ڏانهن مڙي ويئي. ڪرين
جي لوهي ٻانهن هڪ سچي پٿ کي مٿي کڻي پئي آئي. عجيب
بڪواس ڪم هو. مان واقعي ٿڪل هوس جو رات جو ڪافي دير

کاٺپوءِ گهر آيو هوس. دوست به هئا ته دوستاڻيون به. هيون. جام پيتوسين ، ڏاڍا ناچ نچياسين ۽ ٽن الائي ڄڻن ڇوڪرين کي چميون به ڏنم. ٻن ڇوڪرين سان وري ملڻ جا وقت ۽ انجام به ورتم. هڪڙيءَ جو نالو عالم هو. واهه جي هئي. سيني ائين پئي سمجهيو ته هاڻ عالم جا ڪم لٿا. ڀڪيس عارمين جي جاءِ تي وٺي ويندو. منهنجي ساک ٿي اهڙي هئي. شراب جا گلاس کڻي، هڪ چڙهي چيو، "اچو ته هي جام انهن يارن جي نالي تي پيون جنکي جيئڻ اچي ٿو." ـ ۽ انهيءَ سان گڏ عالم مون ڏانهن جهڪي ته جيئن مونکي سندس چولي جي کليل گلي منجهان ڇاتين جي جيئري جيئري ڦٽڪندڙ گوشت جو ديدار ڪرڻ جو موقعو ملي سگهي. مون اڃا به وڌيڪ پيتو ۽ الائي ڇو اهڙي مست ڪندڙ ماحول ۾، مونکي ميريءَ جو خيال آيو. ڇا هوءَ انهيءَ ماحول ۾ ٺٽي اچي سگهي. ڇا هوءَ جيئرو رهڻ جا گُر ڄاڻي؟ "اهائي ته زندگي آهي." عالم چيو. هوءَ منهنجي ڀاڪر ۾ هئي ۽ ٻئي هٿ ۾ شراب جو گلاس هو. مان سوچڻ لڳس ته ميري به هن محفل ۾ هجي ته ڪهڙو نه چڱو ٿئي. ڇو نه سندس ڪرين کي تباهه ۽ برباد ڪري ڇڏجي ۽ کيس اصل زندگي ماڻڻ لاءِ هٿ وٺي اچجي. اهو ظلم نه آهي ته اهڙي ناهوڪي ڇوڪري جنهن جون ٽنگون غضب لڳيون پيون آهن، تنهنکي پيو ڪو ڪم مليو ٿي نه ۽ جڏهن ڏس ته اڌ آسمان تي چڙهيو بيٺي آهي.

جڏهن مان گهر پهتس ته نشي ۾ ٻڏل هوس. مونکي اڃا ننڊ پئي آئي پر ميري، ڪرين جي هر ڦيري تي هٿ لوڏي اشارا ڪري رهي هئي. نيٺ مونکي اٿي ڪپڙا پائڻا پيا ۽ سامهون جڙندڙ گهر کي ڏسڻ لڳس. جڏهن اسين هن گهر ۾ آيا هئاسين ته سامهون گهٽيءَ ۾ هڪ به اڏاوت نه هئي، پر هاڻ سڄي قطار گهرن جي اڌ جي چڪي هئي. ايتري ۾ منهنجي ماءُ جي رڙ ٻڌم. "تون هت اچين ٿو يا تنهنجي ڪافي، کڻي اچان."

مان کائڻ جي ڪمري ۾ ويس. اوڏيءَ مهل منجهند جو هڪ لڳو هو ۽ مونکي اڃا چار ڪلاڪ وقت ڪاٽڻو هو. مان سئنيما ڏانهن وڃڻ لڳس جت ٽام ۽ ويول بيٺا هئا. هنن مونکي ڏسي نعرا هنيا ۽

ڇاڻ سان گڏ ٻيهارڻ لاءِ ٽورا هيڏي هوڏي ٽيا. اسان رستي تان لنگهندڙ سهڻين توڙي اڻ سهڻين ڇوڪرين کي تڪڻ لڳاسين. ڇوڪرين ڪانسواءِ ٻيا ماڻهو به ڪافي ڀئي آيا ويا، پر اسان کين ڪونہ ڀئي ڏنو. اسان کين، پوليس وارن ۽ شاعرن اديبن لاءِ وانجهي ڇڏيو ته جيئن هو به ڪجهه متاثر ٿين ۽ پنهنجو ڌندو ڪري سگهن.

"هيڏانهن، هنن ڇتڙن کي ته ڏسو." ويول چيو.

ڏينهن جي تپش وڌڻ لڳي ۽ ٿام چيو، "اڄ رات ڪهڙو پروگرام آهي؟"

"اهو مٿي جو سور ناهي." ويول چيو

مون پنهنجي ڪاري خميس منجهه گرمي ڀئي محسوس ڪئي. پر جڏهن مون چيو ته ڪاري خميس پائڻ به آزار آهي ته ٿام چيو ته اها اڄڪلهه پيرس ۾ فيشن طور پائبي آهي. مون پڇيومانس توکي ڪيئن خبر پئي. پر انهيءَ جواب ڏيڻ جي بدران هن چيو، "مان اڄ پنهنجي دوست کان ڪجهه نوان ريڪارڊ وٺي آيو آهيان، هلو ته ٻڌون."

"بهتر آهي ته پاڙيسرين جي سمهڻ کان اڳ ٻڌي وٺون."

مان ميريءَ سان پنجين وڳي مليس.

"مونکي گهر ڏائين ڇڏڻ هلندين؟" هن چيو، "۽ ٻيو تو اڄا ڏائين اهو ته ٻڌايو ٿي ڪونه ته ڪم ڪٿي ڪندو آهين."

اهو ميريءَ جو اوچتو حملو هو. مون ترت چيو، "اهو هڪ فوجي راز آهي."

"جي نٿو ٻڌائڻ چاهين ته تنهنجي مرضي."

ايتري ۾ هڪ موالي گيت ڳائيندو اسانجي ڀرسان لنگهي ويو. اسان ڀئي آن ڌي مرڪندي، اڳتي هلڻ شروع ڪيو ۽ اونهاري جي شام پوريءَ ريت ڇانئجڻ لڳي. سامهون سئنيما هئي ۽ ات ويول، عارمين ۽ ٿام بيٺا هئا. هنن مونکي ڏسي نعرا هنيا، مان کين هٿ لوڏي ڪيڪر ڪئي.

"تون هنن کي سڃاڻين ٿو؟" ميريءَ پڇيو.

”ها دوست آهن.“ ميريءَ مونکي ٻڌي ڏنو.

”روز ڪيترا ڪلاڪ هتي ويهندا آهن، اهي تنهنجا دوست.“

”ڪڏهن ڪڏهن سڄو ڏينهن،“ مون جواب ڏنو.

”اهو ته ڏاڍو سٺو ڏسندو آهي،“ ميريءَ چيو. ”مان سمجهان ٿي ته اتي اڻين ويهي ويهي، هنن فرش تي گهڻيون وجهي ڇڏيا هوندا.“

مان چپ هوس ۽ اچرج ۾ پئجي ويس. منهنجون اکيون شايد انهن گهڻين کي تلاش ڪرڻ لڳيون جيڪي منهنجي ويهڻ ڪري ٿيا هوندا.

”اهي دوست ڪهڙو ڪم ڪندا آهن؟“ ميريءَ پڇيو. ”هو انسان آهن.“

”اهو ته ڪو ڏسڻو ناهي.“

”ڇو ناهي؟“ مون چيو، ”مئڪسم گورڪيءَ چيو آهي ته انسان هئڻ هن دنيا جو سڀ کان معتبر ڏسڻو آهي.“

هوءَ کلڻ لڳي. ”تون هن رول ڪيڻ لاءِ سٺو بچاءُ آهين.“

ڪنهن به اڳ مونکي يا منهنجي دوستن کي رولو نه چيو هو. ۽ ائين ڇنجي به ڇو؟ ڇا ڪو اهڙو قانون لاڳو آهي، جنهنڪري هر ماڻهوءَ کي ڪم ڪرڻو پوي.

”تون ڪيئن ٿي چئين ته هي رول آهن؟“ مان تمام آهستي ۽ پاڻکي انهن کان الڳ ڪندي چيو، هوندي به مان اخلاق جي ٺيڪيدارن کي پسند نه ڪندو آهيان. هنن جو وس پڄي ته هو ڪنهنکي به امن سان رهڻ نه ڏين.

”تون انهن کان ته خراب ناهين. ۽ ها ٻيو توکي ته هاڻ وڃڻو به آهي پنهنجي ڪم لاءِ رات پاليءَ لاءِ.“

مان پنهنجن دوستن کان وڌ خراب يا سٺو نه هوس، انهيءَ ڪري جيڪي هو ڪندا آهن سو مان ڪندو آهيان. ميري کي ٿي ٽڪڙ هوندي گهر وڃڻ جي، جو ڪيس صبح ڇهين وڳي اٿڻو پوندو آهي. پر منهنجي ساٿڻ تو ڪڏهن اهو به سوچيو آهي ته تون اصل زندگي ماڻڻ ۾ ڪيترو ليٽ ٿي چڪي آهين. هڪ ڏينهن تون جاڳندينءَ ته وقت جو بادشاهه ايترو اڳتي هليو ويو هوندو جو تون اُن تائين

ڇهڇي به نه سگهندينءَ. پوءِ مان پڇندس ته ڪر خبر ڪهڙا حال آهن.
”بس گذري پئي—“
اهو جواب ئي پاڻ سڀ ڪجهه ظاهر ڪري ڇڏي ٿو.

ٽن ڏينهن کان مون دري نه کولي آهي. مون ڪوشش پئي ڪئي ته وڌيڪ سمهان ڇو جو اهڙيءَ ريت مونکي گهٽ وقت مليو ٿئي جو مان اجايا پور ويٺو پچايان. ڀلا ڇو هرهڪ ماڻهوءَ کي ڪم ڪرڻو ٿو پوي؟ ڪهڙي آفت اچي ويندي جو سڀ ماڻهو اوچتو ڪم ڪرڻ بند ڪري ڇڏين— پر اهي سڀ اجايا خيال هئا ۽ هرويرو مونکي فيلسوف ناهيون پئي. مون ته هڪ جرڪندڙ گلاس شراب سان پريل، وڌيڪ پسند ڪيو ٿئي.
مان ٻاهر نڪري ويس. گرمي هئي. الائي ڇو منهنجون نظرون گهٽيءَ ڏانهن کڄي پئي ويون. ڇا مون ميريءَ کي پئي ڳوليو. مرڪڻ لڳس. مان سوچڻ لڳس ته اها واقعي عجب جهڙي ڳالهه آهي ته ٽاور ڪرين جهڙو لوهي واڪاس، ميريءَ جي هٿن ۾ هڪ فرمانبردار غلام وانگر آهي. ميري ضرور پنهنجا ڪتاب به ڪئبن ۾ پڙهندي هوندي. مون ڪڏهن به شهر کي ايتري بلنديءَ تان نه ڏٺو آهي. منهنجي ٽين ماڙ دريءَ منجهان وڳو گهٽي ئي نظر اچي ٿي، جت اڄڪلهه هوا منجهه دز پڻ سمايل آهي.
.... مان هڪ ريسٽورنٽ ۾ هليو ويس جت سواءِ بيرن جي ٻيو ڪو به نه هو. مان هڪ ڪنڊ ۾ ويٺس، جتان دريءَ کان ٻاهر ڏسڻ لڳس. سامهون هڪ بڪارڻ ڇوڪريءَ گل پئي وڪيا.

ميريءَ ريڪارڊ پليئر وڄايو.
الائي ڇو شام جو پنجين وڳي مان پنهنجي گهران نڪري آيس جت ميريءَ منهنجو انتظار پئي ڪيو. مون کيس ٻڌايو ته اسانجي فيڪٽري کي هڪ نئون آرڊر مليو آهي، جنهنڪري گذريل ٽن ڏينهن کان مان واندو نه هئس. پر اڄ رات بلڪل واندو آهيان.
مان ميريءَ جي گهر هوس. هنجي ماءُ ٻئي ڪمري ۾ هئي ۽ هنجو

ياءُ، جيڪو شاگرد هو، سو فيلڊ ورڪ تان ٻئي هفتي موٽندو. الائي ڇو اهو سڀ ڪجهه منهنجي دلچسپيءَ جو باعث ٿيڻ لڳو. ڪو وائلن تي ڏن وڄائي رهيو هو.

”تو ڪي وائلن وڻي ٿو؟“ مون پڇيو.

”نه.“

”پر مونکي ته وڻي ٿو.“ مون جلدي سان چيو ته جيئن ميري پنهنجي تبليغ شروع نه ڪري وجهي. ڏن وڳي پئي. ريڪارڊ ختم ٿيو ۽ ميريءَ ٻيو ريڪارڊ وڄايو، ”ناچ ڪندين؟“

مون آوپاسي تي ڏٺي، جو انهيءَ جملي ڪري منجهه حياتي ڦهلائي ڇڏي. اهو ساڳيو ريڪارڊ هو جو ٽام وٽ هو. ميري ۽ ٽام جي پسند هڪ جهڙي آهي. ميري جا پير موسيقي جي لهرن تي چرڻ لڳا، هوءَ مرڪي رهي هئي.

”هليا نچون،“ مون چيو. ”تو ڪي وڻي ٿي. موسيقي.“

”ها.“

”وائلن متعلق ڪهڙو خيال اٿئي؟“

”مونکي وائلن به وڻي ٿو.“

”ٽام کي واقعي اچرج ٿيندو.“

”ٽام ڪير آهي؟“

”ٽام؟“ مونکي ڳالهه ئي وسري وئي ته مون چا پئي چيو، ”ٽام، منهنجو دوست آهي. هو چوندو آهي....“

اسان هڪ ٻئي کي چميوسين. مونکي خبر ناهي ته اهو ڪيئن ٿي ويو. مونکي ائين پئي لڳو ته انڪان پهرين مون ڪنهن ڇوڪريءَ کي چميو ئي ناهي. ريڪارڊ پورو ٿي ويو. ميري آهستي سان پڇيو، ”اسان نه اچي وڃي....“ پر مان ڪيس چمند وئي رهيس ۽ اوڏيءَ مهل منهنجي ذهن ۾ خيال اڀريو ته جيڪڏهن هينئر ميري مونکان منهنجي ڪم بابت پڇي ويهي ته مان ڪوڙ ڳالهائي سگهندس؟ مان پوءِ دريءَ تائين آيس ۽ سگريٽ دکايم. ميريءَ چيو، ”اسان سمهي رهي آهي.“

ساڳي تيز موسقي هلي پئي پر مان وڌيڪ نچي نه سگهيس. مان ٻاهر

شهر ڏانهن ڏسڻ لڳس جو ختم ٿيل ريڪارڊ وانگر لڳو پئي. مون سوچيو: جي بابا مونکان پڇي ته سپاٽي ڪهڙي ڪم تي ويندين ته مان اهو چئي نه سگهندس ته جيڪو ڪالهه ڪيو هئم.

”ڇا توکي وڏي ٿي....“

ميريءَ جي مرڪ ۾ شرم پڻ شامل هو.

”هيءَ موسيقي؟“ مون سندس جملو پورو ڪيو.

”ها.“

”پر پڌو اٿم ته اهڙي موسيقي رول ماڊهن جي هوندي آهي.“

”موسيقيءَ جو انهن سان ڪو واسطو ناهي.“

مان گهڻيءَ منجهه هوس ۽ چاهيم پئي ته اٿين هلندو رهان. اها هڪ ننڍڙي گهٽي هئي. مان انهيءَ موسيقي جي سُرن ۾ جذب ٿي ويو هوس. وائلن تي وڄايل غمگين ڌن ۽ ميريءَ جا نيڻ منهنجي ذهن ۾ نقش ٿيل هئا. ۽ جڏهن هن چيو ته اهان شايد سمهي رهي آهي. هن ڪيتري نه ڏڪار منجهان منهنجي ساٿين کي رولو چيو هو ۽ ڪيڏي نه پيار ۽ اتساهه منجهان منهنجي چمين جو جواب چمين سان ڏنو هو. مون چيو نه ڪيس پنهنجي متعلق سڀ ڪجهه ٻڌايو ته مان ڇا ڪندو آهيان. مان به هڪ رول آهيان.

سامهون مون وارا يار بيٺا هئا. سندن روايتي نعرن جو جواب مون ڪنڌ لوڏي ڏنو ۽ چيم،”اڇو.“ اسين هلڻ لڳاسين. ڪنهن به نه پڇيو ته مان ڪٿان اچان پيو ۽ نڪي ڪنهن سمجهيو پئي ته ڪيڏانهن پيا وڃون. بس رڳو ڇُرياسين پئي. ٻن ٽن ڇاتل گهٽين مان لنگهندين مان واتهڙن کي ڏسي رهيو هوس ۽ سوچيم پئي ته ڇا مون ۾ ۽ هنن دوستن ۾ ڪو فرق ناهي. چيو ته مان به ڪو ڪم نٿو ڪريان. ڇا اها ڳالهه ايتري اهم آهي؟ منهنجو پيءُ ڇو پيو حياتيءَ سان ويڙهه ڪري؟ ڇو هو پنهنجا ڏينهن رات پلانٽ تي گذاري پيو؟ ۽ ڇو ڪيس اهو نٿو چوي ته هاڻ تون گهٽو ڪم ڪري ڇڪو آهين. هي وقت آهي ته اصل زندگي ماڻڻ شروع ڪر.

”سپاٽي پاڻ وري محفل ڪري رهيا آهيون. هنکي به وٺي آ.“ ويول چيو.

”ڪرين آپريٽر ڪي.“ تام واضح ڪيو. مون ڪنڌ لوڏيو.
مان پنهنجي سوچن ۾ گم هوس ته ڪنهن چيو ته هليا اندر هلون.
اسين ريسٽورنٽ ۾ وڃڻ لڳاسين.

ٻئي ڏينهن صبح سان، ميري سلام ڪيو، ”ڪو خبر رات وڪي شفٽ جي؟“
هوءَ مون سان آسمان تان ڪانءُ ڳالهائي رهي هئي. اسين ٻئي هيٺ
گهٽيءَ ۾ بيٺا هئاسين. رات سڄي جاڳيو هوس. انهيءَ ڪري صبح
جو سٽين وڳي ڌي گهر کان ٻاهر نڪري آيس. ميري به اچي
چڪي هئي.
”ايترو جلدي خير ته آهي؟“
”گرمي آهي.“
هن وري چيو، ”هل ته مٿي آسمان تي وٺي هلائين.“
مون چرچو ڪيو مانس. ”بيلڪا ۽ اسٽريلڪا ڪتي ڪتيءَ وانگر
جيڪي راڪيٽ ۾ ويا هئا.“
”نه. رکو ڇهين ماڙ جي بلنديءَ تائين. پاڻ ٻئي.“
مون سوچيو: انسان کي بلنديءَ کان به زندگيءَ کي ڏسڻ کپي.
اسين ٻئي وارڊ ۾ داخل ٿياسين. چوڌاري ڪم تي آيل ماڻهن
ميريءَ کي ڪيڪاريو ۽ هڪڙي ڄڻي پڇيو، ”ڪو نئون شاگرد
آهي.“
ميريءَ مون ڏانهن فخر سان ڏٺو ۽ چيو، ”توهانکي خبر ناهي ته
هي ڪٿي ڪم ڪري ٿو. هتجا پنهنجا شاگرد آهن.“ پوءِ هن وڌيڪ
ڪجهه نه چيو جو ڪيس به خبر نه هئي ته مان ڪٿي ڪم ڪريان
ٿو. پوءِ ميريءَ ڪنهن سان ڪجهه ڳالهايو ۽ مونکي اجازت ملي ته
مان ساڻس گڏ ڪرين تي چڙهان. ٿوري دير ڪانپوءِ مون ڏٺو ته
منهنجو پنهنجو شهر منهنجي هيٺان هو. مان درجنين ڪرنيون ڏسي
رهيو هوس جيڪي پنهنجي ڪم ۾ رڌل هيون. نوان گهر اڏجي
رهيا هئا ۽ نوان ماڻهو پڻ. ميري ڪرين جي ڪنٽرول تي ويٺي هئي.
”هيڏانهن ڏس،“ ميريءَ چيو، ”هيءَ منهنجي ڊريسنگ ٽيبل آهي.“
هن هڪ ننڍي آرسي ڏني جا ڪرين جي هڪ پٽ تي لڳل هئي.

ان مرڪڻ لڳس، جڏهن آرسيءَ ۾ پاڻ ڏٺم.
وءِ چوڻ لڳي، "مون هيستائين پنج گهر تعمير ڪيا آهن.... منهنجو
طلب ته اسان." ائترو چئي هوءَ هيٺ گهٽيءَ ۾ ڏسڻ لڳي.
نج گهر. مون ته اچا ڪجهه به نه ڪيو آ. ڪجهه به نه.

ڪ نوجوان، سئنيما جي ٻاهر اسان ڏانهن آيو.
"ادي معاف ڪجان مان ليٽ ٿي ويس."
"جيڪ، هن سان مل. هي منهنجو ياءُ آهي." ميريءَ چيو.
"جيڪ؟ " هن مونکي غور سان ڏٺو ۽ پوءِ هٿ ملايو، "ميريءَ
مونکي اوهان بابت ٻڌايو هو."
"منهنجو نالو جيڪ نه پر عارمين آهي." مون کين ٻڌايو. هو ٻئي
حيران ٿي ويا. مان پاڻ اچرج ۾ هئس. هو ٻئي، هر ڪنهن ۽ هرشيءَ
تي يقين ڪرڻ وارا هئا. ڇا سوچيندا هوندا.
"پر جيڪ به ته خراب نالو ناهي." هن چيو ۽ ڪوشش ڪيائين ته
چانيل حيرت ختم ٿئي. "جيڪ اندن ته منهنجي پسند جو ايڪ آهي.
اوهانکي وڻي ٿو؟"
مونکي هاڻوڪار ڪرڻ ڪانسواءِ ٻيو چارو نه هو. ميري انهيءَ ڳڪي مان
نه نڪتي هئي. هوءَ ڳالهه سمجهڻ جي ڪوشش ڪري رهي هئي ۽
آخر چيائين، "اندر هلو. دير پئي ٿئي."
"مون اها فلم اڳ ئي ڏٺي آهي،" مون چيو، "۽ ٻيو ته مونکي...."
ميريءَ منهنجي هٿ کي ڇهيو. "مان سمجهان ٿي ته فلم ڏسڻ
ڪانپوءِ به تون ڪم تي وقت اندر پهچي ويندين."
"مان ڪٿي به ڪم نه ڪندو آهيان." مون ذري گهٽ رڙ ڪئي
۽ پوءِ آهستي سان چيم، "ڇگو خدا حافظ....ميري."
مان تيزي سان هلندڙ ٽرئفڪ منجهان رستو ٺاهيندو اڳتي وڌي ويس
۽ مون وارا يار پنهنجي ساڳئي ٽاڪ تي ويٺا هئا.
ڏام نعرو هنيو.
سڀني نعرا هڻڻ شروع ڪيا.
پر .ان اڳتي وڌي ويس. مون رڳو انهن ٽنين کي ڏٺو، جت منهنجا

يار بيٺا هئا ۽ جنکي ماڻهن تعمير ڪيو هو. منهنجو هن شهر ۾ رڳو هڪ ڪم تيل هو، سو هو منهنجو چمن. بس. مون رڳو آسمان کي ڏنو هو جت تارا هئا، روشن تارا. انهيءَ ڪري نه ته ڪو شاعر ڪين ڏسي شاعري ڪن. پر اهي انهيءَ ڪري به هئا ته جيڪو ڪنهن ڳالهه ۾ يقين نٿو رکي سو انهن کي ڏسي ڪجهه ڪري. ائين انسان انسان کي ڪجهه ڏئي سگهي ٿو.

هاڻ ڪجهه هفتن کان، مان تمام سوير اٿندو آهي. مان پنهنجي پيءُ سان به نه ملي سگهندو آهيان ۽ نڪو ميريءَ جي سڏ ڻائين پنهنجي ڪمري ۾ ڏنو پيو هوندو آهيان، "ڪر خبر راتوڪي شفت جي؟"

ها، رات ختم ٿي چڪي آهي. هاڻ صبح آهي.

هيءَ ڪهاڻي، روس جي هڪ صوبي آرمينيا جي ليکڪ واردڪيس پيٽراشين Vardkes Petrosian جي آهي جيڪو آشتراڪ ڳوٺ ۾ ١٩٣٢ع ۾ ڄائو. هن گريجوئيشن، يئروان يونيورسٽيءَ جي ڊپارٽمنٽ آف جرنلزم مان ١٩٥٤ع ۾ ڪئي. ليکڪ، اسپرنگ مخزن جو ايڊيٽر انچيف پڻ آهي. پيٽراشين جو پهريون ڪتاب Ballad of a man ١٩٥٧ع ۾ ڇپيو. ان کانپوءِ سندس ڪهاڻين جو ڪتاب The last night پڻ ڇپيو. هڪ ناوليٽ I'am grown up,mamma لکيل اٿس. پيٽراشين پنهنجين لکڻين ۾ ڪردار نگاري، ايماس، سچائي ۽ اسٽائل جي تازگيءَ ڪان مشهور آهي.

پنجابي زبان جي مشهور ليکڪا

آمرتا پريتم

جو شاندار ناول

بند دروازو

ولي رام ولڀ جو ترجمو ڪيل، شايع ٿي ويو

آگم پبليڪيشنس

حيدرآباد سنڌ.

سئم ليونسن

سنڌيڪار: الطاف شيخ

نيويارڪ جي غريب ۽ منحوس علائقي هارلم ۾ آءٌ جاٿس ۽ اتي ئي وڏو ٿيس. اسانجو علائقو منحوس ضرور هو پر اسان پاڻکي ڪڏهن به منحوس نه سمجهيو. اسانجو گهر غربت جي خلاف جنگ جو ميدان هو، جتي اسين هروقت جيئرو رهڻ جي جدوجهد ۾ هئاسين — فقط جيئرو ته جانور به رهي سگهي ٿو، پر اسان عزت ۽ ناموس سان گڏ جيئرو رهڻ ٿي چاهيو.

اسانجي گهرو فوج ۾ ست ڀائر ۽ هڪ ڀيڻ اچي ٿي ويا، جنهنجا اڳواڻ امان بابا هئا. زنده رهڻ جي جاکوڙ ۽ غربت سان وڙهڻ لاءِ اسانجا هٿيار هئا: سخت پورهيو، ڪتب جي ساک ۽ سڀ کان اتم — تعليم ۾ ڀروسو. اسانجو روز جو قول هو: اونده کي پِٽڻ بدران ڪا جوت جلائڻ جي ڪجي.

گهر ۾ ايرو سيرو جيڪو ملندو هو ان ۾ خوش رهي پڙهڻ کي لڳا رهندا هئاسين. ٽن ڏينهن ۾ ته اسانکي اها به خبر نه هئي ته سمهڻ لاءِ هنڌ نرم هئڻ کپي. اسان لاءِ ته ڪاٺ جي تختي ۽ گاديلي ساڳيو مطلب ٿي رکيو. مونکي ته اها به خبر نه هئي ته ونجهوٽيءَ لاءِ سوڙهي گهٽي نه پر چورس ميدان سٺو ٿيندو آهي. آءٌ ان وقت راند ۾ ايڏو رڌل رهندو هوس جو انهن ڳالهين ڏي ڌيان ئي نه ويندو هو. مونکي ته اها به خبر نه هئي ته ٻڪريءَ يا ڍڳيءَ جي گوشت جو ڪهڙو حصو وڌيڪ سوادي ٿو ٿئي ۽ ڪهڙو گهٽ. اسان لاءِ ته به ئي ڳالهيون سامهون هونديون هيون: 'ڪائڻو اٽانو' ته ڪاڏو نه ته اٽي وچو.' گهڻو ڪري دال ۽ ڪڻڪ جي ڪُهرن تي گذر ٿيندو هو. امان انهن کي ڪوفتن جو ٻوڙ سڏيندي هئي. اڄ جڏهن آءٌ وڏو ماڻهو ٿي ويو آهيان ته به سچ ته انهن ڪوفتن جي ٻوڙ جو مزو اصلي گوشت جي

پوڙ مان ٻه ٽئو اچي. مهيني جا اڌ کان وڌيڪ ڏينهن پاروتي-سارو تي گذر ٿيندو هو.

اسانجي پاڙي ۾ ويهه کن پراڻين فليٽن وارين جايون هيون. هر عمار ۾ ٽيهه کن ڪٽنب رهيا ٿي (انهن ۾ مهمان شامل نه آهن جي هرو پاڇي وانگر غريبن سان لڳل هوندا آهن.) محڪمي مردم شمار مطابق هر ڪٽنب کي اٽڪل پنج ڏهائي ڇهه ٻار هئا — اهي اڌ اکر گڏ ڪرڻ وارو جي ٿورڙائي صبر ڪري ها ته ڏهائي ٻدران ک سچا انگ حاصل ٿي سگهن ها.

آمريڪا ۾ اهڙا ٻه شهر آهن جن جي آدمشماري اسانجي علائقي ک گهٽ هوندي. بهرحال ايڏو گهيل هوندي به ڪڏهن مون سوڙ محسوس نه ڪئي. چوندا آهن ته شاهوڪارن کي سڀ غريب هڪجه لڳندا آهن، پر مون لاءِ اسانجي غريب پاڙيسرين انفرادي حيثي ٿي رکي. اسانکي هنن بابت هر ڳالهه جي خبر هئي ۽ هنن کي اسانج اسان ڪڏهن اهو به محسوس نه ڪيو ته هوم-ورڪ ڪرڻ ماٺ ماٺوڙي ضروري آهي. سڀ پاڙو هڪ هنڌ گڏ ٿي سائنس ۽ جاگرا جا سبق ياد ڪندا هئاسين ته حساب به. انهن ڏينهن ۾ آءٌ ان ک ٻه اڻ ڄاڻ هوس ته ماڏرن کي ٻارن تي نفسيات استعمال ڪرڻ کپ ان زماني ۾ ماڏرون اهوئي استعمال ڪنديون هيون جيڪو هنن هٿ چڙهي ويندو هو — ڄچڙو، لٺڪڻ، چنبيءَ جو ڳن — يا ڪجهه نه ته پادر يا ٽڪنڙ ته هوندوئي هوندو هو. مونکي اها خبر هئي ته ڏنگائي ڪرڻ تي پيءُ کي مارڻ کپي يا نه، پر جنهن ٻار موچڙا نه ملندا هئا اهو پاڻ دل ۾ ڪندو هو ته شايد سندس پيءُ ک سڌارڻ نٿو چاهي، يا ته سندس ويڳو پيءُ آهي.

اسانجو گهر سڄي پاڙي ۾ مثالي ليکيو ويندو هو. ماڻهن جو سڄو ز تعليم تي هو. اسانجي صحت ۽ پيٽ قوت لاءِ امڙ هميشه خدا ٻاڏائيندي رهندي هئي. اسانکي اهوئي سبق ڏنو ويندو هو ته ڪ شيءِ کي حاصل ڪرڻ لاءِ ضروري آهي ته ان جي پٺيان لڳج محنت ڪجي، ٻچائجي. چڙو ٻانهون ٻڌي انتظار ڪرڻ سان ڪڏ به ملي نه سگهنديي — پوءِ ڪٿي علم هجي يا روزي. انسان جو پا

۽ بخت بہ هجڻ ضروري آهي، پر منهنجو تہ اهو تجربو آهي تہ جيتري کو محنت ڪري ٿو اوترو ئي ڀاڳ بہ سندس ويجهو اچي ٿو.

اسانکي ان احساس کان پري رکڻ لاءِ تہ اسان غريب آهيون، امان چا کيو هو جو هڪ دٻي تي، 'غريبن لاءِ' لکي، خيرات لاءِ رکي ڇڏيو هئائين، جنهن ۾ اسانکي غريبن لاءِ ڪجهہ نہ ڪجهہ وجهڻو پوندو هو. ائين ڪرڻ سان اسان پاڻکي خوشنصيب ۽ شاهوڪار سمجهندا هئاسين. ڪڏهن ڪنهن شيءِ جي مدد ڪندا هئاسين تہ امان وراڻيندي هئي: 'هيئنر نہ، پهرين اسانکي ضرورت جون شيون حاصل ڪرڻ کپن.' ۽ ضروري شيون ڪهڙيون هيون: فقط ڪتاب. راند-روند جون شيون، جهڙوڪ: بلور، لاٽون، سائيڪلون پوءِ. مان اهو ان وقت بہ محسوس ڪندو هوس تہ امان کي اسانجي ٻاروتڻ جا شوق پورا نہ ڪندي ڏاڍو ڏک ٿيندو هو، پر غربت ڪري مجبور هئي. پوءِ اسانکي پنهنجي منهن سمجهائيندي هئي تہ ٻچا سيان جو ڏينهن جي آرام ۾ گذارڻ ٿا چاهيو تہ اڄ لاءِ ٿوري قرباني ڏيو.

اسان ڀائرن جي نمڊي هوندي کان ٻڌدي هئي. هڪ ٻئي سان وڙهڻ بدران پڙهائيءَ ۾ مدد ڪندا هئاسين. وڏي ڀاءُ جو وڳو واري وٽي تي ڦرندو جڏهن مون تائين پهچندو هو تہ ليڙون ليڙون ٿيڻ تي هوندو هو. سڀني ڀائرن ۾ ننڍو هوس ان ڪري اڄ بہ ٻار سمجهيو ويندو آهيان — آئيس ڪريم جي ضرورت پوندي آهي تہ مونکي ڊوڙائيندا آهن. اسان سڀني ڀائرن کي رڳو هڪ ڀيڻ ڊورا آهي. ڊورا جي ڄمڻ تي بابا کي ڏاڍو ڏک ٿيو ۽ امان تي ڪاوڙ ڪيائين تہ: 'تو منهنجو پٽن جو رڪارڊ ڀڃي رکيو.' پر پوءِ پاڙيوارن سمجهايس تہ ائين تہ ٿيندو آهي.

امان کي وڏن ڀائرن جا نالا چڱي طرح ياد هوندا هئا، پر ننڍي هجڻ ڪري امان منهنجي نالي تي ڪڏهن ڪڏهن مُنجهي پوندي هئي — خاص ڪري ڪاوڙ مهل ٻين ڀائرن جا نالا وٺندي ويندي: 'جڏهڪ. نہ، نہ. ڊيوڊ. نہ، نہ......' ۽ پوءِ چڙ مان مونکي چنبڙ هڻي چوندي: 'تون، ڇورا تون. ڇا اڙئي نالو — تو کي ٻڌي چوان، ٻوڙا.'

هونءَ امڙ سڄي پاڙي ۾ سگهڙ ۽ سليقي شعار سمجهي ويندي هئي.

ان ۾ ڪو شڪ ناهي. انهن ڏينهن ۾ ماڻهو گهڻو وقت نه رهندا هئا، پر شيون رهنديون هيون. پراڻين شين کي اڇلائڻ بدران رڌڻي ۾ نهيل خانن تي رتائرڊ ڪيو ويندو هو. هر گهر ۾ اهڙو ڪٻٽ ضرور هوندو هو، جنهن ۾ ڀڳل ڪئنچي، ڏنـدن ڀڳل ڦڻو، شيشن بنا عينڪ، چـٽڙيل ۽ ڳن ڀڳل ڪوپ، ويزلين جون ڊڪ بنا شيشيون، گهڙيال جو منهن، نموني نموني جا ڪوٽن جا بٽڻ، پراڻيون چاٻيون، انڊپين جو ڊڪ ۽ پيون اهڙيون شيون ڪٻٽ جي خانن تي ڏسڻ ۾ اينديون. هر ساهي-ٽي ماهي انهن خانن مٿان پراڻين اخبارن جا نوان پوش چڙهندا هئا.

پراڻين اخبارن جي ڪوت ڪنهن گهر ۾ به نه هئي. تازي اخبار ته اسان ڪڏهن به امان کي وٺڻدي نه ڏني. آخر اها وٺي به ڇو، جڏهن هن اڄان پراڻيون ئي پڙهي بس نه ڪيون هيون. اخبارون اسانجي گهر ۾ خبرون پهچائڻ کان سواءِ ٻيا به ڪيترائي ڪم سرانجام ڏينديون هيون. اسان جڏهن به ڪاٺ جي فرش کي پوچو ڏئي بس ڪندي هئي ته پوءِ سڄي ڪمري ۾ 'وال ٽ وال' اخبارون وڇائيندي هئي. ڪڏهن ڪڏهن اسڪول کان موٽڻ تي امان کي انهن وڇايل اخبارن مٿان جهڪي پراڻا اداريا پڙهندو ڏسندو هوس. اخبار جو رنگين فلمي صفحو نانءَ مٿان وڇائڻ لاءِ مخصوص هو نان جو هيٺيون خانو ويم گهر ئي سمجهيو ويندو هو. جڏهن به اسانجي ٻلي (وري) پيٽ سان ٿيندي هئي ته امان گوشت ڪپڻ واري ڪاٺ سان اخبارن جا پور پور ڪري ان خاني ۾ وڇائي مٿان اخبار رکي ڇڏيندي هئي. جيئن ٻلي ۽ سندس ٻونگـڙا گاديلي وارو آرام محسوس ڪن. عورتون ئي اهي ڳالهيون سمجهي سگهن ٿيون. اسانجي گهر ۾ ٻليءَ جا ٻونـگڙا هلڻ کان اڳ پڙهڻ سکندا هئا. وڏي پاءُ جـي ٽوپي نڊي کي پوري نـه ايندي هئي ته امان ان ۾ به اخبار جا ٻه ته ڏئي سوڙهي ڪندي هئي. اخبارن مان ٻيا بہ ڪيترائي ڪم اسانجي گهر ۾ ورتـا ويندا هئا، جهڙوڪ: شين جا ڍڪ، پٽ جي سوراخ بند ڪرڻ لاءِ، ڪتابن تي جلد چاڙهڻ، پيڙيون ۽ ٻيا رانديڪا ناهڻ، رول ناهي مارڻ لاءِ. گهٽي ڪاوڙ مهل آچر جـي اخبار جو رول نهندو هو نه ته عام حالت ۾ بي ڪنهن ڏينهن جي اخبار جو.

امان کي صفائي جو به ڏاڍو خيال هو. گهر ۾ غربت سارو جيڪا شيءِ هوندي هئي، چمڪندي پئي. 'گندگي نه رڳو شين کي خراب ٿي ڪري پر انسان جي روح کي پڻ.' خاص ڪري بستري کي صاف رکڻ تي زور ڏيندي هئي.

'ميراڻ ڪان ونءُ وچڻ ڪپي' پاڻ پڙهائيندي هئي، 'ڪيئنا بسترا ڪيئنا خيال آئين ٿا. ۽ ڪنا خيال ڪيئن ڪمن جي پوڙواري ڪن ٿا.'

اسانجي گهر ۾ صبح جو ڪجهه سوير ئي اٿڻو پوندو هو. امان پرهه ڦٽيءَ کان به اڳ اٿي گهر جي صفائي جو ڪم لاهيندي، پوءِ هنڌ ويڙهڻ شروع ڪندي. ڪو اڄان ستل هوندو ته هيٺان چادر ڇڪي وٺندي ۽ لڪڻ سان وهاڻي کي سٽي هنڌ ويڙهيندي. مجال آهي جو سج اڀرڻ کانپوءِ ڪو سمهي. هڪ ڏينهن ماستر مونکي اسڪول کان موڪل ڏئي چيو: 'بچا توکي تپ ٿي پيو آهي. سڌو گهر وڃي هنڌ تي سمهه.' گهر پهتس ته امان هميشه وانگر پٽ تي جهڪي آلي ڪپڙي سان فرش صاف ڪري رهي هئي. 'امان سر چيو آهي ته آءٌ بيمار آهيان. مونکي هنڌ وڇائي ڏي ته سمهان.'

امان مونڏي مٿي نهاريو. 'ڇا چئي؟ ڇا وڇائي ڏيانءِ؟ هنڌ ته مون ويڙهي ڇڏيو. ڇا واقعي اهڙو اگهو ٿي پيو آهين جو ويهي به نه سگهندين؟'

سومر ڏينهن سيني فلئٽن ۾ ڪپڙن جو ڌوپ هلندو هو. ان ڏينهن صبح ساڻ جهرڪين جي چير چير سان گڏ ڏنگرين جي ستڙ ستڙ به شروع ٿي ويندي هئي ۽ مجهند ڌاري هيٺ مٿي، چوڌاري هر فلئٽ اڳيان پوپان رسين تي ڪپڙا سڪندي، نظر ايندا. ۽ منهنجو ڪم اهو هوندو هو ته ڏاڪڻيون لتاڙي هيٺ ڪريل رومال ڪٺي مٿي اچان. پر آءٌ ان کان ڪيٻائيندو هوس، ڇاڪاڻ جو جهڙو هيٺ پهچندو هوس ته ڪنهن به فلئٽ جي دريءَ مان ڪا عورت منهن ڪڍي ڪاوڙ مان مونکان پڇندي. 'چورا، ڇا پيو ڪرين؟'

'امان جا رومال ڪري پيا آهن اهي ٿو کڻان.'

'اهي ماڻهين جا نه آهن. اهي منهنجا آهن. ۽ پوءِ انهن داڻهن تي ڪنهن

هئي فلئٽ جي مائي نڪري نروار ٿيندي ۽ ٻنهي ۾ جهيڙو شروع ٿي ويندو. ’اهي نہ هنجا آهن ۽ نہ تنهنجا. اهي منهنجا آهن.‘
’مائي ڇٽي ڇو ٿي آهين. ڪيئن ٿي چئين تہ اهي تنهنجا آهن؟‘
’پنهنجا رومال آءٌ نہ سڃاڻنديس تہ ٻيو ڪير سڃاڻيندو؟‘
’مان بہ پنهنجا سڃاڻان ٿي. ڪوڙ ڇو ٿي ڳالهائين.‘
’الله ڪندو تہ آءٌ ڏيءُ جي شادي تائين جيئري نہ رهنديس جي ڪوڙ چيو هجيم.‘
’ڇڱو ڇڱو مائي هاڻي ڳالهڪي ايڏو نہ وڌاءِ. رومال آهي ڪو ميز پوش تہ نہ آهي.‘
۽ پوءِ ڪيترن ڏينهن جي جهيڙي بعد صلح جو واءُ وريندو هو.
بابي سان گڏ امڙ پڻ اسانکي پنهنجن هٿن جو پورهيو ڪري پڙهايو. گهر جي ڪم ڪار پوري ٿيڻ تي مشين اڳيان رکي سبق ۾ لڳي ويندي هئي. شادي کان ونئي جا مشين هلائڻ شروع ڪئي هئائين تہ سندس ننڍا ٻار بہ اڃا جوان ٿيا. شاديءَ وقت بابا امان جي فقط هڪ آڱر ۾ منڊي پاتي هئي. باقي ٻين ۾ انگستان. هوءَ عينڪ بنا هڪ هٿ سان سئي ۾ ڌاڳو چاڙهي ويندي هئي، ڏندن سان ڳنڍ ٻڌي ۽ کولي ويندي هئي. پاڙي وارن جي سلائي ڪانسواءِ اسانجا بہ ڪپڙا سبندي هئي. وڏي پاءُ جي قاتل سوٽ کي ڪتري ننڍي لاءِ چڊي ناهيندي. ڪين ۾ ڳنڍ ۽ چٽيون هڻندي. گسي ويل ڪالر اُبتا ڪري قميص ۾ هڻندي. ڏونئين وٽان ٻانهن ۾ پلاسٽڪ سرجن واري گرافٽنگ ڪندي. ڪو ويڪري پتلون جي دانهن ڪندو تہ چونديس: ’پٽ پرواهہ ناهي. هن سال ڏون ايڏو وڏو ٿي وينديں جو ماڳهين سوڙهي لڳندءِ . انڪري هينئر ٿيلي ٿوري ڍري هجي.‘ امان کي فئشن جو فڪر نہ هو رکو اوگهڙ ڍڪڻ جي اون هيس. اسانجا ڪپڙا هميشه مسافريءَ ۾ رهندا هئا ـــ هڪ پاءُ کان ٻئي پاءُ تائين. گيٽو ڪري هن قسم جا جملا اسانجي گهر ۾ ٻڌبا هئا: ’امان منهنجي هو قميص ڪٿي آهي؟‘
’ڪهڙي قميص پٽ ـــ؟‘
’امان اها ئي، جيڪا البرٽ جو ٻهراڻ هوندي هئي، جيڪا جنڪ

جي قميص هئي ۽ جيڪا اديءَ جو چولو به هئي.'
'ها ها. هاڻ ياد آيو. پٽ ان مان تنهنجي وڏي ڀاءُ ڊيوڊ جا اڳئين هفتي ڪڇا ڏاهي ڇڏيا.'

اسان مسواڙين ۽ جاءِ جي مالڪ ۾ فقط اها ڳالهه ساڳي هئي ته ٻئي مسواڙگڏ ڪرڻ ۾ رڌل هوندا هئاسين. هو اسان مان، اسان ٻورهئي مان. بچت سچت ڪري ۽ ڏيڻ ۾ هميشه دير تي ويندي هئي. پر ڪڏهن ڀهرين تاريخ تي ئي پئسا ڏيندا هئاسين ته جاءِ جو مالڪ ٺوڪي چوندو هو: 'هي ڇا—؟! هن دفعي مسواڙ اڊوانس ۾ ڀيا ڏيو ڇا!؟'
بهرحال خدا ڪارڻ ڳالهه ڪبي ته هن ڪڏهن به اسانکي ڏاڙهيو ڪونه. گاريون ڏيڻ بدران هو ٻيا طريقا استعمال ڪندو هو. مثال طور: مسواڙ ۾ دير ٿيڻ تي هو صبح سوير هڪ ڏاڙئين عورت کي پاڻ سان وٺي نمودار ٿيندو ۽ اسان سان بنا عليڪ - سليڪ جي ان مائيءَ کي جاءِ اڳين ڏيکارڻ شروع ڪندو، ڇو اسان گهر جا ڀاتي نه پر روح هجون، جي فقط هڪ ٻئي کي ڏسي سگهون. هونءَ به اسان ان وقت چتين لڳل ڪڇن ۽ گنجين ۾ ڏاڙئين مهمانن اڳيان بحث ڪرڻ بدران لڪندا هئاسين.
مسواڙي ۽ مالڪ جي جهڳڙي اسانجي ڪچي ذهن تي ايڏو اثر وڌو، جو اسان لاءِ جاءِ جو مالڪ معنيٰ ڏنگو ماڻهو، خوفناڪ جانور، يا رت چوسيندڙ چرڙ. شايد هنکي اسان ان لاءِ به نٿي وڻياسين جو اسان هن سان دولاب ڪيو هو. اسان جهڙي وڏي آڪهه لاءِ مسواڙ تي گهر ڳولڻ ڪا سولي ڳالهه نه هئي. اسانجا ماءُ پيءُ جڏهن گهر جي ڳولا لاءِ نڪتا هئا ته پاڻ سان فقط ٻه ٻار ڪنيا هئائون. پوءِ جڏهن اسان سامان کڻي رهڻ لاءِ آياسين ته جاءِ جو مالڪ اسانکي ڏسي وائڙو ٿي ويو. هڪ ٻئي پٺيان يڪا سارا اٺ ٻار ڏسي سندس منهن جو رنگ ئي اچو ٿي ويو هو (۽ پوءِ وارن جو پڄ). اسان کي ٺوڪ مان چيائين: 'ڀهرين ڇو نٿي ٻڌائي ته توهانکي هيڏي اعليٰ فئملي آهي؟'
'ابا ڪڏهن پنهنجي به نظر لڳي ويندي آهي. ان ڪري مون هڪدم نٿي ٻڌايو.' اسان ڪاٺ جي ٻيتي ٽانگي تان لاهيندي چيس.

ٻي ڏينهن جاءِ جي مالڪ وري بابا کي چيو: ’اٺ ٻار ته تمام گهڻا آهن. آءٌ ته فقط ٻه رکندس.‘
بابا هنجي ڳالهه ٻڌي سمجهي ورائيس: ’اسان ته پاڻ خوش ٿينداسين ڪهڙا ٻه ٻار تون رکڻ ٿو چاهين؟‘

اسان غريبن جو پاڙو به عجيب هو. هرهڪ وٽ ڏکن هوندي به خوشي هئي. هڪ ٻئي سان جهيڙو جهٽو هجڻ جي باوجود هڪ ٻئي کي اوکي ويل سڏ تي سڏ ڏيندا هئاسين. هڪ ٻئي جي اوڻاين پوڻاين غمين خوشين کان چڱي ريت واقف هئاسين. گهرج تي (جيڪا هروقت لڳي رهندي هئي) هڪ ٻئي کان لوڻ مرچ ۽ ڪٽ بسترو ته ٺهيو پر ذاتي شيون به اڌاريون ڏيندا وٺندا هئاسين. ’ماسي ذرا پنهنجي ڪپ ته ٿوري دير منهنجي حوالي ڪجانءِ ته هيءُ هڙ بس اسٽاپ تائين ڪٽائي هلي.‘
’پيم پنهنجي درين جا پڙادا اڄ رات لاءِ ڏجانءِ منهنجو ناٺي پيو اچي.‘
ڪي پاڙيوارا ته ڪنڌ جو ’ٻڪ‘ وٺڻ لاءِ پاڻ ايندا هئا ۽ موٽائڻ مهل ڪنهن نندي ٻار هٿان. جيئن گهٽ موٽائڻي پوي: پاڙي ۾ هڪ غريب رن زال مسز برنيس رهندي هئي. جڏهن هنجي ڌيءُ جو مڱيندو پهريون دفعو سندس گهر اچي رهيو هو ته امان سان ڳالهه ڪندي چيائين: ’پيم اڄ شام لاءِ پنهنجو مڙس ته اڌارو ڏجانءِ، جيئن اسانجي گهر جو وڏو ٿي سانت-سوڻ پورا ڪري.‘
وانڌائين ۾ وڏڙن جو رهاڻيون ٿينديون هيون. امان پاڙيواريءَ کي فقط چئي ايندي: ’اڄ ته اسانوٽ گهمڻ اچ.‘ انهن ڏينهن ۾ نه ٽي. وي هئي، نه ڊانسنگ ڪلب، نه شراب ڪواب نه پتي رانڊ. بس ناهو ٻئي جي گهر اچي دل جي وندر ڪچهريءَ سان پوري ڪبي هئي. وڌ ۾ وڌ عياشي، ته سياري ۾ چلهه ۾ ڪجهه وڏيڪ ڇوڏا ۽ انگار وجهي باهه جو پنيٽ ڪئي ٻاربو. مرد ماڻهو ڌار پنهنجين نوڪرين، صاحبن، ڪمدار ڪامورن ۽ ڪارخانن جون ڳالهيون ويهي ڪندا ته عورتون الڳ. پوءِ ڪي عورتون گهران آندل نيزا پيون ڇليندين،

ڪي آر به هٿن سان پيون هلائينديون ته ان سان گڏ اوڙي پاڙي جي چسڪا ڏئي گلا به ڪنديون هيون. ڪڏهن ڪڏهن صوف ڪٽي وهنديون ۽ پوءِ آهستي آهستي ان جي ڪل ٻنما ڇڄڻ جي نانگڻ وانگر لاهي پنهنجن باقي ٻچيل ڏندن سان صوف چب چب ڪري کائينديون ۽ پنهنجي ويہ جا سور ۽ مسئلا به ڪٿي وهنديون. 'ٻهرين ٻار تي، مونکي تي ڏينهن سور هليا، ٻئي تي ڇڙا چار ڪلاڪ.' پنهنجا ڪوڙا سچا ۽ خيالي ويم، ڪهاڻيون ۽ ٻار ڪيرائڻ جون تڪليفون به هڪ ٻئي کي ٻڌائينديون، ته ورکي ورکي نڪ کي موڙا ڏئي 'هنن' يعني مردن ڏي به آڱرين سان اشارا ڪنديون، جيڪي سندن خيال مطابق سندن تڪليفن جا ذميوار هئا.

پاڙي جو هر ڪردار مختلف ڳالهين ۽ ڪمن ڪان سڃاتو ويندو هو. ڪي ڪي ماڻهو رڌ پچاءُ کان سڃاڻبا هئا، جنهنجي خوشبو سڄي پاڙي ۾ ڇانئجي ويندي هئي. ٻصر سڙڻ جي ڌپ تي هڪدم امان چوندي: 'ماسي 'ٻ' اڄ وري ٻصر پئي تري.' ۽ سندس نالو ئي ماسي ٻصران پئجي ويو هو. ڪومي جي ڌپ تي سمجهي ويندا هئاسين ته ماسي استري آهي، ڪپڙا پئي استري ڪري. اهڙيءَ طرح در تي ڪڙو لڳڻ جي انداز مان ماڻهو سڃاڻي سگهبو هو ته ڪهڙو پاڙيوارو آهي. ڪنهن جو ڪڙو زور سان هوندو ته ڪو ڇڻ ڇوُنڊيءَ تي ڇمڇو پيو هڻي. ڪو ڪڙي ٻدران آڱرين جي ڏوڏن سان در کڙڪائيندو هو، ڪو ننهن سان ٽپ ٽپ ڪندو هو. ۽ جڏهن در تي ڪنهن به قسم جو ڪڙو نہ لڳندو هو تہ سمجهي ويندا هئاسين تہ جاءِ جو مالڪ پيو اچي. ڪي پاڙيوارا سندن هلڻ جي آواز مان سڃاڻبا هئا ۽ سندن نالا به ان مطابق رکيل هئا.

هر قسم جي رسم رواج، ساٿ سوڻ ۽ ڦڪي ڦيٽي لاءِ ڪانہ ڪا وڏڙي پاڙي ۾ ضرور هئي. خاص ڪم جيڪو وڏي خير خوبيءَ سان سرانجام ڏنو ويندو هو، سو هو هڪ ٻئي جي ڌيئن جي شادي ڪرائڻ. فقط اهي شادي ڪان پاڇوڪڙ ڪنوارا ٻچي سگهندا هئا، جن جو ڪئين سالن جو تجربو هجي. ٻوليس به ايترا ماڻهو نہ جهليا هوندا،

جيترا هنن پوڙهين پاڙي جي ڇوڪرين کي اڳهائڻ لاءِ ڪنوارا ڦاسايا هوندا.

جيڪڏهن اتفاق سان ڇوڪرو پنهنجي پاڙي ۾ نه هوندو هو ته پوءِ ٻئي محلي يا شهر جا ٻه ساڳي سٽاءَ ۽ اڪٽنگ سان جهليا ويندا هئا. جنهنجي ريهرسل اڳوات ٿيندي هئي، جاهن ريت هئي: 'آءٌ پنهنجي پاڻيجي کي فلاڻيا مان مانيءَ تي گهرايان ٿي. پوءِ مانيءَ بعد اٽڪل نائين وڳي ڌاري تون ڏيٺين هٿان ٻه ڊالر موڪلجانءِ ـــ جيئن آءٌ ٽوڪي لهڻان. آءٌ پوءِ بهاني سان ڏيٺين جي چاڻ سڃاڻ پاڻيجي سان ڪرائيندس ۽ هنکي چانهه لاءِ چوندس. بس هڪ دفعو هن ڏٺو ته سمجهه ته اڌ قصو پورو ٿيو.'

سو ائين مڱڻا ۽ شاديون ٿينديون هيون. پوءِ ڪٿي ڇوڪريءَ ۾ ڪا خاص سونهن يا قابليت نه هجي. ڪا ٿلهي ۽ بندري هوندي ته اٽڪلي پوڙهيون چونديون، 'قد جي سا ٿوري ننڍي آهي، پر عقل ۾ ڪير نه پڄيس.' ۽ ڪا چست چالاڪ نه هوندي ته چونديون: 'پيون ڳالهيون ڪٿي ڇڏ اهي ته پيون ايندين، پر سڀڻ پڙڻ ۽ رڌ پچاءَ ۾ هن کان ڪير ڪٿي....؟' وغيره وغيره.

پوءِ جڏهن شادي ٿيندي ته پاڙي جون ننڍيون وڏيون هنکي اڇي سينگارينديون. گهر جو ڪم ڪار ڪنديون ۽ آيل مهمانن لاءِ ماني ٽڪي تيار ڪنديون. 'ڪنوار جا وار هيئن نه هيئڻ ناهينس. ان اسٽائيل ۾ ته صفا ڏهه سال پوڙهي ٿي لڳي.' ڪا پڇندي: 'امان ڇوڪرو ڪهڙي ٿو نوڪري ڪري؟'

'اڃان پڙهي پيو. آخري سال ۾ آهي. مائٽن جو ٻه سڀ ڪجهه اٿس.'

'ڪنوار جا ڀاڳ ڀلا! اڄ ڪلهه ڪٿي ٿا اهڙا ڇوڪرا ملن.'

'ڇوڪري ٻه ته گهٽ نه آهي، ڀاڳن وارن کي اهڙي ڪنوار ملندي.'

'امڙ پنهنجو پاڻ ۾ ويٺا آهيون ڪنهن سان ڳالهه نه ڪجانءِ. هو هنجي لاڏلي آهي ته هوءَ هنجي.'

شاديءَ جي دعوت تي ننڍو وڏو اڇي ڳڏ ٿيندو. اهي ٻار جنکي اڃان ڏند نه آيا هوندا، انهن کي ٻه ماڻرون وات ۾ ڪجهه نه ڪجهه ڳڇينديون رهنديون. ڪي ڇالون ڊر تي ٻيهي ڇڄ اڇڻ تي لوٽا

هيڏانهن هوڏانهن ڦيرائي مهمانن کي سڃاڻڻ جي ڪوشش ڪنديون:
’هي گهوٽ جو چاچو آهي، نيو جرسيءَ ۾ ٿو رهي، هي مامون اٿس.
هتي بروڪلن ۾ ئي نلڪن جو ڪم ٿو ڪري، ۽ هي جيڪو اچي
پيو ان کي ته مان نه سڃاڻان، لڳي ٿو گهوٽيتن پاسي جو آهي. پڌجي
پيو ته گهوٽيتا مڙيئي ٿورو ٿون ڦان وارا آهن. اڄهو هارن جو ڪارو
به اچي ويو. اڃا گهوٽ جو پتو ڪونهي.‘
’اچي ويو. اچي ويو.‘ هارن جي هل ۾ هڪ پراڻي ٽئڪسي لڏندي
اچي بيهندي. پهرين گهوٽ جا ماءُ پيءُ ان مان لهندا، پوءِ هارن جو
ڏڻ، پوءِ گهوٽ. پوءِ گهوٽ جي ڪنواري ڀيڻ، پوءِ چاچي. ۽ ان
سان گڏ ٽئڪسيءَ جا بار ڪري چڀا ٿيل ڦوٽا ڪجهه مٿي ڪڇندا.
ايتري ۾ ڪنوار به اندرين ڪمري مان نهي جڙي نڪرندي. ٻار
شاديءَ جا گيچ ڳائيندا:

Here comes the Bride — All dressed in white.
Here comes the Feller — All dressed in yeller.

هڪ دفعو وري ٽئين جوڙي تي عورتون ٽيڪا ٽپڻي ڪنديون.
ٿس پس شروع ٿي ويندي. اٿو مهل هڪ، ٻيءَ کي آهستي آهستي
ڪن ۾ ڦسڪو هڻندي: ’پنهنجو پاڻ ۾ ويٺا آهيون، ڪنهن سان
ڳالهه نه ڪجانءِ، نه هوءِ هنجي لائق آهي ۽ نه هو هنجي.‘
پاڙي ۾ ڪيترائي پوڙها ۽ پوڙهيون رهنديون هيون جي سڀني جا
چاچا ۽ چاچيون هيون. هڪ چاچي هوندي هئي جيڪا ايڏي ته
پوڙهي هئي جو هنکي اهو به ياد نه هو ته هنن جا وڏا ڪير هئا ۽
ڪٿان آيا. سندس مائٽن مان ڪوبه جيئرو نه بچيو هو. سندس مڙس
کي به ياد نه هو. منهنجا پادر سائس چرچا ڪندا هئا ته هنن جو
نڪاح نامون رد ٿي ويو آهي ۽ هاڻ گناه جي زندگي پيا گذارين.
ننڍن ٻارن کي ڪوڏائڻ وقت چوندي: ’بلڪل پڙڏاڏي ٿي ويو
آهين.‘ يا ’بلڪل ڏڏ نانيءَ تي مهاندو اٿس.‘ هاڻ ڪير جيئرو آهي
جو سندس ڳالهه جو ثبوت ڏئي يا رد ڪري.
هڪ ٻي پوڙهي چاچي هوندي هئي جنهن لاءِ مشهور هو ته سندس
۽ سندس سوٽ جو پاڻ ۾ عشق هوندو هو. هڪ ڏينهن سندس سوٽ

سندس هٿ ڪٽي جهليو، جنهن تي مائي ڪاوڙجي پئي ۽ سخت دل ۾ ڪيائين ته اهو ماڻهو جيڪو هينئر ٻي هٿ ٿو جهلي، سو اڳتي هلي خبر ناهي ڪهڙا ڪم ڪندو. ۽ هو ويچارو به شرم ۽ گناه جي احساس کان ماڳهين نيويارڪ ڇڏي ڪئليفورنيا هليو ويو، ته جيئن اها ڳالهه دل تان وسري وڃي. ۽ هيءَ چاليهه سالن تائين سوچيندي رهي. آخر اها ڳالهه درگذر ڪري هن ڏي نياپو موڪليائين ته، شاديءَ لاءِ اچان پئي. قدرت خدا جي، جنهن ڏينهن هوءَ پنهنجي سوٽ وٽ ڪئليفورنيا پهتي، ان کان هڪ ڏينهن اڳ سندس سوٽ هن فاني جهان مان لاڏاڻو ڪري ويو. پوڙهيءَ تي ان ڳالهه هيڪاندو اثر ڪيو ۽ محسوس ڪيائين ته سندس سوٽ ڪيڏو نه بلند انسان هو. ڪاش هوءَ اڳوات شادي ڪري اهي چاليهه سال اڪيلو گهارڻ بدران هن سان گڏ گذاري ها. بهرحال، جيئن ته هوءَ شاديءَ جو پڪو پهه ڪري ڪئليفورنيا آئي هئي، سو اتي ئي هڪ ٻئي ماڻهوءَ سان شادي ڪيائين، جيڪو پورن ٽن سالن بعد گذاري ويو. مرحوم پڻ ان ڪيس ۽ غير استعمال شده دوائن جو خانو ڇڏي ويو. چاچيءَ هڪ دفعو وري شادي ڪئي. پر اهو همراهه به اچت ئي وفات ڪري ويو. ان بعد هوءَ هڪ مهنو تي واپس نيويارڪ موٽي آئي ۽ هڪ دفعو وري پاڻکي ڪنواري سڏائڻ لڳي.

نيو فيلڊس پبليڪيشنس

جو ٻارهون (ايندڙ) ڪتاب

سنڌ ڇا ٿي سوچي؟

جي بدران مشهور ڪهاڻيڪار

ايشور چندر

جي ڪهاڻين جو مجموعو

ٽـڏا ڇپـا (هوندو)

آف دي رڪارب

▲ حليم بروهي پنهنجي زال (ليڪچرار) کي موٽر سائيڪل تي ڪاليج ڇڏڻ تي ويو. اجا موٽر سائيڪل اسٽارٽ ڪيائين ته هڪ دوست اچي ويو، ڪجهه دير انهيءَ سان ڳالهائي، کائنس موڪلايائين. ڪاليج جي در تي پهچي موٽر سائيڪل روڪي زال کي لهڻ لاءِ چيائين، پر مڙي ڏٺائين ته زال پويان هئي ڪانه. ڏاڍو حيران ۽ پريشان ٿيو، ڪيس خيال ٿيو ته متان ڪٿي رستي ۾ ته نه ڪري پئي، ائين به رستي تي ڪٿا گهٽا هڻا. وري ساڳئي رستي تان ڏسندو گهر پهتو، گهر اچي ڏٺائين ته زال گهر ۾ موجود هئي. حيران ٿي پڇيائين: "تون هتي ڪئين پهچي وئين!؟" زالس ڪاوڙ ۾ چيو: "مان اجا ويٺي ئي ڪانه هيس جو تون موٽر سائيڪل اسٽارٽ ڪري هليو وئين. گهڻا ئي سڏ ڪيم، پر تو ٻڌوئي ڪونه."

▲ تنوير عباسي ٻڌايو ته: سکر جي 'بازار حسن' جي اڏجڳهن جو مالڪ رشيد پٽي آهي. بازار حسن جي هڪ حسينه ڪافي وقت کان مسواڙ نٿي ڏني. هڪ دفعي رشيد پٽي ڪاوڙجي پاڻ مسواڙ گهرڻ ويس. جڏهن رشيد پٽي کائنس مسواڙ گهري ته هُن دلفريب مسڪراهٽ سان چيو: "پئسا ته مون وٽ ڪونهن، باقي ٻيو ڪجهه گهرجئي ته حاضر آهيان."

ڳالهه هڪ حجام جي

اچا ڪافي ننڍو هوس. هڪ دفعي، هڪ نئين حجام وٽ شيو لاءِ ويس. چيومانس: ”منهنجي ڏاڙهي تمام سخت آهي، مهرباني ڪري خيال سان لاهج.“

چيائين: ”فڪر نه ڪريو. مان شيو ائين لاهيندو آهيان، جو خبر ئي نه پوندي آهي. هڪ دفعي مونکي هڪ فوجي جنرل وٽ سندس شيو ڪرڻ لاءِ وٺي ويا. جنرل چيو: منهنجي شيو سخت آهي، مونکي ٿوري به تڪليف ٿي ته انهيءَ وقت شوٽ ڪندو وسانءِ. سندس پستول پرسان ميز تي پيو هو. مان ڏڪي ويس. خبر هئم ته جيڪڏهن جنرل صاحب کي سور ٿيو ته سچي پچي گولي هڻي ڪڍندو، فوجين لاءِ گولي هڻڻ وڏي ڳالهه ڪانهي. سو الله کي ساري شيو ڪرڻ شروع ڪيم. ڪافي دير کانپوءِ جنرل صاحب پڇيو: اچا چا پيو ڪرين، شيو ڇو نٿو ڪرين. ڏڪندين چيم: سائين شيو ڪري ڇڏي اٿم. جنرل حيران ٿيندي يڪدم منهن تي هٿ ڦيريو ۽ پوءِ آرسيءَ ۾ ڏٺائين، شيو واقعي ٿي چڪي هئي، پر ڪيس خبر ئي ڪانه پئي. جنرل صاحب ڏاڍو خوش ٿيو ۽ ڏاڍو انعام ڏنائين. سو سائين مان شيو اهڙيءَ طرح لاهيندو آهيان.“

جنهن وقت اها ڳالهه پي ڪيائين، انهيءَ وقت منهنجي شيو به پئي ڪيائين. مونکي ائين محسوس ٿي رهيو هو ته ڄڻ ميڏي ڪاتيءَ سان منهنجي کل پيو لاهي، پر مون تي سندس ڳالهه اهڙو نفسياتي اثر ڪري ڇڏيو هو، جو وات مان ’آف‘ به نه نڪتي. جڏهن شيو ڪري ورتائين ته ڏاڍي سرهائيءَ سان پڇيائين، ”شيو ڪيئن اوهانکي پتو پيو؟“

سور جي ڪري اکين ۾ ڳوڙها تري آيا هئا، پر وات مان نڪري ويو، ”نه پتو ئي ڪونه پيو.“

۽ پوءِ ٽيپ به ڏيڻي پيئي.

— طارق اشرف

شعر

غزل تنوير عباسي
غزل اياز قادري
نظم امداد حسيني
غزل ذوالفقار راشدي
غزل استاد بخاري
نظم نورالهديٰ شاهه
غزل تاج جويو
نظم زيب ڀٽي
نظم اطهر منگي
نظم ملڪ نديم
نظم واجد
نظم نصير مرزا
ترائيل راهي چنا
تيڙو اياز گل
تيڙو نور گهلو
نظم مختيار ملڪ
نظم سرفراز راڄڙ
نظم ادل سومرو
غزل ج-ع-منگهاڻي
نظم منير گهانگهرو
غزل نذير ناز
غزل مانيڪو اوٺو
ترائيل ستار
تيڙو خديجه سمون
نظم رزاق

هڪڙو شاعر
ولي رام ولڀ

تنوير عباسي

مان ٿي آهيان پنهنجو جاني
سبحاني * ما اعظم شاني
ٻن چيزن ري سڀ ڪجهه فاني
منهنجو عشق ۽ تنهنجي جواني
پيار ٿي آهي ڳٽ ڳچيءَ جو
پيار ٿي آهي ڳچيءَ جي ڳاني
سڀ ڪجهه رهندو، ڪجهه به نه رهندو
سڀ ڪجهه باقي سڀ ڪجهه فاني.
نانهه ۾ ڳولي پنهنجي هستي
دل ديواني دل ديواني
اکين منجهه ڦٽا ڪانڊيرا
دل جي واٽن تي ويراني
پيار اڳيان هي بي معنيٰ ٿيا
ڇا دانائي ڇا ناداني

* بايزيد بسطاميءَ جو نعرو "مان سبحان آهيان، منهنجو شان وڏو آهي"

غزل

اياز قادري

تو تان سر جي نثار ٿي ويندو،
هلڪو ڪيڏو نہ بار ٿي ويندو.
تنهنجي ڪاوڙ سان آ خزان ٿي خزان،
تون جي مرڪين بهار ٿي ويندو.
تو وٽين پيو پتو تہ ڪيئن سائين،
جسم ڪان ساه ڌار ٿي ويندو.
هائي تقدير هي بہ ڏسڻو هو،
توکي مون کان عار بہ ٿي ويندو.
آس ان تي ٿي زندگي گذري،
توکي ڪڏهين تہ پيار ٿي ويندو.
هي جو اکين ۾ آه لڙڪ رکيل،
جي ڪريو آبشار ٿي ويندو.
جنهن ۾ هوندي بيان تنهنجي ثنا،
شعر سو شاهڪار ٿي ويندو.
دل ۾ پنهنجي نہ جاء ڏي غم کي،
هڪ ڪٽي مان خرار ٿي ويندو.
هي حياتي جو ڪاروان پر شور،
ويندي ويندي غبار ٿي ويندو.
پنهنجو پنهنجو ٿي رهڻو آهہ 'اياز'،
ڌار ٿيو آخر تہ ڌار ٿي ويندو.

رت جو ريج (نسيم جي خون تي)

امداد حسيني

ميٺيءَ رت جو ريج ڳھريو ھو
جھڪيءَ اڇڻ تي جيءَ جھريو ھو
ڏرتيءَ مون کان دانُ مڱيو ھو
مُنھنُ ڏڙ جو مانُ مڱيو ھو
۽ مون وٽ ڪو انڪار نہ ھو
۽ مون وٽ ڪو انڪار نہ ھو

لالٽون لال لھوءَ ۾ وھنتل
ڪنڊ ڪُلھن تي ايئن ھو رکيل
جيئن طاق تي ڏيئو ٻري ڪو
ڏانديءَ ٽنل گُلاب ٻري ڪو

يا رُت ڪي مون سان پيار نہ ھو؟
ھا رُت ڪي مون سان پيار نہ ھو!

آءَ اڪيٺي گھايل ھوس
مٿل ڪُنل جو کھڙو ھوس؟!
ڪٿا پيا ھا سھٺا خوابَ
ٽٽا پيا ھا سپ گُلابَ

جندڙي ميندي جو ڏار نہ ھو!
يا اونھو ڪو اسرار نہ ھو؟

پر او قاتل، تون چاٺين تو!
آرسيءَ منجھہ پاڻ سجاٺين تو؟
ٻولي لولي لوءَ الوءَ
جُوءِ تہ آھي جھڙي جوءِ

ڇا توکي ڪنھن سان پيار نہ ھو؟
ڇا توکي زال ۽ ٻار نہ ھو!

غزل

ذوالفقار راشدي

ساھه ڪنهن لئه به اڄ لُڇجهي (١) ٿي نٿو،
قلب نئين سِر ڪِنجهي، مُنجهي ٿي نٿو.

سوچ-واهڻ ۾ گوڙُ مُنهن، ماٺهو،
مونکي پنهنجو ته ڪو سُجهي ٿي نٿو.

هاڻ ڪو آهي ڳوڙهو پٿر جو،
ماس آهي ته ڇو سُجي ٿي نٿو!

واندڪائي آ ماءُ وهمن جي،
روح ڪنهن ڪار ۾ رُجهي (٢) ٿي نٿو.

گُلُ گهرانٿو ته اهڙي ڪياريءَ کان،
جنهن جي دامن ۾ ڪجهه هجي ٿي نٿو.

ڏور دانهيانٿو ڇو خلائن ۾،
همت پڙاڏو به ڪو ٻُجهي (٣) ٿي نٿو.

هھڙو جادوءَ جو ديپ ڪنهن ٻاريو،
ڪن ايامن کان جو ٻُجهي (٤) ٿي نٿو.

ڪوئي آڙاهه آهي اندر ۾،
سمنڊ اوتيو مگر اُجهي ٿي نٿو.

ڪنهن جو پاري آ منهن جو غاليچو،
ڪيڏا ڏوڙيا گهليا گُهنجي ٿي نٿو.

راجا سانديبنتا ڪاڪ ۾ مومل،
واٽو ڪاٽو مري، مُنجهي ٿي نٿو.

ديد وچيل سدائين ڪنهن دڳ ۾،
ميل خير آ، نيڻهو ڪو مُنجي ٿي نٿو.

ويهي ڏاڪي ڊنگيانٿو (٥) خوشبوئون،
ڪوئي ڳانڍو، سڳو ٻُجهي ٿي نٿو.

---

(١) لُڇجهڻ = (ڪنهن لئه) بيقرار ٿيڻ، پريشان ٿيڻ يا لُڇڪڻ.
(٢) رُجهڻ = مصروف ٿيڻ. (٣) ٻُجهڻ = ٻُڌجڻ. (٤) ٻُجهڻ = ٻُجهڻ يا وسامڻ يا اُجهامڻ. (٥) ڊنگڻ = (مينهن يا ڳنڻونءَ ڪي ڏهڻ مهل) پونين ٻنهي ٽنگن ۾ رسو ٻڌڻ يا ڊنگ هڻڻ.

کوڙ ٻاهيون ٻرن ٽيون پر پاسي،
ذهن منهنجو رڃي، رڃهي ٿي نٿو.

ڪير منهنجو آهيڏي ميلي ۾،
مونکي پاڪر ته ڪو وڃهي ٿي نٿو!

دل گهريتي چوان، لڪان ڏاڍو،
ڇا ڪريان ڪجهه سڃهي (١) ٿي نٿو.

غزل

استاد ٻخاري

مفت وڃين ٿو، واهڙ وهندو، ڪاري ساگر ڏي،
وٺ جي وچ تون، واهڻ واهڻ، گهر گهر، گهاگهر ڏي.

ديد اداسي، روح نگر جي، آهي رهواسي،
عيد اچا ڪا آئي ناهي، هئه هئه هين تر ڏي!

دانهن تي دانهن ڪندا سي، جن جي دل ۾ آهي دک،
فون فقط تي سگهندي آهي، فوناري گهر ڏي. (٢)

چار جنوني، مجنون ٻچي، چو ٿا متا ڦاڙيو،
ڏانءُ، ڏمر ۽ ڏيهه گڏائي، ڏوريون ڏونگر ڏي.

وصل وچوڙي وارو ليکو، عشق اڳيان کھڙو،
منچر کان 'استاد' اٿي آ ويندو ڪينجهر ڏي.

---

(١) سڃهڻ = پڇڻ يا وس واڪ ٿيڻ.
(٢) فوناري = فون واري.

ماءُ، ڌرتي ۽ صليب

نورالهديٰ شاهه

انهيءَ هڪڙيءَ تيليءَ سان
نس ـ نس جلائي
صبح ڪيو اٿم
۽ ڏهئي آڱريون ڪپي
لکي اٿم اها هڪڙي سٽ
'موت جي ڪاريءَ آنڌانڌهين نگر کان اڳتي
جرڪي ٿي زندگيءَ جي ريکا'
او ڌرتي! او ماتا!
منهنجين رڳن ۾ پيريل آهي
تنهنجي مٽيءَ جي خوشبو
۽ منهنجي اندر
يگن کان
جلي پئي
آشائن جي چتا
آشاؤن،
سنڌي سماج جي جنڊ ۾ پيڙهيل
۽ سيئي احتجاجي نعرا
نڙيءَ ۾ گهٽيل
ماءُ ۽ ڌرتي
يگن کان
صليب تي
آهيون لٽڪيل
سيئي نسون جلائڻ کان پوءِ
جو صبح اُڀريو
سو به هو رات جو ڪفن اوڍيل.

غزل

تاج جويو

ڳيڙو! تنهنجا ڳاڙها نيڻ،
برسائن ٿا ڌاندا نيڻ!

پيڙا ساڻيي صدين جي،
آيا تُنهنجا ارٿا نيڻ.

ڦهرتي ڪڙڪيا ڪان ٻڌجي،
ڪي ڪي هو ڏيارڏا نيڻ

ڌرتي! تنهنجا ڏک ڏسي،
روئي ويٺا آپ جا نيڻ!

ڪڏهين آپڻي پسند هيٺ،
ڳونڌاڻن جا ڳهرا نيڻ.

روز وڏيرو هاريءَ ٿي،
ڦوٽاڙي پيو ڪرڙا نيڻ.

پياس اجهائڻ آيس آءٌ،
جاني! تُنهنجا جهرڻا نيڻ.

جن به سُڄاتو سچ ڪي سائين،
سي ٿي چاڙھ سياڳا نيڻ.

ڌرتي لاءِ جي گهات ٿيا،
مور نہ آهن مرڻا نيڻ!

X RAY

زيب ڏيٿي

تون منهنجي ايڪسري آهين،
منهنجي تصوير تو ۾-
منهنجو زخمي سينو،
تو ۾ سمايل-
منهنجي آتما،
تو ۾ اڏايل--.
تون منهنجي ايڪسري آهين،
منهنجي هڏ ۽ چم ۾-
تنهنجي خمير جي خوشبوءِ،
تنهنجو من-
مون لئہ-
آرسي آهي،
جنهن منجهہ مان-
پاڻ پسان ٿو،
جڻ تو کي ڏسان ٿو.
تون منهنجي ايڪسري آهين،
منهنجي من جي-
ڪاري ڪاپي،
شوشي مان-
هڪ هٿي کي-
ڪيڏو اوڏو آهيون،
جڻ تو مو کي،
سيني منجهہ سمايو،
نيڻن سان آهي-
نينهن نڀايو.

بي سريون راڳڻيون

اطهر منگي

هر ڪا دل، اداس آ،
ڪيڏي چُپ چُپات آ،
سوچ جو نہ، سلسلو،
نہ، آهي ڪوئي، ولولو،
ائين ٿو لڳي پيو،
سمورو شهر آ، صفا،
مَري ويو!
ڳَري ويو!
ڪو، نہ چنگ، چوري ٿو،
ڪو ڪٿي جي چوري ٿو تہ،
وقت جي نہ بات آ،
نہ لات آ-.

ساٿيو!
ائين نہ ڪيو،
اڪيون پٽيو،
بي سُريون،
هي راڳڻيون،
بند ڪيو!
بند ڪيو!
بند ڪيو!

نظم

ملڪ نديم

تنهاين ۾
جڏهن ڪو
ايندو آهي ياد
تہ تلخيق ڪندو آهيان
نظام زر ڪان،
بغاوت جو نفرت جو
ڳاڙهو ڳاڙهو گيت-
مونکان محبت بہ تہ
زر ڏي کسي هٿي--

ٻوڙها مورخ

واجد

هن گهور انڌيري رات ۾ هاڻ
چوڏس تا الو ٻولين
وقت کي ٻنتي ٻه وڙائيندڙ
ٻوڙها مورخ
ٻنتي -
تمام گهٽو ٻنتي
ماضيءَ جي انڌيري ڏيهه ۾
سينن تائين لهي چڪا هن.

نظم

نصير مرزا

اوڙي چوٽيءِ مارچ
آڏيهه سَو سٽ ڪٽ ڪان پوءِ
جڏهن به
موتين تي
منهنجي من جي
چنتل قتن تان
ڪڙي ٻنتي لاهي
لپٽون لوڻ چو
هُرڪي تي وڃين!

■ ذراڻيل!

راهي چنا

تون دل جي ڳالهه لڪائين ٿي،
مان من جي سموري چاڻ رکان ٿو،
ٻگلي آن پيار ڪري پڇتائين ٿي،
تون دل جي ڳالهه لڪائين ٿي،

جو دنيا کان گهبرائين ٿي،
مان پيار جي عظمت کي مڃان ٿو،
تون دل جي ڳالهه لڪائين ٿي،
مان من جي سموري چاڻ رکان ٿو.

ٽيڙو

اياز گل

آءٌ ۽ سڄڻ
هڪڙو ماڻهو نالا ٻه
پيوند ڪيل وَڻُ.

ٻچي جو ساهُه ڪٽي
تولئه تارن توڙڻ جي ٿو
ڪيئنَ سو هامَ هڻي!

ڏهن رُپين جي موٽ
پيٽ ٻُڪيءَ، پينو ڇوريءَ جا
چارِ گهڙي لئه گهوٽ.

ٻَمن ڌَماڪا
"ڏٽي!، ڏج پناهه ڏون"
ماڻهن جا واڪا.

ٽيڙو

نور گهلو

نئون نڪورو انگ
جيون منجهه پري ويو
لال گلابي رنگ.

نئين ڪهاڻي
پاڙي ۾ هڪڙي
ڇوري ساماڻي!

چاچو ڪتڪو
وچڙي وڄ وجود سان
جيئي Emko

غزل

مخنيا ملڪ

هي جوين ته ناهي رکو آ خواري
نٿي لڄ ٻچائي سگهي ڪا ڪنواري
نه چنبن ۾ جيڪا پکوڙي ٿي سگهجي
انهي لاءِ گونجي ٿو ڪاري آ ڪاري
حويلي مان ٿهڪن سان سڏڪا ٿي آيا
روئي چنڊ تارن سڄي رات گهاري
ڪڙا ڪوٽ مارون رڪاوٽ ويون ٿي
ڪڇي ڪونه سگهندو اکيان زور زاري
ليکڪ جو ڪو ڪي قلم مات ٿي ويو
تاريخ لکندو ڪو آخر ته ساري

غزل

سرفراز راڄڙ

جڏهن شهر ۾ اوهين ٻڌو ٿا،
زوريءَ اوهان کي ياد اچون ٿا.
هونئن جي ويجها ناهيون تڏهن،
ڪڏهن اوهان جا ڪين ٿيون ٿا.
ڏوهه ڪو اسان جو آهي شايد!
ڇو اوهان کي ڪين وڻون ٿا؟!
تنهائيءَ ۾ جڏهن ملئون ٿا،
دردن کي چڻ ٿڌو هٿون ٿا.
پرپٺ جيڪي اوهين چئو ٿا،
ٻڌون ٿا ته زهر پيون ٿا.

منهنجي اڱڻ تي ڪڏهن
تون ايندين پرين
منهنجي پياسي دل مٿان
وسندين پرين
ڪجهه ڏيندين پرين
۽ وٺندين پرين
منهنجو ٿيندين پرين.

سچ جو لڙڪ

ادل سومرو

مون کان پڇ
چپ رهي او چريا!
ايڏو نه لڇ
ڪجهه نه ڪڇ۔
ان کان اڳ، جو جذبا تنهنجا
تنهنجي اندر منجهه سڙي
ٻاڦ جو روپ ڌاري
تنهنجي اکڙين جي ڪناري
تي تڏا۔
تنهنجي ڳلن تان پون ڳڙي۔
مون کان پڇ
ڪجهه نه ڪڇ
پر جيڪڏهن
لڙڪن سان تنهنجي
لنوءَ وئي آهي لڳي۔
ته پاڻ تي تون لڙڪ تي پوءِ
سچ جو لڙڪ۔
اُئين جي تي نتو سگهين
ته مون کان پڇ
پڙڪ۔
پنيت تي پڙڪ۔
اُئين جي تي نتو سگهين
ته مون کان نه پڇ
نوڙ ڳچيءَ ۾ پائي
لام تي لڙڪ۔

(جو نه جيون آهي
پڙڪن۔
جيڪو اَجهاميل آهي
مٺل آهي)

غزل

ج. ع منگهاڻي

چنگ ڀلا هي چوريو ڪنهن؟
حال اسان سان اوريو ڪنهن؟
الري الري آيو اڳيان،
سوئي ڏونگر ڏوريو ڪنهن؟
اڪر اڪر پيو زهر اوڳاري،
جيءُ اسان جو جهوريو ڪنهن؟
هوشوءِ جو پي هانءُ ٺري پيو،
سر ڀلا هي گهوريو ڪنهن؟
لفظ 'منگهاڻي' تي ويا سڏڪا،
سور پراڻو سوريو ڪنهن؟

فراق

منير گهاڻگهرو

چپن جو ميلاپ
مٺاڻ جو احساس
هاءِ ڪيترا نه مٺا چپ اٿس! (سوچ)
تعريفي جملا
پيهر چپن جو چسڪو
مٺاڻ جو ذائقو چاتل سڃاتل (خيال)
....سوچن جي سنسار ۾ سفر....
چرڪ (ياد پوڻ جي ڪري)
هي مٺاڻ چپن جو نه پر Jam جو آهي
جيڪو مونکي نيرن ۾ ونڊو آهي
۽ پوءِ
ڪوڙاڻ جو احساس.

■ ٽہ اکيل

سنڌار

لهرون لهرون پـاڻـي اس
پلٽي پيئي مٿان بـــرسات
ڪوماڻل منهن وائي وات
پلٽي پيئي مٿان بـرسات—
وارو وارو واڪـــا وس
سک نہ سرديو ساري رات
لهرون لهرون پـاڻـي لس
پلٽي پيئي مٿان بـرسات—

(نئون شاعر)

■ آس

رزاق

جڪڙيل آهيون
سماج جي،
ڪوڙهيل نظام ۾.
اداسي آهہ من تي ڇانيل،
وياڪل – وياڪل هانءُ،
هڪ آس آ.
او ساٿي!
سيني منجهہ،
گهٽن ڏينهن ڪانوني
اها آهي،
آزادي، آزادي.

(نئين شاعر)

■ ٽيڙو

خديجہ سمون

هر ڪا راهہ اداس
منزل جو پنڌ پري
اڳتي هلڻ لئي دل نراس

پريشان زندگيءَ جو روپ
مونکي حسرتن جي پاڇي اڳيان
لڳو پئي جڻ غروب

■ غزل

اطهر قريشي

جنهن جي ڪارڻ آيا آهيون،
سي تہ سائين پهتا ناهن.

هن شهر ۾ رستا ڏاڍا،
تنهنجي گهر جا رستا ناهن.

تنهنجي حسن جو آهہ هڳاءُ،
راهن ۾ گلدستا ناهن.

سپنو سپنو ڏنگ هڻي ٿو،
خواب ڏسڻ ڪي سستا ناهن.

غزل

نذير ناز

توکي ڏسان مان صبح وسا روبرو ڪٿي،
آهي انهيءَ کان وڌ ڪا رهي آروزو ڪٿي.

تون حڪم ڪر ته ڏينهن کي مان رات ٿي چوان،
انڪار ڪيئن ڪريان جو اهو حوصلو ڪٿي.

اهل جهان تي آهي نوازش گهڻي ڪئي،
انداز تنهنجو پر ڪٿي ۽ گفتگو ڪٿي.

پنهنجو اسين ماڳ ٻه ماڻهون ته ڪيئن ڀلا،
اڄ دل ۾ منزلن جي سچي جستجو ڪٿي.

شڪوو ڪريان ته ڪيئن ڪريان پنهنجي زبان سان،
دل جي رهي آ دل ۾، بيان روبرو ڪٿي.

دل جو سڪون دل کي ڀلا ڇا ٿئي نصيب،
راهه وفا ۾ آهيون اسين سرخرو ڪٿي.

ٿالو زبان تي سنڌ جو جاري، اکين مان لڙڪ،
آهيون 'ناز' نماز عشق لئه باوضو ڪٿي.

غزل

ماڌيڊو اوڌو

ننڊ ڦٽائي ياد اوهانجي گهايل دل کي گهائي ڙي،
جانيڙا! ڏس تولئي ڪوئي ڳوڙهن سان ڳالهائي ڙي.
سڄو سڄو ماحول سڄو آ سارو لوڪ ستو پيو آ،
اونداهيءَ ۾ ويٺو آهيان دل جو ديپ جلائي ڙي.
تنهائيءَ ۾ سڀ ٿا تڙپن، هونئن ته ماڻهو ويچارا،
ڪلندي ــ کلندي جيئندا آهن پنهنجا لڙڪ لڪائي ڙي.
منهنجو اڄ ايمان ڪچي ويو سيني آ انسانن مان،
ڪوبه نه آ، اوه! ڪوبه نه آ جو پاڳل دل پرچائي ڙي!
ايڪانت جو هاءِ اپاءُ ڏاڍو ٿو احساس ڏنگي،
ڪيئن ڪريان مان ڪيئن ڪريان هت ڪوبه نه ٿو سمجهائي ڙي؟
جلندي جلندي جيوَنُ ڪٽيو سائين ڪيسين تائين ڙي؟
هاءِ اسونهون اُلجهيل آهيان، سانول وڃ سُلجهائي ڙي.

ھڪڙو شاعر

ولي رام ولڀ

ولي رام نالو، ولڀ تخلص. ١٩٤١ع ۾ مٺي (ضلعو ٿرپارڪر) ۾ ڄائو. اڙدو ۽ سوشالاجي ۾ ايم-اي، ۽ ايل ايل. بي به ڪيل اٿس. حقيقت ۾ ولي رام هاڻ ڪنهن به تعارف جو محتاج ڪونهي، ڇاڪاڻ ته وڏن وڏن ڪهاڻيڪارن کان به هيءُ وڌيڪ مشهور ۽ مقبول آهي. هن لکڻ جي ابتدا ترجمن سان ڪئي، سندس ترجمو ڪيل پهرين ڪهاڻي 'بهشت ۽ دوزخ' ٽماهي 'مهراڻ' ۾ ١٩٥٩ يا ٦٠ ۾ ڇپي، انهيءَ کانپوءِ گهڻي ڀاڱي سڀني ڇپجندڙ ادبي مخزنن يا ڪتابي سلسلن ۾ ولي رام جا ترجمو ٿيل ڪهاڻيون ۽ مضمون شايع ٿيا آهن. ڪافي سال اڳ هن ڪرشنچندر جو مشهور ناوليٽ 'غدار' اردوءَ مان ترجمو ڪيو هو. ويجهڙائيءَ ۾ قرة العين الحيدر جو مشهور ناوليٽ 'سيتاهرڻ' ۽ آمرتا پريتم جو ناول 'بند دروازو' پڻ ترجمو ڪيا اٿس. اهي ٻئي ڪتاب شايع ٿيل آهن. انهيءَ کان علاوه جڳ مشهور ليکڪ البرٽ ڪاميو جو مشهور ناول 'اجنبي' پڻ ترجمو ڪيو اٿس، جنهنجون ڪجهه قسطون ماهوار 'سهڻي' ۾ شايع ٿيون آهن.

١٩٦٣ع ۾ ولي رام پهرين ڪهاڻي 'پشپ' لکي، جيڪا سهڻيءَ ۾ شايع ٿي. 'زندگيءَ جو ڪچيل ٽڪرو' سندس ٻي ڪهاڻي آهي. ولي رام ڪيترن ئي ڪتابن تي تبصرا به ڪيا آهن، ۽ غلام نبي مغل جي ڪتاب 'رات منهنجي روح ۾....' جو پيش لفظ به ليکيو اٿس، انهيءَ کان علاوه ولي رام هاڻ شاعري به شروع ڪئي آهي، سندس شعر پڙهڻ کانپوءِ اهو چوڻ ۾ وڌاءُ نه ٿيندو ته- سنڌيءَ ۾ هڪ سٺي شاهر جو واڌارو ٿيو آهي.

هن وقت ولي رام ولڀ سئنيما ايڊورٽائيزنگ ڪمپني حيدرآباد ۾ نوڪري ڪري رهيو آهي.

وڇوڙي

نِهن - ڪنول مرجهايل مرجهايل
سنيهه جي منجهن ليڪ نہ ڪائي
جهڙا رک تيل ٽاندا.
ٻانهن ۾ ٻانهن هئي جڪڙيل ٻانهون
سڪل وڻ جون ڄڻ بيجان لامون.
ڇاتيءَ ۾ هئس نہ ڇوهہ سمونڊ جو
ٻُٽ هيس ڄڻ سارو جل ٽل.
هٿ ڦريس ٿي منهنجي انگ تي
آڱريون هيس ڄڻ ٻاهر ڪندا.
چپ سڪل هيس منهنجي چپن ۾
ڪاڻا ڦڪا هئا ڄڻ ڇوسيل ڇوسيل.
ساهن ۾ هيس مانار موت جهڙي
هراسجي ساري ڏکي پئي.
انگ انگ ۾ هيس راز ازل جا
اندران ٻيهي بہ سکڻو آهس.
ديهہ- ڌرم ماڻي، وس ۾ آڻي
جيتي نہ سگهيو هوس من هن جو
منهنجي من ڪان ڪوهين ڏور هو
من هَن جو — تَن هَن جو.

سکڻو جيون

مون وٽ ڇا هو
تنهنجي لاءِ
رکيو هي جيون سکڻو
اهو بہ هاڻي
ڪم جو ناهي.

رچنائون

(ناڪر شرما کان متاثر ٿي)

گهڻن ڏينن کان پوءِ مليو
ڏيرو ۽ نٻل
هڙپائون نڪتل
پڇيومانس:
اڄ ڪلهه لکين نه پيو؟
ڪجهه ته رچيو هوندءِ؟
ڪجهه ته لکيو هوندءِ؟
پنهنجون تخليقون ڏيکار ته سهي.
پنجن ٻارن ڏانهن اشارو ڪيائين:
اهي آهن منهنجون رچنائون
اهي آهن منهنجون تخليقون.

چهرا

گاڏيءَ ۾ سوار
دريءَ مان پسان پيو
پليٽ فارم تي ڪئين چهرا
سهڻا ۽ ٻهڪندڙ
بنا ٽڪيٽ ۽ هراسيل
منزل ماڻيل ۽ مرڪندڙ
جرڪ مرڪ جرڪ مرڪ جيئرا چهرا
رهجي ويا سڀئي پويان
هوريان هوريان
ڪو به چهرو ياد ناهي
ڪير ڪهڙو - ياد ناهي.

ٽٻل عڪس

ياد اٿم رکو اهڙو
سون ورڻو هو چهرو اهو
لاريءَ ۾ ويندي هئم ڏنو
ڇار جي ڏار تي
ننڍڙا ننڍڙا
موتين جهڙا
پيرون پٽيندي
جهول پريندي.
ڪچيءَ ۾ هس
نرڙ تي ٽيلڙي
مندر جي ڪا مورتي
ڳاڙها ڳل
سيندُور ۾ چڙ ڪير ملبل
ڪاڙهي تنهي جو
ونگ هئس وڱهريل وڱهريل
پولڪا ۾ ويڙهيل
گهاگهري ۾ پوتل
انگ منجهس آجلا آجلا
مکڻ جا چڻ چاڏا چاڏا
لاري جلدي لنگهي ويئي
منهنجي نظرن کي گهائيندي ويئي
اڄ جڏهن ٽٻل عڪس
جوڙيان ٿو
تصوير نٿي ڪابہ جڙي
رهجي ويئي آهي نظر ۾
چهري جي رکو چمڪ.

ڦيرو

گهر ۾ گهڙيو آهيان
در تي موهٽي مرڪ
آجيان لاءِ نہ آئي
نڪي ڪڙڪي تي
ڪو آواز پڇڻ جو بہ آيو.
ماڻيءَ تي،
ڪنهن نہ ڪيو ڪو اوسيڙو.
هوءَ سمهي پيئي آهي،
گهري ننڊ ۾،
بي سڌ —
پنهنجو پاڻ ڪان بہ بي سڌ.
ڪونگهرن ڇڏي آهي ڦٽائي
منهنجي ننڊ.
سوچيان ٿو:
هيءَ آهي ڀاڳ ڀري اهائي
گهورون جا مون تان
گهوريندي هئي
ساهہ ۾ ڀري سڳنڌ
ڪندي هئي
منهنجي اچڻ جو اوسيڙو
در جي هر ٺڪاءَ تي
ٿيندي هئي هوشيار
۽ پسي مونکي
ٻٽجي ويندي هئي نئين ڪنوار.

مضمون

ميرو لانگهو	طارق اشرف
اسين لوچون لوهہ ۾ (جيل جي ڊائري)	رشيد ڀٽي
داستان يا قصو	فيروز احمد ميمڻ
ٽي ڪتاب	ذوالفقار راشدي، عبدالجبار جوڻيجو، قاضي خادم
آدبي خط	مختلف لکندڙ

ميرو لانگهو (ميرو ڌاڙيل) (جيل جو ساٿي)

طارق اشرف

[آخري قسط]

.... اڳ ۾:

”جڏهن هو منهنجي ڪوليءَ وٽان هليو، ۽ سندس بوٽن جي آواز مان اندازو لڳايم ته هو ٻه ٽي ڪوليون ٽپي ويو آهي، ته اٿيس ۽ آهستي آهستي در کوليم، ڏٺم ته هو مونکان ٽي چار ڪوليون اڳيان هو....‘

اڳتي:

”مان هڪ ٻي ٽپ سان ٻه ڪوليون اورانگهي ويس، جمعدار سعدو آواز تي مڙي پٺيان ڏٺو، مونکي ڏسي حيرت منجهان سندس وات ڦاٽجي ويو، پر انهيءَ کان اڳ جو هو ڪجهه ڪري، مان وڃي سندس مٿي تي پهتس ۽ لامارو ڏيئي ڪانئس ڏنڊو ڦري ورتم، ۽ تيستائين سندس مٿي تي هڻندو رهيس، جيستائين سندس ميڄالو نه نڪري آيو. سندس رڙين تي پوليس وارا ۽ قيدي ڊوڙي آيا، ۽ اچي مونکي جهلياؤن.“

ميرو ٿوري دير ماٺ رهيو. پوءِ چيائين، ”سائين، هاڻ پوڙهو ٿي ويو آهيان ڳالهيون وسريو وڃن. پوين ڳالهه اوهانکي ٻڌائي اٿم، پر شروعَ جي ڳالهه ٻڌائڻي وسري ويم. اهو ته شايد اوهانکي ٻڌايو هوم ته فوج جو اهو ڪرنل انگريز هو، ۽ هنجي بچائڻ ڪري انهيءَ ڪيس مان ته بچي ويس، پر اڳ ۾ جنهن ڪيس ۾ جهليل هوس انهيءَ ۾ ست سال سُڪا ڪاٽڻا هئا. ناري جيل واري واقعي کانپوءِ جڏهن سينٽرل جيل حيدرآباد ۾، ڪاري چڪر واري ڊبل جي ڪوليءَ ۾ رکيو هئائون ته ٽنگن ۾ ڏنڊا بيڙي هڻي ڇڏي هئائون ۽ هٿن ۾ رَيوٽ. ’ريوٽ‘ لوهه جي هڪ ٻانهين وانگر هوندي هئي. ٻانهين ته هڪ هٿ ۾ پائبي آهي، پر اها ٻنهي هٿن کي ملائي ڪرائين کان ڪجهه مٿي تائين چڙهيل هوندي آهي. انهيءَ جي لڳڻ سان ٻئي ٻانهون پاڻ ۾ ڳنڍجيو وڃن، ۽ سخت تڪليف سان چوري پوري سگهبيون آهن. هٿ ڪڙيون ته انهيءَ جي مقابلي ۾ ڪا شيءِ ئي ڪانهي. سو بابا

کي ٻڌايم ته ريوٽ لڳل هجي، چويه، ڪلاڪ ڪوليءَ ۾ بند. هڪ سال ريوٽ لڳل حالت ۾ گذاريم ۽ ٽي سال مان ڪوليءَ ۾ بند هوس. پر آهو هڪ سال، جڏهن ريوٽ لڳل هئي، ڏاڍو عذاب ۾ گذريو. حاجت وقت ڏاڍي تڪليف ٿيندي هئي، ماني به عذابن سان کائي سگهندو هوس، نماز به سڌي نموني ۾ نه پڙهي سگهندو هوس.“
اها ڳالهه ڪري، ميري پنهنجي ڪراين تي ڦٽن جا نشان ڏيکاريا، جيڪي سال ريوٽ لڳڻ ڪري تي پيا هئا. ميري چيو: ”جيلرن کي، سپرنٽنڊنٽ کي گهڻوئي چيم، پر ڪوبه ريوٽ لاهڻ لاءِ تيار نه ٿيو. نيٺ هڪ ڏينهن جيلن جو آءِ.جي آيو. ڦيرين ڪولي منهنجي هئي. جڏهن هو منهنجي ڪوليءَ جي سامهون آيو ته مون چيو: ’هڪ عرض ڪرڻو آهي.‘ آءِ.جي جو نالو هو زيد-زيد-احمد. هن چيو: ’چئو.‘ چيومانس: ’هي ريوٽ ڪولائي، مونکي ڏاڍي تڪليف آهي، مان نماز به نٿو پڙهي سگهان.‘
”انهن ڏينهن ۾، ٽيندو ائين هو ته جيڪو بند وارڊ ۾ هوندو هو، انهيءَ جا سمورا اعمال ۽ حرڪتون لکيل صورت ۾ ڪوليءَ جي ٻاهران پٽ تي ٽنگيل هونديون هيون. آءِ.جي منهنجي متعلق سڀ پڙهيو، پوءِ چيائين: ’نا، نا. آءٌ تنهنجي ريوٽ لهرايان، مان ائين نٿو ڪري سگهان. مونکي ايتري طاقت ڪانهي. مان اها ڪولڻ جو آرڊر نٿو ڏيئي سگهان.‘ ۽ پوءِ هو اڳيان وڌي ويو. مونکي باهه وٺي ويئي. رڳ ٿڙي ويئي، مون وٺي گاريون ڏيڻ شروع ڪيون - او تنهنجي جوءِ کي —، او تنهنجي ڌيءَ کي —، تنهنجي ماءُ کي — گارين جو ڌوڙيو لائي ڏنم. سپرنٽنڊنٽ، ڊپٽي، جيلر، صوبيدار، پوليس وار سڀئي هجن. ڪن ڪند ڪٺي هيٺ ڪيا. ڪي آهستي مُرڪڻ لڳا. ڪي مات ڪيو بيٺا رهيا. منهنجي گار جي رٺي پي پئي. نيٺ آءِ.جي رڙ ڪري چيو: ’هنکي چئو بڪ بند ڪري، مان اچان ٿو. هنجي ڳالهه به ٻڌان ٿو.‘ صوبيدار ڊوڙندو آيو، چيائين: ’ميرا، ميرا مات ڪر. صاحب اچي ٿو. هو تنهنجي ڳالهه ٻڌندو، تون خالي مات ڪر.‘ مون مات ڪئي. آءِ.جي سڀني ڪولين جو چڪر ڏيئي، موٽي آيو. چيائين: ’هاڻي چئو، ڇا ٿو چئين.‘ مون ڏاڍي ڊرائي ورتي، مسڪين

صورت ٻڌائي ٿي: 'سائين، مون اوهانکي عرض ڪيو هو، پر اوهان منهنجو عرض نہ ٻڌو. ريوٽ جي ڪري مونکي ڏاڍي تڪليف آهي مان نماز بہ ڏاڍي مشڪل سان پڙهي ٿو سگهان. ڀلا ٻڌايو تہ مان ڪنهنکي دانهن ڏيان. اوهين ابا آهيو تہ سائين بہ آهيو. مان اوهانجو ٻچو آهيان، ڀلا ڪنهنکي دانهن ڏيان. ڀلا اوهان ئي انڪار ڪيو تہ پوءِ ڀلا ڪير منهنجي ڳالهہ ٻڌندو.' آء. جي ڪند ڌوڻيو ۽ سپرنٽنڊنٽ کي چيائين: 'ڏسو هنجي چال چلت نيڪ هجي تہ هنجي ريوٽ ڀلي کولي ڇڏيو.'

"آء. جي ويو هليو. آهو سومر جو ڏينهن هجي. هفتي ڪانپوءِ، ٻئي سومر تي سپرنٽنڊنٽ آيو. مونکان اچي پڇيائين: 'ميرا ڪو ڪم ڪار، ڪا تڪليف اٿئي.' مونکي خار تہ ڏاڍا لڳا. ڇاڪاڻ تہ ڪيس سڀ ڄاڻ هئي. پر چيومانس: 'نہ صاحب، ڪوبہ ڪم ڪار ڪونهي، نہ ئي ڪا تڪليف اٿم.' سپرنٽنڊنٽ ٿوري دير ترسيو ۽ پوءِ هليو ويو. پوري هفتي ڪانپوءِ، سومر تي، يعني آء. جي جي راؤنڊ کان پندرنهن ڏينهن ڪانپوءِ آيو، ۽ اچي پڇيائين: 'ميرا ڪو ڪم ڪار، ڪا تڪليف.' مون ڪيس ڏنو ۽ چيم تہ، 'نہ صاحب ڪو ڪم ڪار ڪونهي، تڪليف بہ ڪائي ڪانہ اٿم.' سپرنٽنڊنٽ ڪجهہ دير ترسي مونکي چيو: 'تو آء. جي کي ريوٽ لهرائڻ لاءِ چيو هو. هاڻ چئين ٿو — ڪا تڪليف ڪانهي.' چيومانس: 'مون آء. جي صاحب کي عرض ڪيو هو. هن اوهانکي چيو، پر اوهين نٿا لاهيو. هاڻ مان منٿ نہ ڪندس.' سپرنٽنڊنٽ ڪليو، چيائين: 'وڏو بدمعاش آهين.' پوءِ چيائين: 'هنجي ريوٽ لاهي ڇڏيو.'

"پوءِ لوهر وٽ وٺي ويا، جنهن ريوٽ جي ڪلي ڪئي، ۽ انهيءَ عذاب مان جند ڇٽي." ميرو بيخياليءَ ۾ ڪرائين کي هٿن سان مهٽڻ لڳو، ڄڻ ريوٽ هينئر لٿي هجيس. ڪجهہ دير ڪانپوءِ چيائين:

"جمعدار واري واقعي ڪانپوءِ وري مون تي سختي ڪئي ويئي. پر مون بہ فيصلو ڪري ورتو هو تہ جيل ۾ رهبو تہ مڙس ٿي رهبو، پاڙيو ٿي نہ رهبو. مونکي بند وارڊ ۾ رکيائون، برف تي سمهاريون، ڇت سان اوندهو لٽڪائي ڪٽايائون، پر مون ڪڏهن بہ هيڻائين نہ

ورتي، ڏک سان گار. تيستائين پيو گاريون ڏيندو هوس، جيستائين هوش هوندو هوم. سپرنٽنڊنٽ، ڊپٽي، جيلر جيڪو سامهون ايندو هو، منهن تي ٿڪي ڏيندو هوس. ماري ماري نيٺ ٿڪجي پيا پوءِ منهنجو نالو به نه وٺندا هئا، ۽ آءٌ به هننکي تنگ نه ڪندو هوس."

ميري، ڳالهه پوري ڪري هيڏانهن هوڏانهن ڏٺو، ۽ پوءِ اچي ڪپڙي جي ٿوپي لاهي، پنهنجي مينديءَ لڳل وارن تي هٿ ڦيريو، ۽ پوءِ چيائين: "سائين اِهو ته مون اوهانکي ٻڌايو هو ته اسانجو اصل ڳوٺ رُجهان هو، پر پوءِ اسين لڏي اچي امير آباد تعلقي ڳڙهي خيرو ويٺاسين، جتي پٺي صاحب جون زمينون آهن. پر ڪجهه وقت کانپوءِ آتي مائٽن سان جهيڙو ٿي پيو، تنهنڪري اسين آتان لڏي وڃي ٿرپاڪر ضلعي ۾ انهيءَ پاسي رهياسين، جيڪو خيرپور ضلعي جي پر وارو آهي. پر ڪجهه وقت آتي رهي، وري آتان لڏي احمدپور، ضلعي خيرپور ۾ اچي رهياسين. ۽ اڃا به آتي منهنجا پٽ ۽ ٽي پاڻر رهن ٿا. جڏهن ٿرپاڪر ۾ وڃي رهيا هئاسين ته مون پنهنجو نالو ميرمحمد مان مٽائي غوث بخش ڪيو هو ۽ ذات به ٻهڻ سڏائي هئي. باقي مائٽ شهداد ڪوٽ تعلقي ۾ رهيل هئا. آتي اسانجي مائٽن ۾ ٽي پاڻر هئا — پنهل، هوت ۽ دُرمحمد. پنهل پنهنجي ڌي، هوت جي پٽ هدايت کي ڏني هئي، ۽ هوت جي ڌي پنهنجي پٽ کي ڪرائي هئين. پر جلدي انهن ۾ جهيڙا ٿي پيا، ڳالهه وڌندي وڌندي ايتري تائين پهتي جو پنهل، بندوق سان پنهنجي پاءُ هوت کي ماري وڌو. پر فرياد ۾ اِهو لکرايائين ته — همراهه هوت کي ماري گهوڙن تي پڇي ويا، اسان رڳو هننجي پٺ ڏسي سگهياسين. پر جڏهن پوليس پنهل کي مار ڪئي ته هن سچي ڪڙي ڏني. پر صوبيدار کي تمام گهڻا پئسا ڪارائي جند ڇڏائي ويو. صوبيدار کيس چيو ته: ميري، جو ڪو پتو ڪونهي، خبر نه جيئرو آهي يا مري ويو. تون لکرائي ڇڏ ته: مون هڪ کي سڃاتو، اهو ميرو هو. هن بدبخت ڪٺي منهنجو نالو لکرايو.

ڪجهه وقت کانپوءِ مونکي خبر پيئي، منهنجا ته تاڪ لڳي ويا. مان مات ڪيو، پنهنجو ملڪ ڇڏي وڃي ٻئي هنڌ ويٺو هوس،

ناحق مون تي الزام آيو. مان گهوڙي تي چڙهي آميرآباد آيس. پنهل مونکي ڏسي ڏڪي ويو. مون کيس چيو: اڙي بدبخت، مون تنهنجو ڪهڙو ڏوهه ڪيو هو جو منهنجو نالو لکرائيئي. هن هٿ ٻڌي مونکي چيو: مونکي بخش ڪر. مونکان ڏوهه ٿيو، هاڻ جيئن چوندين، تيئن ڪندس. مان چُپڙي ڪري پنهنجي گهر موٽي آيس. هوڏانهن صوبيدار پنهنجا ماڻهو مونکي ڳولهڻ لاءِ موڪليا. اهي ٻروچ هئا. اهي منهنجي پاڙيچي سان مليا، هن بيخبر کي اها خبر ئي نه پئي ته اهي ڪير آهن، هنڪن منهنجي پڇا ڪيائون، ته هن منهنجا پار پتا انهن کي ٻڌائي ڇڏيا. ڪجهه ڏينهن ڪانپوءِ اهي همراهه اچي مونوٽ پهتا. مان حيران ته اهي ڪيئن پهتا. خير مون هنن کي ترسايو، ماني ٽڪي ڪارائي مان. اهي ٻه ٽي ڏينهن رهيا، پوءِ موٽي ويا. انهن وڃي صوبيدار کي ٻڌايو ته ميرو فلاڻي هنڌ رهي ٿو، فلاڻي نالي سان. ڪجهه ڏينهن ڪانپوءِ پوليس اچي مونوٽ پهتي ۽ مونکي گرفتار ڪري لاڙڪاڻي وٺي آئي.

"ڪيس جرگي وٽ هليو. اتي هڪ شخص محمد بخش ڪوريءَ مون تي ڪوڙو الزام هنيو ته ميرو مونوٽ آيو هو، ۽ زوري مونکان منهنجي بندوق ڦري ورتائين. جنهن سان هن هوت جو خون ڪيو. مون جرگي کي هڪڙي درخواست ڏني ته قرآن تي فيصلو ڪيو وڃي. ۽ مان پنهل کي قرآن ڏيئي آڏي پڇا ڪندس. جرگي منهنجي ڳالهه مڃي؛ پر جڏهن ٻئي ڏينهن ڪيس هليو ته جرگي چيو: قرآن نه ڪڻائبو. مان ٽپي ٻاهر ٿي ويس. مون ڪرسيون ڪئي ورتيون ۽ اهي آڇلائي درن ۽ دريئن جا شيشا ڀڃي ڇڏيم. ڪيترين ڪرسيون به ڀڃي ڇڏيم. جرگي جا هڙئي ميمبر ڀڄي ويا. پوليس در تي بيٺي هئي، پر اندر ڪوبه نه آيو. ايتري ۾ ڪليڪٽر آيو. هن چيو: تون وڙهه نه، ائين ٿي ٿيندو، جيئن تون چئين ٿو، فيصلو قرآن تي ٿيندو. هيٺر تون ٻل وڃ: فيصلو سڀاڻي ڪبو.

"مون ڪليڪٽر جي ڳالهه مڃي ۽ جيل پهتس. آني، ٻئي ڏينهن تي آرڊر پهتو، مونکي جرگي ١٤ سال سزا ڏني هئي. منهنجا ناڪ لڳي ويا. هيڏي وڏي سزا لڳي هئي.

”مونکي سينٽرل جيل سکر آماڻيو ويو، جتان مون ڪمشنر کي اپيل ڪئي. ڪمشنر دربار علي شاهه هو ۽ انهن ڏينهن ۾ ڪمشنر جي آفيس خيرپور ۾ هوندي هئي. منهنجي پاڙن وڪيل ڪيو ۽ ٻه هزار رپيا في ڏناڏون. مونکي دربار علي شاهه آڏو پيش ڪيائون. دربار علي شاهه منهنجا ڪاغذ پڙهيا ۽ وڪيل سان ڳالهايائين. ۽ پوءِ ڪجهه لکڻ لڳو. وڪيل مونکي آهستي سان چيو: ڪيس خراب ٿيل آهي، بچڻ جي اميد ڪانهي. مون چيومانس: جيڪو خدا کي منظور هوندو آهو ٿيندو. نيٺ ڪمشنر مونکي چيو: ڏوهه ثابت آهي، سزا برقرار رهندي. مون ڪيس چيو: سائين ڪجهه منهنجي به ٻڌو. هن چيو: چئو. مان سربستو احوال ٻڌائڻ شروع ڪيو. هو منهنجيون ڳالهيون ٻڌڻ لڳو. سندس سرشتيدار مونکي اڌ ۾ روڪي چيو: ايڏي ڊگهي ڳالهه ڪري ڪمشنر صاحب جو وقت ڪوٽي نه ڪر. پر دربار علي شاهه چيو: نه، هنکي ڳالهائڻ ڏيو، هيءُ ڏکويل آهي. مون ڪيس سچي ڳالهه ٻڌائي، جنهنکي ٻڌائڻ ۾ ٻه ٽي ڪلاڪ لڳي ويا. مون اهو به چيومانس: سائين مون درخواست ڏني هئي ته فيصلو قرآن پاڪ تي ڪيو وڃي. اڳ ۾ منهنجي ڳالهه مڃائون، پر پوءِ جرڳو ڦري ويو. آها درخواست به منهنجي فائيل ۾ هوندي. ڪمشنر سرشتيدار کي چيو ته: اها درخواست ڪڍ. منهنجي ٿُلهي فائيل ۾ آها درخواست به لڳل هئي. ڪمشنر آها پڙهي مونکي چيو: توسان ظلم ٿيو آهي. تنهنجو ڪيس وري هلندو. مون ڪيس چيو: منهنجو ڪيس ڪنهن ٻئي ضلعي ۾ موڪليو، لاڙڪاڻي جو ڪليڪٽر منهنجو دشمن آهي. چيائين: تون فڪر نه ڪر، هاڻ توسان انصاف ٿيندو.

”مونکي ڪچو ڪري (سزا ختم ڪري) وري لاڙڪاڻي موڪليائين. وري جرڳي جي سامهون مان پيش ٿيس، جنهن ۾ شهدادڪوٽ جو ڊپٽي ڪليڪٽر ۽ ٻيا ماڻهو هئا. ڪيس ٻيهر هليو. سچو ڪيس منهنجي فاعدي ۾ بيٺو. مون جرڳي کي چيو ته: پنهل جي سؤٽ فيض محمد کي سڏائي ڪيس قرآن ڏيو. مان ڪائنس آڏي پڇا ڪرڻ ٿو گهران. ڊپٽي ڪليڪٽر ۽ جرڳي جي ٻين ميمبرن مونکي جهليو

ته: قران نه ڏي. ڪيس تنهنجي فاعدي ۾ آهي. قران تي جيڪڏهن
هُنَ تنهنجي خلاف ڳالهايو ته توکي نقصان رهندو. پر مان نه مڙيس
مون چيو: هنکي قران کڻايو، پوء جيکو ٿيندو، مونکي قبول آهي
نيٺ فيض محمد کي سڏايو ويو. کيس مٿي تي قران کڻايو ويو
مون کائنس پڇيو: فيض محمد، تنهنجي مٿي تي قران آهي. تون ٻڌاء
ته جيڏيء مهل هوت جو قتل ٿيو، تون ۽ پنهل ڪٿي هئا. هن چيو:
مان قران کڻي کوڙ نه ڳالهائيندس، انهيء وقت اسين پنهنجي گهر
۾ هئاسين. پوء ڇا ٿيو. مون پڇيو، چيائين: پوء مان ۽ پنهل هوت
جي گهر آياسين. هوت جي گهر، هوت جي کٽ وٽ زالن رنو ويٺي
مون پڇيو: انهيء وقت محمد بخش ڪوري هو. چيائين: نه هو
پنهنجي ڳوٺ هو. پوء جڏهن خبر پيس ته ٻين سان گڏ، ٻن ڪلاڪن
کانپوء آيو. مون پڇيومانس: پلا اوهان ڪنهنکي پڇندي ڏٺو؟
چيائين: نه. پڇيم: پنهل به توسان گڏ هو. هن چيو: ها.
”انهيء تي ڊپٽي ڪليڪٽر ۽ جرگي چيو ته: ميرا تون ڪيس کٽي
وين. ڊپٽي مونکي بي ڏوهي ٺهرائي، ڪيس ڪليڪٽر کي موڪلي
ڇڏيو. هوڏانهن پنهل کي اچي سِرَ سان لڳي ته ميرو نڪتو ته
مونکي ڇڏيندو ڪونه. هو پنهنجي ٻار ٻچن کي وٺي پرسان وارن
ٻن زميندارن ٻانهون خان ٿنيو ۽ ڀيرل جتَ وٽ ويو، ۽ روئي عرض
ڪيائين ته جيڪڏهن ميرو نڪتو ته مونکي ۽ منهنجي ٻار ٻچن کي
جيئرو نه ڇڏيندو، ڪوشش ڪري هنکي نڪرڻ نه ڏيو.
”اهي ٻئي زميندار ڪليڪٽر وٽ ويا ۽ هنکي چيائون: ميرو ئي
ڏوهي آهي، هنکي نه ڇڏيو. ڪليڪٽر چيو: پر شاهد پون ڪير ڏيندو
ته ميرو ئي ڏوهي آهي. انهن چيو: اسين ڏينداسين. — ٻئي پاسي
پنهل، جيئن ٻڌو اٿم ته ڪليڪٽر کي ڏهه هزار رپيا رشوت ڏني،
ڪليڪٽر وري منهنجو ڪيس ڊپٽي ڪليڪٽر کي موڪليو. ۽ اهو
به چيائين ته: ٻيا به شاهد هلندا، خون ميري، ڪيو آهي، کيس سزا
ضرور ايندي. ڊپٽي ڪليڪٽر مونکي چيو: ميرا اهو ثابت ٿي ويو
آهي ته تون ڏوهي ناهين، پر مونکي حڪم مليو آهي ته توکي سزا
ڏني وڃي. تنهنڪري مان مجبور آهيان، توکي سزا ملندي. ساڳيا

جرگي جا ميمبر هئا. ساڳيو ڊپٽي ڪليڪٽر هو. ٻانهون خان ۽ پيرل جت شاهدي ڏيڻ لاءِ پهتا. پيرل پنهنجي شاهديءَ ۾ چيو: مرڻ کان ڪجهه ڏينهن اڳ هوت مونوٽ آيو هو، هن مونکي چيو هو — ميري مونکي چيو آهي ته مان توکي ماريندس، سو مونکي ماريندو، مونکي بچايو. انهيءَ جي پٺيان ٽئين ڏينهن شهداد ڪوٽ ۾ ميرو مونکي مليو. مون کيس چيو: هوت مون وٽ دانهين آيو هو، تون ڇوتو هنکي تنگ ڪرين. ته هن مونکي چيو: مان هوت کي ضرور ماريندس. ۽ انهيءَ جي ٻن ٽن ڏينهن کانپوءِ خبر پيئي ته هوت مارجي ويو. ڊپٽي ڪليڪٽر مونکي چيو: تون هنکان ڪجهه پڇڻ چاهين ٿو. مون چيو: ها. مون پيرل کان پڇيو: هوت جو توکي چيو ته ميرو مونکي ماريندو ته تو ڪنهن زميندار کي چيو ته انهن جو فيصلو ڪرائي؟ هن جواب ڏنو: نه. — ڀلا توکي جي خبر هئي ته مان هوت کي مارڻ ٿو گهران ته تو پوليس ۾ رپورٽ لکرائي؟ هن جواب ڏنو: نه. — ڀلا ايترو وقت اِهو ڪيس هلندو رهيو آهي تو ڪنهن سان اِها ڳالهه ڪئي؟ چيائين: نه. — مون ڊپٽي ڪليڪٽر کي چيو: بس، مونکي وڌيڪ ڪجهه پڇڻو ناهي.

”ٻانهي خان پنهنجي بيان ۾ چيو: واردات کانپوءِ ميري جا پٽ، ڀائر ۽ ماءُ مون وٽ آيا ۽ اچي چيائون — ڏوهه برابر ميري اڪيلي ڪيو آهي، پر اوهين وچ ۾ پئجي فيصلو ڪرايو. مون ٻيءَ ڌر کي سڏايو، انهن ميري وارن کان سنگ گهريو، پر هنن سنگ نه ڏنو. پئسا ڏيڻ جي آڇ ڪيائون. جيڪا ٻي ڌر نه مڃي.

”ڊپٽي ڪليڪٽر مونکي چيو: توکي هنکان ڪجهه پڇڻو آهي. — تنهنجي اِهو سراسر ڪوڙ ڳالهايو هو، هاڻ مان ڇا پڇان. مون چيو: نه مان ڪجهه پڇڻ چاهيان.

”نيٺ جرگي مونکي چوڏهن سال سزا ڏني. مونکي سکر سينٽرل جيل آندو ويو. مون وري اپيل ڪئي، پر هاڻ دربار علي شاهه جي بدلي ٿي ويئي هئي، نئين ڪمشنر سزا برقرار رکي.“

ميرو ڳالهه پوري ڪري مُرڪڻ لڳو. سندس مُرڪ ڏاڍي معنيٰ خيز هئي. ڪافي دير مان ماٺ ڪيو ويٺو رهيس، پوءِ ميري کان

پڇيم، ”ميرا، ڇا خون واقعي اوهان نه ڪيو هو؟“ ميري منهنجو هٿ پنهنجي هٿ ۾ جهلي چيو، ”سائين، تون مرشد ويٺو آهين، مونکي جيڪا سزا لڳي سا مان پوري ڪري ويٺو آهيان. باقي اهو خون مون نه ڪيو هو. ناحق ۾ سزا ڀوڳي اٿم.“ پڇيومانس، ”ڀلا انهيءَ کان اڳ...“ ميري آڱر نڪ تي گهندي چيو، ”سائين، ائين ته گناهگار آهيان، ڪيئن گناهه ڪيا اٿم.“ چيومانس، ”ائين ته نه آهي جو ٻين گناهن جي سزا ۾، اها ناحق سزا ڪاٽي رهيا آهيو.“ چيائين، ”سائين، ائين به هوندو. الله معافي ڏي.“

ميري ٻڌايو ته هو ۴ سال ڪچو (بنا سزا جي) رهيو ۽ ۱۴ سال سڪا سزا ڪاٽي اٿس. معافيءَ کان علاوه ۽ معافيءَ سان سزا ته گهٽجي وئي هئي، پر جيل ۾ جيڪي ڦڏا ۽ جهيڙا ڪيا هئائين، انهيءَ ڪري سزا وڌي وڌي وري ۱۴ سال تي ويئي. ميري ٻڌايو ته: ”سائين، هاڻ ته چال چلت به ڪيترن سالن کان سٺي آهي، انهيءَ جو ثبوت اهو آهي ته هن دفعي سيلاب تي (۷۵ ۾) ڪم تي موڪليو هئائون. سيلاب تي رڳو انهن کي موڪليندا آهن، جنجي چال چلت سٺي هجي. پر نه ڄاڻ اڃا ڇو نٿا ڇڏين. ميڊيڪل صاحب (ڊاڪٽر نور محمد ميمڻ) کي عرض ڪيو اٿم، ٻيو ته ڪو ٻڌي ڏي ڪونه ٿو، هن چيو آهي ته آءِ، آءِ- جي صاحب کي چٺي توکي ڇڏرائيندس، هاڻ خدا ۾ ۽ ميڊيڪل صاحب ۾ اميد آهي. اوهين سيد آهيو، مرشد آهيو، دعا گهرو ته هاڻ جلد ڇٽان. هاڻ بيزار ٿي پيو آهيان. هاڻ نه ڇڏيندا ته جيل ۾ ڪنهن نه ڪنهنجو خون ڪري وينهندس.“

جيل ۾ مان جنهن ڪوليءَ ۾ رهيل هوس، ڪجهه ڏينهن کانپوءِ جڏهن شاهه محمد شاهه جهلجي آيو ته اهو به اتي اچي رهيو. شاهه کي چاڪاڻ ته آءِ ڪلاس هو، تنهنڪري انهيءَ ڪوليءَ کي رنگ روغن ٿيڻ لڳو. مان ۽ شاهه پرسان واري ٻئرڪ ۾ وڃي رهياسين، پر چاڪاڻ ته اتي ڇهه ست ڇٽا هئا، تنهنڪري گوڙ ۾ مونکي ننڊ نه ايندي هئي، مان ڊپٽي سپرنٽنڊنٽ کان اجازت وٺي، ميري واري وارڊ ۾ خالي ڪوليءَ ۾ وڃي رهيس. اتي رڳو ٻه ڪوليون هيون، ٻيءَ ۾ ميرو رهندو هو. ميرو ڏاڍو خوش ٿيو، روز مونکي پنهنجي

وارڊ ۾ هلڻ لاءِ منٿون ڪندو هو، پر مان ڪڏهن نه ويو هوس، هاڻ ماڳهين وڃي آتي رهيس.

ٻنپهرن جو سپرنٽنڊنٽ نور الاهي آيو، سونکي چيائين، "اوهان گوڙ ڪان هتي پڄي آيا آهيو." سون هاڪار ڪئي. ايتري ۾ سپرنٽنڊنٽ جي نظر ميري تي پئي، جيڪو پريان مصلي تي ويٺو هو. سپرنٽنڊنٽ وڙ ڪئي، "اڙي ميرا، تون به هتي آهين چا! آت، آت، آت." پوءِ پنهنجي عملي کي چيائين، "اڙي هنکي ڪارائين وٺي وڃو. جلدي، جلدي، جلدي." سپرنٽنڊنٽ آرڊر ڏنو ۽ ميري، پنهنجا ٽپڙ ميڙيا. موڪلائڻ مهل اکين ۾ ڳوڙها تري آيس، چيائين، "سائين، مونکي ته اوهانجي اچڻ جي خوشي تي هئي پر اوهان اچڻ سان منهنجادي ٽپڙ پڌ رايا." ميري، جي لڏڻ جو مونکي به افسوس هو، پر مان ڪري ڪجهه نٿي سگهيس، چيومانس، "هتان نڪتو آهين ته خدا ڪندو جيل مان به نڪرندين." ميري، چيو، "اوهانجو وات گلاب." ۽ ميرو هليو ويو.

مان پنهنجو سامان ڪوليءَ ۾ رکرائي، ٻن ٻهرن جي ماني کائي سمهي رهيس، ته پيرن تي هٿ محسوس ڪيم. اک کلي ته جيڪو ماڻهو سامهون بيٺو هو، انهيءَ کي ٻهرين نظر ۾ سڃاڻي نه سگهيس، پر چتائي ڏٺم ته ميرو هو. کيس پٽڪو بدل هو، ۽ خانگي ڪپڙا پيل هئس. مونکي جاڳيل ڏسي، پيرين پيو، ۽ پوءِ هٿ ٻڌي چيائين، "سائين، اوهان سچ چيو، هن ڪوليءَ مان نڪتس ته جيل مان نڪران پيو. مونکي آزاد ڪن پيا. اوهان کان موڪلائڻ آيو آهيان." مان ٽپ ڏيئي اٿيس ۽ ميري، سان ڀاڪر پاتم. ميري، جي آزاد ٿيڻ جي مونکي ڏاڍي خوشي ٿي، پر جڏهن هو وڃڻ لڳو، ته سندس وڇوڙي جو ڏک به ٿيم.

مان جيل ۾ اڳ ۾، هڪ مهينو ارڙهن ڏينهن ۽ پوءِ ٻاويهه مهينا رهيس، پوري عرصي ۾ ميرو پهريون قيدي هو، جيڪو پورا ١٤ سال سڪي سزا ڪاٽي آزاد ٿيو هو. ميرو ته ويو هليو، مان سوچڻ لڳس ته ١٤ سال ننڍو عرصو ڪونهي، دنيا منٽن ۽ سيڪنڊن جي حساب سان ترقي ڪري رهي آهي. ميري جڏهن چوڏهن سالن کانپوءِ ٻاهر جي آزاد فضا ۾ قدم رکيو هوندو ته نه ڄاڻ ڇا محسوس ڪيو هوندائين؟

■ اسين لوچون لوهه ۾ (جيل جي ڊائري)

رشيد ڀٽي

٧- مئي- ١٩٧١ع

ٽيون ڏينهن ٿيو اٿم لاڪپ ۾ ڇڏي. پويان چار ڏينهن پوليس جي سور ڏاتن اسپتال جي وارڊ تائين آڻي پهچايو اٿم. هڪ وڏان اڳ ٽئي ڪونه پيو. پيو جو بابا جن وٽني ٽارون ڪيون تن همراهن کي اصل ٻير ڪري ڇڏيو. ٽئي ڏينهن، شايد آچر تي، صبح کان هنن پوليس واري ڪارروائي شروع ڪري ڏني. مونکان هند ڪسي ورتائون، سيفٽي ڪيٽ واري پيتڙي کٽي ويا، جنهن ۾ نه رڳو ڏاڙهي ڪوڙڻ جو سامان ۽ ٽٿ پيسٽ وغيره هئا، پر روز مره جي واپرائڻ واريون دوائون به هيون، جي منهنجي احتجاج ۽ گهرج تي به ان مان ڪڍڻ نه ڏنائون. مان گذريل ستن اٺن سالن کان ڊاياٻٽيز، بلڊپريشر ۽ گيسز جو به مريض آهيان ۽ دوائن جي استعمال تي هاند و آهيان. اٿين وڳي کن خالد نيرن ڪٽي آيو ته نه رڳو اها ڪيس ڏيڻ نه ڏنائون پر ڪيس پريان ٿي هڪالي ڪڍيائون. ڏهين وڳي شهر جي ڪنهن سستي هوٽل تان جيل جو ٻتو (ماني) آيو. حجمن واري وٽيءَ ۾ چٽن جي دال جو چمچو کن ۽ ٻه اڇيون ڪير ربڙ جهڙيون تنوري مانيون. جي بسم الله ڪري رهڙي ويم، بک جو ٻتو ڪيو هوم.

ٻتو کائي پورو ڪيوسين ته سنتري سڏ ڪيو. در کولي ٻاهر آفيس وٺي آيو، جتي اقبال وڏيڪ ۽ ڊگهي پڇا ڳاڇا شروع ڪئي. جيڪب آباد اشتهار ڪيس، نواب شاهه اشتهار ڪيس، يونيورسٽيءَ وارا معاملا. الائي جي ڇا ڇاڪٽي ڪڻو ڪيائين. سمجهيم ته همراهه شيخ اياز معرفت سڀني معاملن کي ڳنڍي، اگر تلا منصوبي جهڙو ڪو ڪيس ٺاهي سرڪار جو جس کٽڻ پئي چاهيو. ڪجهه ڪڙ تيل نه نڪرند و ڏسي سنتريءَ کي واپس نيڻ لاءِ اشارو ڪيائين. مون ڪيس ٺاڻي جي پوليس جي سخت رويي جي شڪايت ڪئي ۽ پرهيز

جي مدنظر گهر جي ماني جاري ڪرائڻ لاءِ چيو ته اهڙو جواب ڏنائين جو هانءُ سڙي ويو. بت ڪاٺ ۽ ٻلهه ۾ مونکان سبر نه هجي ها ته جيڪر ليٽ پيٽ هجون ها. موٽيم پئي ته پويان رڙ ڪيائين. ”ٻڌ ته“ مان بيهي رهيس. ”تو وٽ سائيڪلو اسٽائل مشين آهي نه ڙي؟“ هن کان اڳ هن مون سان ڪڏهين صيغي واحد ۾ گستاخيءَ سان نه ڳالهايو هو. هانءُ وڌيڪ سڙي ويم. وراڻيومانس، ”هائو ڙي.“

”ڪٿي رکي اٿئي؟“ هن ٻيو سوال ڪيو. مون به دل جي ٻاهه کان اهڙو جواب ڏنس جو ڪاوڙ جي جڪ کائي سنتريءَ کي گار ڏيئي وٺي وڃڻ لاءِ چيائين.

نتيجي ۾ سختي وڌي ويئي. ملاقات بند ٿي ويئي. ٻاهران چانهن گهرائڻ تي به بندش پئجي ويئي. چاچي خاوند ڏني پنهنجي ٻلي چانهن جي چينڪ گهرائي، پيالي پياري ته ان کانپوءِ ٻين جي چانهن تي به بندش پئجي وئي. شام جي ملاقات تي سگريٽ اچڻا هئا، سي نه مليا ته اچي ٻيڙيءَ جي ٻاڙ ورايم. لکڻ جو موڊ ناهيم ته پتو پيم ته پئي سامان سان گڏ سائينءَ جا سنواريا نوٽ بڪ ۽ بال پين به هنڌ ۾ ويڙهيو کنيو ويا هئا. رات واري پوئين سنتري جي ڊيوٽي لڳي ته ماستر ۽ بدر ملاقات ڪري ويا ۽ سگريٽ ڏئي ويا. کين سچو حال سربستو ڪيم. هي سنتري سنڌي نالي شفيع ملڪ آهي. ويچاري پويان چار ڏينهن لاڪپ ۾ چڱا ڳن ڏنا. نه رڳو سگريٽ وغيره آڻي ڏيندو هو، پر ٻين چورن جا ملاقاتي ڏيکاري دوستن جي مون سان ملاقات به ڪرائيندو هو. کيس ڪيئي دفعا ان حرڪت ڪري صوبيدار جي دٻ به سهڻي پئي هئي. فيضو چالاڪي ڪري هنڌ مان اجرڪ ڪڍي ورتي هئي. سو هيٺان تڙ وارو انگوڇو وڇائي، اجرڪ تهه ڪري وهاڻو ٺاهي رات جي ننڊ ڪيم. رات واري سرڪاري پيتي ۾ آنو ڪن ميهن جي ڀاڄي ۽ ساڳيا به تندوري روٽ مليا.

سومر ڏينهن صبح جو ٻار اسڪول ويندي ٿاڻي جي گيٽ وٽان ڏسڻ لاءِ بيٺا ته پوليس کين تڙي ڪڍيو ۽ ان بعد چار ڏينهن سنڌ ن

منهن نظر نه آيو. صبح جو ١٠ وڳي کن فيض کي لاڪپ مان ڪڍي ويا ۽ سندس سامان يعني هنڌ، ڪپڙا ۽ ٿانو وغيره به ڪڍي ويا. سمجهيم ته ڪيس ايذاءَ ۽ پيڙا ڏيڻ لاءِ ڪنهن هنڌ ڪٺي ويا. پاڪيٽ تي چٺي لکي شفيع سنتريءَ جي هٿ گهر موڪليم جنهن ۾ ان قصي جو بيان ڪيم. ماستر ۽ يونس ان جي پويان لڳي ويا ته فيض جو پتو لڳائين ۽ ڪيس پڪو پختو ڪن.

ٻن ڏينهن جي بدپرهيزيءَ واري 'ماني' اثر ڏيکارڻ شروع ڪيو. سومر ڏينهن شام جو ٿي محسوس ڪيم ته پيشاب ۾ ڪنڊ وڌي وئي هئي ۽ رت جو داٻ به ڪجهه سرس ٿي چڪو هو. ٻن ڏينهن کان هاضمو به ٺيڪ نه پئي سمجهيم ۽ گيس وڌي وڃڻ سبب لڳن ۾ سور پئي ٿيم. دوائن جي سخت ضرورت محسوس ڪيم، پر بيٺل سنتري نه وڃو آڻي ڏيڻ کان انڪار ڪيو، پر صوبيدار کي وڃي ڳالهه ڪرڻ کان به جواب ڏنو.

اڳاري ڏينهن صبح جوئي طبيعت وڌيڪ بگڙجندي نظر آئي. رت ۾ به شايد ڪنڊ جو سيڪڙو وڌي ويو هو، جو مهارن ۾ سور ۽ سوڄ شروع ٿي. ڏهين وڳي وارو پتو به ڪاڏو نه ڪاڏي جهڙو ڪاڏم. سڄو ڏينهن سمهي ۽ لچي پچي گذاريم. شام وارو پتو ته ڪاڏي ڪونه سگهيم. مهارن سڄڻ ۾ ڪمال ڪري ڇڏيو هو. ۽ تي گرهه مشڪل سان چٻاڙي سگهيم. شام جو هلڪو ٽيمپريچر ۽ مٿي ۾ سور به ظاهر ٿيو. بيٺل سنتريءَ کي پاڻلي ڏئي ڪوڊوپاوڊرن وغيره گهرائي ڏيڻ لاءِ چيم ته جواب ڏئي هڪ ڏنائين. چاچي خاوند ڏني ٻاهر لان تي ليٽيل گهات جمعدار احمد دين کي شڪايت ڪئي ته ان ترپون ڏئي تي هنيون. نيٺ سڄي رات ائين لچي پچي گذاريم. ٻئي ڏينهن صبح جا به پهر ٺڌ وارا ٺيڪ گذريا. صبح جي ماني صفا ڪانه هلي. بخار ڏاڍو وڌي ويو. سمجهان پيو ته سؤ کان چڙهي هلڻ شروع ٿيو هو. سور ڪان لڳ پڳا ٽٽا پئي. ان ڏينهن ڏهين کان ٻڻ تاڏين شفيع جي ڊيوٽي هئي. جنهن معرفت انچارج صوبيدار کي چوائي موڪليم ته منهنجي طبيعت جي مدنظر مونکي اسپتال آماڻيو وڃي يا علاج لاءِ ڊاڪٽر گهرايو وڃي. پر موت ۾ ويچاري کي تڙيون ۽ ڊسمس جا

دڙڪا ڪاٺا پيا. رات جو اوچتو، اڻ سوچيو ۽ اڻ رٿيو ناٽڪ ٿي ويو، جنهن لاڪپ مان جند ڇڏائي.

ان ڏينهن شام جو پتو سچ لٿي ڪانپوءِ آيو. منهنجا لڱ ٻاهه وانگر ٻري پيا. ڪنڊ وڏي وچڙ سبب ۽ بک سبب چيڙاڪ ۽ چتو ٿي پيو هوس. سنتري هيٺان ٻنڊي ، وٽي پتي جي وڏائي ته ڪسيندي ٿي، وٽي دال جي ڪٽي ٻاهر ڦٽي ڪئي مانس، جا ڏُو وڃي گهاٽ جمعدار جي منهن تي اٿين لڳي، جيئن انگريزي مزاحيا فلمن ۾ آئسڪريم جو پيالو مسخري جي منهن تي لڳندو آهي. چاچي خاوند ڏني به پتو ٻاهر اڇلايو ۽ پوءِ هڪ ٻئي پٺيان سڀني چورن، جي اٽڪل ٻارهن ڪن هئا، ائين ڪيو، ۽ وڏي واڪ اعلان ڪيو ته هو تيستائين بک هڙتال تي هوندا جيستائين منهنجو علاج نه ٿيندو ۽ پرهيز جي ماني نه ملندي. گهاٽ جمعدار ٻڙ ٻڙ ڪندو صوبيدار جي ڪمري ڏانهن هليو ويو، ۽ ڪن پلن ۾ صوبيدار اٺ ڏهه پوليس وارا ساڻ وٺي آيو. صوبيدار، جو به تطهير جي برادريءَ جو هو، ڪاوڙ ۾ پاڪستاني ٻوليءَ ۾ گاريون ۽ دڙڪا ڏيڻ لڳو ته مان جيل ۾ هنگاما ڪرائي رهيو هوس. گوڙ ٿي هو جو مٿان تي يار اچي پهتا. شايد گوڙ جو فائدو وٺي لاڪپ تائين هليا آيا هئا. حڪيم عطا محمد، ايڊيٽر هفيتوار 'شمشير سنڌ'، شيخ الاهي بخش وڪيل ۽ سيڪريٽري بار ائسوسيئشن، ۽ پنهنجو نبي بخش کوسو. مون واتان ۽ چورن جي زباني روئداد ٻڌي ٿيئي صوبيدار تي چڙهي ويا. مون الاهي بخش کي ٻڌايو ته ايس- پي، ڊي سي، اقبال ۽ صوبيدار منصوبو ڪري، مونکي بيماريءَ رستي مارڻ جي سازش ناهي آهي، جنهن ۾ هو ڪامياب وڃي رهيا آهن. منهنجي لاءِ پرهيز جي ماني ۽ دوائون ضروري آهن، جن کان هي انڪار ٿا ڪن، حالانڪ قاعدي پٽاندر مون جهڙي ڪچي قيدي (انڊر ٽرايل پرزنر) تي گهران هنڌ وغيره ۽ ماني ٽڪي گهرائڻ جي بندش به نه آهي. مون وڏيڪ ڪيس ڇيو ته هو منهنجي گهران منهنجي بيماريءَ جو ميڊيڪل رڪارڊ ڪٺي ميڙائي ڏي هيٺن ملزمن تي ڪورٽ ۾ سڏي فرياد داخل ڪري.

ان دڙڪي ڪم ڪيو. صوبيدار ٽڏو ٿي ويو. ٻاسيائين ته سڀ ڪجهه،

منهنجي هدايتن تي ٿيو هو ۽ هنجو ڏوهه نه هو. هن اڌ ڪلاڪ جي مهلت گهري ۽ يارن کي پاڻ سان وٺي هليو ويو. پنجن منٽن ۾ فرسٽ ڪلاس چانهه ۽ ڪولڊ ڊرنڪ جون ٻه ٻه ٻاٽليون اچي ويون. جهٽ کانپوءِ آمليٽ ۽ ڊبل روٽي ۽ گرم کير جو پيالو به پهچي ويو، ۽ ايتري ۾ ٻين چورن لاءِ به پيو پتو اچي ويو. سوچيم ته پوليس اندر ۾ ڪيتري نه ڊڄڻي ۽ پاڙي تي ٽڪي. ڪورٽ جي ته نالي کان منٽ پيو وڃين. ٽيڪ اڌ ڪلاڪ کانپوءِ مونکي اسپتال نيڻ لاءِ، هٿڪڙين ۽ هٿيارن سان هٿياربند گهاٽ به اچي ويو.

اسان جنهن مهل اسپتال پڳاسين ان مهل رات جا ١ وڳا هيا. مون کان اڳ بدر ۽ الاهي بخش شيخ اتي پهچي چڪا هئا. مونکي ڊيوٽي ڊاڪٽر عبدالرؤف سومري وٽ پيش ڪيو ويو. گهاٽ جمعدار ليٽر سان گڏ اهو نياپو به ڏسن ته ڊي سي ۽ ايس پي جو حڪم آ ته هن جو علاج ڪري ڪيس واپس ٺاڻي مڪو وڃي، ڇو جو هي ڏاڍو ڊانڊ ريس (جيل جي معنيٰ ۾ Dangerous يعني خطرناڪ) قيدي آهي. ايتري ۾ ساڳيون هدايتون ڏيندڙ صوبيدار جي فون به اچي نڪاءُ ڪيو. تپاس شروع ٿي، ڪنڊ جو حساب + + + هو، بلڊ پريشر ١٨٥/٩٥ هو، ۽ بخار ١٠٣ درجا. پلپيٽيشن به ڏاڍي هئي. ڊاڪٽر کي نهايت شريف پئي لڳو. مون ڏانهن ڏسي، رپورٽ ڏانهن ڏنائين، ۽ جمعدار کان ليٽر وٺي ان تي شرح وجهي ڏنائين ته مريض جي حالت اهڙي آهي جو ڪيس اسپتال داخل نه ڪرڻ خطري کان خالي نه ٿيندو. اهڙو اطلاع فون تي صوبيدار کي به ڏنائين. ۽ انجيڪشن مونکي اتي ڪيموئلٽي ۾ ئي ڏنيا ويا. جتان انڊور وارڊ ۾ آندو ويو، جتي به هڪ ۾ سڱيون هنيون ويون، ڪجهه گوريون کارايون ويون ۽ ڪجهه ڏنيون ويون. اسپتال جي جيل وارڊ، ڪوليءَ ۾ بند ٿيم ته وراندي ۾ لڳل گهڙيال پارنهن جا نڪاءُ هنيان.

مون واري سيل جي ڪوليءَ ۾ هڪ پيو مريض به ستو پيو هو. اندر پکي نه هئڻ سبب گرمي هئي. ڏکڻ کان هڪ دري هئي، جنهن تي ٻئي مريض جو بسترو هو. مان پلنگ ريڙهي پٽر ۾ آندو، لوهائين شيخن واري در وٽ وجهي سمهي رهيس. اجا اک مس لڳي ته

ندرين مريض ڀير لوڏي اڇي اٿاريو، ۽ پنهنجو داستان ٻڌايو. هو ڄڻي رات اهو قصو ورجائيندو رهيو. بيٺل سنتريءَ ٻڌايو ته هو ڇريو و ۽ هڪ ٻن ڏينهن ۾ گڏو بندر وڃڻ وارو هو. پر مونکي هنجي ڇريائپ ۾ شڪ پئي پيو. هنجو هر هر ورجايل قصو ياد اٿم. چيائين ٿي: 'سائين، توهان سان ڪوڙ ڪهڙو. مائٽن ڇريو ڪيو آهي نه ته وهان جهڙو سياڻو آهيان. ڏوهه رڳو اهو اٿم جو سچ ٿو چوان. نالو اڏيل اٿم. پٽ ته رڪيل شاهه جو آهيان، پر ماڻهو ساهڙ جو سمجهندا آهن. امان مرحيات مرڻ کان اڳ چوندي هئي ته ڪيس ابي ساهڙ سان ٻار نه ٿيندو هو. سو دعا وٺي ۽ پنڙو پنڻ سائين رڪيل شاهه جي ر وئي. سائين رات رهائي، در ڏئي، دسي ڪيس پٽ پيٽ وڌو، ته نوين مهيني مان ڄايس. سائين، هاڻي توهان ئي انصاف ڪيو ته جي مان اڏيل شاهه پٽ رڪيل شاهه سڏايم ته ڪهڙو ڇريائپ جو ڪم ڪيم. هرويرو مائٽن ڪٺي بند ڪيو آهي.' سو اهڙي ريت اڏيل شاهه سڄي رات اوجاڳو ڪرايو. صبح جي ٻانگن ڪانپوءِ ڪو ڪلاڪ ڏيڍ مس ننڊ آئي.

ٻئي ڏينهن اک کلي ته در ٻاهران هڪ ڪرڙوڊ پٺاڻ سنتري بيٺل ڏٺم. مونکي جاڳندو ڏسي هن رائفل جو ڪنداق زمين سان کڙڪائي سيليوٽ ڪيو. مان وائڙو ٿي ويس. منهنجي اچرج کي مٽائيندي، هن سنڌي، اردو ۽ پشتو جي گاڏڙ ساڏڙ زبان ۾ چيو، 'مان هي ڪپڙا سڃاڻا آهن، هي چمپل سڃاتو آهي. تون هاري پارٽيءَ جو آهين. مان خان باشا جو آهيان. تنهنجو خادم آهيان. تون ڪا ڳڻتي نه ڪج.' ان ويل مونکي اهي ڪدر جا ڪپڙا پيا هيا جي مان گذريل سال پشاور مان وٺي آيو هوم. پٺاڻڪو چمپل به اتان وٺي آيو هوم. هن ٽڙ لاءِ پاڻي پرائي ڏنو ۽ چانهه به گهرائي ڏني. چانهه پي پوري ڪيم ته يار جاگيراڻي به اچي ويو. گهڙيءَ بعد سب چارج جيل وارڊ ڊاڪٽر جماڻي به اچي ويو. هنن دل وٺرائي ۽ چري واري ڪوليءَ مان ڪڍي پير واري پهرين نمبر ڪوليءَ ۾ رکرايو جتي ٻيو پارٽنر عبدون وارو علي خان مهر واقف نڪري پيو. خالد ۽ ماستر نيرن ڪٺي آيا. نيرن بعد وري اسپتال آندائون جتي چڪاس ٿي. ڪنڊ ۽ بلڊ پريشر ڪجهه

گھٽيا هيا. بخار اڄ ۱۰۱ درجا هو، باقي پلپيٽيشن بدستور ساڳي هئي.

ڪالهه ريمانڊ پورو ٿيو، پر پوليس وٺي ڪونه آئي. پوءِ پتو پيو ته ڊاڪٽر جماڻي، کين مونکي وٺي وڃڻ جي اجازت نه ڏني. ڏهين ڪن ڪانپوءِ ماڻهن ۽ دوستن جي ملاقات جي لاءِ لڳي وئي. پوليس گهاٽ ۾ رپيا في ماڻهو ملاقات وٺي رهيو هو. پنج ڇٽا هوندا هئا. هڪ جمعدار ۽ چار سپاهي. چاليهه پئسا في ماڻهو وٺندا هئا. جمعدار ۽ ٽي سپاهي سنڌي آهن، ۽ هڪ سپاهي رفيع الشان پٺاڻ آهي. هو هر ملاقاتي ۾ کي وڏي واڪ چوندو هو ته ٻن رپين ڪان چاليهه پئسا کين گهٽ ڏيو، ڇو جو مان حصو نه وٺندس. حنيف منگي وڪيل (منهنجن مزاحيه افسانن وارو حنيف ڪا و) به ملڻ آيو. (هو لاڪپ تي به آيو هو.) منجهند جو اياز ۽ قادر آيا. جن ٻڌايو ته ڪالهه جي- ايم سيد کي به جهليو اٿن. شام جو اروڙ ڪان سوٽ آيا. جن ٻڌايو ته هو ڏاڏي جي درگاهه تي دعائون گهرائي رهيا هئا، مون سندن دل رکڻ لاءِ چيو ته ڏاڏو چڱي ڪندو.

اسين اصل اروڙ جا آهيون ۽ سورج وسني واڄپوتن جي اروڙ وسني نک مان آهيون. منهنجو ڀڙ ڏاڏو، پڻائيءَ جي لونگ فقير واري لوڙهي جو خليفو هو. ست ڀيرا حج پڙهيو هئائين، ۽ تر جو بزرگ ۽ درويش ليکبو هو. سندس درگاهه اروڙ وارين ڪالڪان ٽڪرين جي هڪ ماڙيءَ ۾ پرفضا ۽ دلڪش جاءِ تي آهي، جتي هن جيئري ئي هڪ وڏي خانقاه ۽ پنهنجو مقبرو اڏائي ڇڏيو هو.

رات جو ماستر ۽ يونس آيا. هو صبح جو خيرپور ويا هئا. جتي مونکي ريمانڊ لاءِ پيش ڪرڻو هون. هنن ٻڌايو ته پوليس کي ستن ڏينهن جو ٻيو ريمانڊ مليو آهي. فيض کي خيرپور جي ڪنهن ٿاڻي ته رکيو هئائون ۽ مٿس ڏاڍو دٻاؤ آندو هئائون. پر هن باس ڏيڻ کان انڪار ڪيو هو.

اڄ طبيعت ٺيڪ اٿم. شگر ڪنٽرول ۾ آهي. بلڊ پريشر به نارمل اٿم. البت لڱن ۾ سور اڃا آهي، جو شايد گيسز جي ڪري آهي. اڄ صبح جو نيرن آٽيندڙ سوٽ ممن ٻڌايم ته ڇٽن ڏينهن کان سينڪ جي

طبيعت ڏاڍي خراب ٿي وئي آهي، ۽ ڪالهه کيس ميونسپل زناني اسپتال ۾ داخل ڪيو ويو آهي. گهر جي ڪٿي هڪ دفعو وري ورائي ويم. اڪيلو ٻارن جو ڇا حال هوندو؟ ان ڪري شام تائين من ملول رهيو. شام جو نرس سئي هٿڻ آئي ته اداسيءَ جو سبب پڇيائين. ٻڌايومانس، ته گهڙي ٻه ويهي ڪچهري ڪري روح ريجهائي وئي. ان ڏينهن هن چانهه به پاڻ گهرائي. پنجابڻ آهي. ڊاڪٽرن سان سڀني نانن هٿڻ سبب (منهنجن) هوءَ منهنجو ڪافي خيال ڪندي آهي.
هوءَ اڃا هانءَ تي چند و وجهي وئي مس ته لالو، سعيد ۽ نبن وات لاءِ ماني کڻي آيا. سعيد ٻڌايو ته اڄ صبح جو اياز (شيخ اياز) کي ڪورٽ مان گرفتار ڪري ويا آهن. وري هڪ دفعو ڌڪ لڳم. شايد پوليس منصوبي ناهڻ ۾ ڪامياب وئي ٿي ڏسجي. ممڪن آ فيض ڪان باس ورتي هجين. رات جو ماستر ۽ تنوير عباسي آيا ته تفصيل ملم. اياز کي منهنجي ڪيس ۾ نه پر مارشل لا ريگيوليشن نمبر ٧٨ ۾ ڇهن مهينن لاءِ نظر بند ڪري، سينٽرل جيل اماڻيو ويو هو. تنوير وڌيڪ اهو به ٻڌايو ته جي- ايم سيد کي به ساڳي ريگيوليشن هيٺ ڪوٽ ۾ نظر بند ڪيو ويو هو. سو سنڌ لاءِ قربانين جو سلسلو اڃا جاري آهي. سيد متواتر جيلن ۽ نظر بندين ۾ پيو گهاري. اياز کي ٽيون ڀيرو چڪر ڪارايو پيو وڃي. پهريون ڀيرو ١٩٦٥ع واري جنگ دوران، ٻيو ڀيرو ايوب خلاف عوامي تحريڪ دوران پٽي ۽ هين ١٢ اڪواٽن سان گڏ ١٩٦٨ع ۾، ٽيون گهمرو هينئر. شاعري اياز کي به اوتري ئي مهانگي پئي آهي، جيتري بنگال جي انقلابي شاعر قاضي نذر الاسلام کي. هو ويچارو دماغي توازن وڃائي ويٺو آهي، پر هيءَ اڃا منهن ڏيندو پيو اچي. هينئر علي خان هتي وسائڻ لاءِ زور پيو پري، سو هينئر موڪلائي، باقي پئي دفعي.

١٤- مئي ١٩٧١ع

اڄ اسپتال جي جيل وارڊ ۾ پوئون ڏينهن اٿم. صبح جو ماستر، جو منهنجي ڪيس جي پيروي ڪندو رهي ٿو، اچي ٻڌايو ته فوجي ڪورٽ کين پوليس حراست ۾ وڌيڪ ريمانڊ ڏيڻ کان، ڪالهه

انڪار ڪري ڇڏيو هو. سو سڀاڻي مونکي جيل اماڻيو ويندو. صبح سان ڊاڪٽر جماڻي ۽ جاگيراڻي به آيا، جن چيو ته هو مونکي وڌيڪ ڪيترو به عرصو بيماريءَ جي بنياد تي وارڊ ۾ رهائي سگهيا پئي. پر مون کين موڪل ڏيڻ لاءِ چيو. لاڪپ ۽ جيل وارڊ ۾ گڏ رهيل ساٿين ۽ خاص ڪري علي خان جي واتان هڏل ڳالهين ڪانپوءِ پڪ ٿي وئي اٿم ته جيل ۾ وڌيڪ آرام ۽ سک هوندو. هت ته هڪ ڪمري ۾ رهي رهي جنگهون ئي ڪڙجي ويون آهن.

اسپتال ۾ گذريل هفتو به سٺو گذريو. ڏينهن جو سڄو ڏينهن ڪرائيمس جو جمعدار يا سي- آءِ- ڊي جو سپاهي ويٺو هوندو هو. ان ڪري ملاقاتي گهٽي ياگي رات جو ئي ايندا هئا. يار دوست پيا ملڻ اچن، پر فتاح جو پتو ڪونه پيو آهي. حنيف ٻڌايو ته هو گهر کي تالا چاڙهي وچي ڳوٺ نڪتو آهي، ۽ سوداءَ ۾ ونجي ويو آهي. سسٽر به شام جو ڪلاڪ اڌ اچي وندرائي ويندي هئي. ڊاڪٽرن سڀني جو رويو همدرداڻو رهيو آهي. ٻار به ملڻ ايندا رهندا آهن. سڪينه اڄا اسپتال داخل آهي، جتي مهينو کن شايد پيو به رهڻو پويس. سنڌي سپاهين جو رويو ايڊائينڊز ۽ سٽائينڊز آهي. وڏي واڪ ويٺا مجيب جو پٺو ۽ غدار جا لقب ڏيندا آهن، ۽ پوءِ هڪ رپئي سٺ پئسي تي ملاقات به ڪرائيندا آهن. باقي پٺاڻ سپاهي نيايو اچي. هو پاڻ سان پالتو ڪتي به آڻيندو آهي، جنهنجو نالو شينو رکيو اٿائين. ڏينهن ۾ ٻه دفعا کير ماندو اٿم. هڪ دفعو ته پاڻ پيئندو آهيان، باقي هڪ دفعو اگ سپاهين کي شربت پيئڻ لاءِ ڏيندو هوم، پر سندن روش کان تنگ ٿي هينئر پٺاڻ جي ڪتيءَ شينو کي ڏيندو آهيان.

منهنجي وارڊ جي سامهون اسپتال جو زنانو وارڊ آهي. سڄو ڏينهن سامهون نرسن ۽ عورتن جي چهل پهل هوندي آهي. اڪثر عورتون نجمس ۽ هوزا ڪورا مٽائڻ لاءِ اسان جي وارڊ ڏانهن هليون ايندون آهن ته چورن جو نمونو ڏسن. گذريل ٻن ڏينهن کان ڪونه پيون اچن. چيو جو چوٿين نمبر ڪوليءَ ۾ هڪ چريو پٺاڻ واڙيو اٿائون جو چوڪرين کي گاريون ٿو ڪڍي. هن تي ويجنٽ سئيما وتان هڪ ٻارڙي پڇائڻ جي تهمت آهي. شام جو سندس ٻاهران ٻار اچي ڪٺا

ٿيندا آهن ته هن کي چوندو آهي: ”دعا ڪريو ته الله تعاليٰ مونکي اجا گهڻن پارن پڇاڻ جي توفيق عطا فرمائي.“
گذريل ٽن ڏينهن کان پوليس سان (گهات واري) ڪاوڙ ۾ ڪروڌ وڌي ويو آهي. هنن جون ناجائز گهرجون وڌنديون پئي ويون. چئي: چانهن سان گڏ ڪيڪ پيسٽري به گهرايان. ڪين فلم ڏسڻ لاءِ ٽڪيٽ جا پئسا ڏيان. گهران مانيءَ تي في ويلو ٽي رپيا ڏيان. اٿين سمجهيو هئائون ڇڻ جيل نه آيو هوس. پر وڌن کي ختما ڏيارڻ آيو هوس. مجبور ٿي ڊاڪٽرن کي دانهن ڏنم جن جمعدار کي سڏ و ڪيو. سو هينئر رڳو سڄو ڏينهن ويٺو لالي پٺاڻ جي شينو جا داستان ٻڌان. هن جوان ،همدرديءَ سان ڇڙهه ڪري ڇڏيا آهن. پار ايندا ته نه رڳو انهن سان پيار ڪندو، پر موڪلاڻ مهل ڪين غربت آهر آنو آنو خرچي به ڏيندو هو.
سو اڄ جيل وارڊ ۾ آخري ڏينهن اٿم. سسٽر 'ب' به هينئر ئي موڪلائي وئي اٿم. لالو سنتري به ڊيوٽي تان لهڻ ويل آئين اکين سان موڪلائي ويو آهي. علي خان اداس ويٺو آهي، چي: ”هليو ٿو وڃين، اڪيلو ٿو ڪري وڃين.“ هن مونکي جيل ۾ پئسن سمگل ڪرڻ جا گُرَ ۽ طريقا ٻڌايا آهن. جن تي رات جو ويهي عمل ڪرڻو آهي. مجموعي طور اسپتال وارو عرصو دوست ڊاڪٽرن جي ڪري ڏاڍو سکيو ۽ سهنجو گذريو.
گذريل ١٦-١٧ ڏينهن جي لاڪپ جي زندگيءَ ان ڳالهه جو عملي تجربو ڏنو ته: 'چريا ٿياسي، پر يار پرکيا سي.' آدرش سان چريائپ جي حد تائين لڳاءُ جيل پڄايم، جتي اچي پتو پيم ته ڪهڙو يار ڪيتري پاڻيءَ ۾ آهي. چڱا ڀلا يار جي انقلاب جا نعرا هڻندا هئا، ملڻ ته ڪونه آيا، پر نياپو به نه ڪيائون. هڪ دوست جو چوڻ ياد اچي ويو ته انقلاب هڪڙن لاءِ آدرش هوندو آهي، ٻين لاءِ شوق ۽ تفريحي هوندو آهي، ۽ ٽين لاءِ ڌندو هوندو آهي. اڳ ان خوش فهميءَ ۽ غلط فهميءَ ۾ هوندو هوس ته ڏکئي وقت مٺ مائٽ نه پر يار ڪم ايندا آهن. پر تجربي ٻڌايو ته رت وڏيڪ گهاٽو ٿو ٿئي. اڃا رستو ڊگهو آهي. پتو پئجي ويندو ته ڪير ٿو بيهي ۽ ڪير ٿو

پچي. ان مشاهدي مطابق ٿي ٻاهر نڪرڻ پڇاڙيءَ زندگيءَ جي سفر ڏا ساڻي چونڊ ٿا پوندا. هينئر ٻنهين بند ٿيڻ جو وقت آهي. سپاٽي جيل ۾ ڏنو ويندو.

٢٠ مئي- ١٩٧١ع

گذريل پنجن ڏينهن جي ڊائري نه لکي سگهيو آهيان. ڇو جو جيل ۾ پنسل ۽ چرس سمگل ڪرڻ سولو آهي، پر پنو ۽ پينسل ڏکيو. انهن ڪي هت آڻڻ ۽ ان لاءِ ماحول ٺيڪ ڪرڻ ۾ پنج ڏينهن لڳي ويا.

١٥ تاريخ صبح جو ٿي عبدالوهاب شاهه فيض کي خيرپور مان وٺي اچي اسپتال پڳو، ۽ مونکي ساڻ ڪري ٻه سٽڪرڪٽ جيل وٺي آيو. ميجر يوسف جيل موڪليندي وارنٽ ۾ سيني سهوليتن ڏيڻ جو حڪم ڪري وري به پنهنجي شرافت جو ثبوت ڏنو هو. هن نه رڳو هند ۽ گهر جي ماڻيءَ لاءِ لکيو هو، پر ملاقات جي به تاڪيد ڪئي هئي. سو ٻهرين ڏينهن ٿي جيل تي پڇڻ سان بي اداڻي وڳي تائين جيل آفيس ۾ ويٺو مٽن مائٽن سان ملاقات ڪندو رهيس. سپرنٽنڊنٽ جميل صديقي سٺي نموني پيش آيو ۽ سيفٽي ڪٽ به ڪٺڻ ڏنائين. ڊاڪٽر سعيد به سکر جو هو ۽ واقف نڪتو.

قاعدي پٽاندر نئين قيديءَ کي پهريان هڪ ٻه ڏينهن ڪارانٽين (Quarantine) ۾ رکيو ويندو آهي، جيستائين سندس ڪم وغيره لڳي ۽ رهڻ جي جاءِ الاٽ ٿئي. پر مونکي پهرين ڏينهن ٿي الڳ پراڻي ڦاسي گهاٽ ۾ وڪيو ويو (هينئر هن جيل ۾ ڦاسي ڪانه آهي)، جتي الڳ نويڪلو پڃرو ڏنو ويو آهي. ڦاسي گهاٽ ۾ ٽي پڃرا آهن، جي بلڪل اهڙا آهن جيئن گانڌي گاردن ۾ شينهن وارو پڃرو. پڃرن جي ٻاهران هڪ ڊيڪيل ورانڊو آهي. مونکي جنهن پڃري (نمبر١) ۾ رکيو ويو، ان ۾ رات تائين اين ايس ايف وارو ڊاڪٽر رشيد رهيل هو، جنهنکي صبح حيدرآباد بدلي ڪيو ويو هو. ان ڪري ڊاڪٽر سعيد چرچي ۾ چيو ته هن پڃري تي اهو بورڊ ٿا هڻي ڇڏيون: Reserved for Rasheeds only. ٻئي نمبر پڃري ۾

هڪ مست پٺاڻ رهيل آهي جنهنکي ٣٢٤ پ پ ڪ ۾ هڪ سال سزا
لڳل آهي. هن هڪ ماڻهوءَ کي انڪري چاڪو هنيو هو جو هو
اولهه ڏي منهن ڪري مُتي رهيو هو. ٽيون نمبر پيجرو خالي آهي.
جيل ۾ وڌڪار بلڪل ڪانهي آهي انڪري ڏاڍو تپي ٿو. صبح ۽
شام پنڌ جي ورزش ڪانسواءِ ورلي ٻاهر نڪران. سڄو ڏينهن سمهيو
پيو ڪتاب پڙهندو آهيان. صبح جي پهر ڪلاڪ پڪا بند ٿيندا آهن.
اهو ڪلاڪ اسپتال چڪاس لاءِ هليو ويندو آهيان. جيل جي اسپتال
مڙئي موچارڙي آهي. ٽي چار مڪسچر ۽ ٽي چار قسم جون گوريون
باقي نالو الله جو. اسانکي ٻين قيدين ڏانهن وڃڻ يا ٻين جي اسان
ڏانهن اچڻ تي بندش آهي. پهرين ڏينهن ۾ پاڙي وارا قيدي ستار ۽
حسن پيتو (لساني هنگامن دوران ٽيل قتل جا ڏوهي) ۽ ڪي ٻيا
ملڻ آيا ۽ گڏ جي چاهن ڪنيو آيا، ته ٻي ڏينهن اسانجي ڊويزن (جنهن
۾ ڦاسي گهاٽ، ڪولي بند، ۽ اسپتال اچي وڃن ٿا) جي ٻاهرين ٻنهي
گيٽن کي تالا هنيا ويا آهن.

جيل ۾ گهڻائي ڪچن قيدين UTP جي آهي. ۾ قيدي مونوت
رهايا ويا آهن. هڪ اردلي طور جو ماڙيءَ تي نيابي سنيهي لاءِ
موڪليندا آهيون ۽ ٻيو صفائي ۽ ٻاٿي ڪانجهيءَ لاءِ مليل آهي.
انهن مان هڪڙو جنبي (جنم ٽيپ لڳل) آهي ۽ ٻيو ڪچو آهي.
اسانجي پيجري جي پٺ ۾ ڪولي بند (Isolatory cells) آهي، جنهن
۾ ڊانڊ ريس ۽ شرارتي قيدين کي ڊڪيو ويندو آهي. اسانجي
ڊويزن جو جوابدار ڊيا مقدم وچلو ڪنڊڪوٽ جي پاسي
جو پروچ آهي. جيڪو چور سزا جو گهڻ حصو شرافت سان
ڪاٽيندو آهي انکي ڳاڙهي ٽوپي ملندي آهي. هو ٻين جي مٿان
ڪم جي نگهباني ڪندو آهي، ۽ رات جو باريڪ ۾ پهرو ڏيندو
آهي. انکري Cnw ڪنوڪٽ نائيٽ واچ مئن به چوندا آهن.
جيڪي چور انتظاميه جا چمچا هوندا آهن تنکي سائي ٽوپي ملندي
آهي ۽ جيل جي اصطلاح ۾ انکي سين پوش چوندا آهن. داداگير ۽
رهائيءَ واري چور کي پٽيل چوندا آهن. عام رواجي قيدي جي
داداگير ٽيڻ جي ڪوشش ڪري ته انکي پاپڙ پستي ڪوٺيندا آهن.

جيل ۾ چورن جا ٽي درجا يا طبقا آهن. چور، يعني عام ڌوهاري، غيرتي معنيٰ جو ڪاري، ڪاري جي خون ۾ اچي، ۽ ٽيون شاستي يعني سياست جي چڪر ۾ آيل. ماڙيءَ تي (اڳين آفيس واري خصي جو نالو) اچي ويل سپرنٽنڊنٽ گهڙي گهر موٽائڻ جي صلاح ڏيندي چيو هو: "ڪالهه سينٽرل جيل تان اياز جي گهڙي چوري ٿي وئي آهي. سو موٽائي موڪليو. هتي نوڪا ٿيندا آهن، وقت جي خبر پئي پوندو." ان مهل ته سمجهه ۾ نه آيم پر اندر اچي پتو پيو ته برجن تي بيٺل سپاهي جي ڊائيم جا گهنٽا هڻندا آهن تنکي نوڪا ٿو ڪوٺيو وڃي.

جيل جو روزانو جيون صبح جو ٦ وڳي شروع ٿئي، جڏهن جيل ڪلڪ جو وسل وڄندو آهي. سٽ ٿي پيو وسل ٿيندو ۽ قيدين کي پڳڙن ۽ گڙ جي نيرن ملي ويندي. ان بعد هرڪو پنهنجا هنڌ باريڪ مان ٻاهر ڪڍندو. پويان صفايون شروع ٿينديون. تڙ پاڻي ڪري هرڪو چور ڪم تي هليو ويندو. ١ وڳي ٻپهرين ٻتي جو وسل وڄندو آهي. ٤ وڳي موڪل جو ٿيندو آهي. ان بعد چور تڙ پاڻي ڪري جيل ۾ سير ڪندا يا ويهي تاس ۽ نوٽڻ ڪندا. ٥ وڳي پيو پتو ملندو آهي. ٻنهي ٻتن ۾ ٻه ٻه تنوري مانيون ۽ دال ملندي آهي، ڪڏهن ڪڏهن شام جو ڀاڄي به ملي. خميس ۽ آچر تي هڪ ٻوٽي ۽ هڏي وارو گوشت جو ٻوڙ يا ٻت به ملندو آهي. اڪثر گيهه ۽ گوشت وغيره اردلي ۽ سپاهي به وٺا پري ٻورچي (ٻورچيخانو) مان ڪٺي ويندا آهن. ٦ وڳي ٽوٽل جي سيٽي وڄندي ته سڀ چور باريڪن ۾ هليا ايندا. مقدم "جوڙي جوڙي" ڪندو ته هو ٻه ٻه ڄڻا ٿي قطار ۾ ويهي رهندا، ۽ پوءِ ڊ ويزن جو عملدار ڳڻپ ڪري، ٽوٽل پورو ملائي باريڪ کي تالو چاڙهيندو. رات جو ٻاهر سنتري ته اندر جوابدار پهرو ڏيندو آهي. سنتري ٻاهران "هوشيار" چوندو ته جوابدار اندران جواب ڏيندو: "سڀ خير آ. ٽوٽل پورو آ." سڄي رات اهي آواز ٻيا ٻڌڻ ۾ ايندا آهن. برج جا سپاهي به ننڊ ڦٽائيندا آهن. هولٽ (هالٽ) حڪم صادر (هو ڪمس ديئر)، فرائيٽ (فرينڊ) ۽ پاس ورڊ جي لفظن جي ڏي وٺ سڄي رات متو ڪائي ويندي آهي. خاص

ڪري اسانجي سامهون واري برجيءَ تي ته سپاهي اچڻ سان ئي سمهي پوندو آهي، الائجي ڇو! جو هر ايندڙ عملدار يا سنتري رڙيون ڪري ڪيس اٿاريندو آهي.
آچر آچر تي جيل جي اسٽيڊيم ۾ ڪوڏي ڪوڏي يا ملاکڙو ٿيندو آهي، ۽ منجهند ڪانپوءِ راڳ جي محفل ڪاري چڪر ۾ مچندي آهي. پر اسانکي ان جي ڏسڻ جي اجازت اڃا ڪانه آهي، البت ڏ ويزن واري گيٽ وٽ ويهي راڳ ٻڌي سگهندا آهيون. گذريل پنجن ڏينهن ۾ ڪافي دوست ۽ مائٽ ملاقات تي آيا آهن. سياٽي اسانجو ريمانڊ پورو ٿو ٿئي. اڄ حجم گهرائي سيرب نهرايم. (ڇو جو اسانکي حجام خاني تائين وڃڻ جي به اجازت نه آهي.) ۽ پوءِ ويهي ڪتاب پڙهيم. پڙهڻ اڪلهه جهجهو ٿو ٿئي. روزانو ٢-٣ سؤ صفحا پڙهي پيو وڃان. ٽن ڏينهن ۾ به ڪتاب پڙهي پورا ڪيا اٿم. ٻئي قادر صديقيءَ موڪليا آهن. هڪ روسي انقلاب اندروني سازشن ۽ ٽراٽسڪائيٽس خلاف مهم تي هو، جو روس جي خلاف ۽ ان جي پاليسيءَ ۽ فلسفي کي ڪمزور ۽ اوٿاڻ وارو ڪري پيش ڪرڻ جي نظر کان لکيو ويو هو. ڪتاب جو نالو 'دي ڪيس آف ڪامريڊ تلايوف' هو. ٻيو مشهور عالم ۽ پراڻو ڪتاب 'انڪل ٽامس ڪئبن' هو، جو آمريڪا ۾ نيگرن جي حياتي ۽ جيون بابت هو. منجهند تائين ويٺي پڙهيم. ان بعد ماني کائي سمهي پيم، ۽ شام جو اٿي وهنجي سهنجي ڊائري لکڻ ويٺو آهيان. ڇو جو رات جو نه پڙهي سگهون نه لکي. پڃري جي سرن واري اڏاوت جي حصي ۾ هڪ بلب آهي ڇت ۾، ٢٥ وولٽ جو، سو ڪو پتوئي ڪونه پوي. ٻاهر شيخن واري حصي ۾ ٻه اونده هوندي آهي.

٢١، مئي- ١٩٧١ع

اڄ صبح جو ساڍي ٦ وڳي ڊاري ٽڙ ڪري، ويٺو پگڙتا ڪائي رهيو هوس ته مازيءَ تان ماڻهو آيو. تڪڙو اٿي پهتاسين ته پوليس گهاٽ تيار ڏٺوسين. پڪاپ ۾ چاڙهي سوا ستين وڳي اچي خيرپور مارشل لا هيڊ ڪوارٽر تي لاٿائون. ميجر يوسف سٺي نموني مليو. پوليس اڃا

ظاهر ڪانہ ٿي هئي، سو چيمبر ۾ وهاريائين. ماستر ۽ يونس (پيائٽيو) ماني ڪٺي آيا، تہ انهن کي بہ چيمبر ۾ وٺي آيو ۽ سيني سپاهين کي هليو وڃڻ لاءِ چئي رکيو هڪ سنتريءَ کي بهاريائين. اسان نيرن ڪري پوري ڪئي تہ سپاهيءَ بہ ڪونگهرا هڻڻ شروع ڪيا. يوسف اندر گهڙي آيو، سپاهيءَ جي غفلت ڏسي پير تي، پير سان تڏو هنيائينس. هو ڇرڪ پري اٿيو، ميجر کي ڏسي اٺي بيٺو، ميز تي رکيل ٽوپي مٿي ڏانهن اڇلائي سيلوٽ ڪيائين، پر ٽوپي مٿي تي پوڻ بجاءِ پوٺتان هلي وئي ۽ وڃي واش بئسن ۾ ڪري. اسان سيني کان، ميجر سوڌو، کل نڪري وئي. ميجر بہ چيمبر ۾ ويٺي رهيو ۽ طبيعت بابت پڇا ڪرڻ بعد وڪالت جي ڏنڌي متعلق معلومات حاصل ڪرڻ لڳو. هو بي- اي، ايل- بي هو ۽ فوجي نوڪري ڇڏي وڪالت ڪرڻ تي پئي سوچيائين. هڪ وڳي تائين واسطيدار پوليس ظاهر نہ ٿي تہ هو ڪاوڙجي ويو ۽ اسانکي واپس موڪلي پوليس کي چئن ڏينهن اندر چالان پيش ڪرڻ لاءِ لکيائين، نہ تہ پوءِ حالت ۾ جوابدارن کي ڇڏي ڏيڻ جي ڌمڪي ڏنائين.

بابا بہ خيرپور آيو هو. گڏجي بي وڳي کن سکر جيل پهتاسين. ماڙيءَ تي تفصيلي ملاقات ٿي حالي احوالي ٿياسين. گيٽ ڪيپر سنتري جو جيل نهڻ کان اٿي ملازم آهي، بابا کي سڃاتو ۽ چيو: ”عجب تہ توهان جو پٽ توهان ڪانپوءِ ساڳئي ئي جيل ۾ آيو آهي.“ مون ورائيس: ”ممڪن آ تہ تون، مون ڪانپوءِ منهنجي پٽ جو بہ اڳينئي آڌر ڀاءُ ڪرين، جيئن منهنجو ۽ باباجو ڪيو اٿئي.“ چو جو اسانجي جدو جهد جو رستو ڏاڍو ڏکو ٿو نظر اچي.

اڄ ڪن قيدين چانهن ۽ سگريٽ تي عملدار کي ياڙي ڪري وڏو ۽ شام جو ملاقات ۽ ڪچهريءَ لاءِ ڪهي آيا. تاس راند ڪئي سين، سو اڄ پڙهڻ نہ ٿيو. هو ويا تہ ڊائري لکڻ ويٺس.

٢٨، مئي- ١٩٧١ع

بنديخاني ۾ هڪ مهينو اچي ٿيو اٿم. هينئر اڪيلائي ۽ بوريت ڪانہ ٿي ٿئي. چورن عملدارن کي هيرائي وڌو آهي. چرس جي گوليءَ

يا اٽيل اڳٺ تي موڪل وٺيو اچي، ”سلاماليڪم جوان“ ڪن.
ان ڪري پڙهڻ جي رفتار گهٽجي وئي آهي. نيرن ڪري ١٠ وڳي تائين پڙهندو آهيان، پوءِ اسپتال ۽ حجام خاني ويندو آهيان. حجام خاني تائين وڃڻ جي اجازت ملي آهي. ات اسڪول آهي ۽ اخبار به ايندي آهي. چور تاس راند ڪرڻ، پوائنٽون (پنهنجن ڪيسن جا نڪتا) پڇڻ ۽ درخواستون لکائڻ ايندا آهن. ڪي چرچي ۾ چوندا آهن ته ”هاڻي ضامن ڪرائڻ ۾ سستي نه ڪندؤ ني.“ ”خدا ڪري هرڪو وڪيل هڪ ڀيرو جيل ضرور اچي ته خبر پئجي وڃيس. پر هڪ ٻن مهينن کان مٿي نه.“ پڇندو آهيان: ”ائين چو؟“ ته چوندا آهن: ”جي وڌيڪ رهيا ته پوءِ ان اسانجا ڪيس رلي ويندا.“
گذريل هفتي ۾ ڪتاب پورا ڪيا اٿم. ’ڊاڪٽر زواگو‘ (ٻيو ڀيرو) ۽ ’اسپارٽيڪس.‘ زواگو ڏاڍو وٽندو اٿم، پر هن ڀيري به سوشلسٽ سرشتي مان ويساهه چوري پوري نه سگهيو، حالانڪ دوست ان نيت سان ئي موڪليو هو. اسپارٽيڪس کي ڏاڍو پسند ڪيم. آزادي ۾ ايمان تازو ڪري ڇڏيائين. هر وطن دوست قوم پرست کي هڪ دفعو اهو ڪتاب پڙهڻ گهرجي. هڪ غلام جي رومي شهنشاهيت خلاف بغاوت جي موضوع تي هي ڪتاب ٻڌائي ٿو ته آزاديءَ جي جنگ ڇا آهي؟ ظلم جي حد ڪيئن مظلوم کي ان نعري بلند ڪرڻ تي مجبور ٿي ڪري ته ’آزادي يا موت.‘ هينئر برنارڊ شا جا مڪمل ڊراما خالد ڪٺي آيو آهي. سڀاڻي کان ٻيهر انهن جي پڙهڻ جو پروگرام اٿم.
گذريل آچر تي ڪوڏي تي نه وڃڻ ڏنائون. باقي عملدار راڳ جي محفل ۾ ويهڻ لاءِ موڪل ڏني. راڳ رنڌي تي رهيو هو. خالي گيهه جي نندي دٻي ۾ سرنهه جي تاري وجهي، تارون ٻڌي يڪتارو ٺاهيو هئائون. هڪ همراهه دلو وڄائي رهيو هو ته ٻيو ڌالهي. ينگ ۽ چرس جا دور هلي رهيا هئا. شام جي پٽي تائين اها رنگين راڳ جي محفل هلندي رهي.
شام جو سنتين ڌاري، پڌر ۾ چنڪار ڪرائي، ٻاهر هنڌ پٿاريندا آهيون. ماني تڪي کائي ڌهين کن آرامي ٿيندا آهيون. مان فيض کي

سنڌ جي انقلابي قومي جدو جهد تي ليڪچر ڏيندو آهيان ۽ هو جماعت اسلامي جي رازن تان پڙدا هٽائيندو آهي. هو۽ ڪيئن ۽ ڪٿان فنڊ هٿ ڪندي آهي. ڪيئن فرضي جڙتو ادارا ناهي اهي پئسا ڪي اڳواڻ خرد برد ڪندا آهن. اداره خدمت خلق، شفاخانا، اشاعت گهر، جميعت طلبه، ۽ انجمن سرفروشان اسلام وغيره هنن جي ڪائڻ جا ڏند آهن. اسانجي مخالفت ۾ (رجعت پسند ۽ ترقي پسند ادبي چڪتاڻ ۽ اياز واري ’هي سنگرام‘ نظم جي سلسلي ۾) فيض چوٽي هنن سکر ۾ ئي رکو ٢٥ هزار رپيا خرچيا هئا. (فيض هنن جو آفيس سيڪريٽري ۽ اشاعت جو انچارج وهي چڪو آهي). اڳوائن مان اڪثر ڏسٽا وائسٽا (جنجا نالا مصلحت کان نتا ڏجن) هم جنس پرست آهن، ۽ ڪيترائي ڀيرا دفتر ۾ ڪرت ڪار ڪندي پڪڙيا ويا آهن. ۽ اڳواڻ پنهنجين نوجوان ڇوڪرين ۽ زالن کي وغبت بڻائي نوجوان قاسائي جماعت جي قوت وڌائيندا آهن، ۽ پنهنجي جنسي تسڪين به حاصل ڪندا آهن.

جيل جي اسان واري ڊويزن ۾ اسپتال جي پاسي ٣-۴ هرڻ به آهن. رات جو ڏهين ڏاري هو پڃرن مان ايندا آهن. لالو پٺاڻ کين انگريزيءَ ۾ مخاطب تي پڳڙا ۽ ماني ڀور ڪارائيندو آهي. هينئر مون سان به هري ويا آهن. سان به هنن لاءِ پڳڙا ۽ ماني هٿ ڪري رکندو آهيان. رات جي مانٽ جي ماحول ۾ اندر پڃري ۾ انسان ۽ ٻاهر هرڻ ڏسي مونکي ڪرشن چندر جو مشهور افسانو ’ هٽڊروجن بم ڪيي بعد‘ ياد ايندو آهي.

ٽيو ڏينهن کان ٽيون پڃرو به وسيو آهي. ان ۾ هڪ ڪدڙي کي واڙيو اٿائون. نورجهان کي خيرپور اسٽيشن تان ان مهل پڪڙيو ويو هو، جنهن مهل هو سکر مان ٻن پڃايل ٻارن کي ڪراچي وٺي وڃي رهيو هو. هو سڄو ڏينهن پڃري ۾ بند هوندو آهي، ۽ ٻڪايل چور مندس چوڏاري لامارا ڏيندا آهن ۽ ڪيس شئي شغل ڏيندا آهن. ٽوٽل ۽ جيل بندجڻ بعد ڪيس اڌ ڪلاڪ کن لاءِ ٻاهر ڪڍيو ويندو آهي. اسپتال جي نلڪي تان ڪيس تڙ ڪرائي وري واڙيو ويندو آهي. رات جو هو اڪثر پنجابي فلمن جا گانا ڳائيندو آهي، جنهن

پ هرڻ تهي ويندا آهن، ۽ لالو پٺاڻ ڪيس پشتو ۾ گاريون ڏيندو هي.

لاقات چالو آهي. اڪثر يار دوست ملي ويا آهن. هن هفتي ڪن الدين، جي- ڪي ڊڪن، امداد، مولا بخش، امان الله، قادر ۽ لاهي بخش وڪيلن مان آيا. باقي فتاح، عثماني ۽ حميديءَ جو پتو دارد آهي. فتاح اعصابي مريض آهي. سو سمجهه ۾ آيو پئي. عثماني ن ساڳي مرض ۾ مبتلا ۽ گهرو حالتن کان مجبور هو، پر حميديءَ نه وڻ وڃائي ڇڏيا. فيض اڪثر سندس باري ۾ چوندو آهي: ” جني ڪاڻ مياس، سي ڪانڌي ڪين ٿيام.“ هن ڪئي ڀيرا حميدي تي ٻاهجڻ جو ارادو ڪيو آهي، پر مان ڪيس ان ڏکي لاڻ کان روڪيندو رهيو آهيان. عمر جي داغ لاڻ کان دوستن ۽ ساٿين جا سور ۽ ڏنڀ سهڻ بهتر آهي. اهو انقلاب جو سبق آهي ۽ اٽل اصول.

٢٥ تاريخ اسانکي وري خيرپور نيو ويو. فيض هن ڀيري ٻاس ڏيڻ جو خيال ڏيکاريو ڇو جو حميديءَ جي روش ڪيس ڏاڍو ڇيڙايو هو. منهنجي سمجهائڻ تي هو مسين مسين باز آيو. ان ڏينهن پوليس اسان خلاف مارشل لا ريگيوليشن ١٦- الف ۽ ١٧ هيٺ چالان پيش ڪيو. ۽ ڪاغذ منظوريءَ ۽ سمري ملٽري ڪورٽ جي تشڪيل لاءِ برگيڊيئر ڏانهن رحيم يارخان اماڻي ڇڏيا، ۽ اسانکي واپس جيل موڪلي ڏنو.

جيل تي ماستر ۽ سوٽ نبن ملاقات لاءِ آيا. پتو پيو ته سڪينہ اڄا اسپتال کان نه موٽي آهي. سندن تڪليف لاءِ مون ٿورا ميجيا ته ڪلي ويٺا ۽ مان شرمسار ٿي ويس. سوٽ نبن روز شام جي ماني آڻيندو آهي. صبح جي ماني سوٽ بصر يا ڀاءُ لالو سعيد آڻيندو آهي. اڄ شام جو ٻه ملاقات تي آيا. اتان موٽي بيماريءَ جو بهانو ڪري ڇورن کان موڪل وٺي ڊاڊري لکڻ ويٺو آهيان، نه ته ٿوتل تائين ويٺا پتا ڪٽيندا ۽ ٺٺو ڪائيندا آهن. انهن کي ناراض ڪرڻ تي به دل نه ٿيندي آهي، ڇو جو جيل ۾ ڇور جو همدرد ۽ غمخوار رڳو ڇور ئي هوندو آهي، ۽ اهڙي همدردي ۽ سهڪار جو نمونو ٻاهر ڏسڻ مشڪل آهي. گڏ

گدڙ جو سڏ نه اوٺائي ته ڦاٽي مري، مصداق جي ڇور ڇور جو سڏ نه اوٺائي ته ڦاٽي مري.

۱۱، جون - ۱۹۷۱ع

گذريل ۱۵ ڏينهن مدي جي تپ ۾ سٺيو پيو هوس. ڪالهه ڪان بخار لٿو ۽ نارمل ٿيو آهيان. اڄ وهنجي سهنجي تازو توانو ٿي لکڻ جي سمت ساريان ٿو. ڇنڇر ۲۹ مئي کان هلڪو بخار ٿيو هوم. آچر موڪل هئي ۽ سومر تي ڊاڪٽر موڪل تي هو. سو ڪمپائونڊر مليريا جو علاج ڪندو رهيو. اڳاري ڏينهن ڊاڪٽر آيو ته ان به ساڳيو علاج جاري رکيو. اڳاري ڏينهن زبردست الٽي آئي جنهن صفا نستو ڪري ڇڏيو. بخار ۱۰۲ درجن کي وڃي پهتو. تڏهن ڊاڪٽر کي مدي جو شڪ ٿيو ۽ انجو علاج شروع ڪيائين. آچر تائين ڪو فرق نه ٿيو. سومر تي سول اسپتال ڏانهن علاج لاءِ موڪليائون. اتي سٺيون دوائون مليون. ڊاڪٽر جاگيراڻي وٽ فتاح سان ملاقات ٿي وئي، پر همراهه هٿڪڙيون ڏسندي ئي ڊرڪي پيو ۽ ٽرانڪوِلائيزر ڏيئي ڪيس گهر اماڻيو ويو. مٺ مائٽ به ملاقات تي آيا. اتي جي دوا اثر ڪيو ۽ ڪالهه خميس ڏينهن وڃي بخار لٿو آهي. فيض بيماريءَ دوران ڏاڍي خدمت ڪئي. لاڪپ وارو خاوند ڏنو به پيو چورن سان گڏ روز طبعيت پڇڻ ۽ دل بهلائڻ ايندو هو. هن بيماري کي دل لاهڻ سمجهيو هو. چوندو هو: ”دل نه لاهه، جيل آ ديهي جو پاڻي، اڄ نه سڪي سيائي سڪي.“ پر سچ پچ مونکي جيل نه منجهايو هو. هيل تائين انجو هاڻ ٽري ويو هوم ۽ جيل جي اها چوڻي سچي لڳي رهي هيم ته ”جيل آ دوياءُ، ماڻهو پهريون گهڙندو ته ٻڏندو، پر جي هٿ پير هنيائين ته تري وڃي پار پوندو.“ سو هاڻي جيل جيل نه لڳندو اٿم. رڳو پوئان اڪيلن ٻارن ۽ اسپتال داخل شريڪ حيات لاءِ پريشان هوندو هيس. ميرپور ماٿيلي وارو علي مراد ميربحر به ايندو هو. هو جيل ۾ شبنم جو عاشق مشهور هو. سڄي بارڪ تي جتي ڪٿي قلمن ۽ چاڪن سان لکي ڇڏيو هئائين. ”علي مراد پروانو — شبنم پرواني.“ قتل جو ڏوهي هو، ۽ اياز جو اپيل. ان سپاهيءَ سان

سان روز وڙهندو هو، جنهن اياز جي گهڙي چورائي هئي ۽ هٿ قيد تي آيو هو. ڳائيندو سٺو هو. مونکي سندس فريد جي اها ڪافي ڏاڍي وڻندي هئي: ”بس وي ڍولڻ تيري ياري ڪنون، اسان ڏ وجهي يار ڪريسون.“

عبدالله جاٽ، جنهنکي مان سندس ڏاڙهي ۽ وارن سبب سردارجي چوندو هوس، ٻه روز شام جو ايندو هو. هو اسپتال ۾ مهل نرس آهي ۽ هڪ ڇوڪري پڇاڻڻ جي ڏوهه ۾ جهلجي آيو آهي. ڇوري سندس خلاف بيان ڏنو آهي، پر هي اُها عشق جي ڏؤ تي آهي. پنجابي ڪلام ٻڌائيندو آهي. ”ڦڪي پئه گئي تاريان دي لؤ، تون اجيهون ٻهيٺه آيو سجڻا“ ڳائي روئي پوندو آهي. مثالي ۽ روايتي عاشقيءَ جو نادر نمونو آهي، هڪ رياستي شريف، جنهنکي چور رسه گير ۽ بيلگير ٻه سڏيندا آهن ٻه ايندو آهي. سرائڪي پنجابي ڪلام ٻڌائيندو آهي. موٽڻ ويل هير جا ڪجهه بند ٻڌائي، چرس پيڻ لاءِ سگريٽ وٺي هليو ويندو آهي. سو ڏينهن اهڙي ريت سٺو گذري ويندو آهي، باقي رات جو اڳيان پڌر، اڪيلائي، هرڻن جو وجود اداس ڪري ڇڏيندو آهي. ان ڪري بيماريءَ وارو عرصو راتيون ننڊ جون گوريون کائي گهاريون اٿم.

گذريل هفتي جميل صديقيءَ جي بدلي تي وئي، ان جي جاءِ تي مرزا افضل بيگ سپرنٽنڊنٽ تي آيو آهي. هيءُ ٻه مان واري مرض ۾ مبتلا آهي. هن اچڻ سان ئي جيل آزاد ڪري ڇڏيو آهي. هينئر سڄي جيل ۾ گهمڻ گهتڻ جي آزادي آهي. شام جو عبرت اخبار ٻه ڪالهه کان ملڻ شروع ٿي. ڪمزوريءَ سبب وڌيڪ لکڻ ۽ ويهڻ جي سگهه ڪانهه ٿو سنبران. ٿڪو آهيان، سو اڄ هٿ ٻورو ٿا ڪريون.

١٢، جون- ١٩٧١ع

رات سڄي جاڳي گهاريم. ٩ ڪان آنڌي اچي لٿي. ڪلاڪ ٻن ڪانپوءِ سخت بارش آئي ته بجلي ٻه هلي وئي، سو اندر اچي گرميءَ ورايم. جهٽ ڪانپوءِ پڌر مان آيل ڪوئن اچي ٻـت ڪي ريس

ڪورس ٻڌايو. مينهن بند ٿيو ته پڌر مان پاڻي ٻهاري هنڌ ٻاهر وڌاسين. اڪ مس لڳي ته وسل وڄي ويا. جهٽ ڪانپوءِ چاچو ماڻڪ عملدار لڦ لڦ ڪندو آيو ۽ اچي پڇيائين، ”پنجين نمبر وارو ڪاڏي ويو.“ مون سمجهيو ته ٥ نمبر بارڪ مان ڪو چور ڀڳو آهي سو پڇومانس ته: ”هيئنر ڀڳو آهي يا ٽوٽل مهل ٿي گم هو.“ خار ڪائي ورندي ڏنائين: ”ڌ نمبر بارڪ جو چور نه پر ٥ نمبر برجيءَ جو سنتري رائفل سوڌو گم آهي.“ پٺي ڏينهن پتو پيو ته مينهن ٿي آنديءَ ڪان ڊڄي سنتري صاحب رائفل سوڌو وڃي گهر ڀڳو هو، ۽ صبح سان موڪل جي درخواست سان گڏ رائفل موڪلي ڏني هئائين.

اڄ تنوير عباسي ۽ شوڪت جماڻي ملڻ آيا. شوڪت لنڊن ڪان موٽيو هو، جتي منهنجي گرفتاريءَ جو پڙهيو ۽ ڏڌو هئائين. هن لال جوٽيجي جا گهڻا سلام ڏنا. ڊاڪٽر ڪي بيماريءَ جو حال ڪيم ته اچا ۽ چار ڏينهن دوا ورتائون ۽ پوري آرام جو مشورو ڏنائين. سو شايد هفتو ڪن وري ڊائري نه لکي سگهان. اڄ هڪ صفحي ٿي ٽڪائي ڇڏيو اٿم.

٢٢، جون - ١٩٧١ع

اڄ چالان ٿئي مهينو ٿيو آهي، پر نه ته اچا ڪورٽ ٿي نهي آهي ۽ نه ڪي ڪا تاريخ نڪتي آهي. فوجداري قانون هيٺ ڪيس هلڻ ڪان اڳ ۾ ۽ گهٽو ڪري چالان واري ڏينهن ٿي، جوابدار کي سندس خلاف شاهدن جي بيانن جا نقل ملي ويندا آهن، جيئن هو پنهنجو بچاءُ سوچي ۽ رٿي سگهي. پر هت درخواست تي درخواست موڪلڻ جي باوجود نقلن ڪان نفو اڪر هو. ميرن واري ڏجيءَ جي ڪوٽ تي چڙهيا هئاسين، سو نڪرڻ يا نصيب پٺي لڳو.

ڪالهه فتاح ۽ ڪوسو ملڻ آيا هئا. فتاح ٻڌايو ته اياز ڪيس جيل مان ميارون موڪليون آهن ته جي پٺي ٻاهر هجي ها ته هو اڻين اڻ سار لڌو جيل نه پيو هجي ها. اهڙي ريت اياز نياپا مونڏانهن به موڪليا

آهن. اسان جيل ۾ هڪ ٻئي ڏي ايندڙ ويندڙ پارٽين هٿ نياپا موڪليندا آهيون. اهڙيون چورن جون پارٽيون ڪم و بيش روزانو پيون جيل ڪان جيل بدلي ٿينديون آهن. ان ڪان اڳ اياز منهنجي بيماريءَ جو ٻڌي طبيعت به هڪ ٻه دفعو پڇرائي هئي. ڪوسو ان ڪان اڳ به جيل تي ملڻ آيو هو. ان پيري ساڻس گڏ 'هوشو' ڪتابي سلسلي وارو نوجوان ۽ جوشيلو ورڪر عطا محمد ڀنڀرو به ساڻ هو.

جيل ۾ وقت ائين ئي ساڳئي نموني ڪٽجي پيو. البت هينئر ڪدڙي جي حالت تي رحم ايندو آهي ۽ کل به. سندس زنانا ڪپڙا ڳري ويا آهن. چورن مڙداڻا ڪپڙا ڏنا اٿس. ڏاڙهي به وڌي وئي اٿس. عجيب خلقت لڳندو آهي. اڄ ڪالهه ڏينهن جو ڪليل هوندو آهي، صبح جي چانهه تي اچي سلام ڪندو آهي. ڪوليءَ ڪي ڀاري ڏيئي، چانهه جو ڪوپ پي هليو ويندو آهي. هن ڪدڙن جي انسٽيٽيوٽ بابت عجيب و غريب ڳالهيون ٻڌايون آهن. ان ۾ داخلا ڪيئن ملندي آهي؟ ڪدڙي جا گهڻا درجا آهن؟ ڪدڙي جو عشق ڪيترو نه خطرناڪ آهي؟ ڪدڙي کي دفنائبو يا سندس جنازو ڪيئن ڪڍبو آهي؟ مطلب ته اهڙيون ڳالهيون ٻڌايون اٿائين، جن جي اڳ ملائڪن کي به سڌ ڪانه هئي.

١٤ تاريخ منهنجو فريادي، سکر جو ڊسٽرڪٽ مئجسٽريٽ جيل گهمڻ آيو هو. مان ليٽيو ڪتاب 'ڪوائٽ فلوز دي ڊان' پڙهي رهيو هوس ته هو جيل اسٽاف سميت اچي پڇري پيڙو ٿيو. منهنجي رهڻ جو ڍنگ ڏسي هانءُ سڙي ويس. اسانکي ائين رکڻ جو سبب پڇيائين ته سپرنٽنڊنٽ وراڻيس، "خطرناڪ قيدي آهن، انڪري کين ٻين چورن سان رکڻ ٺيڪ نه آهي. باقي هنن ماني ٽڪي ۽ آرام مارشل لا اختياريءَ وارن جي هدايتن ۽ ڊاڪٽرن جي سفارشن تي مليل اٿس." هن سندس ٻئي متوقع سوال جو جواب به اڳواٽ ڏئي ڇڏيو. هو چپ پيڪوڙيندو هليو ويو. ١٥ تاريخ تي ڊسٽرڪٽ ۽ سوشن جج محمد علي عبدالرحمان به وزٽ تي آيو. شايد معالياني انسپيڪشن جو زمانو هو. مڙس ماڻهو ۽ مهل جو ٻار آهي. دل وٺرايائين، هن پيري به

ساڳيو ڪتاب پڙهي رهيو هوم. ڪتاب ڏسي صلاح ڏنائين ته قرآن به پڙهان مخائيل شولوخوف جو جڳ پرسڌ هي ڪتاب به عجيب ۽ پيارو آهي. گذريل صديءَ جي روس واري گهرو لڙائي جي پس منظر ۾ انساني ڪردار ۽ آدرش جو دلڪش نقش آهي ۽ تالستاءِ کانپوءِ جي دور جي عظيم فنڪار جو عظيم ڪارنامو آهي. پر اڃا به جيڪو سو تالستاءِ کان ٻرس آهي، ڇو جو هن نسل آڏو اهڙي منزل ۽ مراد هئي، جنهنجي اُن کي سڌ پئجي چڪي هئي. ڪتاب جذبا اپاريندڙ ۽ ڇوريندڙ پوريندڙ آهي. اٽڪل ٣٧ ٻولين ۾ ترجمو ٿي چڪو آهي ۽ لينن پيس پرائيز ۽ نوبيل پيس پرائيز ماڻي چڪو آهي.

گذريل آچر تي ڪوڏي ڪوڏي جي مئچ ٿي. شهر جي ٽيم سان جيل جي ٽيم جو مقابلو هو. ان موقعي تي ٻاهريان ماڻهو به اندر اچڻ ڏنائون. ماستر ۽ حافظ يونس به آيا. حافظ ۽ ڊاڪٽر اعزاز نظير ملندا رهيا آهن. هنن سان گڏ خالد ۽ يونس به آيا هئا. مئچ کانپوءِ منهنجي ڪوايءَ تي آيا، چانهن پيتائون. ڪچهري ڪيائون. خالد کي سڄو جيل گهمايم. خالد جو پڙ پيچي چڪو هو. منجهند جو چور واجا عثمان بلوچ سائيڪل جا ڪرتب ڏيکاريا. هي مشهور سمگلرن، ڪراچيءَ وارن پٺي برادران جو ماڻهو آهي، مزيدار ڪردار آهي چرچائي. عربي، فارسي، مڪراڻي، سنڌي ۽ اردو روانيءَ سان ڳالهائي ٿو. ٻهرين ڏينهن ڏيکجي آيو ته سڌو مونوٽ اچي پهتو ۽ پنهنجي ڪيس جي پوائنٽ پڇندي چيائين: "واجا! مان جاويد جمنا سٽڪ جو هيرو آهيان. پنج سؤ ڪرتب ڄاڻان ٿو. ست زبانون ڳالهايان ٿو. پلا پوليس کي هٿارتي (اٿارٽي) آهي ته آها هڪ ڦنڪار (فنڪار) کي گرفتار ڪري. منهنجو مطلب آهي، هڪ آرٽسٽ کي پڪڙي؟" مونکي کل اچي ويئي. هن ٻڌايو ته هن سمگلنگ جو ڌنڌو ڇڏي اهو سرڪس جو ڪم شروع ڪيو هو. سڪر ۾ ميڙا ڪري ڪرتب ڏيکاريندو هو. پوليس کي خرچي نه ملڻ سبب ڪيس ١٠٩ ڪ پ ڪ ۾ چالان ڪيو هو. آچر تي خالد ٻڌايو ته ماڻس چاڪ ٿي چڪي هئي ۽ اسپتال مان موٽي گهر آئي هئي. ان خبر من تان مونجهه گهٽي پاڳي لاهي وڌي.

٣٠، جون- ١٩٧١ع

اڄ تائين ڪا تاريخ نہ نڪتي آهي. دوست يار ملڻ ايندا رهن ٿا. شوڪت ۽ تنوير بہ وري ٿي ويا آهن. هينئر ماڙيءَ تي اڪثر ويندو رهندو آهيان. اتي پراڻي اسٽاف وٽان ۽ ريڪارڊ مان پتو پيو اٿم تہ اهي پڃرا ڪافي تاريخي حيثيت رکن ٿا. گهٽ ۾ گهٽ سنڌ جي چوڪاري ۽ نجات جي نڪتہ نظر کان. ٽين نمبر پڃري ۾ پير صبغت الله شاهہ راشدي، پير پاڳارو-٦ رهي ويو آهي. مٿس برطانوي سرڪار خلاف بغاوت جي تهمت هيٺ مقدمو هلايو ويو هو، ۽ ڦاسيءَ جي سزا ڏني وئي هئي. ٻئي نمبر پڃري ۾ سنڌ جو اهو مردآهن رهي ويو هو جو ون يونٽ جي سازش آڏو ميڻ جو ماڻهو ٿي پيو هو، ۽ سنڌ جو سستو سودو ڪري چڪو هو. چوندا آهن تہ ڪن جي اڪيلاڙي سرهي تہ ڪن جي پڇاڙي. سو جهڙي ريت سنڌ جي بمبئي کان علحدگي ۽ ڪراچيءَ جي جدائي جي مسئلي تي کهڙي سهڻو موقف اختيار ڪري، اڳياڙي سرهي ڪئي هئي، ساڳي طرح ون يونٽ پيري هيٺ ڪري پنهنجي عاقبت خراب ڪئي هئي. سو هن اڳواڻ ايوبي دور جي شروعات ۾ ڪي ڏينهن هن ٻئي نمبر پڃري ۾ گهاريا هئا.

ٽيون پڃرو جنهن ۾ مان رهان ٿو، سو وڏي نصيبن وارو آهي. هن پڃري ۾ ان ماڻهوءَ پنهنجي جيون جون پويون گهڙيون گهاريون هيون، جنهنجي ڪردار ۽ عمل مونکي منهنجي شروعاتي جاڳرتا واري دور ۾ همتايو ۽ اڪسايو هو. امر شهيد، وير هيمو ڪالاڻي پويون گهڙيون هن پڃري ۾ ئي گهاريون هيون. مان اهو ڇاڻي ڦوندجي ويو هوس. هيمو منهنجو دوست نہ هو پر مون هنکي ڏٺو ۽ ٻڌو هو. هو مونکان ٣-٤ سال مٿي ساڳي ئي اسڪول (لوڪمانيہ تلڪ ميونسپل هاءِ اسڪول سکر) ۾ پڙهندو هو. سندس سوٽ ڪرشن ڪالاڻي منهنجو هم ڪلاسي هو. پنهنجي استادن پرمرام ۽ پولا ڪاڻيءَ جا آزاديءَ تي ليڪچر ٻڌي اسان ٻئي رسيس ۾ اسڪول جي لان تي ويهي سوچيندا هئاسين. هو ٻئي سباش چندر بوس جا پوئلڳ هئا. انهن مان ئي مونکي وطن دوستيءَ ۽ آزاديءَ لاءِ اُنس

مليو. اڪثر ڪرشن ڳالهين دوران هيمو جو نالو کڻندو هو. هڪ لڳا شام جو هو مونکي پراڻي سکر هيموءَ وٽ وٺي هليو هو. هنجي شبيهه هاڻي به اکين آڏو ڦري ٿي اچيم. ننڍڙو نينگرڙو، سهڻو ۽ سنجيدو. نئون نئون هلچل ۾ گهڙيو هو. ڪميونسٽن ۽ ٻين مارڪسسٽن جي اثر هيٺ آيل هو. ڪيمنيشيءَ سان گڏ پراڻي سکر ۾، بسڪٽ فئڪٽري وٽان ريل جي ٻنڌ اکيلائين پٽي جو ڄهلجي پيو. اتان ان مهل گورا فوج جي ڏرين لنگهڻي هئي. مٿس مقدمو هليو، سزا لڳس، ڦاسيءَ چڙهي ويو، پر مرندي مري ويو، دوستن ۽ ساٿين جا نالا نه ڏنائين. اها سندس ڪردار جي بلندي هئي. ڏڙڪن دلاسن ۾ نه آيو، سوريءَ چڙهي ويو پر ساٿ سنگت کي پڌرو نه ڪيائين. سوريءَ چڙهڻ ويل به 'سوراج زنده باد' جي نعري هڻڻ واري سنڌ جي هن سپوت کي سؤ سؤ سلام هجن. اڄ سنڌ ڪيس پنهنجي جدوجهد جو هڪ هيرو ۽ علامت بڻائي چڪي آهي. هوشوءَ سان گڏ هنکي ياد ڪيو پيو وڃي. مان ڀاڳوند آهيان، جو انجي ارٿيءَ ۾ به پويان پويان هلي رهيو هوس ۽ ان ڪمري ۾ به رهي رهيو آهيان، جنهن ۾ هن پوئين رات گهاري هوندي، ۽ ديش جي مستقبل بابت ٿي سوچيو هوندو.

هفتي جي منڊ ۾ سينٽرل جيل تان هڪ پارٽي آئي، جنهن هتان اياز نياپو مڪو ته ٢٨ تاريخ تائين خير ٿي ويندو. اخبار ۾ خبر پڙهي هيم ته ٢٨ جون تي صدر يحييٰ قوم کي خطاب ڪندو. سو شايد اياز سمجهيو پئي ته هو اقتدار ۽ اختيار عوامي ليگ کي سوپيندو ۽ پوءِ پنهنجا ٻند خلاصا ٿيندا. مان انتظار ڪرڻ لڳم. دراصل سڄي جيل کي انتظار هو. ڪافي عرصو ٿيو هو جو چورن جيلي نه ڪمائي هئي. جڏهن ڪنهن خاص قومي اهميت واري واقعي تي، يا حڪومت جي تبديل تي، چورن لاءِ عام معافيءَ جو اعلان ٿيندو آهي، ته انکي جيل جي زبان ۾ جيلي چوندا آهن. چورن پوئين جيلي ايوب واري مارشل لا لڳائڻ تي ڪمائي هئي. سو هينئر ڪين به لڳو پئي ته نئين حڪومت نهندي ۽ عام معافي ٿيندي. ٢٨ تائين ڏينهن رات هڪ ڪري خوشيءَ وچان جيل کي رنگ پوچا ڪيائون ۽ جهنڊين سان

سينگارباؤن. سو بہ آئي. صدر جي تقرير پڙهي همراهن جا ڍيڍر ڍرا ٿي ويا. اهوئي ورجايو ويو جو ٢٥ مارچ کان هرهر پڙهايو پيو وڃي. چورن خاڙ ۾ جهنڊيون ڦاڙي ڇڏيون. هڪ جتوئي ذات جي جنبي چور ريمارڪ ڏنو: ”سائين، هنن وڏو آهي چمڙي جو ڇڪ. سڙي جان نہ ڇڏيندا. ڪو ڪارو گڏهہ هينگ ڪري تہ جند ڇٽي. مجيب بہ اندر آ. سو گڏهہ آڻي تہ آڻي ڪيرا!“

٧، جولاءِ ١٩٧١ع

چوٿين ڏينهن، يعني آچر کان، جيل ۾ وڏيڪ رونق پئي لڳي. يا پنهنجي دل خوش آهي انڪري سڄو جيل سرهو ۽ سکيو نظر ايندو اٿم. آچر ڏينهن شام جو ننڊ مان اٿيم تہ وڇلي جوابدار پڙهايو تہ جيڪب آباد وارا ساٿي بہ هت پهچي ويا آهن. هنن جا هڪ ۾ نياپا جيڪب آباد سب جيل کان ۽ هڪ ۾ حيدرآباد سينٽرل جيل کان پهتا هئا، جي هنن پارٽين رستي موڪليا هئا. جيڪب آباد ۾ بہ هڪ اشتهار ڪيس پڪڙيو ويو آهي، جنهن ۾ اٺ گرفتار ٿيا آهن ۽ ٽي روپوش آهن. مان تڙ ڪري ڪارائين وڃي نڪتس. سڀ هنڌ پٿاريون وهنجي سهنجي، ڪچهري ۾ رڌل هئا. ياڪر پائي مليا سين. سڀ چاتل سڃاتل يار هئا. سنگت جو پراڻو ساٿي ۽ سماجي ڪارڪن غالب لطيف هو. جوشيلو قومي ورڪر ۽ شاعر ماستر عبداللطيف هو. پوليءَ جي سوال تي جيڪب آباد ۾ پهريون بڪ هڙتال ڪندڙ نوجوان وڪيل نارائڻ ڪيور هو. انجو پارٽنر رميش ۽ سندس سالو منوهر هو. پبلشر سيٺ گهنشام راهہ ويندو ڦاٿو هو. چاچي گدائيءَ جو ڇوڪرو فتاح عابد هو. ۽ فتني جي جڙ جوشيلو پر مارڪسٽ مخدوم زاهد بہ هو، جنهن منهنجي جهلڻ جي باوجود اهو ڪم ڪيو هو ۽ پوءِ مار سهي باس ڏئي سيني کي ڦاسايو هئائين! صوبيدار سان ملي سندن بندوبست ۾ لڳم، تہ جيئن وات بہ ڪاريتن ۾ نہ گهارين. صوبيدار سومر خان کي چئي هٽي وڃي هنڌ ڪيم. هو جيل ۾ منهنجا مهمان هئا. هڪ تہ مان سکر جيل جو هوس ۽ پيو سندن ساٿي هوندي ڪانئن اڳ جيل ۾ رهي رهيو هوس. ٻيو، لالي وارو پيو نمبر پيڇرو

خالي ڪرايم ۽ سندن ٽپڙ اوڏانهن ڏي ورايم. ٽپڙ ٽڙا رکي ناهي ويٺا ته جيل به بند ٿيو. پيري جي شيخن مان ويهي هڪ ٻئي سان حالي احوالي ٿياسين. هنن کي پوليس ڏاڍو تنگ ڪيو ۽ ٽپايو هو، ڇو جو هنن ۾ چار هندو هئا ۽ پوليس لاءِ سٺي آسامي هئا. هنن جي ڪيس جي جاچ به اقبال کي مليل هئي. هن مهل تائين پوليس هندو جوابدارن مان ڏ تن ڏ ڙ ڪن سان ١٠-١٥ هزار ڪڍي چڪي هئي، ۽ اڃا به وڏيڪ جي لالچ ۾ لڳي ڪين وڌيڪ رلائي رهي هئي. ڪيس جي جاچ ڪڏهوڪو پوري ٿي چڪي هئي. پر پوليس نه ته حقي ڏوهين کي چالان ڪري رهي ۽ نه ئي بي ڏوهين کي ڇڏي رهي هئي. هو حيدرآباد جيل، لطيف آباد لاڪپ، ۽ حيدرآباد فوجداري به رلي آيا هئا. مارون به ڏاڍيون کاڌيون هئائون. هن ڪيس ۾ به پوليس منصوبي ثابت ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي هئي ۽ ان ۾ به اياز کي ملوث ڪرڻ جو ارادو ڪيو هو. هنن کانئن اهڙي باس ورڻ ٻئي چاهي ته ٦ اپريل تي حاجي مدني ۽ (روپوش) جي جاءِ تي ميٽنگ ٿي، جنهن ۾ اياز، مرجوه انن جوابدارن ۽ ٻن ٻين روپوشن هرهڪ نصرالله شيخ وڪيل ۽ محمد بخش سومري وڪيل شرڪت ڪئي ۽ فيصلو ڪيو ته اهڙو اشتهار ڪڍي ڇپرائجي. جو ٻئي ڏينهن ڇاپي ورهايو ويو. پر هنن اهڙي باس ڪنهن نه ڏني. باقي مخدوم زاهد ۽ فتاح عابد سلطاني شاهد ٿيڻ جي ڏني تي ايترو سو باس باسيو (جو سچ هو) ته هنن اشتهار ڇاپيو، ۽ ٻين جوابدارن سندن اخلاقي ۽ مالي مدد ڪئي.

جيڪب آباد وارن ساٿين ٻئي ڏينهن يونيورسٽي معاملي وارن جهليل ساٿين جا به احوال ڪيا. جي ساٿي حيدرآباد سينٽرل ۾ مليا هئا. ات به پوليس ان سلسلي کي سکر ۽ جيڪب آباد وارن سلسلن سان ملائڻ جي ڪوشش ڪري رهي هئي. پر هو سڀ مڙس ٻڌيا بيٺا هئا، ۽ ڪنهن به ڪنهنجي خلاف باسيو نه ٻئي. البت ڪي دوست نئين تجربي سبب دلگير ضرور ٿيا هئا. انجنيئرنگ ڪاليج وارو اشوڪ رڳو روئيندو آهي ڇو جو پوليس ڪيس سخت پيڙا پهچائي آهي. غلام علي الانا اٿل ٿيو بيٺو آهي. پروفيسر عمر جا حوصلا به بلند هئا. باقي حميد سنڌي ۽ آفتاب مرزا دل لاهي ويٺا آهن. آفتاب مرزا روزانو

لڪ ۽ صلواتون ڪيرائيندو آهي. حميد هفتي هفتي قلندر تان تعويذ گهرائيندو آهي ۽ سندس پيئي ٻانهون ٽونٽ ڪان ڌوري تائين تعويذن سان ڀرجي ويون آهن. حميد بابت ٻڌل ڳالهين تي اعتبار گهٽ ۽ اچرج وڌيڪ آيم. ون يونٽ خلاف ۽ سنڌي زبان جي هلچل ۾ هنجو ڪردار اوچو ۽ امر رهيو آهي. سچو ساٿي ۽ ٻانهن ٻيلي تي رهيو آهي. 'روح رهاڻ' سندس ارادن ۽ اصولن جو آئينو آهي. پوءِ به، سمجهيم ته ممڪن آهي جيل جي سختين ڍلو ڪري وڌو هجيس.

هينئر پڙهڻ گهٽ ٿو ٿئي. سچو ڏينهن ويٺا بحث ڪندا آهيون. ٿڪبا آهيون ته تاس ڪٽيندا آهيون. ساٿي سڀ اسپرٽ ۾ آهن. ڪين ان اسپرٽ ۾ رکڻ ۾ مهر عبداللطيف جو ڪردار تعريف جوڳو آهي. نه ته گهٽا هاڻ لاهي ويهن ها. غالب طبعاً چپ ۽ ماٺ رهندو آهي. باقي ڪاڪي گهنشام کي نڪرڻ جو فڪر گهڻو هوندو آهي. هو ڦاٿو به راهه ويندي آهي. ۽ پاڪيٽ لفافا ڏيئي جيل پرايو اٿائين، نه ته تحريڪ سان ڪو ڪميٽمنٽ ڪو نه آهي. البت نارائڻ جو اداس هجڻ ڏکوئيندڙ آهي. ڪيس شايد وڪالت وڃائڻ جي ڳڻتي آهي، جا نئين نئين ڇهي اٿس. رات جو ماني لڳي ڪائي جڏهن شيخن ڪان ويهي يا ٻهي حالي احوالي ٿيندا آهيون ته نارائڻ موڪلائڻ مهل روزانو هڪ مخصوص انداز ۾ الوداع ڪندو آهي. "چڱو ٻائي، آسرو نام جو. ست گر ڪلياڻ ڪندو. گهر ڇٽجانءِ ته پاڻ سک ۽ آنند ۾ هو. پاپيءَ کي ڇٽجانءِ ته ڪاڳٽي نه ڪري. ڪاڪي کي ٻاهر ڪيڏي يا پرڀرو وٺي ڇٽجانءِ ته ٻائي ڪو ٻلو ڪريو. اسانجا ته بنديخاني ۾ وڻ وڃي ويا آهن. ڳانءِ وڪٽجانءِ، گابي وڪٽجانءِ، وڪيل جبرو ڪجانءِ. نه ته اسان جو اٿوَ رام ٻيلي. اهو پويون نياپو نه وسارجانءِ. وڌيڪ ايشور پٽ جي رکندو. چڱو واهگرو." رميش دل جهليو ويٺو هو ۽ سچو ڏينهن مٺو ٻيو هوندو هو. ڇو جو هٽ اچڻ جي ٿئي ڏينهن ئي ڪوڏي ڪوڏي ڪندي سندس ٻانهن نڪري پيئي هئي. باقي زاهد ۽ فتاح ان آسري تي هئا ته پوليس ڪين معافي ڏئي سلطاني شاهد ڪندي.

اڄ تنوير نقوي ملڻ آيو. لاهور کان آيو هو. چاليهن سالن کا
شاعري پيو ڪري. فلمي دنيا ۾ ڪافي ناماچار ٿيو اٿس. انمول گهڙي
هندستاني فلم کان مشهور ٿيو. پارٽيشن کان اڳ بمبئي ۾ نسالـ
وارو پارٽي ورڪر هو. پنجابي شاعري ته بي پناهه پياري اٿس. پ
اردو به چڱي لکندو آهي. پنجاب جو اڪيلو دانشور آهي، جـ
اسانکي سمجهي سگهيو آهي، ۽ اقبال جو نه پر وارث شاهه ۽ بلي شا
جو ثنا خوان آهي. نه ته بيا دانشور ڪل مادري زبان کي پٺي ڏئي
بيهندڙ آهن. پاڪستان ۾ اچڻ کانپوءِ عملي سياست کان ڪناره ڪش
ٿي ويو آهي. ڪلاڪ کن ڪچهري ڪيائين، ۽ مونکي صحت جي
بنيادن تي، ڪناره ڪش ٿيڻ جي صلاح ڏنائين. پر پيءُ ساهيءَ ۾
پاڻ ئي چيائين ته: هيءَ بيماري اها آهي جا هڪ دفعي لڳي ته موت
تائين نه ڇڏيندي. ويو ته لاهور جون يادون تازيون ڪيون ويون.
پنجابي اديبن ۽ دانشورن کي پنجابيءَ ڏانهن مائل ڪرڻ لاءِ، جي
مون لاهور ۽ پنجاب جي ٻين شهرن ۾ پنڌ ڪيا، تن ۾ هن مون سان
ڏاڍو ساٿ ڏنو. پر تاريخي ڪردار جي پس منظر ۽ موجوده
اقتصادي حالتن سبب اسان کي ڪنهن به نه ٻڌو. گارڊينا ۾
خوش پوش دانشورن سان به بحث ٿيا جنجي سرڪردگي احمد نديم
قاسمي ڪندو هو، ۽ پاڪستان ٽي هائوس ۾ انهن پرولتاري اديبن
سان به ڪچهريون ٿيون، جنجي اڳواڻي منير نيازي ۽ شفقت تنوير
مرزا ڪندا هئا. اڳيون گروپ ته توبري تي وٺ ئي نه ڏيندو هو،
ڇو جو اڙدوءَ هننکي آسودو ڪري ڇڏيو هو. تعجب اهو هو جو
هو نه رڳو گهر ۾ پر ٻاهر اسان سان به اڙدو ڳالهائڻ کان انڪار
ڪندا هئا ۽ پنجابي ڳالهائيندا هئا، پر پنجابي لکڻ ۽ ان لاءِ ڪجهه
ڪم ڪرڻ لاءِ ڪڏهن به تيار نه ٿيندا هئا. ڇو جو اهو سندن
اقتصاديات جو مسئلو هو. ڪڏهن ڪڏهن وزير آغا يا جميل ملڪ
پنهنجي ان غداريءَ جو اعتراف ڪندا هئا، پر پوءِ به لاشعوري طور
ساٿين سان ئي هوندا هئا. ٻي طرف پرولتاري گروپ وري اسانجي
حد تائين هلڻ لاءِ تيار نه ٿيندو هو. هو ڪنهن حد تائين اڙدوءَ جي
ڏس ۾ احساس ڪمتريءَ جو شڪار هو. ڪنهن روزاني اڙدو اخبار

۾ هفتي ۾ هڪ پنجابي صفحو يا ڪو پنجابي ماهنامو سندن ارادن
۽ امنگن جو حصول هو. ان سڀڪجهہ پويان اقتصادي چڪر
ڪار فرما هو. ون يونٽ ڪري لاهور رڳو انتظامي ۽ سياسي مرڪز
ٿيو هو، ۽ اڙدو جي عظمت ڪري اهو علمي، ثقافتي ۽ ادبي مرڪز
جي حيثيت بہ ماڻي چڪو هو، ۽ هر ڏس ۾ اڏين وڌي ۽ ويجهي
رهيو هو جيئن رومي شهنشاهيت دوران روم جو شهر اڏيو ۽ وڌيو
هو. سو پنجاب جو سياستدان هجي يا دانشور پنهنجن ۽ پنهنجي
قومي مفادن کي ڪنهن بہ قيمت تي ڇڏڻ لاءِ تيار نہ آهي. سمجهو
۽ باشعور ماڻهو بہ رڳو اسان سان زباني همدردي رکندو وڌيڪ نہ!
اهو ٿي تجربو قصوري ۽ جهڙي قانون دان، دانشور ۽ اڳواڻ جو
مليو اٿم. جڏهن مايامين يا ڳالهہ ٻولهہ ڪئي سين تہ مونکي ملڪي
سامراج جو غير شعوري ايجنٽ نظر آيو. ونتام ۾ آريڪي ظلمن
خلاف ’رسل‘ جي ٽربيونل ۾ ويهي آمريڪا کي ڏوهي ٺهرائيندڙ هي
شخص جيتري ڇڙ ۽ خار ’جيئي سنڌ‘ ۽ ’سنڌي ٻولي‘ جي نعري تي
کائيندو آهي ، اوتري مٺيان ’سامراج زنده باد‘ جي نعري تي بہ
خيرڪا لڳدي اٿس!

٨، جولاءِ- ١٩٧١ع

گذريل چند ڏينهن کان پيشاب ۾ تڪليف ۽ منهن تي ڪجهہ ٿوتر
ٿي پئي آهي. انڪري اڄ جيل جي ڊاڪٽر سول اسپتال رت ۽
پيشاب جي چڪاس لاءِ موڪليو. يورين شگر نارمل هئي باقي رت
۾ ڪجهہ ليول مٿي هئي. ڊاڪٽر جاگيراڻي وٽ بہ تي ڪلاڪ ويٺو
ڪچهري ڪندو رهيس جيستائين رپورٽون تيار ٿيون. سوٽ نسبن ،
اسٽر جو پٽ خادم ۽ خالد بہ آيا ۽ ويٺا رهيا. ماڙيءَ تي پڳس تہ
ڪامريڊ رڪڻ ملاقات لاءِ ويٺو هو. اتي سپرنٽنڊنٽ ٻڌايو تہ ڪالهہ
ڪراچيءَ جيل کان هڪ مزور اڳواڻ بہ بدلي تي هت آيو هو ، ۽
ٽيس بہ پاڻ وٽ رهائڻ لاءِ چيو. همراه گهرايوسين تہ گهاري مل
هڙتال ڪرائيندڙ مسعود ملڪ نڪتو. هن ٻن ٽن ڪراچيءَ جي
ڪامريڊن جا نالا ڪنيا. مرزا جي چوڻ تي اسان کيس پاڻ سان

رهاڻ قبول ڪيو. اجا لتا ڪپڙا مٿي ويٺاسين مس ته پنهنجي هشياري ۽ چالاڪي جي رعب رکڻ لاءِ همراه بحث شروع ڪري ڏنو. پهرين سڀ ڏي اصل هاڻوڪا ساڙي وڌائين. چي: ”جيئي سنڌ اڳرائيءَ واري قوم پرستيءَ جي تحريڪ آهي.“ ساڳيو پنجابي پناهگير نقلي ترقي پسندن وارو نظريو ڳڪاڻ ڪرايائين. اهي ڏي قصوري ۽ محمودالحق عثمانيءَ وارا ڦرا دهرايائين. چئي رکو طبقاتي مظلوم ٿيندا آهن ۽ قومون نه. سندن وضاحت جو تت پرج ۾ ساڳيو هو ته جي ون بوٺ لٿو ته سنڌ جي پنجابي سيٽلر ۽ پناهگير جو ڇا ٿيندو؟ ماستر مهر وراڻيو ته: جي سمجهي ويا ۽ سڌري هليا ته ٺيڪ آ، نه ته اهو ڪجهه ٿيندو جو بنگال ۾ ٿيڪي رهيا آهن. سو هنن يارن جي نظر ۾ رکو سنڌ جو وڏيرو ئي پرمار ڪندڙ طبقو آهي. باقي جيڪي همراه ڪوڙن ڪليمن تي سوين ايڪڙ زمين سنڌ ۾ هٿ ڪيون ويٺا آهن، سي مظلوم آهن. گڏبو براج ۽ مڪي ڏيندي ۾ سوين ايڪڙ زمين حاصل ڪندڙ غير حاضر زميندار به ويچارو مظلوم آهي. ڇو جو اهي وڏيرا نه آهن پر نواب ۽ چوڌري آهن. حالانڪ جو به سنڌ ۾ سنڌي هاري ۽ مزدور جي پيٽ ۾ سنڌ جي وسيلن جو استحصال ٿو ڪري سو پرماري سڏجڻ جي لائق آهي. پوءِ ڪٿي ڇونه اهو سنڌي وڏيرو هجي، پنجابي چوڌري يا ڪسان هجي. ڪراچيءَ جو مل مالڪ يا واپاري هجي، ۾ سرحد جو پٺاڻ ٽيڪسي ڊرائيور هجي. پر هت سڀئي لعنت رکو سنڌي وڏيري تي هوندي. ماستر مهر هن همراه تي ايترو ته ڪاوڙيو جو ان مهل ماڙيءَ ڏي ويو ۽ سپرنٽنڊنٽ کي ايلاز منٿ ڪري هن نقلي مارڪسٽ کي پڇرن مان ٽپڙ ڪڍايائين.

اسين سمجهي نه سگهيا آهيون ته اهي نقلي ترقي پسند ۽ ڪميونسٽ اسان جي مسئلن تي اهو رويو ڄاڻي ٻجهي وٺي رهيا آهن يا ناسمجهيءَ سبب! سنڌ ۾ قربت تي ۽ ناحق تي جي اسان کي موقف تان وڃون ته همراهن جي ڪميونزم به پاڪستان ۾ ائين خطري ۾ ٿو پئجي وڃي، جيئن رجعت پسندن جو اسلام! باقي هنن جي ملن ۽ ڪامريڊ ۾ ڪهڙو فرق آهي؟! هو پنهنجي براند جو اسلام ۽ هو پنهنجي مزاج جو ڪميونزم کڻي آيا آهن، جنکي جيڪڏهن ڪو خطرو آهي

ته نندين صوبن جي عوامي انقلابي تحريڪن کان! باقي جي ڪوڙ ڪچ ڪمايو، سچو ملڪ پيليون، جاوا ڪيون، گهمندا وتن ته نه اسلام ڪي لهس ٿي اچي ۽ نه ڪميونزم ڏي ڪمزور ٿي ٿئي. انهن نام نهاد مارڪسٽن ۽ ملن مڙني ونڊ ورڇ ڪري پئي پنهنجي هڪ هٽي قائم رکي آهي. سنڌي زبان جي الف ب به ڪانه ڄاڻن نه ڄاڻڻ جي ڪوشش ڪئي، پر ڊينگ اهي ڏيندا ته ”اسين ته هت اسلامي تحريڪ جا داعي ٿي آيا آهيون. اسين هت ڪميونزم جون جڙون مضبوط ڪرڻ آيا آهيون.“ مطلب ته همراه ڪوڙا ڪليم ٿاهي ناهي ايترو ته پڙ ۽ ڪاريگر ٿي ويا آهن جو اسلام ۽ ڪميونزم جون سنڌون ڏيڻ به شروع ڪيون اٿن. ڄڻ اسلام به هندستان کان هجرت ڪري سنڌ ۾ آيو هو ته مارڪسزم به ان مصيبت جي ماري هئي. باقي سنڌ ته هئي رڳو وڏيرا ئي وڏيرا. اتان جا اديب وڏيرا، تهذيب وڏيري، ريتون رسمون وڏيرڪيون ۽ ثقافت وڏيرڪي. سو همراهن ڪي نالو سڪان به وڏيرڪو لڳو، جو ويچاري ڄام ساقيءَ جي زال ڪي هٿرو گهمائي سڪان مان شائسته بيگم بڻائي ڇڏيائون. بلڪ ثابت ڪري ڏيکاريائون ته ظالم ۽ استحصال ڪندڙ طبقي ۽ قوم جو ماڻهو نه رڳو ڪڏهن به مظلوم پر ماريل طبقي ۽ قوم جو ساٿ ڏئي نه سگهندو، پر جيڪو سو انهن ۾ گهڙي انهن ۾ قوت وجهه جي ڪندو. هو سدائين ان طبقي جي هر شيءِ کي ذليل ۽ ڪمتر سمجهندو آهي جنهنجو هو استحصال ڪندو آهي. نه ته سڪان نالو ڪهڙي حساب سان شائسته کان گهٽ آهي يا شائسته ۾ ڪهڙو انقلاب جو راز سمايل آهي جو سڪان ۾ نه آهي.

١٢ جولاءِ ١٩٧١ع

اڄ خبر پيئي ته حيدرآباد ۾ سمري ملٽري ڪورٽ مهر حسين شاهه، ڄام ساقيءَ ۽ وسيم عثمانيءَ کي هڪ هڪ سال سزا ڏني. هو به مارشل لا ريگيوليشن ١٦ الف ۽ ١٧ ۾ چالان ٿيل هئا. ڄام ساقي روپوش آهي. چون ٿا ته باردر ٽپي پارت ويو آهي، جتان بنگلا ديش وڃي نڪتو آهي ۽ مڪتي باهني سان گڏ وڙهي رهيو آهي. ڪالهه

وڍساه کان مٿي آهي. جيل ۾ تصديق يا ترديد به ڪٿان نٿي ملي سگهي.

اڄ جيڪب آباد وارا ساٿي به اها خبر ٻڌي ملول ٿي ويا آهن. انکري ڪو خاص واقعو يا گفتگو نه ٿيو آهي. جيل جي ڪجهه وڏيڪ ريتن رسمن ۽ اصطلاحن جو مشاهدو ٿيو اٿم. هٿ ڇور گهٽو ڪري هڪٻئي کي سلام سان نه پر 'ياعلي مدد' 'مولا علي مدد' سان ڪيڪارين. جي ڪنهنکي مانيءَ جي صلاح ڪبي ته هو 'بسم الله' سان جواب نه ڏيندو پر چوندو ته 'الله سڀني کي ٻاهر جي ماني کارائيندو.' جيل ۾ چورن جي عام مشغوليت قرآن پڙهڻ نمازون ۽ تسبيح آهي. عام پسند جو سگريٽ نمبر-١٠ آهي. صابڻ اڪثر لائف بواءِ هلي. جيل ۾ سپ ڪان وڏيڪ گاريون پاڳئي (فريادي) کي ملن، ٻئي نمبر تي پوليس کي. ٽين نمبر تي سرڪاري وڪيل کي ۽ چوٿين نمبر تي سرڪار کي، جا سالن جا سال جيلي نه ڪندي آهي. (ٻي قسط)

نيو فيلڊس پبليڪيشنس

جو ايندڙ (١٢) ڪتاب

ايشور چندر

جي شاهڪار ڪهاڻين جو مجموعو

ڏاڍا چپ

ايشورچندر جو شمار ڀارت جي وڏن ڪهاڻيڪارن ۾ ٿئي ٿو، سندس هر نئين ڪهاڻي ڀارت جي هر ٻوليءَ ۾ يڪدم شايع ٿي ويندي آهي. هاڻ سندس شاهڪار ڪهاڻين جو مجموعو پهريون ڀيرو سنڌ ۾ ڇپجي رهيو آهي.

صفحا: ٻه سؤ — قيمت: ٠٠-٨ رپيا

داستان يا قصو (مختصر مضمون)

فيروز احمد ميمڻ

قصي جي ابتدا:

اوائلي دؤر ۾ ڪهاڻي، آکاڻي، قصو يا داستان هڪ ئي شيءِ ڪي چيو ويندو هو. ۽ اها به هڪ حقيقت آهي ته انسان ڪي ابتدائي دؤر کان ئي ڪهاڻي ٻڌڻ سان دلچسپي رهي آهي. انسان ڪي پنهنجي ابتدائي دؤر ۾ سختيون ۽ تڪليفون برداشت ڪرڻيون پيون، پر هن مقابلو ڪيو ۽ فتح حاصل ڪئي. تڏهن هنجي دل ۾ اها خواهش جاڳي ته هو پيش آيل سختين ۽ پنهنجين ڪاميابين جي روداد ٻين کي ٻڌائي. ۽ اها روداد ٻڌائڻ سندس سڀ کان دلچسپ مشغلو هو. ٿڪل ٽٽل انسان ڪي، پنهنجي ٿڪَ لاهڻ لاءِ، فطري طور اهڙي مشغلي جي ضرورت هوندي هئي، جنهن مان سندس احساس برتري کي تسڪين ملي، ۽ جنهن مان وقتي طور کيس اهڙو احساس ٿئي، جو هو پنهنجون سختيون ۽ تڪليفون وساري وهن. تنهنڪري هو ڪارنامن جي انهن رودادن کي ٻڌي خوش ٿيندو هو. اهو ئي ڪارڻ قصي جي آغاز جو سبب بڻيو.

شروع ۾ جيڪي قصا ٻڌائيا ويندا هئا، انهن ۾ رڳو ٻڌائڻ واري جا پنهنجا ڪارناما بيان ڪيل هوندا هئا. ۽ پوءِ آهستي آهستي انهن ۾ رومان، تصور ۽ خيال شامل ٿيڻ لڳا. ۽ انهن قصن ۾ انسان هڪ اهڙي دنيا آباد ڪئي هئي، جن ۾ حقيقت جي سختين ۽ آزمائشن کان مڪمل نجاعت حاصل هوندي هئي.

شروع ۾ قصا زباني ٻڌائيا ويندا هئا. جيڪي هڪ نسل کان ٻي نسل تائين پهتا. ۽ پوءِ قصا لکجڻ لڳا. ۽ جيڪي قصا لکت ۾ آيا، اهي هڪڙن پڙهي ٻين کي ٻڌايا ۽ ٻين يادڪري ٽين کي ٻڌايا ۽ اهڙيءَ طرح اهو سلسلو نسل درنسل هلندو رهيو. اڪثر اهي قصا ڏاڏيون ۽ نانيون، ماءُر ۽ ماسيون، ٻارن کي رات جي ماني کائڻ کان پوءِ سمهارڻ کان اڳ، برزبان

ٻڌائيندا رهيون آهن، جي اڪثر ڪتابن ۾ ڇپيل نه ملندا آهن. تنهن کانسواءِ، اوطاقن ۽ اوتارن ۾ به قصا يا داستان ۽ ڪٿائون ڪٿندڙ ايندا هئا، جي جنن، ڀوتن، ديون، پرين ۽ راجائن سورمن جون دل آڀاريندڙ قصا ٻڌائيندا هئا، پر انهن مان به ڪي جزوي ڇاپي هيٺ آيا آهن. 'سنڌي ادبي بورڊ' حيدرآباد سنڌ پاران، ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ جي نگرانيءَ هيٺ پراڻن قصن ۽ ڪهاڻين جا ڪي مجموعا شايع ٿيا آهن.

سنڌيءَ ۾ قصي جي ابتدا:

سنڌيءَ ۾ پهريون نثري قصو جيڪو ڇاپي ۾ آيو. سو هو مشهور لوڪ-ڪٿا تي ٻڌل 'آکاڻي راءِ ڏياچ ۽ سورٺ جي' جنهنجو لکندڙ ڪجھ عرصو گمنام هو، پر پوءِ جناب محمد صديق ميمڻ جي 'سنڌي ادبي تاريخ' (١٩٣٧ع) مان معلوم ٿيو ته اهو سنڌي نثر جي پايو وجهندڙن مان هڪڙو منشي آڌارام ٿانورداس هو. اهو قصو ڪئپٽن اسٽيڪ جي 'سنڌي گرامر' (١٨٤٩ع) ۾ ضميمي طور ڏنل آهي.

سنڌ جا نيم تاريخي داستان، جهڙوڪ: سسئي پنهون، مومل راڻو، سورٺ راءِ ڏياچ، ليلا چنيسر، نوري ڄام تماچي، سهڻي ميهار، مورڙو مير بحر ۽ لاکو ڦلاڻي وغيره. جيڪي سنڌ ۾ مشهور هئا، شاهه صاحب انهن مان ڪي قصا پنهنجي ڪلام لاءِ منتخب ڪيا. انهن جي تاڃي پيٽي ۾ پنهنجن بيتن جا گل اڻيائين. ڇاڪاڻ ته انهن قصن جي سنڌ جي ماڻهن کي ڄاڻ هئي. ان ڪري عام قصي نويسن وانگر سڄو قصو نه ڪنيائين. انهن قصن ۽ ڪهاڻين جا ڪردار سماجڪا آهن. قصن جي اندر ڪي ڪردار اهڙا به آهن جن جي روش جي ڪري انهن سماجهن کي ڪو قدم ڪڍڻو ٿو پوي. سسئي کان علاوه مورڙو به اهڙوئي ڪردار آهي. مورڙو سيني پيرن ۾ ڪمزور ۽ عيب وارو آهي پر وقت اچڻ تي اجگر سان ٽڪر کائيندي نٿو گسي. اهو سنڌ جي عام ويساهه ۾ وسوڙيل ماڻهوءَ جو ڪردار آهي جيڪو صبر سان هر ڳالهه سهي ٿو. ڪڏهن ته محسوس ٿي نٿو ڪري ته ڪير سچ

ڪير دشمن آهي. بلڪل ائين موزڙو هيٺي ڪان پٺتي هو ۽ جڏهن اٿيو ته هٺي دشمن کي ڪيرائي وڌائين. ميهار هجي يا راڻو، پنهنجي مقصد لاءِ ڪيترين تڪليفن ۽ مخالف قوتن سان مقابلو ڪندي وڃي ٿا منزل ماڻين.

١٨٥٣ع ۾ عربي آئيويٽا نهڻ سان سنڌي نثر لکڻ توڙي ڇپائڻ کي وڏي هٿي ملي ۽ ٻين زبانن جي قصن کي سنڌيءَ ۾ ترجمو ڪيو ويو. تن ڏينهن آڪاڻين کي قصا يا ڳالهيون چوندا هئا، جن ۾ ساديون سوديون ڳوٺاڻيون يا گهرو ڪهاڻيون بيان ڪيل هونديون هيون ۽ منجهانئن اخلاقي نصيحتن ڪڍڻ تي زور ڏنو ويندو هو. اهڙيءَ ڪهاڻي هئي غلام حسين قريشيءَ جي لکيل 'ٻنيي زميندار جي ڳالهه' (١٨٥٤ع) جا پنڊت بنسي ڌر جي هندي قصي تان ورتل هئي ۽ سنڌي ڳوٺائي زندگيءَ ۾ بهاريل هئي.

تنهن کانپوءِ سيد ميران محمد شاه (اول) "سدا توري ۽ ڪڌا توري جي ڳالهه (١٨٥٥ع) ۾ ساڳئي پنڊت بنسي ڌر جي هندي قصي 'ڪيڏي سيڏي' تان سنڌيءَ ۾ ترجمو ڪئي جا 'مهراڻ' مخزن (١٩٥٩-١) ۾ پڻ ڇپي هئي.

گل بڪاولي قصو جيڪو اصل فارسيءَ تان اردو ۾ ترجمو ڪيو ويو هو، ۽ اردوءَ تان ماستر احمد خان تڳيو خان جلباڻي سنڌيءَ ۾ ترجمو ڪيو. 'امير حمزه' دراصل عربي زبان جو قصو آهي، پر اهو به اردو ۾ ترجمو ڪيو ويو هو ۽ ان تان سنڌي زبان ۾ آندو ويو. اهڙيءَ طرح 'الف ليلي' ۽ 'حاتم طائي' پڻ عربي قصا هئا جي اول اردوءَ ۾ ۽ بعد ۾ سنڌيءَ ۾ ترجمو ڪيا ويا 'گل صنوبر' ۽ 'سيف الملوڪ' ۽ 'بديع الجمال' پڻ فارسي مان اردوءَ ۾ ۽ ان تان سنڌيءَ ۾ ترجمو ڪيا ويا.

داستان يا قصي جون خوبيون:

بقول پروفيسر وقار عظيم جي ته: ڪهاڻي دلچسپيءَ جو هڪڙو مشغلو آهي. ڪهاڻي انسان جي انهن ڪارنامن جي روداد آهي، جنهن ۾ هن پنهنجي ماحول جي ڪنهن اهڙي ٽڪرائيندڙ قوت

سان مقابلو ڪري ان تي فتح حاصل ڪئي آهي. ڪهاڻي انسان جي برتري جي احساس جي تسڪين جو ذريعو آهي. ڪهاڻي حقيقت جي دنيا کان پري خيال، رومان ۽ تصور جي دنيا جي تازه تصوير آهي. ڪهاڻيءَ جو اهو ئي تصور قصي جو بنيادي تصور آهي.

قصا، پڙهندڙن کي اهڙي تفريح، دلچسپي، ۽ اهڙو ذهني سڪون جو سرمايو مهيا ڪن ٿا، جن ۾ 'ڇو' ۽ 'ڪيئن' جي گنجائش ڪانهي. قصي جو بنيادي مقصد فقط اهو آهي ته قصو پڙهندڙ/ٻڌندڙ لاءِ دلچسپي جو ذريعو بڻجي. اهو ئي سبب آهي ته قصي کي طويل کان طويل‌تر ڪيو ويو، ته جيئن پڙهندڙ گهڻي ۾ گهڻي عرصي تائين حقيقت جي دنيا کي وساري خيال ۽ رومان جي دنيا ۾ سير ڪري سگهي. تنهنڪري قصو ٻڌائيندڙ ۽ لکندڙ قصي کي طويل بنائڻ لاءِ اصل قصي سان ضمني قصا به ملائي پڙهندڙن ۽ ٻڌندڙن جي توجه گهڻي ۾ گهڻي عرصي تائين قصي ڏانهن رکڻ جي ڪوشش ڪندا آهن.

قصي انسان جي عملي زندگي جو هڪ اهڙو ضابطو مرتب ڪيو آهي، جنهن ۾ بي انتها عيش ۽ عشرت آهي. جيڪو جرئت، همت، شجاعت ۽ مردانگي جو مظاهرو ڪري ٿو، ته موت ۾ دائمي سڪون ۽ خوشي حاصل ٿئيس ٿي. مروت، محبت ۽ همدردي جي موت ۾ عزت ۽ مرتبو مليس ٿو. وقتي سختي جي عيوض دائمي راحت.

قصي جي دنيا مشاهدي ۽ فڪر جي آباد ڪيل ڪانهي، بلڪ تصور ۽ خيال جي آباد ڪيل آهي. ۽ انجي سينگارڻ ۽ سنوارڻ ۾ نثر ۽ نظم پنهنجون پوريون پوريون قوتون ڪم آنديون آهن. تنهنڪري قصي ۾ هر طرف حسن جمال ۽ بهادري جا نظارا بيان ڪيل آهن، تنهنڪري قصا، پڙهندڙن لاءِ ڪشش جو باعث بڻيا آهن.

قصي جي هڪ خوبي اها به آهي ته انهيءَ ۾ هڪ اهڙي دنيا قائم ڪيل هوندي آهي، جيڪا ڪڏهن ڪڏهن حقيقي دنيا کان به وڌيڪ سچي ۽ قابل يقين نظر ايندي آهي. جيڪو ڪجهه فطري ڪونهي اهو قصي ۾ فطري ۽ جيڪو ناقابل يقين آهي، اهو يقيني ۽

قابل قبول محسوس ٿئي ٿو. ۽ اهائي ڳالهہ پڙهندڙ پسند ڪندو آهي. گهڻن قصن ۾ اها خوبي هوندي آهي تہ ڪهاڻيءَ جا ڪردار حقيقت کان وڌيڪ مثالي هوندا آهن ۽ اهي غير معمولي ڪم ڪندا آهن جو پڙهندڙ يا ٻڌندڙ حيران رهجي ويندو آهي ۽ جنهن نيڪي جي رستي تي اهي ڪردار هلندا آهن، پڙهندڙ انهن کي ٺيڪ صحيح رستو سمجهندو آهي.

قصن ۾ فقط اهي ئي خوبيون ڪونهن تہ اهي پڙهڻ ۽ ٻڌڻ ۾ دلچسپ لڳن ٿا، پر هر قصي ۾ گهڻي ڀاڱي چڱو مقصد پڻ رکيل هوندو آهي. هر قصي ۾ بدي کي ننديو ويو آهي ۽ نيڪيءَ کي ساراهيو ويو آهي. ڏاڍ ۽ ڏهڪاءُ جي مقابلي ۾ رحم ۽ همدرديءَ کي ساراهيو ويندو آهي. ڪنجوسي جي ڀيٽ ۾ سخاوت جي واکاڻ ڪيل هوندي آهي، بزدلي جي ڀيٽ ۾ بهادري، ۽ نا انصافين جي ڀيٽ ۾ انصاف ساراهيو ويندو آهي.

علامتون:

قصن ۾ ديو، ڀوت، جن، ڏائڻيون، برائي جي علامتن طور پيش ڪيل هوندا آهن.

پريون، پريزاده، شهزاديون، شهزاده ۽ درويش، نيڪي جي علامتن طور پيش ڪيل هوندا آهن.

هر قصي مان اهو سبق ملندو آهي تہ برائيءَ جو نتيجو سدائين برو ۽ نيڪيءَ جو نتيجو سدائين چڱو نڪرندو آهي. فتح هميشہ حق جي ٿيندي آهي.

داستان، ناول ۽ افساني ۾ فرق:

انسان جي ابتدائي دؤرڪان ئي قصا يا داستان وجود ۾ آيا. پر جيئن تہ ابتدا ۾ انسان ايڏو ترقي يافتہ ڪونہ هو، تنهنڪري قصن ۾ گهڻو ڪري ديون، جنن، ڀوتن يا بادشاهن ۽ پرين جون خيالي ڳالهيون هونديون هيون. پر جيئن جيئن انسان ترقي ڪندو ويو تہ سندس سوچ ۽ خيال ۾ تبديلي اچڻ لڳي ۽ هنجو لاڙو حقيقت ڏانهن ٿيڻ

لڳو. تنهنڪري ناول وجود ۾ آيو ۽ قصن ۾ جيڪا طوالت ۽ غ
حقيقت پڻو هو، اهو ناول ۾ ايترو نہ رهيو. پر شروع ۾ جيڪي ناو
لکيا ويا، آهي جيتوڻيڪ طوالت جي ڀيٽ ۾ قصن کان گهٽ
هئا، پر لکڻ جو انداز گهڻي ڀاڱي قصن جهڙو ئي هو. پر دنيا ج
ترقيءَ سان گڏوگڏ ناول بہ ترقي ڪرڻ لڳو ۽ قصي کان بلڪل
الڳ ٿي بيٺو. ۽ قصي جي ڀيٽ ۾ ناول جا ڪردار وڌيڪ حقيق
۽ مثالي محسوس ٿيڻ لڳا. قصي ۾ رکيو هڪڙو مقصد وکيل هوند
آهي تہ: پڙهندڙ تفريح حاصل ڪري ۽ ڪجهه وقت تائين خيالي
دنيا ۾ گم رهي. قصي ۾ رکيو تصور، رومان ۽ خيال پيش ڪيل
هوندو آهي، پر انجي ڀيٽ ۾ ناول ۾ ساڳيون ڳالهيون فڪر
مشاهدي تي ٻڌل هونديون آهن. ۽ ناول ۾ جذبن جو صحيح اظها
فناڻتي نموني هوندو آهي. قصن ۾ جتي فرضي ڪهاڻيون هونديون
آهن، اتي ناولن ۾ صحيح زندگي جو عڪس ۽ گهرائي هوندي آهي.
جيئن تہ انسان فطري طور ترقي پسند آهي ۽ جيئن جيئن دنيا ترقي
ڪندي ويئي، تيئن انسان بہ نيون کوجنائون ڪندو رهيو، هو هڪ
اهڙي شيءِ جي ڳولا ۾ هو، جيڪا زندگيءَ کي ويجهي ۾ ويجهو
هجي ۽ حقيقت تي ٻڌل هجي، ان ۾ گهرائي هجي ۽ سموريز
وسعتن تي حاوي هجي پر انجي باوجود ان ۾ اختصار هجي، تہ جيئن
هو گهٽ وقت ۾ گهڻو ڪجهه حاصل ڪري سگهي. ۽ اهو ئي
سبب بڻيو مختصر افساني (ڪهاڻي) جي جنم جو. مختصر افساني
جي ڀيٽ ۾ قصي کي ڏسبو تہ ڪي قصا ايڏا تہ طويل آهن، جنکي
پڙهڻ لاءِ مهينا گهرجن، پر افساني جي خوبي اها آهي تہ انهيءَ ۾
حقيقي زندگيءَ جون سڀئي خوبيون بہ آهن ۽ پنجن منٽن کان ڪلاڪ
ڏيڊ ۾ ختم ٿيو وڃي. جيتوڻيڪ ناول، قصي جي ڀيٽ ۾ (ڪن
ڪانسواءِ) ننڍا بہ آهن ۽ حقيقت کي ويجهو بہ آهن، پر انهن کي
پڙهڻ ۾ بہ افساني جي ڀيٽ ۾ وڌيڪ وقت لڳيو وڃي.
قصي لاءِ ڪا بہ پابندي ڪانهي، هو ڪيڏو بہ طويل ٿي سگهي ٿو.
نہ فقط اهو، بلڪ هڪ قصي ۾ ڪيترا ئي ننڍا ننڍا قصا شامل ڪيل
هوندا آهن، جنجو قصي جي مرڪزي ڪهاڻي يا مرڪزي ڪردار

سان واسطو نہ هوندو آهي. نہ ئي قصي ۾ وقت جو خيال رکيو ويندو آهي. پر ناول ۾ هڪ بامقصد ڪهاڻي هوندي آهي ۽ فن جو پورو خيال رکيو ويندو آهي ۽ جيڪڏهن ناول ۾ ٻين ڪردارن جا واقعا ڏنا ويندا آهن تہ انجو ناول جي مک ڪهاڻيءَ سان ۽ مک ڪردار سان لازمي ڳانڍاپو هوندو آهي.

ناول جي ڀيٽ ۾ افسانو نہ فقط مختصر آهي، بلڪ ناول واريون سموريون خوبيون بہ مختصر افساني ۾ موجود هونديون آهن. قصي ۽ ناول ۾ مک ڪردارن کان علاوه ٻيا بہ ڪيترا ئي ڪردار هوندا آهن ۽ انهن ڪردارن جون بہ ڪهاڻيون ۽ واقعا بيان ڪيل هوندا آهن، پر مختصر افسانو هڪ ڪردار جي ڪنهن بہ هڪ واقعي تي ٻڌل هوندو آهي. ۽ مختصر افساني ۾ جيڪڏهن ٻيا ڪي ضمني ڪردار هوندا آهن تہ اهي سهارو ڏيندڙ ڪردار (Supporting Corrector) هوندا آهن ۽ مک ڪردار کي هٿي ڏيندا آهن. مختصر افسانو ڪنهن هڪ واقعي ڏانهن اشارو ڪري ٿو. پر جيڪڏهن ان ۾ ٻيا ڪي واقعا پيدا ٿين ٿا، تہ فقط انهيءَ ڪري تہ مک ڪهاڻيءَ کي سهارو ڏين.

قصي ۾ نہ ڪردار نگاري هوندي آهي ۽ نہ حقيقت پسندي. انهيءَ ۾ رڳو حيرت ۾ وجهندڙ واقعا هوندا آهن. زندگي سان واسطو رکندڙ ٻين واقعن جي ثانوي حيثيت هوندي آهي. پر ناول ۽ مختصر افساني ۾ حقيقت ۽ ڪردار نگاري ڀرپور فنائيتي نموني هوندي آهي. خاص ڪري ناول ۾ زندگيءَ سان واسطو رکندڙ ننڍين ننڍين ڳالهين جو بہ ذڪر ڪيل هوندو آهي. افساني جي ڀيٽ ۾ ناول ۾ منظر ۽ ڪردار نگاري پيش ڪرڻ جي وڌيڪ گنجائش هوندي آهي. انهيءَ جي ڀيٽ ۾ افساني ۾، جيئن تہ افسانو مختصر هوندو آهي، تنهنڪري ڪردار نگاري مختصر نموني سان ڪبي آهي ۽ اهو ئي افساني جو فن آهي تہ آها ڪردار نگاري، جيڪا ناولن ۾ صفحن جا صفحا ونيو چڙهي، افساني ۾ ڪن سٽن ۾ بيان ڪبي آهي.

قصي ۾ اهو عيب هوندو آهي تہ ان ۾ هڪ خيالي دنيا وسايل هوندي آهي، جيڪا حقيقي دنيا کان بلڪل مختلف هوندي آهي،

جنهنجي هر شيءِ نئين ۽ پراسرار هوندي آهي. ۽ قصو، لکندڙ جي خيال جي پيداوار هوندو آهي، پر ناول ۽ افساني ۾ (ڪن ڪانسواءِ) حقيقي دنيا، حقيقي واقعا، پيش ايندڙ مسئلا ۽ پنهنجي وقت جون حالتون فنائيتي نموني پيش ڪيون وينديون آهن.

افسانانگار، قصي لکندڙ جي ڀيٽ ۾ هڪ اهم مسئلي کي پيش ڪري پاڻ خاموشيءَ سان هٽيو وڃي. انهيءَ مسئلي جو آپاءُ ڇا آهي؟ اهو سوچڻ يا پڙهندڙ لاءِ پاڻ تڪليف نہ ڪندو، ڇو تہ افساني جي فن کيس اهڙي آزادي بخشي آهي. جيڪا ناول نگار ۽ قصي لکندڙ کي نصيب نہ آهي. انهيءَ جو مطلب اهو بہ نہ آهي تہ افساني نگار جو ڪم فقط پنهور کي باهہ ڏيڻ آهي، پر افسانا نگار سڌيءَ طرح نہ بلڪ اڻ سڌيءَ طرح مسئلي جي حل ڏانهن بہ اشارو ڪندو ويندو آهي.

(هن مضمون جي تياريءَ لاءِ، هيٺين ڪتابن ۽ مضمونن تان مدد ورتي ويئي آهي:
سنڌي نثر جي تاريخ – منگهارام ملڪاڻي، سنڌي ادبي تاريخ – محمد صديق ميمڻ، داستان سے افسانے تک (اردو) – پروفيسر وقار عظيم.)

نيو فيلڊس پبليڪيشنس

جو ١٠ ڪتاب

غلام نبي مغل

جي اڻ ڇپيل ۽ ڇپيل ڪهاڻين جو نئون مجموعو

رات منهنجي روح ۾

مغل جو شمار موجوده وقت جي وڏن ڪهاڻيڪارن ۾ ٿئي ٿو. مغل ورهاڱي کانپوءِ ڀهريون ڪهاڻيڪار آهي جنهن جنس جي موضوع تي لکيو ۽ سندس ڪهاڻين جا ڀهريان ٻہ مجموعا، 'نئون شهر' ۽ 'رات جا نيڻ' هٿو هٿ وڪامي ويا، 'رات منهنجي روح ۾' جون بہ وڪري لاءِ تمام ٿوريون ڪاپيون بچيون آهن.

صفحا: ٢٥٠ قيمت: ٨-٠٠ رپيا

ڪنڊا، ڪونڌ، گل ۽ گونچ، ڦونهڙا ڦولار مٿيءَ جا

ذوالفقار راشدي

اٽڪل ٽهائي صديءَ کان به گهڻو وقت نياز کي، سنڌي شاعريءَ جي رڻ پٽن ۾، خيابان ۽ نخلستان آباد ڪندي گذريو، تنهن کانپوءِ سنڌ جي هن سريلي ۽ سٺائتي شاعر جي شاعريءَ جو پهريون مجموعو ڇپجي آيو آهي- "ڌرتيءَ جا گيت."

نياز جي شاعريءَ کي پڙهندي ۽ نياز يا نياز جي رنگا رنگ ڪلام بابت سوچيندي ۽ لکندي ذيان ۽ قلم هر هر ٿڪيو وڃي. ڪٿان کان شروع ڪجي ۽ منڍ ڪيئن ڪجي؟ اڳ ۾ نياز کي سمجهجي يا پهريان نياز جي ڪلام جو اڀياس ڪجي؟ پر شاعر ته جو ڪجهه هوندو آهي سو گهڻي ڀاڱي پنهنجي سوچن، ويچارن، امنگن، ارادن ۽ آدرشن سميت پنهنجي ٺي ڪويتائن جي ڪنڊن پاسن ۾ لڪل موجود رهي ٿو. انڪري خود ڪويءَ کي سمجهڻ لاءِ به سندس ڪويتائن کي ٺي چڱيءَ پر پڙهڻ، پرکڻ ۽ پرجهڻ جي گهرج پوي ٿي. ذات مان ٺي ذات-ذٽيءَ جي ذات جا اهڃاڻ ملندا آهن مگر ڳولڻ ڦولهڻ واري اک ۾ آها بينائي، آها چٽائي، آها گهرائي ۽ آهو سوجهرو هجي. هونءَ ڪلاڪار کي سندس ڪلا کان ٻاهر ڏسندڻ، جاچڻ ۽ سمجهڻ جي ڪوشش ڪرڻ ته چريائپ جو ڪم ٿيندو:

وڃين ڇو وڻڪار هٿ نه ڳولين هوت کي!

نياز جي شاعريءَ بابت ڳالهه ڪندي سڀ کان اڳ هيءَ چوڻ ضروري ڀانيان ٿو ته نياز پنهنجي شاعريءَ ۾، ڪن سياسي مٿن ۽ آدرشن سان، پنهنجي 'جانبداريءَ' (Commitment) کي لڪائي نه سگهيو ۽ گهڻن هنڌن تي نعرن ۽ هوڪن جا سيلهه سندس مخملي فن جي تاجي-پيٽي مان سٽين، ڪوڪن ۽ ڪلين وانگر، ٽڪا ڇهنبيارا منهن ڪڍيو آرپار نڪتا بيٺا آهن. انڪري سندس شاعريءَ جو ڪوڙ ساڙو ڀاڱو ڪنهن ڏند ڪٿائي آڪاڻيءَ جي سحر ۾ جڪڙيل

۽ ملڪوتي مهانڊن واري شهزادي جو مڙهه پيو لڳي، جنهنجي لوڻ لوڻ ۽ رڳ رڳ ۾ جادوءَ جون سيون ڌنبيل هيون ۽ جنهنجي موهڻي مورت ڪي ڏسي ڪا دل واري ڪنواري موهت ٿي پئي ۽ پنهنجي هٿن سان، چپن ۽ ڇهڻ ين سان هڪ هڪ سٽي، هڪ هڪ سيلهه چوڏي ڪيڻ لڳي. اهو پيار جو پورهيو ڪندي ڪيس ڪي ورهه لڳي ويا ۽ جڏهن آخري سٽي به راجڪمار جي بت مان نڪري آئي ته هو ڪلمو پڙي آٿي ويهي رهيو.

چوندا آهن ته اوڳڻ ڪان بنهه پالهي رڳو الله جي ذات آهي تنهنڪري سياسي نعرن ۽ متن تي ٻڌل شاعريءَ جي ڪجهه حصي هوندي به مڃڻو پوي ٿو ته نياز ٻوليءَ جو بادشاهه آهي ۽ سندس لفاظيءَ (Vocabulary) جو خزانو سدا ڀرپور رهي ٿو. لفظ سندس آڏو ٻانهن- ٻڌا ٻانهان آهن جنکي آگر ڪان جهلي شاعر جنهن صف، جنهن سٽ ۾ بيهاري ٿو، اتي ئي انهيءَ سيتا ۾ ئي آهي سٺا ۽ سدا سهڻا پيا لڳن. ٻوليءَ تي شاعر جي هيءَ حاڪميت ۽ سچي ۽ فطري فني رت ڪٽ ۾ سگهڙائپ ۽ ڏانوَ سبب، نياز جي شاعريءَ جي غاليچي ۾ آپريل سيلهه، ڪوڪا ۽ ڪليون به سندس شاعريءَ جو ايپامي سفر ڪندي پڙهندڙ ٻيا پارڪوءَ ڪي ٽڪائن، ايذائين ۽ بيزار ننا ڪن پر آهي ڪنڊا گلاب جي گُل جي پر پاسي وارا ڪنڊا سمجهي، گلن چونديندڙ ڪي خوشبو جي حاصلات لاءِ، ڪل خوشيءَ سان سهڻا پون ٿا. انهن جو چيڪواسهه ۽ درديلو ننو پانڄي. سور ۽ ساوَ، ڪتاڻ ۽ متاڻ رلمل ٿي نياز جي فن ڪي سوادي ۽ ڪنمڙو ٻڻائي ڇڏيو آهي ۽ جيڪڏهن اچا به اوهون وچي پروڙجي ته ڪتاڻ ڪان متاڻ جا جُزا مڙيو ئي هن محلول ۾ سوايا ۽ سرس چڪجن ٿا:

پريان سندي پار جي مڙيئي مٺائي،
ڪانهي ڪڙائي چکين جي چٽ ڪري.

جيئن ته مان مٿي لفظن تي نياز جي پهچ ۽ قدرت ڪي مڃي آيو آهيان، تنهنڪري هتي هيءَ به چٽو ڪرڻ گهران ٿو ته هو رڳو سهڻن ۽ سيباڻن لفظن جو ڪيڏاري نه آهي پر انهن لفظن ۾ مقصد ۽ مطلب جا ملهائتا موتي به لڪل هوندا آهن. 'مقصد' ۽ 'مطلب' مان

منهنجي مراد ڇا آهي؟ اڳين ڪٿي سمجهو ته آهو ئي مطلب ۽ مقصد جيڪو دنيا ۾ جي اوچ ڪوڏيءَ جي فن ، ادب ۽ شعر ۾ سدائين سانديل رهيو آهي ۽ رهندو يعني سوچ ڪي سنوارڻ جو گڻ.
(Clarification of Thought)

ٻوليءَ تي ايڏي پهچ ۽ هٿ - پڄندي ڪن سچن ۽ ڳاڻ ڳڻين فنڪارن ڪي حاصل هوندي آهي. لفظن تي حڪمراني ۽ پڄت جي شاعريءَ ۾ وڏي اهميت آهي ڇو ته شاعر جو ڪجهه سوچي، ڀوڳي، لوڇي ۽ لهي ٿو - آهو سڀڪجهه ڪيس لفظن جي وسيلي ٻين تائين پهچائڻو، ڏيکارڻو ۽ محسوس ڪرائڻو آهي، عام ماڻهو ۽ شاعر ۾ بنيادي فرق ٻن ڳالهين جو آهي: پهريون ته عام ماڻهوءَ جي سوچ، احساس ۽ نظر اُتاچري ٿئي ٿي جڏهن ته شاعر وٽ ڏاڍا اونهان سمنڊ ڇُلن ٿا. ٻيو ته عام ماڻهوءَ ڪي لفظن تي اُها سوبِ حاصل ڪانهي جو پنهنجي پيڙا، ڀوڳ، سوچ، احساس ۽ ڏيٺپي (Observation) کي هوبهو ٻئي جي اندر تائين پهچائي سگهي، جڏهن ته شاعر کي اها قدرت حاصل آهي ته هو تجربي، مشاهدي، احساس ۽ سوچ ويچار جا جَر جهاڳيندي ٻئي ماڻهوءَ کي بہ اظهار جي ذريعي پنهنجي اندر جي اونهاين واري احساساتي سفر ۾ همراهه ڪري سگهي، پنهنجا تجربا ۽ سوچون، امنگون ۽ آدمان لفظن جي صورتن ۽ قالبن ۾ ڦاسائي پڙهندڙ ۽ ٻڌندڙ جي ذهن، نظر ۽ دل ۾ پلٽائي ۽ پهچائي سگهي. اهڙي اوت، اهڙي پالوٽ ۽ اهڙي رسائت (Communication) جو وسيلو لفظ ئي آهن جن تي هڪ سچي شاعر کي پوري قدرت رهي ٿي . پنهنجي امنگن، اڌمن، آسن، نراسائن، احساسن، آسرن، پيڙائن ۽ سوچن کي جيئن جو تيئن، اثرائتي ۽ جٽادار نموني ٻئي جي حِس جي ڦرهيءَ تي اُڪري وجهڻ ئي ڪلا جو اوج ۽ انتها آهي.

نياز جي شاعريءَ ۾ شخصي درد، ڪائنات جو درد بڻجي پوي ٿو:

نياز جڏهن پنهنجي عميق ۽ درديلي احساس کي نهندڙ، جڳائيندڙ، لڳاءُ ڪائيندڙ ۽ سيبائيندڙ لفظن جي زبان ڏئي ٿو:

اي درد هلي آ ته يادين جي جزيرن ۾ هلون

مُدت کان ڇڏيم هيج جي بارات هلي آءُ،
خشڪ آهي سندم عمر جي اوقات هلي آءُ،
لڙڪن جي ڪٽي پاڻ سان برسات هلي آءُ،
اي درد هلي آءُ ته يادين جي جزيرن ۾ هلون!

هيءُ هڪ فرد، هڪ شخص، هڪ ماڻهوءَ جي ناڪام حسر
اڻ پورن ارمانن ۽ ذاتي محرومين جو رودن ته آهي پر جڏهن
شخص پنهنجي يادين جي ٻيٽن جو ڏس پتو ٻڌائي ٿو:

يادين جا جزيرا جي خرابات ۾ آهن،
ڪنهن شهر محبّت جي مضافات ۾ آهن،
بي ڪيف خيالن جي طلسمات ۾ آهن،
اي درد هلي آءُ ته يادين جي جزيرن ۾ هلون!

جت عشق جا طوفان ٿا خاموش گذارين،
جت حسن جا رومان ٿا روپوش گذارين،
جت پيار جا ارمان ٿا مدهوش گذارين،
اي درد هلي آءُ ته يادين جي جزيرن ۾ هلون!

ته نياز جي يادين جا جزيرا هر ڪنهن ٽٽل پڃل، محرومين ۽ مايو
جي ڏنگيل روح جي سپنن جا ٻيٽ پيانجن ٿا ۽ انهن تي رکو ش
جي ذات جو جاگيرداراڻو تسلط نظر نٿو اچي. شاعر ڪي اهڙي
جي کولا آهي جتي بسنت رت ۾ هيڪلائي، چانڊاڻ ۾ اجائپ
جيون ۾ نااميديءَ جا احساس ماڻهوءَ جي اندر ڪي نه جهور
هجن ۽ ڪاراڻا نه ڪاريندا هجن، ته اهڙو جزيرو، اهڙو جهان، ا
وايو منڊل ۽ اهڙو سماج ڪنهن فرد جي شخصي نه پر انسان ذ
جي اجتماعي تمنا جي منزل پيو نظر اچي ۽ شاعر ڪي مايوسين
اٿاهه اونداهين ۾ اميد جو ٽانڊاڻو ٽمڪندي ڏسڻ ۾ پيو اچي. جڏ
هو هانوَ ڦٽي پڪاري ٿو:

۽ آئيندي جا ايمان پُڪارين ٿا هلي آءُ!

ته ڪيترن بي آواز آڏمن، اميدن ۽ احساسن ۽ بي نانءُ ڪهاڻ
اڻ چاتل آسرن جي سڄاڻپ، نانءُ نشان، زبان ۽ عنوان بڻجي و
ٿو. شاعر جي پنهنجي ذاتي پيڙا، سور، پوڪ، غمناڪي، لڇ

۽ آنڌ ماڻڌ شخصيءَ سان گڏ انسان ذات جي اجتماعي واردات بڻجيو
پوي. اُتم شاعريءَ جو اهو ٻہ هڪ چٽو ۽ وڏو اهڃاڻ آهي تہ انکي
ذاتي ۽ اجتماعي خانن ۾ د رجن ۾، هام هٽي ۽ پوري پڪ پڪائيءَ
سان، ونڊي ورڇي ۽ ورهائي رکڻ ڏاڍو اوکو ٿي پوندو آهي. اهڙي
حالت ۾ ذات ۽ ڪائنات پاڻ ۾ گڏ وچڙ ۽ رلمل ٿي پونديون
آهن. شاعر جو غم سڄي ماڻهوءَ ذات جو ڏک ۽ ماڻهوءَ ذات جا
سور،شاعر جا شخصي عذاب نظر ايندا آهن. ذات ۽ ڪائنات جو
اهڙو گهرو ڳانڍاپو ڳنڍڻ جو ڪم شاعر جي گهري احساس ڪانسواءِ،
احساس جي اظهار لاءِ ڪتب آندل صحي، مهلائتي، ورجيسي ۽
وڻندڙ ٻولي ئي ڪري ٿي. نياز وٽ وڪ وڪ تي سلوڻي ٻولي ۽
سوادي مگر سادي سوچ جي سهڻي گڏجاڻي لڀي ٿي، جنهن ۾ هو
پنهنجي پورن کي لفظن جا روپ ڏئي ڏات جي تاجي آڻي ٿو:

وهي پتر ول جا ڦلاري،
پوپٽ وانگي نينهن آيو.
پيار جي منڙي هير گهلي، ڪيڙيون مرادن جون مکڙيون،
هيج وسايون وسٽيون الا، جرڪيون ماڻڪ جان اکڙيون،
وَسنوَ ورونهن تي چوڌاري،
پوپٽ وانگي نينهن آيو.
(گيت)

آس جو تانداٽي جان دل جي اوهڙ ۾ تمڪڻ، ادمن جي ائين اُٿڻ
لاڙڻ چٽڪ باهڻ ۾ باهہ لڳي هجي- شاعر جي وايو منڊل ڪان پوري
پوري واقفيت ۽ پڪي پختي مشاهدي جون چٽيون پٽيون نشانيون
آهن.

”رات وري ٿي جان جهري ٿي.“

—

”آس نراس جي آڏيڙن ۾.“

—

”تنهنجي دنيا اندلث ريکا.“

—

”منهنجي دنيا جَر جان اونداهيل“

—

”تنهنجي دنيا چِيٽ جا ميلا.“

—

”منهنجي دنيا سيج ۾ سڏڪا.“

—

”او جاڳي ۾ سپنا ساري.“

—

”دٻجي وئي دل آهن ۾،
ڄڻ ڪوهه اندر شهونگ.“

—

”ولهه تي جيئڻ ونڊ ڪنڌ جهڪائي“

—

”مرڪ تنهنجي من-ڏٺي، بهار بانورا ڪيا.“

—

”تون نه آئين هير جان ته اک لڳي نه دل لڳي.“

—

”لوڪ-لڪا چاهه؟ اسان لاآبالي ڙي،
هو جهُڙيالي ڙي!“

—

”اڄ تنهنجي ايل جيئندس مان.“

—

”آهٔ ته منجري ڪا سرهائي، آهٔ ته ڪريون
ڪا روح رهاڻ!“

—

”ڪوچاويو گلن مان بوء ڄڻ ته پرڪري وئي.“

—

اهڙيون پياريون سِٽون، لفظ، محاورا ۽ ترڪيبون رڳو نياز جهڙي ڳُڻوان ۽ سچي ڪلاڪار جي زرخيز قلم مان ئي ڦُٽِي سگهن ٿيون. نياز ٻهراڙيءَ جي ٻوليءَ جي ڪن هالو چالو، نِسٽن ۽ بي ساهن لفظن ۾ هيڪاندو ساهه ۽ سواد ڀري ڇڏيو آهي ۽ پاروٽن خيالن ۽ الوٽن جذبن کي تازگي ۽ ڇهراڻ ڏِني اٿس. شاعر ٻولين جا ٻڌائيندڙ ۽ خزانچي ٿيندا آهن ۽ انهيءَ حساب ڪتاب ۾ نياز جو پورهيو ۽ فن ڪيرون لهڻي.

پراڻيون ٻوتلون نئون مَد:

اڄ کان اٽڪل پاءُ صدي اڳ تائين مشاعرن ۾ فقط فارسي عروض جو سڪو هلندو هو ۽ انهن ئي صنفن کي علمي مرتبو ۽ مان ملندو هو جنجي پيڙهي بنياد علم عروض تي ٻڌل هو. ڪافيءَ جهڙي نج ديسي صنف، جيڪا ٺيٺ سنڌي ٻوليءَ جو غزل آهي، کي بہ عالماڻو ڪلام ڪونہ سمجهيو هو ۽ بيت فقط سُگهڙن جي گهڙيل شيءِ سمجهيا ويندا هئا. لطيف رحہ جو مرتبو ۽ مان بہ شاعر کان وڌيڪ صوفي بزرگ سبب هو ۽ پيو تہ ڪن يورپي عالمن پنهنجيءَ ڪي ساراهيو هو، سو محڪوم ذهنيت کي حاڪم جي ڳالهہ جو مان مٿاهون رکڻو هو. ورنہ بيت کي عالماڻو ڪلام ۽ وائيءَ کي علمي شيءِ ڪنهن بہ عروضيءَ ڪونہ پئي سڏيو.

اهڙي وايو منڊل ۾ سانوڻ جي پهرين بوند 'مهراڻ' جو پيو دور (سال ١٩٥٥ع) ۽ سنڌي ادبي بورڊ جي لوڪ ادب کي سهيڙڻ واري اسڪيم ثابت ٿيا. 'مهراڻ' جهڙي ادبي پد جي رسالي ۾ پهريون پيرو شايد شيخ اياز جا بيت 'طرز پراڻي رنگ نئون' جي سري سان ڇپيا جيڪو تجربو ڪامياب ٿيو. اهڙيءَ ريت جديد سنڌي شاعرن جو ڌيان پراڻين صنفن ڏانهن ڇڪجي ويو ۽ ڌڙا ڌڙ بيت، وايون، ڪافيون ۽ دوها وغيره لکجڻ لڳا جن ۾ پراڻا قالب، گهاڙيٽا ۽ ڊَول ڪٺي انهن ۾ نئون واس، رنگ ۽ ساهہ پرپو ويو. انهن نون شاعرن مان نياز بہ هڪ اڳرو نانءُ چئي سگهجي ٿو، جنهن پراڻين صنفن سان نئون نينهن لاتو. نياز پنهنجي ساٿارين وانگي لوڪ صنفن ۾ چڱو ڪجهہ لکي پاڻ موکيو آهي:

پٽ تي جهرڪيون، اندر ۾ آجهڪيون، چيٽو ويٺي چڙيان،
لوڪ جون لاٽيون، ڪڪ ۾ ڪاتيون، چيٽو ويٺي چڙيان،
مان تہ چيٽو ويٺي چڙيان.
("چيٽو")

مٽي ۾ ڦيري من ۾ آماڙيون،
چڙ تہ سراڻ تي ڪاتي،
منهنجا پاتي، مان تہ سنيهو پٽي ڳايان،
مان تہ سنيهو پٽي ڳايان.

جوين تنهنجو جيٺين سدائين،
چڙ تہ قنداري ڏاڙهون،
منهنجا ماڻهون، مان تہ سنيهو پٽي ڳايان.
مان تہ سنيهو پٽي ڳايان.
("سنيهو")

پيا پارا اڪن تي ڙي ڏاڏيڙا،
ڪانهي وندر وڻن تي ڙي ڏاڏيڙا،
هيلوڪو وري آءُ،
هيلوڪو وري آءُ.
("ڏاڏيڙو")

جهاڙ رکي جوڳيءَ لاتي هنئين اندر هور،
جهور ڪيا جيءَ اندر پپل وارا پور،
پپل وارا پور!
گهور وڃان گهور!
("چيچ")

ڪکر موڙيا ڪرَ، الا، ڪکر موڙيا ڪر:
پور پکيڙيا پرَ، الا، پور پکيڙيا پرَ -
مور تو تلي،
الا مور تو تلي.
("مور تو تلي")

نهيءَ ڪانسواءِ لوليءِ، لاڏو، ٻاگهي، اوٺيڙو، مانجهيڙو، لوڪ ناچ،
. وليا، مور، ٻالو، (پنجابي لوڪ گيت جي هڪ صنف)، ماهيا
(پنجابي لوڪ گيت جي هڪ صنف)، هنبوڇي ۽ جمالو پڻ سندس
مجموعي ۾ پنهنجي پنهنجي ڍول ۽ ڍار سان موجود آهن. نياز همايونيءَ
. وها سٺا لکيا آهن، جن ۾ دوهي وارو ساءُ ۽ سادگي گهڻي قدر
ملي ٿي:

عشق اسانجو صدا ازل جي، اسان بهار جي ٻاڪ جيان،
مرڻ جيئڻ ۾ جوت اسانجي سرمستن جي ساک جيان.

جڏهن ٻہ سچ ۽ سونهن پڪاريو اسان جلال ۾ آياسين،
جنم جنم ۾ جوڳي ٻڻجي جهنگ سيال ۾ آياسين.

تنهنجي سپاجهي صورت سان جي هيڪر اکڙيون چار ٿين،
ٻرهہ اسانجو ٻوند ٿي ٻرسي، ٻر پٽ ۾ گلزار ٿين.

تنهنجا پور اسان لئہ اٿين جڻ سرهيون سانتيون سانجهين جون،
منهنجا سور الاڙي اٿين جڻ جهوريون آڏين مانجهين جون.

سيج مٿي ٻہ سوريءَ تي ۽ وسندي ٻيا ويرانيءَ ۾،
سچ ۽ سونهن ورونهن اسانجي دنيا جي بتخاني ۾.

نياز توريون پر سٺيون وايون لکيون آهن، جن ۾ 'شاهہ' جي ٻولي يا
ڪر جي اکيون بنهہ پوري نقالي ڪيل ڪانہ آهي ۽ نہ ڪي پرائي
ورهيي ۾ لفظن جي ترتيب بدلائي ۽ سٽن جي سٽا ڪي هيٺ مٿي
ڪري ڪا ڏانڌلي ڪئي اٿس. نياز پنهنجي واين ڪي پاڻ پيدا ڪيو
هي ۽ منجهن اصل جا جملي اهڃاڻ موجود آهن، جيئن ٽيڪ وائيءَ
ني صنف جي گهرجن ڪي سڃاڻي ۽ سگهڙائپ سان نموني منهن ڏنو اٿس:

مون ۾ سڀ موجود، تو ۾ تون ٿي آهين،
مون ۾ سڀ موجود.

جهڙا سور سبيل مونکي، تهڙو ورهه وجود،
مون ۾ سڀ موجود.
(وائي)

ٽانڊاڻي جان لهڙو تکيا، کڙيا کٽڻهار الا،
هاڻي ته ڪر ڪا مهر مٺيءَ تي پرڏيهي پنوهار الا.
(وائي)

عشق ۾ ناهي ڳالهه کٿڻ جي، عشق تو اوکي راند ڪري،
عشق تو اوکي راند ڪري.

جيئڻ بهاني جاڙ مرڻ جي، حيلا تو هيڪاند ڪري،
عشق تو اوکي راند ڪري.
(وائي)

نياز جو غزل:

نياز واري پيڙهي يا اسان واري لهي اصل ۾، پنهنجي مزاج جي خيال کان غزل جون پيڙهيون آهن، پر فارسي عروض ۽ اردو غزل جي اڪين هوت پو ڏلگيءَ کان بيزاري اسانکي غزل تي به ڪاوڙائي وئي، ۽ اسان غزل کي تقليدي رنگ مان ڪڍي نج سنڌي ويس وڳا ڍڪائڻ بجاءِ انکي ڇڏڻ به ڇڏڪ رجعت پسندي سمجهڻ لڳاسين، جڏهن ته يورپي ۽ جپاني صنفن کي سنڌي پهراڻ پهرائڻ ۽ نئين شيءِ سمجهي سنڌيءَ ۾ سڃاپرو ڪرائڻ لاءِ اسان وارن پيڙهين وسئون ڪين گهٽايو. انهيءَ ڪري جتيَ جديد نظم ڪٿان ڪان ڪٿي پهچي ويو آتي نئين غزل اڃ سوڌو اهڙو اوج ڪين ماڻيو. نياز به اصل ۾ غزل جي مزاج جو شاعر هو، مگر اڄ سنڌ س ٢٤٤ صفحن جي شعري مجموعي ۾ غزل رڳو ٢٢ آهن جيڪي ايترن ئي صفحن ۾ پورا تي وڃن ٿا. رسالي 'اسانجي منزل' دادوءَ جي ١٩٥٣ع واري سالنامي ۾ نياز جو هڪ غزل ڇپيو هو، جنهن جا ڪجهه شعر اڃا به منهنجي ذهن ۾ محفوظ آهن (جيتوڻيڪ مونکي اڄڪلهه پنهنجو ڪلام به ياد نٿو رهي). شعر ڪجهه هن ريت هئا:

راز هنجي کي نه کر اي دل پريشان هوش ڪر،

تنهن متان آنکي ٻڌي ڪوئي پشيمان هوش ڪر.
دوست چاڻي پي مونکي قيدي ڪرڻ چاهون ٿو تون،
دوستداريءَ جو پرم رک زلف پيچان هوش ڪر.

مگر اڄ پوري پاءُ صدي گذري وڃڻ ڪانپوءِ ڏسجي ٿو ته نياز جو غزل پنهنجي سونهن، ميلاج، اختصار، شوخي ۽ تغزل يا شعريت جي لحاظ کان اڃا به وک پوئتي لڳندو پر اڳتي ڪونه وڌيو آهي. اهو نتيجو آهي غزل کان هرون پرون ڪن ڪنارا ڪرڻ، دور رهڻ ۽ غزل جي ليليٰ کان منهن موڙي ويهڻ جو. پنهنجي اڳين (غزل جي) شاعريءَ کي ته نياز به هاڻي رد (Disown) ڪري چڪو هوندو (۱) ۽ اڄڪلهه سندس غزل هن نموني جو آهي:

ڪاغذ جي گُل کي هرگز اصلي نه چئي چڪاسين،
آن ڳالهه تي اسانجو تڪرار ياد رکجانءِ.
هي قيد، هي اجل ته به آهي ضمير زنده،
جاري اسانجي رهندي پيڪار ياد رکجانءِ.

—

آدمي تنهنجو شرف توکان پڇي ٿو هر قدم تي،
زندگيءَ جي ڪا تمنا مالداريءَ کان علاوه.
اي زماني جا تونگر، تنهنجي ڪا اوقات آهي،
ابتري ۽ مصلحت جي تخم ڪاريءَ کان علاوه.

—

آرس پيگو اندلت جيئن ابر جي کيپ مان،
آئي مونکي ياد تنهنجي ادا اوچتي.
انسان جي حال تي ماتم ڪجي يا خوشي،
هي ناخدا مان جڏهن ٻڏجي خدا اوچتي.
پورن وچان ڪا پڪار اهڙيءَ طرح پار تي،
ڪنهن سيج مان چڻ "نياز" آئي ندا اوچتي.

—

(۱) انهيءَ جو وڏو ثبوت هيءَ ڳالهه مان پڻ ملي ٿو ته سندس آها اڳلي شاعري هن مجموعي ۾ شامل ڪانه آهي.

تنور وانگي پرڙل پيٽ جنجو ٽانڊن سان،
آهي بهشت وچڻ جو پٽو بڏائين ٿا.
هي گرم لڙڪ، تڏا ساهہ پنهنجي موڙي ٿي،
سڙي ٿي دل تہ نرڙ جو پٽو بڏائين ٿا.

اوهان ڇتائي ڏسندا تہ پروڙي سگھندا تہ نياز جي نئين غزل ۾ محرومين جو احساس، بيباڪي ۽ بغاوت جھڙيون شيون تہ گھٽ ۾ گھٽ نٿيون ٿيون پر تغزل، رندي ۽ سرمستيءَ جون جهلڪون ڪي ٿورڙيون پڻ سبيون مگر نياز جو ڪلام انهن گڻن کان صفا خالي بہ ڪو نہ آهي:

يار نياز، ستارن جان جنهن سينگاريا سپ سپنا منهنجا،
شاعر ٻڌجي انجي محابي جوهر وانگي جرڪيو آهيان.

عشق جو قلم ڪٽي حسن جو بيان ڪجي،
ذهن جي زبور سان ڪو غزل نهان ڪجي.

ياد تنهنجي اچي ٿي جڏهن چنڊ جان،
دل ستارن جان ٿي پريشان ٿئي.

ڪنهن ٻرندڙ جي پريت مون تان هر بلا ٽاري وئي،

تون جو مرڪين تہ منڊ ڪئي مستي،
دل جي وستي خوشين سان وسجي وئي.

مگر آتي ٿي انقلاب جا جهنڊا بہ ڦڙڪندي نظر اچن ٿا:

آدميءَ جي اذان انقلاب زنده باد،
جاڳ اي ستل جهان انقلاب زنده باد.

تنهن هوندي بہ هيءُ لفظ وڏي واڪي چئي سگهبا تہ نياز جيڪو رس ۽ ساءُ لوڪ گيتن ۾ پيدو آهي آها ڳالهہ سندس غزلن ۾ ڏڪي

ليندي. سنڌ جي نون شاعرن (جيڪي پنهنجي اک سان ڏسي ۽ پنهنجي ذهن سان سوچي ۽ پنهنجي لفظن ۾ چئي سگهن ٿا) لاءِ اهو هرون ڀرون فرض ڪونهي تہ اهي هوبهو سعدي، ۽ حافظ جي غزل جي اهل ۽ پيروي ڪن مگر پوءِ بہ جنهنڪي غزل چئجي ٿو انجي فن ۽ مزاج جون ڪجهہ پنهنجون ضروري ۽ لازمي گهرون آهن جنکي پورو ڪرڻ لازمي ۽ ضروري ٿئي ٿو. مان ائين نٿو چوان تہ ڪو خود مان ئي غزل جي فني ۽ مزاجي گهرجن جو پورائو ڪري سگهيو آهيان، بلڪ مونکي ڏاڍي ڏک سان چوڻو پوي ٿو تہ جديد سنڌي شاعرن مان ڪي ٻاڻ ڳڻيا شاعر تمام ٿورڙا اهڙا غزل لکي سگهيا آهن جنکي ڪامياب غزل سڏجي ۽ جنکي پڙهي يا ٻڌي طبيعت تڙي پوي ۽ روح ڦڙڪي وڃي. هر حالت ۾ مان انهن ٻاڻ ڳڻين ڪلاڪارن ۾ پاڻ ڳڻائي نٿو سگهان.

نظم، سياست ۽ قوميت:

الهامي ڪتابن کانسواءِ ٻيو ڪو اهڙو شعر يا شعر جي نموني تي رچيل ڪتاب مونکي ڪونہ سجهي جنهن زماني ۽ جڳهہ جي صديون اورانگهيندڙ ورتين تي سوڀ پاتي هجي ۽ انهن ۾ ڪنهن بہ هڪ خاص سياسي، مذهبي، اخلاقي يا اقتصادي متي، آدرش يا نظرئي جو پرچار ٿيل هجي، اهڙيون ڪيئي لکتون جيڪي پنهنجي وقت ۾ وڏي اوج تي پهتيون هونديون ۽ ماڻهن کي ڏاڍيون پياريون لڳيون هونديون سي مسئلن ۽ حالتن جي ڦير گهير سبب جلد ئي پنهنجو سواد ۽ ڪشش وڃائي ويٺيون. هونءَ بہ وقتي شهرت ہي ڳالهہ آهي دائمي عظمت ٻي شيءِ ٿئي ٿي. مشهور شاعري ۽ عظيم شاعريءَ ۾ بہ ساڳيو ئي تفاوت رهي ٿو. وقتي سياست کي ڇهڻ شاعر لاءِ پاپ نہ آهي مگر سچي فني پورهيئي جي پيڙهہ وقتي سياست تي کلم کلا رکڻ جوکي جهڙو ڪم آهي. ڇاڪاڻ تہ جڏهن اهي مسئلا نہ رهندا يا انهن جو ٻارڻ خلاص ٿي ويندو تہ اهڙي شاعري بہ زماني جي دز ۽ ڌوڙ هيٺان دٻجي ويندي.

مان قبولان ٿو تہ اڄ سڌيءَ ريت شاعر ذهنن، دلين ۽ سوچن جي

آجارڻ سان گڏ ثقافتن ۽ تمدنن جو قلعيگر به هوندو آهي جيڪو آدم ، ڪوڙهي ، گهاٽي ۽ گهري سوچ ۽ ڏيٺپي جي نتيجن کي ، پنهنجي اندر جي اونهاين ۾، پوري ڪاريگري ۽ هنرمنديءَ سان پچائي، عام فردن جي دلين ، ذهنن ۽ جذبن تان اڻڄاڻائي ۽ جهل جو زنگ لاهي انهن کي پنهنجي فنڪاراڻي اپٽار سان آجاري ٿو. مگر تهذيب ۽ تمدن جي اوساريءَ جو ڪم فنڪار هٿان غيرمحسوس طريقي سان ازخود ٿيو وڃي جنهن ۾ سندس ارادي يا هٺراڌ ۽ رٿيل ڪٿيل ڪوشش جو ڪو به ڀاڱو ڪونه ٿئي. ڪلاڪار جو پنهنجو ۾ اصلوڪو ڪم آهي پنهنجي سمجهه، آدمن ۽ انهن جي فنڪاراڻي چٽسالي ڪرڻ جنهن لاءِ ڪيس هرون ڀرون ماڻهن طرفان واهه واهه، توجهه ۽ موٽ (Response) ملڻ جي به گهٽي لوڙ ڪانهي. اهيءَ ڪري هڪ گهڻوان ڪلاڪار کي ننگي نعري بازيءَ جي ڏاڪڻ تي چڙهي اڳتي وڌڻ جهڙي غير فطري ۽ هٺراڌو چاڙهي جي ڪا به گهرج ناهي. اسان وٽ اهڙا هوڪا ۽ نعرا قومي حقن جي پائمالي، زيادتي ۽ ظلم خلاف جنجهلاهٽ، ڪروڌ ۽ ڌڪار سبب شاعريءَ ۾ رواج هيٺ آيا ۽ انهن کي قومي شاعريءَ جو نالو ملي ويو. ڪوڙهو ويچار رکڻ واري کي هن ڳالهه کان پٺيءَ انڪار ڪونه ٿيندو ته قوم پرستي بسه قبيلي پرستيءَ جي سڌريل ۽ واڌارو ڪيل صورت ٿي آهي. انهيءَ ۾ ڪو به شڪ ناهي ته دنيا جي هر ڪنهن ٻوليءَ جي شاعريءَ ۾ قبائلي، قومي ۽ وطني شاعريءَ جا اهڃاڻ ملن ٿا. تاريخ جي ڌار ڌار دورن ۾ اهڙي شاعري جنگ جي ميدان ۾ مهڙ مچائڻ، قبيلي ۽ قوم جي جوانن ۾ نئون روح ڦوڪڻ، جذبو ۽ جوش جاڳائڻ، مهاڏو اٽڪائڻ واري ڌر جي خلاف پنهنجي ڌر جي فردن ۾ ڪاوڙ، ڪروڌ ۽ ٻچان پيدا ڪرڻ لاءِ ڪتب ايندي رهي آهي. اهڙي شاعريءَ هٿيار بند جنگ يا سياسي ويڙهه ۾ گهڻائي نفعا ۽ گهڻائي نقصان پڻ پهچايا آهن، پر تاريخ هن ڳالهه جي بسه ساک ڀريندي ته اهڙي شاعريءَ جو فائدو، اثر ۽ عمر ٿورو وقت ۽ پاڻيءَ جي ڦوٽي برابر رهندي آهي. جڏهن به واءُ جو ڪو آيتو جهونڌو گهليو يا ڪا ننڍين لهر آئي ته اک ڇنڀ ۾ اڳيان ڦوٽا پاڻيءَ

۾ پاڻي تي ويندا. جا هن ته هڪ سچو ڪلاڪار، هڪ سچو شاعر پنهنجي فن جي تخليق عارضي فائدن پرائڻ لاءِ نه پر دائمي جياپي جي ماڻڻ جي سڌ سببان ڪندو آهي - غالب چوائي:

ثبت است بر جريدهٔ عالم دوام ما

شاعر پنهنجي ذات، پنهنجي ڪلام وسيلي دائمي جيو، ۽ امرتا تڏهن پائي سگهي ٿو جڏهن سندس ڪلام ۾ دائمي ۽ امر انساني قدرن، جذبن، سڌن ۽ آسن اميدن يا نااميدين ۽ ناڪامين جي اپٽار اهڙي ڍنگ ۽ فن سان ڪيل هوندي جنهنڪي هر دور جو ماڻهو هانوَ سان هنڍائي ۽ اکين سان لائڻ جي لائق سمجهي، بيءَ صورت ۾ وقت جي اٿاهه ۽ اڻ موٽ وهڪري ۾ لڙهندڙ ڪکن، ڪانن ۽ پنن تارين ڐانگر لڙهي پاتال جي اڻ ڏٺل ۽ اڻ ڄاتين گهراين ۾ الوپ ٿي وڃڻ انگس ۽ اڻ ٽر حقيقت آهي. اهاڏي هر ڪنهن فاني ۽ عارضي وجود جي پڇاڙي ۽ پڄاڻي آهي جنهنڪي ڪو به واري نٿو سگهي. فقط فن ڏي هڪ اهڙو آبحيات آهي جيڪو پنهنجي خالص ۽ پڪي پختي صورت ۾ زماني جي ڌارا ۽ فضا جي وهڪري تي سوڀ پائي اڻ ٽيٽيءَ کي ٽيٽي ڪري ڏيکارڻ جي ڪرامت ۽ قوت رکي ٿو. هتي مان هيئن چوڻ نٿو گهران ته ڪو حب الوطني ۽ قوم پرستي رڳو سياست وقتيءَ جي ڏي ميراث ۽ ملڪيت آهي ۽ ڪويءَ کي آنکان بچڻ يا پڇڻ گهرجي. مگر ڪلاڪار کي ڪؤ هن شيءِ کان ڪاڏهن گهرجي ته ڪتي سندس ڪلا ۾ وطنيت ۽ قوميت فطري حدون اورانگهي نعري بازي سياست جو فاني روپ نه وٺي بيهي. نياز جي مجموعي ۾ وڏو پاڳو نظمن ۽ طويل نظمن جو آهي جيڪي هن مجموعي جي هڪ سؤ چٽيهه صفحن تي ڦهليل آهن، جڏهن ته ڪتاب ۾ جملي ٢٤٤ صفحا آهن جن ۾ ٢٠ صفحن جو مهاڳ به شامل آهي، پر انهن نظمن مان 'واهڻ وارا ڇوڪرا'، 'بابل منهنجي ملڪ ۾'، 'هو جي ويا سي ويچارا'، 'اي درد هلي آءُ'، 'دل جي ڳالهه' ۽ 'تنهنجون وايون ورهه لطيف' جهڙن هيڪڙ ٻيڪڙ مختصر نظمن کانسواءِ ڳڻٽو ڪري ٻيو ڪو به اهڙو نظم ورلي لڀندو جنهنکي ڪا فني لڪ ڇپ هجي يا جنهنکي انقلاب، قوميت يا سياست جي خانن کان ٻاهر

ڪڍي سگهجي. مان اڳيئي چئي آيو آهيان تہ نياز ٻوليءَ جو باشاه آهي. وٽس تشبيهن جي جهجهائي ۽ نواڻ بہ آهي پر تنهن هوندي بہ گهڻو ڪري نعري جي شدت سبب هو فن جي انهيءَ گهرج سان نہ نباهي سگهيو آهي تہ:

هر چند هو مشاهدهٔ حق کي گفتگو
بنتي نهين هے باده و ساغر کهے بغير (غالب)

اهائي شيءِ شعر ۾ عظمت جو اهڃاڻ بڻبي آهي جنهنکي علم عروض جي اصطلاح ۾ 'ايهام' جي صفت سڏبو آهي. هونءَ شاعري ڪنهن مذهب تي يا فلسفي جي ڪلم ڪلا پرچارڪ نہ هوندي آهي ۽ فن ڪنهن نظرڙي جو ڍنڍورچي نٿو ٿئي:

"Like the other arts it has the power to enrich and to clarify thought and feeling.
Not one is offering literature as a substitute relegion or providing a philosophy for life."
(Genral Introduction-"The Age of Chaucer.")

ناري پبليڪيشنس

جو پهريون ڪتاب، جلد شايع ٿي ويندو
سهڻي سائيز تي سؤ صفحا

ترتيب: نذير ناز
نظرداري: (پهرين ڪتاب لاءِ) طارق اشرف

پهرين ڪتاب ۾:
اياز قادري، غلام نبي مغل، طارق اشرف، ظفر حسن ۽ ٻين نون ۽ پراڻن ڪهاڻيڪارن جون ڪهاڻيون.
ڪيترن ئي پراڻن ۽ نون شاعرن جا شعر.
مشهور ڪهاڻيڪار نورالهديٰ شاه جو انٽرويو ۽ ٻيو گهڻو ڪجهہ

لکپڙهہ لاءِ: پوسٽ باڪس نمبر ١٥
حيدرآباد، سنڌ

◘ امرت منجهه ڪڙاڻ

قاضي خادم

'امرت منجهه ڪڙاڻ'، تنوير جوڻيجي جي ڪهاڻين جو پهريون مجموعو آهي. هن مجموعي ۾ ڪل ۱۲ ڪهاڻيون آهن. انهن ڪهاڻين جو موضوع به لڳ ڀڳ هڪ ئي آهي. هر ڪهاڻيءَ ۾ هڪجهڙا ڪردار، هڪجهڙا واقعا، هڪجهڙي ٻولي ۽ هڪ ئي مقصد آهي- نه صرف ايترو پر نالن جو دائرو به محدود اٿس. انور، رفيق، ظفر، زيبل ۽ سڪينا. تقريباً هر ڪهاڻيءَ ۾ اهي پنج ڪردار جهاتيون پائيندا نظر ايندا.

تنوير جي ڪهاڻين جي عورت بيوس، مظلوم، انتقام وٺڻ جي تمنا رکندڙ ۽ گهڻو ڪري گهران ڀڄي وڃڻ جي صورت ۾ مائٽن ۽ سماج کان بدلو وٺندڙ آهي، ته مرد وري ظالم، عورت سان ڏاڍ ڪندڙ، بدتميز بلڪ جهالت جي حد تائين ڪريل.

انهيءَ ۾ ڪو شڪ ڪونهي ته هُن ڪن گهرن سماجي برائن جي باري ۾ ڪهاڻيون لکڻ جي ڪوشش ڪئي آهي، ليڪن غير سنجيده روي جي ڪري اهي ڪهاڻيون سستي قسم جي اخبارن ۾ ڇپجندڙ آتم ڪهاڻين جهڙيون بڻجي ويون آهن. جن ۾ هر ڇوڪري پنهنجو سٺو آئيندو حاصل ڪرڻ جا خواب ڏسندي ڪنهن نه ڪنهن مرد سان ڀڄي ويندي آهي ۽ پوءِ وقت اچڻ تي پڇتائي، حالات کي ان جو ذميوار قرار ڏيندي آهي.

پهرين ڪهاڻي 'ٻه واٽو' کي وٺو. هن ڪهاڻيءَ جي مک ڪردار سڪينا سان ماءُ جو پيار ڪونهي بلڪ هوءَ ساڻس دشمني رکي ٿي- ايتري غير منطقي حد تائين جو هوءَ سندس رشتا به ٽاري ٿي ڇڏي ۽ نيٺ سڪينا بدلي وٺڻ طور ڪورٽ ۾ وڃي ظفر سان ٿي شادي ڪري- ماءُ جو هن سان نفرت جو سبب رڳو اهو ڄاڻايو ويو آهي جو هنجي شڪل پيءُ جهڙي آهي- سمجهه ۾ نٿو اچي ته آخر هن ڪهاڻي لکڻ

مان مراد چا آهي.

ٻي، ڪهاڻي ’سوريءَ سندي سيج‘ ۾ نه صرف موضوع بيڪار آهي پر ڪهاڻيءَ جي پيشڪش بلڪل فلمي، غير حقيقي ۽ اڻچائيءَ واري انداز ۾ ڪيل آهي. اهو بلڪل ٺيڪ آهي ته هڪ سجاڳ ۽ حساس اديب هن جديد دور ۾ جاگيردارانه ذهنيت جي خلاف آهي ۽ هئڻ به گهرجي، ليڪن ان لاءِ معلومات هجڻ ڏاڍي ضروري آهي. پٽ جي پڄاڻي آنڌل ڇوڪري وري پيءُ استعمال ڪري!

’عنوان بنان‘، ڪهاڻي بلڪل ٿرڊ ريٽ ۽ ردي ڪهاڻي آهي. جنهن ۾ ڪڙين جو چور ٻئي شخص سان نفرت جي باوجود به هن سان ڪيلي ملڻ تي مجبور آهي ڇو جو هو سندس چوريءَ جو شاهد ۽ ڀاڱي ڀائيوار آهي. ايتري قدر جو هو هڪ ڀيري سندس ننڍي ڀيڻ سان زوري ڪري ٿو.

جنسياتي مسئلن تي لکڻ ڪي جيترو آسان سمجهيو ٿو وڃي اهي ايڏا ئي ڏکيا آهن. هن ڪهاڻيءَ ۾ هڪ طرف هن ڪڪڙين جي چور جو ذڪر آهي ته ٻئي طرف وري هنڪي زال نه ملڻ جو مسئلو ۽ جڏهن هڪ زال ملي به ٿي ته اها تنوير جي روايتي ڪردارن وانگر اڳ ۾ ئي پڄي تي وڃي.

چوٿين ڪهاڻي وات پراڻيءَ جو ظفر خبر ناهي ته ڪو ڪيئن چڱي قسم جو ڪردار ڏيکاريو ويو آهي، جيڪو حال سان ٽڪرڪائي وري ماضيءَ جي بلقيس سان شادي ڪرڻ چاهي ٿو.

’چو تي ڇٽيهي‘، ۾ نه ماءُ اولاد ڪي ڇڏي پڄي ٿي وڃي ڇو جو مڙس جي مرڻ پڄاڻان هوءَ ٻئي شخص سان آشنائي رکي ٿي ۽ ڏير جي مخالفت ڪرڻ تي هن سان گڏ پڄي وڃي ٿي.

بيشڪ اها ڳالهه صحيح آهي ته جنسي ضروريات جو انساني زندگيءَ ۾ وڏو عمل دخل آهي، پر ايترو به نه جو حياتي جون ٻيون سموريون قدرون اصل ٻوڙتي ڦٽي ڪري ڇڏ جن- هتي ته هر ڪردار ڪنهن نه ڪنهن موقعي جي تلاش ۾ آهي ته جيئن گهر ڇڏي پڄي وڃي.

’ٻاهر ٻاف نه نڪري‘، هندي لفظن جي زور تي لکيل هڪ بيڪار ڪهاڻي آهي-

'مونکي آهي اميد الله ۾'، به ساڳيو موضوع. ڇوڪرو پيار جا وعدا ڪري ملڪ کان ٻاهر هليو ٿو وڃي ۽ هوءَ سڄي عمر انتظار پئي ڪري.

'تنهنجي ڪارڻ سهٺا سپرين'، ۾ ڊاڪٽر زال مڙس جي چوڻ تي نوڪري ڇڏي ٿي ڏي. آخر ان ۾ ڪهڙو ڪمال ٿيو. ۽ آخر ۾ محسوس ٿو ٿئيس ته واقعي هوءَ پنهنجي اولاد تي چڱي طرح ڌيان ڏئي سگهي ٿي.

'مٽي پڇاڻان'، به ساڳيءَ طرح جي بي معنيٰ ڪهاڻي آهي جنهن جو ڪو هڪ مرڪزي خيال ڪونهي. لڳي ٿو ته آخري پڙا جيڪا خبر ڪري پيش ڪئي وئي آهي اها ئي سڄي ڪهاڻيءَ جو بنياد آهي. دولت لاءِ چاچي پنهنجي ڀائٽي کي ماري ٿو تي بي غيرتيءَ جو الزام مڙهيو. هونئن ته هن موضوع تي ڏاڍي جاندار ڪهاڻي لکي سگهجي ٿي پر تنوير جوڻيجي جي اڀري لکڻيءَ هٿي موضوع جو مزو ئي وڃائي ڇڏيو.

'پڙدي جي پويان'، ٻاراڻي اسٽائل جي ڪهاڻي آهي جنهن ۾ هڪ نوجوان پڙهڻ جي بهاني پنهنجي ڪمري جي دريءَ مان دوربين رستي سامهون گهر جي عورتن کي تڪيندو آهي.

'گهائل من جي گهائل آس'، به لفاظي آهي. جنهن مان ڪو خاص مقصد نه نڪرندو هجي.

آخري ڪهاڻي 'امرت منجهه ڪڙاڻ' ۾ مک ڪردار، مردن کان بدلو وٺڻ لاءِ رنڊي بڻجي ٿي وڃي ۽ ڪيس ان مان سڪون ٿو ملي.

هن مجموعي کي پڙهڻ مان مجموعي تاثر اهو ٿو ملي ته هي ڪهاڻيون لکندڙ ڪهاڻيڪار نه بلڪ ڪواهڙو شخص آهي جنهن زندگيءَ کي صرف هڪ رخ کان ڏٺو آهي ۽ ان ۾ ئي منجهي پيو آهي. هڪ فنڪار واري نظر کٽي به ڪانه ٿي ملي. بس مرد، جاگيردار ۽ مُلي کي هيڻانهون ڏيکاريو آهي- ورنه جيڪي به مسئلا کنيا ويا آهن اهي اسانجي روزانو جي زندگيءَ جا مسئلا آهن ۽ انهن تي اديب هميشه کان لکندا پيا اچن.

هونئن ته هن مجموعي ۾ ڪابه خاص خوبي ڪانهي پر تنوير جي سڀ

ڪان وڏي خامي هندي لفظن جو اجايو استعمال آهي، هڪ ته هن شاعراڻو وڏاءُ ڪم آندو آهي جيئن سورن سندي سيج ۾ ، 'سونهري شام جا ڪرڻا اونداهيءَ جي پاتال ۾ پيهي ويا هئا.... اڄ وري سندس هيڪلي بيوس وجود کي نراسائي وڪوڙي وڌي هئي.'

اهڙي قسم جي لفاظي هر هنڌ نظر ايندي. اها ٻولي مختصر ڪهاڻيءَ جي روح جي خلاف آهي. هوندي به هڪ اديب لاءِ لفظن جي اڪانومي هئڻ ضروري آهي- مٿان وري هر هنڌ اردو، فارسي، انگريزي ۽ عربيءَ جي سنڌي ۾ استعمال ٿيندڙ لفظن سان گڏ هندي لفظن جو بيجا استعمال - ريکا، مک، پاسڻ، بسنت رت، سورج ديوتا، سندر ناري، نيل گگن، سُرپات، سپنڌ، نيڻ، نير ، پولار، ايمان، ۽ ان قسم جا بيا نه. استعمال ٿيندڙ لفظ جيڪي ڪهاڻيءَ جي رواني‌ءَ کي روڪيو ڇڏين.

تنهن ڪانپوءِ نه ڪو ڪردار اهڙو تخلوق ڪيل آهي جيڪو وري ڪنهن مهل ياد اچي ۽ نه ئي ڪو اهڙو جاندار پس منظر ڏي پيش ڪيو ويو آهي جو ڀرپور ڪردار نگاري ٿي سگهي.

هن دور ۾ نون لکندڙن ۾ تنوير جوڻيجي جو نالو عام طور تي هڪ بهادر ۽ سچاڻ ليکڪ جي طور ورتو ويندو آهي. انهيءَ مان ڀرين ڳالهه ته صحيح ٿي لڳي ڇو جو هن جيڪي واقعا لکيا آهن سا ڪا عورت ليکڪ بنا ڪنهن مشاهدي ۽ مضبوط پس منظر جي ڏکيائي سان لکندي، پر آءٌ اهو چوندس ته تنوير کي اڃا به واقعات جي تهه ۾ وڃڻ گهرجي. معاشرتي ريتن رسمن جو مطالعو ڪرڻ گهرجي ۽ تجربو ڪرڻ گهرجي ته آخر انهن ريتن رسمن جا ڪارڻ ڪهڙا آهن ۽ پوءِ انسان جي ان سان واسطي جي باري ۾ قلم کڻڻ گهرجيس. هن قسم جون سطحي لکڻيون نه اسانجي قومي شعور کي ڌڪ هڻنديون. اهي ڪهاڻيون نه صرف نفرت جو درس ٿيون ڏين، جڏهن ته اديب پيار جو پيغام ڏيندڙ آهي.

■ ادبي خط

ذوالفقار راشدي

’تخليق‘ جو هاڻوڪو ادب پڙهيم. پهرئين ڏينهن ۾ ئي جيڪا ڳالهه ڪٽڪي سا اها ته اوهان، لکڻين جي هيڊنگ ڪان به ٽلهي ٽائيپ ۾، ليکڪ جو نالو گهڻو نمايان ڪري ڇپڻ شروع ڪيو آهي. ڇا اِها نواڻ آهي؟ جي هائو ته پوءِ سوال آهي ته نواڻ ڇو طلبي ۾ آئي آهي؟ نواڻ جي ڳولا اصل ۾ سونهن جي ئي ڳولا هوندي آهي ۽ مونکي اوهانجو هي نئون رنگ ڍنگ پڙهيءَ مٺو ڪونه لڳو. تخليق جي ڪتابن ۾ لکڻيءَ کان وڌيڪ ليکڪ کي نمايان ڪرڻ ۾ نشانبر ڪري قلمڪارن جا نالا ڇپڻ يا ’مهراڻ‘ ۾ صفحن جا نمبر انگريزي انگن ۾ ڏيئي رکو نواڻ لاءِ نواڻ هجي ته هوندي باقي سونهن، نهڻ ۽ وڻڻ واري ناهي. پر جيڪڏهن اوهان چاڻي پڄهي فنڪار کي خود سندس ئي تخليق کيل فن تي فوقيت ۽ اهميت ڏيڻ جي ڪوشش ڪئي آهي ته پوءِ مان آسڪر وائلڊ جو هڪ جملو وري ورجائيندس، جنهنجي حوالي ڏيڻ سان ڪجهه ورهه اڳ (۱۹۷۴ع ۾) ڪي ترقي پسند يار مون تي ڏمرجي پيا هئا پر مان هتي آهو ئي جملو ورجائڻ مناسب ۽ ضروري سمجهان ٿو:

"To reveal the art and conceal the artist is the arts'aim."

هونءَ ته سنڌ ۾ ڪيئي رڄ چڱا مڙس پيا آهن جنجو سماجي ۽ اخلاقي رُتبو اسان (ادبي برادريءَ) کان گهڻو مٿيرو به هوند و پوءِ انهن جا نانوَ ڇو نتا ادبي پرچن ۾ ڇپجن. اصل ۾ اسان سچاتا ئي فن جي صدقي وجهون ٿا، آنڪري فن کان وڌيڪ فنڪار جي ذات کي اجاگر ڪرڻ اسهه ۽ ڏکيري ڳالهه سمجهبي.

اوهان وارو هاڻوڪو ’آن دي رڪارڊ‘ سوچڻ، ويچارڻ ۽ ساڍڻ جهڙي شيءِ آهي ۽ انکي ضروري موٽ ۽ توجهه ضرور ملندو، جيڪڏهن اسان ۾ ڪو دم آهي، نه ته خدا خير ڪري جو متان

ڪنهن خار باز خدائي فوجدار کي مرچ نہ لڳي هجن.
غلام نبي مغل جي هاڻوڪي ڪهاڻيءَ ۾ مونکي فن گهٽ ۽ پروپئگنڊا
جڳهہ نظر آئي. حقيقت جي وڌيڪ ويجهو رهي لکڻ بجاءِ هن ۾
امر جليل اسٽائيل جهلڪي ٿي، جڏهن تہ مغل جي پنهنجي اسٽائيل
وڌيڪ گنڀير ۽ اثرائتي هوندي آهي جهڙي ’شيشي جو گهر‘ ۾.
’فليٽ‘ سٺي ڪهاڻي آهي پر الائج ڇو مونکي ائين لڳو ڄڻڪ
ڪهاڻي لکندي لکندي ليکڪ کي اينگهہ جو احساس ٿيو آهي ۽
ڪهاڻيءَ کي پڇاڙيءَ ۾ ٽڪڙو ٽڪڙو پڄاڻيءَ تي پهچايو ويو آهي.
حالانڪ ڪهاڻي طويل ڪانهي. راشد مورائيءَ جي غزل جو مقطعو،
نورالهدى شاهہ، ثريا سنڌي، واحد جا نظم، فيض پيرزادي جا چوڻڪ
۽ سوسن مرزا جا بہ نظم ’پوڙهي رات‘، ’ڪنگڻ‘ ۽ بيت پڙهڻ
جهڙيون چيزون نظر آيون. حليم بروهيءَ جو ’بہ ڪتاب‘ پنهنجي
مخصوص، وندرائيندڙ، سوچائيندڙ ۽ ڇهندي پائيندڙ ڍنگ ۾ وڻندڙ
لڳو. رشيد ڀٽيءَ جي ’جيل جي ڊائري‘ سٺي شيءِ آهي ۽ اڳتي
جيل ۾ وڃڻ وارن ۽ ڊائريءَ ڪان پاڻ ۽ دوستن کي گهورو ڪرڻ
جو ڪم وٺڻ سيکاري ٿي جيڪو طارق پنهنجي پهرين جيل ياترا
واري ڊائريءَ کان نہ ورني سگهيو هو جيڪا مرحوم ’سنڌيءَ‘ ۾
قسطوار ڇپي هئي.

ممتاز مهر

’تخليق‘ جي پهرين ڪتاب ۾ عبدالجبار جوڻيجي منهنجي ڪهاڻين
جي مجموعي ’زندگيءَ جو وهڪرو‘ ۽ رسول ميمڻ جي ڪهاڻين
جي مجموعي ’امن جي نالي‘ تي جيڪو تبصرو ڪيو آهي، اهو
سندس گهٽ سمجهہ جو هڪ وڌيڪ ثبوت آهي. هو صاحب جڏهن
بہ نقاد بڻجي جديد شاعري، جديد ڪهاڻي يا جديد ناول تي تبصرو
ڪندو آهي تڏهن ائين لڳندو آهي تہ هنجو مطالعو ڏاڍو محدود
آهي، هن سٺن انگريزي علمي ادبي ڪتابن کي پڙهيو ناهي، يا گهٽ
مطالعو اٿس. فلاسافي، نفسيات ۽ سماجيات جي علمن کان بہ واقف
ڪونهي، جڏهن تہ انهن علمن جو ادب سان تمام گهرو ناتو آهي.

انسان، انسان جي نفسيات ۽ سندس طرز عمل کي سمجهڻ ۽ هنن کي ادب ۾ پيش ڪرڻ لاءِ ضروري آهي ته انهن علمن جو مطالعو ڪيو وڃي.
وڏي افسوس جي ڳالهه آهي ته هن منهنجي ١٥ ڪهاڻين مان فقط ٽن ڪهاڻين تي مختصر راهزني ڪندي تبصري جو فرض پورو ڪيو آهي.
سندس اعتراض به عجيب آهن. منهنجي ڪهاڻي 'ٻه لاش' متعلق فرمائي ٿو ته: هڪ ماڻهو پهرين ملاقات ۾ ٻئي اجنبي ماڻهوءَ کي ڪي پنهنجي واردات ڪيئن ٿو ٻڌائي سگهي؟
ڇا انهيءَ لاءِ ضروري آهي ته سندن وچ ۾ ڏهه پندرنهن ملاقاتون ٿين، پوءِ هو هڪ ٻئي سان اندر جو احوال اوريندا! ڪهاڻي 'ٻه لاش' ۾ وقت جو هڪ (Duration) آهي، اڪيلائپ ۽ سفر جو اهڙو ماحول آهي جو ٻه ماڻهو هڪ ٻئي سان کُلي دل سان ڪا اهم واردات بيان ڪري سگهن ٿا يا ڪو اعتراف ڪري سگهن ٿا.
زندگيءَ ۾ ڪڏهن ڪڏهن ائين به ٿيندو آهي ته هڪ ئي ملاقات ۾ نه فقط ٻه ماڻهو رلي ملي ويندا آهن بلڪ هڪٻئي جا رازداں به بڻجي ويندا آهن ، ان ڏس ۾ مان عبدالجبار کي صلاح ڏيندس ته هو گهٽ ۾ گهٽ سمرسٽ ماهام (مام) جي ڪهاڻين جو مطالعو ڪري.
ڪهاڻي 'نئون تجربو' جي نفسياتي موضوع کي عبدالجبار سمجهي ئي ڪونه سگهيو آهي. سندس ناسمجهيءَ جي حد ته ان مان وڌيڪ ظاهر ٿئي ٿي جڏهن هو منهنجي هڪ ٻيءَ ڪهاڻي 'مٽيءَ جو طوفان' بابت لکي ٿو ته ڪهاڻي ٿري گهري ان ڳالهه تي وڃي بيٺي آهي ته ڇوڪريءَ کي ڪوڪا ڪولا پياري ويئي يا نه پياري ويئي!
سندس سمجهه کي داد ڏجي يا بي سمجهيءَ کي! هن انهيءَ ڪهاڻيءَ جي نه اصل موضوع کي سمجهيو آهي نه ٽيڪنڪ کي. هن ۾ ايتري اهليت ئي ڪانهي جو ڪنهن جديد ڪهاڻيءَ (علامتي يا نفسياتي موضوع واري ڪهاڻي) جي صحيح نموني ۾ ڇنڊ ڇاڻ ڪري سگهي. هو اسڪول ماستر وانگر نصيحتون ڏيئي ته ڇاڻي باقي جديد تنقيد کان بنهه واقف ڪونهي. ڪنهن ڪتاب تي تنقيد ڪرڻ کي هن

امتحان جو پيپر جاچڻ سمجهيو آهي (پاڻ ليڪچرار جو آهي!) ۽ تنقيد جي نالي ۾ منجهيل ۽ بيڪار قسم جا رمارڪ ڏيندو آهي.

جديد سوچ، جديد ذهن ۽ جديد تخليق لاءِ سندس نفرت ۽ تعصب کان هرڪو نوجوان اديب ۽ شاعر واقف آهي. هن هميشه جديد ۽ روشن خيال نوجوان اديبن ۽ شاعرن جي تخليقن تي منڊيمڙي پائڻ جي ڪوشش ڪئي آهي.

ساڳي تبصري ۾ (منافقت کان ڪم وٺندي) هڪ طرف ته ملاڻڪ ۽ مشتاق شوري کي جنسي فرسٽيشن جو شڪار ڪوٺيو اٿائين، چاڪاڻ ته سندس چوڻ مطابق هو ٻيئي جنسي موضوع واريون ڪهاڻيون لکندا آهن، ته ٻئي طرف ڪين ڪهاڻيڪارن جي ان لسٽ ۾ شامل ڪيو اٿائين جن مان نوان لکندڙ ڪجهه پرائين! جنس ته زندگيءَ جي حرڪت جي نشاني آهي، جنس کان فقط اُهي گهٻرائيندا آهن جنکي جنسي ڪامپليڪس هوندو آهي.

ماڻڪ تي هڪ ٻيو اعتراض اهو ڪيو اٿائين ته هن منهنجي ڪهاڻين جون خوبيون ته ڳڻايون آهن پر خامين کي ظاهر ڪونه ڪيو آهي.

”جوڻيجا صاحب.... ماڻڪ اوهان وانگر ڏهن پندرنهن سٽن ۾ ڪنهن ڪتاب تي تبصري جو فرض پورو ڪونه ڪيو آهي، هن فقط ڪتاب جي ڪور جي پٺين پاسي تي منهنجي ڪهاڻين تي مختصر تعارفي نوٽ لکيو آهي. اوهانکي مختصر تعارفي نوٽ ۽ تنقيد ۾ به فرق سمجهه ۾ ڪونه آيو آهي!

عبدالجبار جوڻيجي ساڳيءَ ريت هڪ نئين اُڀرندڙ ڪهاڻيڪار رسول ميمڻ جي ڪهاڻين تي ٻه ٻي جا اعتراض ڪيا آهن. رسول ميمڻ پنهنجي ٿهيءَ جو اهو ڪامياب ڪهاڻيڪار آهي جنهنجي ڪهاڻين کان متاثر ٿي امر جليل هڪ ڊار ڪالم به لکيو هو.

افسوس ته ’تخليق‘ جي مرتب تي آهي جنهن خاص طرح سان هڪ قدامت-پسند تذڪره-نويس کان ڪتابن تي تبصرا ڪرائي ادبي تنقيد جي مٽي پليد ڪرائي آهي. ممڪن آهي ته انهيءَ جو هڪ سبب ادب ۾ رائج Barter-system آهي، يعني: ”مان توکي پروجيڪٽ ڪريان.... تون مونکي، تون مونکي ساراهه.... مان

توکي، مان تنهنجي لکڻين کي شايع کريان، تون منهنجي لکڻين کي شايع کر.... مان توکي عظيم چوان.... تون موکي.“ بهرحال اهي سڀ ڳالهيون ننڍڻ جوڳيون آهن ۽ صحيح ۽ سچي ادب جي اوسر لاءِ هاڃيڪار آهن.

عبدالجبار جوڻيجو بنيادي طرح سان قدامت پسند ۽ روايتي قسم جو هڪ تذڪره نويس آهي. هن پنهنجي ڪتاب ’سنڌي ادب جي مختصر تاريخ‘ ۾ سواءِ ضروري ۽ غير ضروري قسم جي تذڪرن جي ٻيو ڇا پيش ڪيو آهي؟ تنقيد ته خود هڪ تخليقي فن آهي جنهن لاءِ گهري مطالعي، مشاهدي ۽ دل جي ڪشادگيءَ جي ضرورت هوندي آهي. نقاد ته Bull in china shop وارو ڪردار ادا ڪندو آهي نه گورڪن جو.

عبدالجبار جوڻيجو جيئن ته گهڻي عرصي گذرڻ ڪانپوءِ به شاعر يا ڪهاڻيڪار جي حيثيت ۾ پنهنجو مقام پيدا ڪرڻ ۾ ناڪام ويو آهي، تنهنڪري احساس ڪمتريءَ ۾ ايترو ته مبتلا ٿي ويو آهي جو هاڻي نقاد بڻجڻ جي ڪوشش ۾ پنهنجو رستو ڀلجي ويو آهي.

منير گهانگهرو

’هاڻوڪو ادب‘ گذريل ڪتابن کان گهڻو بهتر هو. موهينڊڙ ڪور پيج ڏسڻ ڪانپوءِ عادت مطابق خطن جو حصو پڙهيم. رشيد ڀٽي جي ڊائري پڙهڻ ويٺم ته ان ڳالهه جي سخت ضرورت محسوس ڪيم ته ڪاش اِها مڪمل هجي ها، ميري لانگهي جي ڪهاڻي ايتري ته مختصر لڳي جو ان ڪو به اثر ڪونه ڇڏيو. توهان به هڪ ئي ڪتاب ۾ ٽي ڊگها سلسلا شروع ڪري پڙهندڙن سان ظلم ڪيو آهي. هرو ڀرو سب رنگ ۽ سسپنس جي تقليد نه ڪريو.

مغل پنهنجي ڪهاڻي ۾ آمدني جي ذريعن تي چند ماڻهن جي تسلط جي خلاف ڏاڍي پياري ۽ مؤثر انداز ۾ احتجاج ڪيو آهي. انگريزن تي گهڻا جهڙا ماڻهو صرف دولت جي زور تي هزارين خاندانن کي

غلام بڻايو ويا آهن. پوءِ ھو ظاهر ۾ سيٺ مراد علي ڪنھ واري جهڙا شريف ڇو نہ هجن؟

ساڳي نموني ڪرشن کٽواڻي پنهنجي ڪهاڻي ۾ ان ظلم جي نشاندهي ڪئي آهي، جيڪو والدين پنهنجن گهرجن جي پورائو خاطر اولاد تي ڪندا آهن. حالانڪ اهي پوڙها صرف ايترو سوچين تہ سندن بربادي سندن ئي اولاد جي آبادي آهي تہ جيڪر اهو مسئلو پيدا نہ ٿئي. پاڻ قبر ۾ پير لٽڪايو ويٺا هوندا تہ بہ پاڻ قرباني ڏيڻ بجاءِ اولاد کان ئي قرباني گهرندا.

ساحر پريمي جي ڪهاڻي جيتوڻيڪ پريم سان ڀريل آهي، پر پوءِ بہ هو پاڻکي اڇوڻ ٿو سمجهي. مان چوڏهين صدي کي الزام ڪونہ ٿو ڏيان ڇو تہ مان سمجهان ٿو تہ اهو ئي انسان پاڻ ئي آهي، جنهن وقت ۽ صدين جي نالي کي بدنام ڪيو آهي، چوڏهين صدي جو ڪهڙو ڏوهہ؟ پر اها حقيقت آهي تہ اڄ جا ٻار بہ ننڍڙن مان نڪرندي ئي پريم جا پاپي ٿي ويندا آهن ۽ پريم جي ڪجهين ڳالهين جو مفهوم سمجهي ويندا آهن. پر پريمي تہ جوان جماڻ آ. پوءِ ڇو؟

خالد مهيسر انتهائي پراڻو پيار ڪيو آهي. ڪير اهو نہ سمجهي تہ ڪو پيار بہ پراڻو ٿيندو آهي، پر منهنجو مطلب اهو آهي تہ خالد رومان ۽ معاشيات جي ٽڪر ۾ پيدا ٿيندڙ ڳوڙهي مسئلي کي انتهائي Light نموني ورتو آهي، جنهنڪري هو پنهنجي ڪردارن لاءِ پڙهندڙن جي دل ۾ ڪو تاثر پيدا نہ ڪري سگهيو آهي. نہ هيرو لاءِ همدردي نہ هيروئن لاءِ نفرت. ڪجهہ بہ نہ.

ترجمو الطاف، وڻندڙ نموني ڪيو آهي. پر ڪهاڻي جي چونڊ وڻندڙ ناهي. جڏهن پرڏيهي ادب پڙهايو ٿا تہ سٺو پڙهائيندا ڪريو. جنهن مان ڪجهہ پرائي بہ سگهجي.

باقي حليم جي ڪهڙي ڳالهہ ڪجي، جيڪو آهي ئي حليم. پوءِ چاهي ڳاڏي، تي اسڪولن اڳيان وڪرو ٿئي (درسي ڳالهيون) يا ڪنهن وڏي سينگاريل دوڪان تي (پہ ڪتاب)، رهندو ساڳيو ئي حليم. دال+ گوشت + لوڻ+ مرچ= حليم. ها ڪجهہ باهہ بہ ضروري آهي.

هن دفعي شعر گهٽ ڏنا اٿو. ڪئي شاعرن ڪان بدلو ته نه پيا
ونو؟ پيمرن ڪي سٺي نمائندگي ڏني اٿو. اها ڳالهه وڻي. آئنده به
اها روايت برقرار رکڻ جي ڪوشش ڪندا. مجموعي طور تي سڀ
شعر وڻيم. خاص طور تي سوسن مرزا جو نيرون ڪوٽ.
آن دي ريڪارڊ جي مواد تي ڳالهائڻ کان اڳ انجي اسٽائل تي ڪجهه
ڳالهايان ته بهتر ٿيندو. هڪ نئين جدت محسوس ڪئي اٿم. اهو
جانچڻ جي ڪوشش ڪونه ڪئي اٿم ته ڪو توهان اڳ به انکي
استعمال ڪندا رهيا آهيو يا نه؟ بهرحال مون پهريون دفعو محسوس
ڪئي آهي. انور تيڊ ڪامان جي بدران هڪ سادي ليڪ. سٺو
طريقو آهي.
آن دي ريڪارڊ پڙهي پڙهندڙن ڪي گهٽ ۾ گهٽ اها شڪايت
باقي نه رهي هوندي ته توهان سنڌ جي مسئلن تي نه ٿا لکو؟ اها ته
واقعي پريشاني جي ڳالهه آهي ته پارت مان سنڌي ڪجهه عرصي
ڪانپوءِ ختم ٿي وينداي. پر سنڌ بابت ظفر حسن جي پيشن گوئي
سان مان متفق ناهيان، ها ايتري حد تائين اها پيشن گوئي صحيح
ٿي سگهي ته سنڌي موجوده صورت ۾ نه رهندي. پر ڇا اها ڳالهه
تاريخي عمل جو هڪ حصو ناهي؟ ڪابه ٻولي گهڻي عرصي تائين
ساڳي لب ۽ لهجي ۾ نٿي رهي سگهي. ڇا موجوده ڳالهائي ويندڙ
سنڌي اها ئي آهي جيڪا شاه لطيف جي دور ۾ عام مروج هئي؟
باقي سنڌي ڪي سنڌس حقن نه ملڻ جي ڳالهه روشن لڳي پئي آهي.
وڳو انڪان ڇمڙائي انڪاري ڪري ٿا سگهن. توهان آخر ۾ لکيو
آهي. 'اسين اهو سڀڪجهه ڏسي رهيا آهيون پر ڪري ڪجهه به
نٿا سگهون؟' منهنجي ذهن ۾ رکو هڪ سوال پيدا ٿي رهيو آهي
ته ڇا اسان ماضي ۾ پاڻ لاءِ ڪجهه نه ڪيو آهي جو هاڻ به ڪجهه
نٿا ڪري سگهون؟

ڪيهر شوڪت

تخليق جو 'هاڻوڪو ادب' ڪي پڙهيم، ته پنهنجي راءِ جي اظهار ڪرڻ

جو ڀاڱو جاڳيم. مان نقاد ناهيان. هي تنقيد ناهي، منهنجي راءِ آهي- ۽ مان پنهنجي راءِ (ڪابه) رکي سگهان ٿو- اهو پڻ ڪٿي ڳالهائيندم. تخليق ۾ منهنجي راءِ کي اهميت ملي ته خوشي رسندي.

ڪهاڻيون: غلام نبي مغل جي گهڻي عرصي ڪانپوءِ نئين ڪهاڻي پڙهڻ جو موقعو مليو آهي. (مون سندس مجموعي واريون ڪي نيون ڪهاڻيون اڃان نه پڙهيون آهن. [ڪتاب وٺڻ جيترا پئسا اڃا هٿ نه چڙهيا آهن!]) مغل جي '...ايڪ ٽيل پيٽ' پڙهڻ ڪانپوءِ پڙهڻ تاثر نه مليو. هن موضوع تي مالڪ آگاڻي جي ڪهاڻي 'وهڪرو' وڏيڪ ڪلا تمڪ رچنا هئي- ۽ مغل جي ڪهاڻي 'وهڪري' کان اڳتي وڌي نه سگهي. مغل ساڳين ڪردارن (وهڪري وارن) کي ڪٿي ڪهاڻي سان انصاف ڪري نه سگهيو آهي. حمزي جي ڪردار کي سپاويڪ نموني نه ڪنيو ويو آهي. اتاچرو- غير حقيقي هٿ نوڪيل- فلمي بڻجي ويو آهي. مغل وٽان هن ڪهاڻي کي نئين انداز ۾ پيش ته ڪيو ويو آهي (اهو به سٺو) پر ان نئين انداز کي اظهار ڏيڻ لاءِ جنهن گهرائيءَ، پختگيءَ، سنجيدگيءَ ۽ ڪلاڪاريءَ جي ضرورت هئي. مغل انکي وساريو آهي. ۽ ان ڪري ڪهاڻي امر جليل جي روايتي ڪهاڻين جي پڙ ۾ وڃي بيٺي آهي.

ڪرشن کٽوائي، سنڌيءَ جي وڏن ڪهاڻيڪارن مان آهي. مون سندس وڏيون ڪهاڻيون به پڙهيون آهن. ۽ فليٽ- ته فليٽ ۾ به ڪهاڻيون آهن. هڪ ديوڪا- نلنيءَ ۽ شيکر جي ڪهاڻي ٻي ديوڪا جي پيءُ شيوارام جي ڪهاڻي. ڪرشن جي ڪهاڻي پڙهڻ وقت جڏهن ٽن ڪردارن جي ڪهاڻي ڪٺي پڙهجي ٿي ته ڪهاڻي وڏي ٿي. (شيوارام کي ڇڏڻ سان) پر جڏهن شيوارام ذهن ۾ اچي ٿو ته پوءِ ڪرشن کان اها شڪايت ٿئي ٿي ته هڪڙي سچي ڪهاڻي ديوڪا جي پيءُ جي چوطرف ساڳيءَ ڪلاڪاريءَ سان اڻي ڪپي ها. اسانکي کٽوائيءَ کان شاهڪار شيءِ ملي ها. پوءِ به جڏهن سڀني ڪهاڻين جي اٿاٽ آهي، تڏهن فليٽ جو هجڻ به سٺو سڻون آهي. من اسان جاهل فليٽ ڏسي ڪا سٺي شيءِ سرجي سگهون.

حليم بروهيءَ جون درسي ڳالهيون وڏيون، ڪٿي طنز ڪٿي مزاح

پنهي هنڌن تي حليم پاڻ موڪيو آهي. باقي حليم ٻهارُ کي ٻيهار چڙو ڏو سڏي، انکي مان سمجهي نہ سگهيو آهيان. هيءَ ڳالهہ انکري بہ ڪري رهيو آهيان جو جيئن حليم کي گنجيءَ کي بنيان چوڻ نٿو وڻي، تيئن مونکي بہ بهارُ کي بهار سڏڻ نہ ٿو آئڙي.

ساحر پريمي، نئين ٽهيءَ جي سٺن ڪهاڻيڪارن مان ليکيو وڃي ٿو. هنکي سرت بہ آهي تہ ڏات بہ. ۽ اهي ڳالهيون گڏجي جڏهن ’جان مون پوءِ پروڙيو‘ کي پڙهيم تہ سخت مايوس ٿيس. موضوع پراڻو آهي تہ ڍنگ بہ پراڻو ۽ روايتي! ساحر کي پراڻي موضوع کي نئون انداز ڏيڻ کپي ها- ۽ ان سان گڏ گهرائي، نئين معني، سندرتا ۽ اعلي فنڪاري. گهٽ ۾ گهٽ ساحر کي هاڻي ڪهاڻين جي انگ وڌائڻ جو موهہ ڇڏي ڏيڻ کپي. امر ٿيڻ کپي (جيڪڏهن هنکي اها لوچ آهي تہ) ڪلاتمڪ رچنا رچڻ کپي.

خالد مهيسر نئون ڪهاڻيڪار آهي ۽ سندس پهرين ڪهاڻي پڙهڻ لاءِ ملي آهي. مونکي همراهہ ۾ ڪجهہ داڻا ڏسڻ ۾ اچن ٿا. وڌيڪ اڳتي خبر پوندي تہ دوست ڪيستائين پهچڻ جو جتن ڪري ٿو.

۽ هاڻي الطاف شيخ جو ترجمو. عنوان جيترو گهرو، ڪهاڻي اوتري خسيس! الطاف ڇا سوچي هن ڪمرشل شئي کي پيش ڪيو آهي، مونکي انتي اچرج آهي، (اهڙو اچرج توهان تي- مرتب جي حيثيت ۾ پڻ!) سڄيءَ دنيا ۾ الطاف کي ترجمي لاءِ اچي هيءَ شئي هٿ لڳي. آسانند ماتوراءِ جي ناول کي ايتربن قسطن ۾ هلائي، توهان ليکڪ توڙي ليک سان ظلم ڪيو آهي. وڌ ۾ وڌ ٽن قسطن واري ناول کي ايتري ڊيگهہ ڪرائي ناول پڙهندڙن جو مزو وڃايو اٿو.

شاعري: هڪ اچي شئي سڀ کان مٿاهين آهي. روح تائين چيريندي وڃي ٿي. نور جي وائي پياري وائي آهي. ذوالفقار سيال، راشد موراڻي ۽ فيض جون شيون سڀ نيڪ ئي آهن. خاص نہ. زيب پٿيءَ جي ’تون سگهاري‘ کي ڪوتا. ڇئي سگهجي ٿو؟ مختيار ملڪ جو ترائيل لفظن جي پرتي آهي. سوسن مرزا جي ڪوتا مان رڳو بہ شيون ئي وڻيون ’بنا عنوان‘ ۽ ’ڪنگڻ‘- خاص ڪري سوسن جو ڪنگڻ ڏاڍو سندر آهي. ثريا جي هي شئي پياري آهي. شڪر

آهي ته ثريا هاڻي رکو لفظن جي مدر سنگيت ڏانهن ٿي ڌيان نٿي ڏئي پر مقصد، احساس، ۽ فڪر ڏانهن به خيال ڏيڻ شروع ڪيو اٿائين. پوءِ ثريا کي رکو لفظي سنگيت کان ٻاهر نڪري، گهري فڪري احساس، سچائي ۽ جذبي جي شهرت ڏانهن اچڻو پوندو. ائين ڪم نه هلندس. ذوالفقار راشديءَ جو نظم جيترو مقصدي آهي اوترو ڪلاسڪ ناهي، لڳي ٿو ته راشديءَ تڙ تڪڙ ۾ لکيو آهي. گهٽ ۾ گهٽ ذوالفقار راشديءَ جهڙي ڪويءَ کي ائين ڪرڻ ته نه کپي، اسانکي ڪا مهان شيءِ ڏيڻ کپيس.

۽ هاڻي واجد: ته واجد جو هي نظم مونکي خوش ڪري نه سگهيو ۽ (شايد گهرو يار آهي انڪري) واجد سنڌيءَ جي ممتاز شاعرن مان آهي. ڪيس وڏيون شيون ڇپرائڻ کپن. (مونکي خبر آهي ته هنجي ڊائري ۾ ڪاپين ۾ تمام وڏي ڪوتا لکيل آهي.) توهان مهرباني ڪري واجد جون مڙئي سڙئي شيون نه ڇاپيندا ڪيو.

رشيد ڀٽي جي ڊائري وٽي، ڇا ان کي نيو فيلڊس جي طرفان نٿا ڇپرائي سگهو؟ اهڙن ڪتابن جي سخت اڻاٺ ۽ ضرورت آهي.

آخر ۾ توهانجو آن دي رڪارڊ. هن ڀيري توهان وري ڪافي عرصي کانپوءِ ڏاڍو سٺو پيش لفظ لکيو آهي، هر سنڌيءَ کي پڙهڻ کپي. ۽ سوچڻ، ۽ انجو حل، پر ائين ڪندا سين به!؟

احمد علي شر

جڏهن به آءٌ حيدرآباد ايندو آهيان ته سهڻي پريس تي اچي اوهان سان ملاقات ڪرڻ جي ڪوشش ڪندو آهيان، پوءِ ڪجهه نه ڪجهه اوهان کان پرائي ويندو آهيان. مزي جي ڳالهه اها ته پاڻ اڄ تائين ڪل ٽي ڀيرا ملاقات ڪئي آهي. آءٌ جڏهن ٢٠ آگسٽ تي حيدرآباد آيس ۽ اوهان سان ملاقات ڪيم. هن ڀيري اوهان کان ايترو پرايو اٿم، جوسينو باهجيان پڙڪي رهيو آهي. ٿي سگهي ٿو ته ڪن ٿورن پڙهندڙن تي ان ڳالهه جو اثر ٿئي، جيڪا ڳالهه اوهان مونکي

مرڪندي پڙهائي، ته: احمد علي صاحب تخليق پبليڪيشن جو ايندڙ ڪتاب ٣٠٠ صفحن تي مشتمل هوندو؟! مون سوچيو ته واقعي سهڻي جي موٽ سنڌ ۾ تخليق جي معرفت ڏني آهي. جو سڀئي ڪتاب ڪپي وچن تان، پئسا ملن تان، مواد گهڻو ٿو اچي، صفحن جي کوٽ آهي، ان ڪري طارق 'تخليق' جي صفحن ۾ اضافو ڪري رهيو آهي. مان چُپ ٿي چُپ اهي سڀ ڳالهيون سوچيندو رهيس. اوهان پڻ اهو سڄو وقت مانڪ ۾ پروف چيڪ ڪري رهيا هئا شايد. ۽ الهچايو ڪمپازيٽر ڪمپوز به ڪري رهيو هو ۽ مون ڏانهن به ڪنهن مهل ڪلڻ ۽ مايوسي جي انداز ۾ مونکي ڇڪ چوندو هُجي، ته هڪدم طارق کان پڇ ته: ايندڙ ڪتاب تخليق جو آخر ٣٠٠ صفحن تي ڇو ٿو نڪري؟ انهيءَ عرصي ۾ ڪير به نه ڪچيو، جڻ سين تي ڪنهن دل ڏاريندڙ خبر جو ڌڪاءُ اثرڪيو هُجي يا ڪرڻ جا سانباها ڪندو هجي. سڄي خاموشيءَ کي اوهان هڪ ٿي لفظ ۾ پرزا پرزا ڪري ڇڏيو ته: شر صاحب، اهو 'تخليق پبليڪيشنس' جو آخري ڪتاب هوندو!

۽ بنا پڇڻ جي اوهان انجي بند ڪرڻ جو سڄو واقعو پڙهائي ڇڏيو. ته ماهوار سهڻي، ۽ سهڻي پبليڪيشنس تي بندش پوڻ ۽ مون تخليق پبليڪيشنس تحت ڪتاب ڪڍيا، سهيڙيندڙ ساڳيو، پريس ساڳي، خريدار ساڳيا، پر نالو ٻيو. ته پوءِ فرق ڪهڙو ٿيو؟ مون سوال ڪيو هو ۽ توهان چيو ته تمام گهڻو فرق پيو آهي. جو هاڻي تخليق پبليڪيشنس جا ڪافي ڪتاب ڪونه ٿا هلن. پنو سنڌي رسالن، اخبارن کي ملي ڪونه ٿو، جي ملي ٿو ته بيڻ تي. اشتهار سنڌي رسالن لاءِ ٿين ٿي ڪونه، خرچ ان ڪانسواءِ وڌي ويو آهي، ۽ ٻيا ڪيترائي مسئلا جي حل ڪرڻ منهنجي وس ۾ نه آهن. 'پر پڙهندڙن جي وس ۾ ته آهن.' مون دل ۾ چيو هو.

۽ آءٌ ڪيترائي ارمان کڻيندو اچي ڳوٺ پهتس، دل ئي دل ۾ روئندو رهيس، مون تي تخليق پبليڪيشنس جي بند ٿيڻ جو گهڻو اثر ٿيو هو. ڇو ته اها سهڻي پبليڪيشنس جو ٻيو روپ هئي، جنهنجي پيهر نڪرڻ ڪانپوءِ مون سنڌ سُ ڀرين ڪتاب ڪانوٺي ستين ڪتاب

تائين ڪاليج جي دؤران، سيني سامهون ڪٽي، هر پڙهندڙ ۽ اڻ پڙهندڙ سنڌيءَ تائين سهڻي پبليڪيشنس جا ڪتاب ڪٽي ويندو هوس. سيني جي اندر دل هوندي آهي. ان دل جي سامهون ڪنهن دل واري شيءِ ڪي آڏبو آهي. اهي هئا ڪتاب، جنهنجي لاءِ اوهانکي هر مهيني سوير موڪلڻ لاءِ چوندو هوس. ۽ انجي موٽ ۾ آءٌ جلد ڏيندو هوس. اهو آءٌ 'طارق اشرف ۽ سهڻي پبليڪيشنس' تي ٿورو ڪونه ڪندو هوس، پر مون تي طارق ۽ سهڻي پبليڪيشنس جا اهي احسان هئا.'
'سهڻي' يا 'تخليق' جي ٻن هزارن ڪان وڌيڪ ڪپندي ته آءٌ سمجهان ٿو ته طارق جي ڏبري جسم ۾ ڪاٻ واڌ ڪانه ايندي، پر جي گهٽ هلندي يا بند ٿيندي ته سندس دل جي چاڪن ۾ وڌيڪ زخم ٿيندا، جي سنڌين جي قسمت تي وڏا ٺهڪ ڏيئي کيس ڏڪائيندا رهندا. ها ادا، طارق مونکي اها بہ خبر آ ته توهان تخليق پبليڪيشنس جي ايندڙ آخري ڪتاب ۾ جيڪو پيش لفظ لکندؤ سو بند ڪرڻ جي اسبابن تي لکندؤ ۽ پوءِ پڙهندڙ ته دل ڏاريندڙ رڙيون ڪندا، هڪ ٻئي کي فون ڪندا، اوهانکي فون ڪندا ۽ سبب پڇندا، جي خبر هوندن بہ! پر ١٩٧٥ع ڪانپوءِ جڏهن سهڻي بند ٿي هئي ته ڪير رُنو هو! اها خبر مونکي نٿي پوي.
تخليق پبليڪيشنس جو آگسٽ جو ڪتاب پڻ هٿن ۾ آ، اڪين آڏو پڻ، ۽ هن ڪتاب ۾ مواد تمام سٺو آهي. 'آن دي رڪارڊ' واري خبر واقعي رڪارڊ آهي. اڄڪلهہ جا سنڌي ته ڪيترين ئي ڊائجيسٽون خريد ڪن ٿا، پر ڪين اهي پڙهڻ ۾ ڪونه ٿيون اچن، پر ڏائيٽل جو جو ڦوٽو ڪنيو پيا دل خوش ڪندا آهن.
ڪهاڻين ۾ غلام نبي مغل جي ڪهاڻي، 'سيٺ مراد علي ڪنڊ واري جو ايڪ ٿيل پيٽ' ڪرشن کٽواڻيءَ جي 'فليٽ' حاڪم بروهي جون 'د رسي ڳالهيون'. ايرڪا جو انگ جي ناول تان الطاف شيخ جو سنڌي ترجمو 'آڏام جو خوف' تمام بهترين تحرير ٿيل آهي، ۽ حقيقت جو چٽو پٽو مظاهرو ٿيل هو.
آسانند مامتورا جي ناول 'شاعر' جي هڪ ئي ڪري ڇاپيو ها ته

تمام سٺو ٿئي ها. راشد موراڻي، ذوالفقار سيال جو شعر ۽ ثريا سنڌي جو آزاد نظم وڻندڙ هئا.
حليم بروهي جو هن ڪتابن تي لکيل مضمون تمام سهڻو هو، ان مان اسان اهو سکيو يا سمجهيوسين ته ڪوڙ جا پوچاري خود ڪوڙا ۽ فريبي هوندا آهن. اوهانجو مضمون 'ميرو لانگهو' پڻ سٺو يادگيرو آهي. جيل جو، اهو مضمون مڪمل نه هئڻ ڪري مڪمل هجڻ جي ڪمي محسوس ٿي. ادبي خطن ۾ سٺي تنقيد جي چاڻ سگهجي ٿي. شال تخليق پبليڪيشنس مان وري سهڻي جنم وٺي اجاگر ٿئي.

واجد

'تخليق پبليڪيشنس' تحت صاف سٿري، ۽ معياري ڪتابن ڪڍڻ تي مون پاران واڌايون (همعصر ادب).
مواد متعلق رڳو ايترو ته: معياري شيون گهٽ، ۽ غير معياري شين جي گهڻائي هئي.
اياز قادري، شوڪت شوري، حليم بروهيءَ ۽ ايس- ڪي- رامپال جون لکڻيون ٺيڪ هيون.
'آف دي رڪارڊ' سٺي شروعات آهي - ڪوشش ڪري اهڙو مواد پيش ڪريو، جنهن سان ڪنهنجي دل آزاري نه ٿئي. هوندڻ اهو جديد رنگ ضروري آهي.
هن پيري شاعريءَ ۾ 'ساڳي ڪار' هئي، يعني چند شعر پڙهڻ جوڳا هئا، باقي رڳو 'پاڻيءَ ولوڙ' نظر آئي.
ان طرف خاص خيال ڏيو، نه ته سنڌي شاعري پنهنجي موت پاڻ مري ويندي.
'هڪڙو شاعر' سٺو سلسلو آهي، پر اها مهرباني رڳو دوستن لاءِ نه هئڻ کپي.
عبدالجبار پنهنجي مضمون ۾ تمام سهڻا ويچار پيش ڪيا آهن. ممتاز مهر ۽ رسول ميمڻ جي ڪهاڻين تي مختصر ڏسي، پر سٺو لکيو اٿائين.

غلام علي مخمور

تخليق پبليڪيشنس جو ڇپريون ڪتاب 'همعصر ادب' پڙهي چڪو آهيان. اوهان نون ڪهاڻيڪارن ۽ شاعرن جي ڪُلي دل سان جيڪا همٿ افزائي ڪئي آهي، تنهن لاءِ توهانجي شخصيت وڏ ۾ وڏ متاثر ڪيو آهي. هن ڪتاب ۾ ٿوڙتل سٺو مواد هو.

نئين ڪهاڻيڪار نواز شر جي ڪهاڻي - 'اڻپورو پيار' سٺي ڪهاڻي هئي. نواز شر سٺي محنت ڪئي آهي. شوڪت حسين شوري جي ڪهاڻي - 'اکين ۾ تڪميل سپنا' پڻ بهترين ڪهاڻي هئي. غلام نبي سومري جي ٻي ڪهاڻي 'ڏنڊ' البت ڇپرين ڪهاڻي کان گهٽ هئي. مگر پوءِ به پڙهڻ سان لکڻيءَ ۾ ڪافي ڪشش محسوس پئي ٿئي.

اڳ سهڻي پبليڪيشنس جي ڪتاب ۾ ڇپيل ڪهاڻي- 'جلا وطن' نورالهديٰ شاهه- جي تخليق ساندڻ جهڙي سوڪڙي آهي ۽ اها فيلسوفاڻي ڪهاڻي آهي. جنهن امر جلول جو خال پري ڇڏيو. شاعريءَ جو حصو به چڱو هو.

مطلب ته اڻ ٿڪ ڪوششون - اميد ته رائگان نه وينديون.

هي خط ٽائيم جي ڪمي سبب تمام تڪڙو لکي رهيو آهيان. اگر ڪا غلطي يا خامي هجي ته- معافيءَ جو طلبگار آهيان.

۽ ٻيو ته تازو سنڌي ڪهاڻيڪار نسيم احمد ڪرل جي قتل جو دردناڪ حادثو ٿيو، جنهن لاءِ اسانکي دلي صدمو رسيو آهي. اسان انهيءَ ڏک ۽ افسوس ۾ سڀني سان برابر جا شريڪ آهيون جيڪي به ادب ۽ ادبي دنيا سان واسطو رکندڙ آهن. ۽ مرحوم ڪرل صاحب جي عزيزن، يارن سان بـ اسين- غم ۾ برابري ڀائيواري آهي. مرحوم سنڌيءَ ٻوليءَ جي ڪافي خدمت ڪئي آهي.

نيو فيلڊس پبليڪيشنس
جا ايندڙ ڪتاب

١- ٽڏا چپ
ڀارت جي مشهور سنڌي ڪهاڻيڪار ايشور چندر جي بهترين ڪهاڻين جو سنڌيءَ ۾ ڀهريون مجموعو. ايشور چندر اهو ڪهاڻيڪار آهي، جنهنجي هر نئين ڪهاڻي ڀارت ۾ دنيا جي ٻين زبانن ۾ يڪدم ترجمو ٿي ويندي آهي.

٢- ٣٠ سالن جون چونڊ ڪهاڻيون (ٻيو ڀاڱو)
نسيم کرل، آغا سليم، آمر جليل، غلام نبي مغل، عبدالقادر جوڻيجو، شوڪت شورو، طارق اشرف، حليم بروهي، ماڪ، نورالهديٰ، مشتاق شورو، مدد علي، ظفر حسن ۽ حميد سنڌيءَ، جون ڪهاڻيون

٣- سنڌ ڇا ٿي سوچي
ڇا هوندو هن ڪتاب ۾؟

٤- حليم شو
سنڌ جي مشهور طنزيه ۽ مزاحيه ليکڪ حليم بروهي جون ڪهاڻيون، مضمون، شعر، انٽرويو ۽ ٻيو گهڻو ڪجهه.

٥- غلام نبي مغل جي ڪهاڻين جو چوٿون مجموعو، جنهن ۾ گهڻي ڀاڱي اڻ ڇپيل ڪهاڻيون هونديون.

گهرائڻ لاءِ لکو: سهڻي پبليڪيشنس
الهند وڪچو، حيدرآباد سنڌ.

نيو فيلڊس پبليڪيشنس

جا ڪتاب وڪري ۽ مقبوليت ۾ پنهنجو مٽ پاڻ آهن.

جيل ۾ ٢٢ مهينا طارق اشرف جي جيل ڊائري

جنهن وڪري ۾ رڪارڊ قائم ڪيو. هاڻ وڪري لاءِ موجود ڪونهي.

آتم ملاقات طارق اشرف جا جيل مان لکيل ۽ اڻ لکيل خط

سنڌي ۾ هڪ منفرد ڪتاب وڪري لاءِ ڪجهه ڪاپيون

موجود آهن.

جيل گهاريم جن سان طارق جا جيل جي ساٿين تي خاڪا

وڪري لاءِ فقط اوڇيون ڪاپيون بچيل.

جيل ۾ ٢٢ مهينا جيل ڊائري جو ٻيو ڀاڱو

مواد جي لحاظ کان هڪ منفرد ڪتاب

وڪري لاءِ ڪجهه ڪاپيون بچيل.

زندگيءَ جو تنها مسافر طارق جون چونڊ ۽ اڻ چونڊ ڪهاڻيون

وڪري لاءِ ڪجهه ڪاپيون بچيل.

بهترين ڪهاڻيڪارن جون بهترين ڪهاڻيون

مشهور ڪهاڻيڪارن جون چونڊ ڪهاڻيون

وڪري لاءِ فقط اوڇيون ڪاپيون بچيل.

انهيءَ کان علاوه.

رات منهنجي روح ۾

غلام نبي مغل جي ڪهاڻين جو مجموعو.

اونداهي ڌرتي، روشن هٿ

آغا سليم جو ناوليٽ.

٣٠ سالن جون چونڊ ڪهاڻيون

انهن جون به وڪري لاءِ هاڻي تمام ٿوريون ڪاپيون بچيون آهن.

گهرائڻ لاءِ : **سهڻي پبليڪيشنس**

الهندو ڪچو، حيدرآباد، سنڌ

آغا تاج محمد اڪيڊمي

ٻارن جي تعليم ۽ تربيت جو ادارو

اڪثر ڪٽنبن جا ٻار مائٽن جي محدود ذريعن، ڪاهلي ۽ بين مجبورين ڪري، تعليم پرائڻ ۾، پرائمري تعليم کان مٿي تائين جيڪڏهن ڪن حالتن ۾ پڙهن ٻه ٿا ته ڪڙهن نه ٿا.

سنڌو نديءَ جي ڏنگن وڪڙن ۽ ڦڏن وٽن وانگر، نديا ابهم، ڏنگا ٿيو، اڳتي هلي ايتري قدر ته پوءِ ڏاوا ۽ بداخلاق ٿيو پون، جو صرف درسي علم تي عبور ڪري ڪٽنب ۽ قوم ته ٺهيو خود کي به مشرق سان غير واسطا سمجهي مغربي تعليم ڪي پنهنجو مڪتب فڪر ۽ منزل ٿا سمجهن.

آغا اڪيڊميءَ جي نالي سان هڪ اسڪيم هر امير ۽ غريب جي مدد ۽ همٿائڻ لاءِ هٿ ۾ ڪنيئي وئي آهي، جيئن سرندي وارا، مڃي ماني ڪائيندڙ ٻا انڪ اڳهاڙا به ڪنهن نه ڪنهن حد تائين مدد ڪن، همٿائين ۽ پنهنجا ٻار سرندي آهر فيون ڏئي يا مفت پڙهائين.

گهوڙا، گار ۽ هرڻ پالڻ يا وڻ ۽ گل سنوارڻ کان بهتر آهي ته ڪوجهن غريب گهوٽاڻن جو اولاد سڌارجي.

اڪيڊمي ۾ داخل ٿيڻ لاءِ ڇهه سؤ رپيا ماهانه في آهي.

غريبن کي مفت تعليم ملندي، ان لاءِ هر بورڊن ڪائونسل مان هڪ سپاجهو نينگر چونڊبو.

الف ان ڏس ۾ بهرحال اڪيڊمي جي مدد ڪرڻ لاءِ پنجن سالن جو ميمبر ٿيڻ لاءِ هڪ هزار رپيا سرندي وارن کي ڏيڻ گهرجن.

ب ساليانو ميمبر ٿيڻ لاءِ هڪ سؤ رپيا في ماڻهو کي ڏيڻ گهرجي.

ت غريب غربي يا عظيم استاد ۽ با ادب شاگرد کي ڏهه رپيا ڏئي اڪيڊميءَ ۾ پاڻ کي پائيوار تي نالو ڏيارڻ قومي ڪم آهي.

ٿ سرندي وارن سندن وڏڙن جي نالن تي يادگار اسڪالرشپ لاءِ هر غريب کي تعليم ڏيڻ لاءِ هڪ هزار رپيا مهيني جي حساب سان، هڪ سال جي في غريب شاگرد يادگار اسڪالرشپ فنڊ ۾ ڏيڻ لاءِ آڇون ڪيون وڃن.

نيو فيلڊس پبليڪيشنس

جا ٻه شاندار ڪتاب

غلام نبي مغل جو شمار موجوده وقت جي
بهترين ڪهاڻيڪارن ۾ ٿئي ٿو

رات منهنجي روح ۾

غلام نبي مغل

جي ڪهاڻين جو نئون مجموعو آهي، جنهن ۾ سندس
بهترين ڇپيل ۽ اڻ ڇپيل ڪهاڻيون شامل آهن.

صفحا: ٢٥٠ قيمت: ٨-٠٠ اوڇي ڪاپي ١٢-٠٠

---

٣٠ سالن جون چونڊ ڪهاڻيون

سنڌيءَ ۾ اهو پهريون ڪتاب آهي، جنهن ۾ ورهاڱي کان ١٩٦٠ع تائين جي سڀني ناميارين ڪهاڻيڪارن جون چونڊ ڪهاڻيون شامل آهن. اهو پهريون ڪتاب آهي، جنهن ۾ هڪ ئي وقت: جمال ابڙو، ع-ق شيخ، محمد ابراهيم جويو، شيخ اياز، اياز قادري، نجم عباسي، بيگم زينت چنا، جميله نرگس، ثريا ياسمين، شيخ حفيظ، غلام علي الانا، محمد عثمان ڏيپلائي، رشيد آخوند، مهتاب محبوب، ثميره زرين، ممتاز مرزا، علي احمد بروهي، غلام رباني، ڪروڙ پتي، عبدالرزاق راز ۽ ٻين ڪيترن ئي ڪهاڻيڪارن جون ڪهاڻيون هڪ ئي وقت پڙهڻ لاءِ ملن ٿيون.

صفحا: ٢٠٠
قيمت: ٨-٠٠
اوڇي ڪاپي ١٢-٠٠

گهرائڻ لاءِ:
سهڻي پبلڪيشنس
الهندو ڪڇو، حيدرآباد سنڌ